'इतिहाससंग्रहां'त प्रसिद्ध झालेलीं

महेश्वरदरबारचीं बातमीपत्रें.

[कारकीर्द–अहल्याबाई होळकर.]

भाग २ रा.

दत्तात्रय बळवंत पारसनीस

संपादक, 'इतिहाससंग्रह',

सातारा.

मुंबई येथें,

'निर्णयसागर' छापखान्यांत तुकाराम जावजी

ह्यांनीं छापून प्रसिद्ध केला.

नं. २३ कोलभाट लेन.

इ. स. १९११.

किंमत २ रुपये.

Printed by B. R. Ghanekar, at the Nirnaya-sagar Press,
23, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Tukaram Javaji, Proprietor N. S. Press,
23, Kolbhat Lane, Bombay.

इंदूरसंस्थानचे अधिपति

श्रीमंत महाराज

महाराजाधिराज राजराजेश्वर सवाई

तुकोजीराव ऊर्फ बाळासाहेब होळकर

ह्यांस

हा ग्रंथ अत्यंत भक्तिपूर्वक व आदरानें

नजर केला असे.

महेश्वरदरबारचीं बातमीपत्रें.

भाग २ रा.

लेखांक १.

श्रीगजानन. १९ आक्टोबर इ. स. १७८२.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब तथा
राजश्री तात्याजी स्वामींचे सेवेसीं:—

आज्ञाधारक केसो भिकाजी दातार कृतानेक सा॥ नमस्कार विनंति विज्ञापना. तागाईत चंद्र ११ माहे जिलकादपावेतों मुक्काम किल्ला महेश्वर रेवातीर येथें श्रीकृपेंकरून सुखरूप असों. विशेषः— भाद्रपद शुद्ध १२ बुधवारीं आज्ञा घेऊन स्वार जालों, ते मजल दरमजल मुक्काम मजकुरीं पावलों. त्याचा तपशीलः—

आश्विन शुद्ध ५ शुक्रवार, ते दिवशीं पैल तीरीं येऊन मुक्काम केला. बाईकडे जासूद व चिटी नावेचे परवानगीस पाठविली. परंतु जासूद बाईकडील त्यांनीं आमचे जासुदास रुबरू जाऊं न देतां, मध्येंच परवानगी सांगितली कीं, नावेवर बसोन आलीकडे यावें. याप्रमाणें निरोप आला. मग मी अनमान करून राहिलों. कलम १.

आश्विन शुद्ध ६ शनिवारीं, राजश्री विठ्ठलपंत सरकारचे कारकून येथें आहेत, त्यांस चिटी पाठविली. त्यांनीं बाईचे कानावर घालून परवानगी घेतली, व जासूद बाईचा घेतला; आणि सांगितलें कीं, कालपासून ते आले आहेत, त्यांची स्थलाची योजना करून देववावी. याप्रमाणें सांगून त्यांचा जासूद व जमातदार पार येऊन आह्मांस भेटला. मग रविवारीं मुहूर्त महेश्वरीं यावयास नव्हता. कलम १.

आश्विन शुद्ध ८ सोमवार ते दिवशीं, शुक्रोदयीं मुहूर्त सुंदर प्रवेशास होता. रात्रींच नाव आणून, त्या समयीं निघोन, महेश्वरीं गोविंदपुरा तेथें हवेली राहावयास दिधली, तेथें येऊन राहिलों. कलम १.

आश्विन शुद्ध ९ मंगळवार ते दिवशीं, बाईचे दर्शनाचा मुहूर्त ठीक नव्हता. त्यांची इच्छा आज भेटीस येतात कीं काय? परंतु ते दिवशीं गेलों नाहीं. कलम १.

आश्विन शुद्ध १० बुधवारीं, दहा घटकांनंतर भेटीचा मुहूर्त अति उत्तम. ते समयीं राजश्री विठ्ठलपंत यांस समागमें घेऊन भेटीस गेलों. दर्शनानंतर आगत-स्वागत जालें. आह्मांस स्थल राहावयास दिलें. तें नामाकुल, त्याची तारीफ केली. बहुत संतोषी होऊन उत्तर दिलें कीं, तुह्मांस किल्ल्यामध्येंच हवेलीस ठेवीन. मीं उत्तर दिलें कीं, "आह्मी ताबेदार. श्रीमंतांची आज्ञा, आपली ताबेदारी करावी. जेथें ठेवाल तेथें राहून ताबेदारी करूं." इतकेंच बोलणें होऊन विडे त्यांनीं दिले. ते घेऊन बिऱ्हाडास आलों. कलम १.

आश्विन शुद्ध ११ गुरुवार ते दिवशीं, भेट घेऊन एकांतीं बोलावयाचा उद्योग करितों, तों बाईचा निरोप आला कीं, "आज मजला एकादशी; दुसरे सहा घटका रात्रपावेतों बोलत नाहीं. उदईक तुह्मीं यावें." याप्रमाणें निरोप आला. तेव्हां तो दिवस तसाच, भेट जाली नाहीं. कलम १.

आश्विन शुद्ध १२ शुक्रवारीं, दोन प्रहराचे समयीं पाचारण आलें. मग राजश्री विठ्ठलपंत यांस घेऊन गेलों. तेथें गेलियावर सर्व मंडळीस निरोप देऊन बाईचे नातू व मी त्रिवर्ग बसलों. स्वामींनीं आज्ञा केली, तितके अक्षरें त्यांसीं बोलून पत्र व याद पुढें ठेविली. विनंति केली कीं, आज्ञा होईल तर पत्र व याद वाचून दाखवीन. तेव्हां उत्तर बाईनें दिलें कीं, मुकुंदास बोलावितें. मीं उत्तर दिलें कीं, आपले आप्त असेल त्यास बोलाऊं पाठवावें. तों ह्मणाली कीं, तो त्यांचा भाचा आहे. मीं उत्तर दिलें कीं, भाचा व पुतण्या मी ओळखत नाहीं. आपली खातरजमा असेल त्यास बोलाविलें पाहिजे. मग मुकुंदराऊ थोरले कोण त्यास बोलावून आणलें. त्यांनीं पत्र वाचून दाखविलें व याद दाखविली. ऐकून सक्रोध फार जाली. कलम १.

त्यांतील भाषणें कीं, "तुकोजीचे व नारोबाचे मनांत कीं, मी सकूबाई शिंदे याप्रमाणें असावें. वरचेवर जवळ आहेत. माझी नालिश उभयतां कारभारी त्यांजपाशीं करतात. महाल त्यांजकडे आहेत. मजकडे महाल कोणते?" मीं उत्तर दिलें कीं, "याद बजिन्नस त्याप्रमाणें महाल तुमचे तुह्मांकडे. त्याचा जाबसाल पुढें करावयास येईल. फौजेचे बेगमीस महाल, त्यांपैकीं त्यांचे रुकार आहेत, ते महाल त्यांजकडेस चालतात. राहिले महाल त्यांचा मार्ग? आपण पैसा घेतला असें खरें असल्यास द्यावा. अथवा कमाविसदार यांजकडे दुसाला ऐवज राहिला असेल, त्यांस ताकीद

आपली होऊन तो ऐवज देववावा. आपले ठिकाणीं मदारूलमहा यांचा भाव इतर नाहीं. कैलासवासी मल्हारराव होळकर सुभेदार आहेत आणि आपण नाहींत याप्रमाणें निश्चय कोणाचे सांगितल्यावर त्यांची मर्जी नाहीं. रियासत पातशाही करितात, ते कोणाचे सांगितल्यावर करीत नाहींत. महालाचा जाबसाल दादाजी गंगाधर यांचे हातची याद ते आपणास प्रमाण. त्याप्रमाणें उत्तर द्यावें." इतकें मी बोललों. तों ह्मणाली कीं, "महाल त्यांजकडेसच आहेत; तुह्मींच लिहून पाठविणें." मीं उत्तर दिलें कीं, "माझी खातरजमा होईल तर लिहीन. नाहींतर तुमचें तुह्मीं उत्तर लिहावें." मग ती याद व पत्र मुकुंदराव याचे हवालीं बाईनीं केली, आणि त्यास सांगितलें कीं, या महालांत त्यांजकडे पैसा कोणता पावला नाहीं, त्याची याद लिहून पाठवावी. मजला ह्मणाली कीं, दसरीं शोध करून तुह्मांस सांगूं. याप्रमाणें मजला बोलून विडे दिले. याप्रमाणें काल बोलणें जालें. एक दिवस उगेच रामरामास जाऊं. दो दिवसांनंतर मागतीं जाबसाल पुसेन. कलम १.

खरगोण बत्तीशीस राजश्री कृष्णाजी तानदेव बाईकडून गेले. तो महाल आमचे यादीस नाहीं ह्मणून बाईशीं बोललों नाहीं. कलम १.

येथील प्रसंगींचें वर्तमान लिहिलें. सक्रोधता जे लिहिली ती प्रसंगानुरूप. त्याप्रमाणें चित्तांत नाहीं. आज प्रातःकाळीं सांगून बाईनीं पाठविलें कीं, "आतांसीच पत्र यजमानास लिहूं नका. मीं याद घेतली आहे. त्याची चौकशी करून तुह्मांस समजावीन. मग तुह्मी पत्र लिहा. तोंवर लिहूं नका." मीं उत्तर दिलें कीं सुखरूप पावलों हें वर्तमान लिहितों. ऐसें सांगून डाकेचे जासुदासमागमें पत्र पाठविलें आहे. कलम १.

राजश्री माधवराव गंगाधर यांस निरोप सांगावयाचा तो सांगावा, परंतु ते येथें नाहींत. राजश्री पाटीलबावांचे सैन्यांत आहेत. कलम १.

सरकारचीं उंटें दोन व घोडीं दोन व जासूद असामी ४ व सारवान व पोरगा सर्व सुखरूप आहेत. कलम १.

बहुत काय लिहिणें, लोभ प्यार असावा हे विज्ञाप्ति."

लेखांक २.

श्री. १९ आक्टोबर इ. स. १७८२.

"पुरवणी पत्र श्रीमंत राजश्री नानासाहेब

व तथा राजश्री तात्याजी स्वामींचे सेवेसीं.—

विज्ञापना ऐसी जेः—बाईची भेट जाली. ते दिवसीं मेजवानीचें साहित्य येणेंप्रमाणें आलें, तपशीलः—

८३ चंदीस जिन्नस वजन पक्कें

८१॥ हरभरे

८१॥ जोरी.

———

८३

८२। मुदबकसाहित्य वजन पक्कें

८१ कणीक

८॥ तांदूळ

८१५ दाळ

८८७ तूप

८८५ गूळ

८८२ मीठ

८८१ तेल रोशनाईस

———

८२।

८८॥ सुपारी वजन पक्कें

२०० पानें नागवेलीचीं सुमार २००

———

०।०।०॥ २०० ० नख्त व तृणकाष्ठ

एकूण वजनी तराजूचे पांच मण साडे दहा शेर व सुमारी दोनशें याप्रमाणें त्यांजकडील कारकून व खिजमतगार घेऊन आला. त्याचे रूबरू सर्वास देऊन, राहिली जिन्नस दोन चार शेर ते आह्मीं ठेविली. आपणांस कळावें. बराबर राऊत असामी १३ आहेत. त्यांचा रोजमरा भाद्रपदचा दिला. आश्विन मासींचा देणें. त्याजविषयीं त्यांचा तगादा आहे. याविषयीं आज्ञा होईल तसें करूं. येतांना मार्गात जांबगांवावरून आलों. हवेली व किल्ला पाहिला. चार सहा घटका राहून सर्व अवलोकन केलें. येथून एक मुक्काम आशेरीस केला. तोही किल्ला पाहून पुढें महेश्वरास आलों. येथील किल्ला पाहिला. सेवसीं श्रुत होय. बहुत काय लिहिणें. रवाना छ ११ जिलकाद लोभ प्यारा असावा हे विज्ञप्ति."

पैवस्ती छ २६ जिल्हेज
सन सलास कार्तिकमास

लेखांक ३.

श्री.

१३ नोव्हेंबर इ. स. १७८२.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

आज्ञांकित केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. तागाईत छ ७ जिल्हेज मुक्काम महेश्वर येथें श्रीकृपेंकरून सुखरूप असों. विशेषः— येथें पथ आज्ञेप्रमाणें घातला होता कीं पत्रें देऊन उत्तरें पाठवावीं. आज्ञा येईल तसें वर्तन असावें. परंतु प्रथम बोलणें एक प्रकारें पडलें. त्याचें उत्तर प्रति उत्तर व बाईनीं पत्रें लिहून दिधलीं तीं, व मीं पत्रें लिहून छ २१ जिल्कादीं जासूदजोडी सेवेसीं रवाना केली, ती पोहोंचली असेल. आलीकडे कार्तिक शुद्ध १ राजश्री रामजी पाटील व राजश्री सदाशिवराव येथें आले. बाईची भेट घेऊन एक मुक्काम केला. ते दिवशीं मी भेटीस जात होतों. त्यांत चिठ्ठीच राजश्री सदाशिव रावजींची आली. मग भेटीस गेलों. समक्ष उभयतांची भेट जाली. पुसूं लागले कीं तुह्मी येथें आलांत, तें काय सांगून पाठविलें? मीं उत्तर दिलें, आपणास समजलेंच असेल. तत्रापि, आज्ञा येतेसमयीं इतकी केली कीं पत्रें देऊन उत्तर पाठवावें. तुह्मीं तेथें असावें, आह्मी लिहूं तसें वर्तत जावें, याप्रमाणें मजला आज्ञापिलें. मग ह्मणाले कीं हें खरें. त्यावरून दोप्रहरां मध्यान्हीं निरोपसमयीं मजला बोलावून बाईचें रुबरू सांगितलें कीं, श्रीमंतांच्या आज्ञेप्रमाणें येथें वर्तणूक करावी. आह्मी राजश्री पाटीलबावांकडे जातों. त्यांजपाशीं जाऊन तेथून पत्रें श्रीमंतांकडे जातील. तोंवर तुह्मीं येथें उगेच असावें. कांहीं बोलूं नये. याप्रमाणें समक्ष सांगून गेले. आपण गेले. मीं उत्तर दिलें, यजमान स्वामी आज्ञा लिहितील तसें वर्तावें लागेल. दृष्टिगोचर वर्तमान जालें, तें लिहून सेवेसीं पाठविलें असे. हल्लीं बाईनीं जोडी पुण्यास पाठविली. दोन दिवस पत्राचे मसुदे होत होते. तीं पत्रें आजच प्रातःकाळीं रवाना जालीं. राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे पत्रें पाठविलीं. त्यांचे पुतणे राजश्री वासुदेवपंत येथें आहेत, त्यांनीं रवाना केलीं. मजला वासुदेवपंतांनीं सांगून पाठविलें कीं, सरकारांतून जो कोणी येतो, तो आमचे विषयीं बाईस भेटतो. राजश्री बाबूराव वैद्य आले, तेही आमचे विषयीं बाईस भेटले. तुह्मी आह्मांस टाकून भेटलां. मीं उत्तर दिलें कीं, रावजींचा व तुमचा स्नेह, ओळख. मी गरीब कारकून. पत्रें श्रीमंतांचीं देऊन भेटलों ह्मणून काय जालें? इतकें उत्तर पाठविलें. राजश्री पाटीलबावा फौजेसुद्धां ग्वाल्हेरच्या व गोहदच्या मध्यें आहेत. फौज फार आहे. गोहदवाला बाहेर निघत नाहीं; किल्ल्यांत आहे. जमियत सात पलटणें, चार हजार फौज इतकी आहे. बाहेरील अंमल सरकारचा आहे. येथें वर्तमान ऐकिलें तें लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें लोभ कीजे हे विज्ञप्ति."

लेखांक ४.

श्री. नोव्हेंबर इ. स. १७८२.

"पुरवणी श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

साष्टांग नमस्कार विनंति ऐसीजे:—येथील वर्तमान सांप्रत किल्याची खबरदारी व राहते हवेलीस हातेऱ्या वगैरे यांची तरतूद होत आहे. कारभारी चार आहेत. एक मुकुंदराऊ, नारो गणेश यांचे भाचे. ते दिवाण. सरंजामास माहाल आहेत, त्यांचा कारभार त्यांजकडे. दुसरे छोटे मुकुंदराऊ. ते नारोपंत यांचीच निसबत. त्यांजकडे जामदारखाना. तिसरे गोविंदपंत गानू, ते खासगत देवी व माहाल खेडीं आहेत, त्यांचा हिशेब व खासगत खर्च, त्यांचा हिशेब, जमाखर्च ते पाहतात. चवथे:—बाळाजीपंत दप्तरदार तेही आहेत. यांची प्रतिष्ठा बाहेर लोकांस आहे. तिजपाशीं किमपि नाहीं. लोभावर दृष्टि देऊन मनास येईल तसा पैसा मिळवितात. रुबरू १० वेळ फजीतही केलें. ऐसेंही पाहिलें व ऐकिलेंही आहे. कुलआखत्यार आपला ठेविला आहे. जें करणें व देणें, तें आपलें परवानगीशिवाय होत नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५.

श्री. नोव्हेंबर इ. स. १७८२.

"पु॥ श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:—येथील बोलण्याचे पर्याय इस्तकबीलपासून आजपावेतों पांच महिने एकसारखेच पाहत आलों. हें खावंदास आह्मीं न ल्याहावें तर सेवकाकडे हरामखोरी येते. करणें तें खावंद, समय मसलत पाहून करितात. आमचे लिहिलेंवरून करीत नाहींत. परंतु कच्चें वर्तमान आहे. सेवकानें लिहित असावें. येथें आलों तेव्हां प्रथमच बाई बोलली, तें वर्तमान डाकेबरोबर छ. ११ जिल्कादचें पत्र राजश्री विठ्ठल शामराज यांचे विद्यमानें लाखोटा दिला. तें पत्र स्वामीस पावलें न पावलें, हें कळलें नाहीं. यास्तव विनंति लिहिली असे. ह्या पत्राचे अर्थ हींच उत्तरें त्या दिवसापासून आज तागाईत एकच पद्धत! दुसरें मनांत येत नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ६.

श्री. इ. स. १७८२.

"सेवेसीं शिरसाष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:-येथें येऊन फार सहवास बाईचे चित्तवृत्तीचा करून फळ नाहींच जालें. समज नाहीं. जें एक वेळ चित्तांत भरलें, तें जात नाहीं. आधींच स्त्रियांचीं चित्तें बद्धमुष्टिवत् अलंकारीं सांगितलीं. त्या बद्धमुष्टिचित्ताचे निवृत्त पदार्थ आहेत. ते अवस्थात्रय प्रकारें आहेत. ही अवस्थात्रयातीत जाली, यामुळें साधन घडत नाहीं. खावंद- मसलतीचे लौकिक अर्थ तें ध्यानांत येत नाहीं. मसलतगार मातबर माणूस लौकिकाचा असाही कोणी जवळ नाहीं. जें करावें तें आपण आपले मतें करीत असावें. मग बिघडो अथवा सुधरो ही तऱ्हा आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ७.

श्री. इ. स. १७८२.

"पुरवणी पत्र श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:- श्रीमंतांकडील कोणीं जाबसाल केल्यास प्रसन्नता दिसत नाहीं. आम्हीं जावें तर त्रासरूप भासत असावें. तिच्या मायेंत शिरून जाबसाल केला, तरी विश्वास येत नाहीं. दो ती दिवसां आड जातों. नित्य जात नाहीं. बाईचे घराशिवाय इतर घरास कोणाचे जात नाहीं. साधनाच्या वाटा आहेत, त्या वाटेनें, हें साधन करावें, तर तिजला लटकें भासतें. दौलतींत खर्च, दानधर्म वगैरे शिबंदी सालीना कुलखर्च अटकळींत दोन लक्षांपावेतों अजमास. वरकड अर्थ संग्रहरूप आहे. कारभारी पावत्या वाचून दाखवितात. महालोमहालचे हिशेब दोन तीन सालांचे एकदांच दाखवीत असतात. तेही रुबरू एक दोन वेळ पाहिल्यांत आले. त्याचीं कलमें थोक थोक वाचून दाखवावीं. मग कमाविसदार व कारभारी यांनीं मनास येईल तसा कागद करून शिक्के करून द्यावें. याप्रमाणें वर्तणूक. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ८.

पैवस्ती छ ७ सफर सन सलास श्री २८ दिसेंबर १७८२.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

आज्ञांकित केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २२ माहे मोहरमपावेतों श्रीकृपेंकरून मुक्काम महेश्वर रेवातीर येथें सुखरूप

असों. विशेषः— पूर्वी पत्रें सेवेसीं पाठविलीं होतीं, तीं पावलीं असतील. सांप्रत येथें वर्तमान परस्परें ऐकिलें कीं, श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान रावसाहेब यांच्या लग्नाचा निश्चय माघ शुद्धांत जाला. तमाम कारखाने ज्यारी जाले आहेत. दहा लक्षांची नेमणूक जाली. हें वर्तमान कळल्यावर सत्वशील बाईस सांगितलें. त्यास संतोष पावली. सदय हृदय फार ते दिवशीं पाहिलें. कैलासवासी नानासाहेब या प्रांतीं आले होते, ते समयीं मालजी होळकर भेटावयास गेले, त्यास आपले जवळ पालखींत घेऊन बसले. बहुत ममता केली. श्रीमंतांची ममता आह्मांवर फार. वारंवार स्मरण करून नेत्रास उदक आणिलें कीं, ईश्वर रावसाहेबांस सलामत राखो. मातुश्री बाईसाहेब गंगापुरीं आहेत. मोठें कठीण चित्त केलें कीं, श्रीमंतांस हा कालवर पाहिलें नाहीं! आतां लग्नासाठीं येतील किंवा नाहीं? ऐसें बहुत प्रकारें बोलली. लग्नाचा निश्चय माघ शुद्धांत असें असल्यास, मागतीं बातमी आणून मजला सांगावें, ह्मणून बहुत वेळ सांगितलें. या प्रमाणें वर्तमान जालें, तें सेवेसीं लिहिलें असे. लग्नाचा नेम जाल्यावर बाईस आग्रह करून येण्याविषयीं स्वदस्तुर पत्रें लिहावीं. कदाचित् आली तर फारच लौकिक उत्तम आहे. ह्मातारपण, ममता तो श्रीमंतांचे चरणीं विदित जाली आहे. आपण लिहिल्यास येतील. स्वामीजींची आज्ञा आल्यावर बाईस येण्याविषयीं लागू होऊं. बहुत काय लिहिणें. लोभ असों दिला पाहिजे हे विज्ञप्ति."

लेखांक ९.

श्री. १ जानेवारी इ. स. १७८३.

"पुरवणी पत्र श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीः—

साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः—मजला येथें येऊन पांच महिने जाले. दोन हजार रुपयेपावेतों कर्ज घेऊन खाल्लें. सरकारचे कामाचा जाबसाल कांहीं घडला नाहीं. तेव्हां व्यर्थ चार रुपये खाऊन स्वामींचे उपयोगी नाहींसा होतों. परंपरा माझे वडिलांनीं स्वामींचे आर्जव करून, आह्मांस उपयोग तें होत नाहीं. स्वामींचे शासनाचें रात्रंदिवस भय. या अर्थी येथील रीतभात पत्रीं लिहितां विस्तार. मुख्य वृद्ध, तिचें साधन करावयाचें तें करून पाहिलें. तिजला मोठा गर्व कीं, मी शाहणी व सुभेदारामागें एकनिष्ठ, अथवा दौलत केली ती मीं केली, व दानधर्म आचरण तें माझें, हा अभिमान. परंतु इतकें खावंदाचें लक्ष्यवेगळें व्यर्थ, हेंहि त्यासीं बोलण्यांत आणलें. तत्रापि, तें मनांत न येतां, सरकारचे लिहिल्याचा भाव काय, हें पाहून वर्तणूक असावी, तें दिसत नाहीं. हल्लीं छ १५ मोहरमचें

पत्र बाईस पाठविलें, त्याची नक्कल मजला पाठविली. त्या पत्रांत अवधि कोणतीही राहिली नाहीं. वारंवार त्या पत्राप्रमाणें बोलत असतां मनासच येत नाहीं. आचरण दाखवितां लौकिकीं फार चांगलें दाखवितात. अंतर शुद्ध नाहीं. खावंदांचे मसलतीचे अथवा लिहिण्याचे पर्याय सुचून वर्तणूक करावी, तें घडत नाहीं. कारभारी यांणीं सुचवावें, तर त्यांचें मानस बाईची दौलत राहो अथवा न राहो ! हेंहि सहजांत बोलण्याचे आशयांत निघालें, लग्नास श्रीमंत राजश्री रावसाहेबाचे बाईनीं जावें. ह्मणोन कारभारी यांस मीं सांगितलें कीं, सर्वोपरी चांगलें, जावें हें उत्तम. त्यांत भाव जर यांचे न गेल्यानें (असंतोष) व गेलियानें संतोष ऐसेंही दर्शविलें असतां, कारभारी कोणी जाऊन एकांतीं बोध करून जावयाविषयीं सांगितलें नाहीं. कारभारी यांस मी कोण, कोणापासून आलों, हें कांहींच कोणाचे मनांत नाहीं. यास्तव वर्तमान कळावें ह्मणोन सेवेसीं लिहिलें. बहुत काय लिहिणें लोभ कीजे हे विज्ञापना.''

लेखांक १०.

श्री. १४ जानेवारी इ. स. १७८३.

''पु॥ पत्र श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विज्ञापना ऐसीजे:–राजश्री विनायक बाजी, राजश्री दादाजी गंगाधर यांचे चुलतबंधु, त्यांनीं आपला खिजमतदार मजला बोलावूं पाठविला. ह्यावरून त्यांचे घरास गेलों. त्यांनीं बाईकडील अर्थ बहुत फारसे बोलले. ते माहीत फार. कैलासवासी सुभेदार त्या वेळेस कारभार त्यांनीं केला. इतकी माहितगिरी माझी नाहीं, इतकी सांगूं लागले. त्यास उत्तरें त्याचीं मऊ बोलल्याप्रमाणें दिलें. शेवटीं त्यास एकच गोष्ट सांगितली कीं, हे पर्याय आह्मांशीं बोलून फळ नाहीं. तुह्मी सांप्रत पुण्याहून आलां, तेथेंच बोलून यावयाचें होतें. यावर बोलले कीं, तुमची रवानगी इकडे केली, ती आह्मांस कळली नाहीं. कळली असती तर तेथेंच दादाजी बाईकडील जाबसाल करितात. बाई जाबसाल करिते. तुमचे रवानगीचें प्रयोजन पडतें ना! मीं उत्तर दिलें कीं, आतां ही मनाई येईशी असल्यास आणावी. माझा आग्रह खामखा आहे कीं काय? याप्रमाणें त्यांसीं बोलणें जालें. छ १६ सफरीं, यावर बाईची गांठ पडावयाची. पुढें कसें बोलतात तें कळेल तसें वरचेवर लिहीत जाईन. पक्केपणें उत्तर १० वेळ घेईन, तेव्हां सुजरद जासूदजोडी रवाना करीन. तोंवर आपले कडून उतावळी करून उत्तर लिहित नाहीं. आणि बाईही साफच बोलतात ऐसेंही नाहीं. सरकारलक्ष कसें, तसें त्यांचें मानस. सरकारलक्षाप्रमाणें चालावेंसें जाल्यास सर्वोपरी चांगलें, ऐसें त्यांचे मुखें एक वेळ खरें करून, पक्केपणें उत्तर होईल तसें

लिहीन. सेवेसीं रविसंक्रमणाचे तीळ पाठविले आहेत, ते पावतील. स्वीकारून उत्तराची आज्ञा करावी. बहुत काय लिहिणें लोभ असों द्यावा हे विनंति."

लेखांक ११.

श्री. ३० जानेवारी इ. स. १७८३.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामीजींचे सेवेसीं:–विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २६ माहे सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असो. विशेषः– बाईचें येणें होत नाहीं. बहुत आग्रह केला. कित्येक गोष्टींचा संशय तो प्रकार त्यांनीं सुचविला. त्याचें निराकरण सुचलें तसें केलें असतां अपमान केला. यावें, यांत त्यांचें चांगलें होतें, व स्वामींस संतोष होता. त्यांनीं काय विचार करून राहिली, हें समजून केलें नाहीं. आग्रह कीं रेवा उतरणें नाहीं. शेवटीं हें भाषण केलें. त्यावरून त्यांचें उत्तर घेऊन डांकेबराबर रवाना केलें. तें सेवेसीं पावेल. हल्लीं राजश्री बापूजी आनंदराव कारकून निसबत उष्टरखाना यांस बाईनीं आहेराचें कापड व जवाहीर देऊन पाठविलें आहे. हें येऊन सेवेसीं पोहोंचतील. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों द्यावा हे विनंति."

लेखांक १२.

श्री. १२ फेब्रुवारी इ. स. १७८३.

"पुरवणी श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—
साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:–छ ९ रविलावलीं बाईकडे गेलों. त्यांस विनंति केली कीं, श्रीमंतांचीं पत्रें व जोडी येऊन एक महिना पांच रोज जाले. हा काल आपलें उत्तर कांहीं लिहिल्याप्रमाणें होत नाहीं. मध्यें मध्यें विनंतिही आपणास करीत आहें. वरचेवर सुचनेस आळस करीत नाहीं. यावर जासूदजोडी किती दिवस ठेवावी? तेव्हां बाईनीं उत्तर दिलें कीं, "मजपाशीं साफ पैका नाहीं. तुह्मांस कळेल तसें लिहून पाठवा. मी काय सांगूं?" ऐसें बाई बोललियावर मीं उत्तर दिलें कीं, "हें आपण उत्तर देतात, हें ठीक नाहीं. मसलतीवर नजर असावी. व श्रीमंतांनीं लिहिलें ते पर्याय ध्यानांत असावें. यावर पत्राचे उत्तराखालीं न घालावें ऐसें श्रीमंतीं लिहावें." याचें उत्तर बाईनीं दिलें कीं, "पत्रें हजारों ऐशीं येतात. मीं काय करावें? उकळांत डोकें घातलें, यास कोठवर भिऊं?" याप्रमाणेंच साफ बोलली. यावर विनंति करावयाची मर्यादा राहिली नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय बहुत काय लिहिणें लोभ कीजे हे विज्ञापना."

लेखांक १३.

श्री. १८ फेब्रुवारी इ. स. १७८३.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:--

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति विज्ञापना तागाईत छ १५ रबिलावलपावेतों श्रीकृपेंकरून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. छ १५ मोहरमचें पत्र बाईस पाठविलें, तें छ ६ सफरीं पावलें. पत्रार्थ श्रवण बाईंनीं करून, उत्तर प्रतिउत्तर होत होत, आज दीड महिना आला. सरकारमसलतीचा उपयोग अथवा सरकारचे लिहिण्याचे अर्थ मनांत येऊन आज्ञेप्रमाणें करावें ती गोष्टच होत नाहीं. बाईची दूरआंदेशी व समज पोख्त हे स्वामी लिहितात, तें खरें. ती समज येथें दिसत नाहीं. येथील रीतभात पाहून वर्तमान न ल्याहावें, तर सेवकाकडे दोष येतो. बाई पत्राचें उत्तर देतात. आज उद्यां असें करतां ८।१५ दिवस जाले. उत्तराची प्रतीक्षा करून वर्तमान ल्याहावें तर दिवसगत लागतील. यास्तव सविस्तर वर्तमान लिहून पाठविलें. मागाहून बाईचीं पत्रें तयार जालीं ह्मणजे घेऊन जासूदजोडी रवाना करितों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १४.

श्री. २४ फेब्रुवारी इ. स. १७८३.

" पुरवणी श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे. छ २१ रबिलावल बाईकडे जाबसालासाठीं गेलों. पत्राचे अन्वयें बोलत असतां उत्तर पत्राचें देतें, उतावळी करावी असें नाहीं. तूर्त लग्नाची गडबड तेथें आहे. विलंबेंकरून उत्तरें गेलीयास चिंता नाहीं. परभारें शोध घेतला. पत्रें लिहून देत होतीं. आतांच स्थिरता याचें कारण काय? त्यास राजश्री बाळाजीपंत दप्तरदार दिंमत राजश्री जयराम रावजी फडणीस यांनीं सांगितलें कीं, सरकारचीं पत्रें आलीं. त्यांच्या नकला करून व आपलें पत्र राजश्री पाटीलबावांकडे पाठविलें आहे, त्यांचीं उत्तरें येतील त्यासारखें तुह्मांस जाब लिहून द्यावयाचा न द्यावयाचा देतील. त्याप्रमाणें पक्की बातमी लागली ते सेवेसीं लिहिली असे. येथील वर्तमान, सविस्तर पूर्वीं छ १५ रबिलावलचें पत्रें पाठविलीं आहेत, त्यावरून श्रवण होईल. राजश्री पाटीलबावांकडून जाबसाल आलियानंतर जासूदजोडी सेवेसी रवाना करितों. तेथील लिहिण्याचे विचारें करणार. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५.

श्रीगजानन. १० मार्च इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी व विठ्ठल शामराज साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. मल्हारराव कोल्हापुरकर, श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांजवळ महिपतराव आहेत त्यांचे बंधु, व आनंदराव पवार हे उभयतां, पाटिलबावांच्या लष्करांतून आंबाजी इंगळे ह्यांचे विद्यमानें श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांकडेस जाऊन, त्यांसीं बोलून फिरून शिंद्याच्या लष्करांत महेश्वरीं एक दिवस राहून गेले, हें तथ्य वर्तमान आहे. परंतु काय बोलून गेले हें कांहीं कळलें नाहीं. भोपाळवाले पठाण मुख्य टिकाईत, त्याचा चुलत भाऊ कादरखान, त्याचा धाकटा भाऊ अशक महमदखान, शंभर स्वारांनिशीं भोपाळाच्या सरदेस उमेदवार होते. त्यास कृष्णाजी तानदेवांचे पुत्र लक्ष्मणराव कृष्ण हे चंद्रावत वगैरे मवासावर गेले होते. दोनशें स्वार हजार पायदळ याजसांगातें होतें. इंदुरींहून दोन तोफा नेल्या होत्या. परंतु मवासाचा जोर अधिक, यास्तव भोपाळवाले हे पठाण सरदेवर होते. लक्ष्मणरायांनीं आपल्याकडे बोलाविले. ते दोनशां लोकांनिशीं पठाण यांस सामील जाले. मवासाचें पारिपत्य करून पठाणांनीं कामकाज चांगलें केलें, यास्तव लक्ष्मणरायांनीं या पठाणास पंचवीस लोकांनिशीं येथें चंद्र ३ मिनहूस घेऊन आले. लक्ष्मणरायांनीं बाईजवळ पठाणाचे मर्दुमीची तारीफ फार केली. बाईनीं त्यास मेजमानी दुरोजा पाठविली. आण चंद्र ६ रोजीं त्रितीय प्रहरीं पठाणास भेटीस वाड्यांत घेऊन आले. बाई आंत समोर बसली. अलीकडे दालनांत यांनीं आपले लोक व मुत्सद्दी बसविले. पठाणाकडे आणायास राजश्री मुकुंदराव हरी व वासुदेव चिमणाजी पाठविले होते. दहा पंधरा खाशांनिशीं पठाण आले. दालनांत येऊन बसले. दुरून बाईस मुजरे केले. दोन घटका बसले होते. विडे देऊन बिदा केले. कृष्णाजी तानदेवास खरगोणास बोलावूं पाठविले आहेत. आज उद्यां आल्यावर त्यांचे विद्यमानें पठाणाशीं बोलतील. बनलें तर चाकर ठेवतील, नाहींतर बिदा करतील. काय होईल तें मागाहून सेवेसीं लिहीन. देखिलें ऐकिलें वर्तमान सेवेसीं श्रुत होय, हे विज्ञापना."

लेखांक १६.

पै॥ छ २५ रविलाखर सलास. श्री. १० मार्च इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ६ रविलाखरपावेतों श्रीकृपें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील

वर्तमान छ १५ रविलावलचीं पत्रें लिहून डाकेबरोबर पाठविलीं, तीं सेवेसीं पावलीं असतील. अलीकडे बाईसीं बोलणें होत होतें. त्यास छ २९ रविलावलीं, बाईंनीं सांगितलें कीं, राजश्री पाटीलबावांस पत्रें लिहिलीं आहेत. त्यांचीं उत्तरें आलीं ह्मणजे तुह्मांस काय तें सांगूं. हें वर्तमान परस्परें ऐकिलें होतें. त्यावरून छ २३ रविलावलचें पत्र लिहून सेवेसीं पाठविलें, तें पावलें. हल्लीं बाईंनींही याप्रमाणें सांगितलें. छ १५ रविलावलचें आज्ञापत्र आलें, तें छ १ रविलाखरीं पावलें. ते दिवसीं राजश्री रंगराव ओढेकर मेजवानीस आले होते. बाईंनीं मेजवानी केली. वस्त्रें खासे व मुजमदार फडणीस यांस दिधलीं. ते दिवसीं रात्र फार जाली होती. दुसरे दिवसीं पत्रें घेऊन गेलों. सरकारचें पत्र बाईस दिल्हें व राजश्री तुकोजीबावांचें पत्र दिल्हें. दोन्हीं पत्रें पाहून फडणिसांनीं अक्षरक्षः वाचून दाखविलीं. तदनंतर बोलली कीं, मजकडे मागील ऐवज कोणता, हें चिरंजीवास लिहून पाठवितें. इतकें बोलून स्नानास उठोन गेली. रात्रीं पत्र लिहून मजकडे पाठविलें कीं, हें पत्र लिहून पाठविलें, याचें उत्तर येईल तोंवर जोडी ठेऊन घ्यावी. ह्मणोन कारकुनासमागमें सांगोन पाठविलें. त्या पत्राचा अर्थ दोन लक्ष रुपये कोठून द्यावे? मागील ऐवज कोणता कोठें आहे? त्यांच्या पत्राचा मजकूर जमेस धरून खाले इतकें लिहिलें होतें. दुसरे दिवसीं मीही गेलों. आपण पत्र लिहिलें. तिजला ठीक नाहीं. दो ती सालचा ऐवज महालसंबंधें येणें, त्याऐवजीं सरकारलक्ष ठेऊन दोन लक्ष रुपये द्यावयाचे होते. मग वाफगांवास लिहून पाठवावें कीं, तुह्मीं वरात केली तो ऐवज दिल्हा. हें ऐकून बहुत तिरस्कार पावली. उत्तर केलें, तें मनास येईल तसें केलें. उत्तर वाफगांवचें येईल, तेव्हां सांगणें तें सांगूं. राजश्री आंबाजी इंगळे यांजकडील मजकूर वेगळे पत्रीं लिहिला आहे. त्यांजकडील कारकून राजश्री बाजीराव बर्वे यांची भेट घेऊन गेला. रावजींस मीं विचारलें. सहजांत त्यांणीं उत्तर दिल्हें कीं, मींही ऐसेंच ऐकिलें. कारकून भेटला हें कांहीं त्यांणीं सांगितलें नाहीं. शफतपूर्वक निखालसपणें दाखवितात. अंतर्भाव शुद्धत्वें स्वामीकडे शफथपूर्वक सांगतात. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १७.

श्री. इ. स. १७८३.

"सेवेसीं साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः—

तळेगांवचे मुक्कामीं दादासाहेबांशीं व पाटीलबावांशीं जो तह जाला, त्या तहाप्रमाणें दिवाणगिरी करार. आह्मी झांशीस येतों. तेथें आलीयावर तुमचे आमचे

विचारें जे सल्ला करणें तो करूं. व बाजीराव बर्वे यांस चिरंजीव बाजीराव याची दिवाणगिरी सांगितली. त्याप्रमाणें तुह्मीं करार करून बाजीराव बर्वे यांचे नांवें पाठवावा. याप्रमाणें तुमचीं पत्रें आलीं ह्मणजे आह्मी येऊं, ऐसें लिहिलें. आनंदराव पवार लष्करांत गेले. कलम १.

पुढें आनंदराव पवार गेले होते. मागाहून मल्हार नाईक व शामराव मशारनिलेचे मेहुणे परशरामपंत गणपुले हे त्रिवर्ग गेले. यांणीं जिवबा शेणवई व राणेखां भाई यांचे विद्यमानें पाटीलबावांसीं बोलून दादासाहेबांचे नांवें पत्रें व यादी करार करून, बाजीराव बर्वे यांचे नांवें पत्र ऐसें घेऊन, माघारे आनंदराव पवार व आनंदराव कारकून व शामराव हे तिघे येथें आले. ते गुप्त राहून रावजीस भेटले. पत्रें दिधलीं. यादी दाखविल्या. हें पाहून यादी ठेऊन नांवाचें पत्र दादासाहेबांकडे त्रिवर्ग यांजबराबर पाठविलें. तेव्हां बाईची भेट जाली नाहीं. त्रिवर्ग सुरतेस जाऊन पत्रें देऊन मागतीं जाब घेऊन येथें आले. येथून रावजींनीं पत्रें लिहून पाटीलबावांकडे रवाना केले. तीन वेळ आले गेले. जाबसाल हाच. याउपरी आणीक कांहीं असल्यास न कळे. बातमी लागली ती सेवेसीं लिहिली असे. कलम १.

आनंदराव पवार व आनंदराव कारकून हे उभयतां बाजीराव बर्वे यांचे घरीं येऊन, मेजवानी घेऊन, दोघांस शेलेपागोटीं देऊन रवाना केले. ते बाईस भेटले नाहींत. यांस भेटून पाटीलबावांकडे गेले. कलम १.

त्यांची रवानगी जालीयावर मागाहून महिपतराव यांचे बंधु शामराव, व मल्हार नाईक क्षीरसागर उज्जनीस राहतात ते, ऐसे दादासाहेबांकडून येथें आले. त्यांची भेट बाजीराव यांची जाली. त्यास सामान पालखी वगैरे मल्हारनाईकांस बसावयास देऊन, त्यांचे हातें राजकारण करविलें. कलम १.

श्रीमंत राजश्री बाजीराव रघुनाथ व त्यांची दिवाणगिरी बाजीराव बर्वे यांचे नांवें श्रीमंतीं दिधलीच आहे. त्याप्रमाणें पाटीलबावांसीं बोलून त्याचा करार करून घेतील. हें खरें ऐकिलें तें लिहिलें. कलम १.

मशारनिल्हेची मर्जी पुणीयास येऊन शुद्धपणें राहावें हें मानस सर्वथा नाहीं. लौकिकीं मात्र दाखवितात, येथें बाईजवळ आहेत. बाईस हें वर्तमान कळलें न कळलें, याचा शोध लागत नाहीं. शोधांत आहें. शोध लाऊन लिहितों. फंदांत आहेत. चाळीस पन्नास पावेतों राऊत आहेत. ते खरगोणास चाकरीस ठेविले आहेत. त्यांपैकीं घरचे राऊत १५ पावेतों आहेत. पागा जळाली ती त्यांची जळाली. सरकारचे हुजूरपागेपैकीं घोडीं ११ बारा वांचलीं. हें वर्तमान खरें. १.

सदरहूप्रमाणें ऐकिलें तें सेवेसीं लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें, लोभ करावा, हे विज्ञापना."

लेखांक १८.

श्री. १५ मार्च इ. स. १७८३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— तिलोकसी पदमसी याचें कर्ज येथील खर्चासाठीं घेतलें. राजश्री कृष्णाजी नाईक थत्ते यांचा ऐवज घेतला. त्यास सबुरी आहे. जोंवर त्यांचा ऐवज येथें वसूल जाला, तोंवर सोय पडली. नाहीं तेव्हां, मारवाडप्रांतींचे सावकार येथें आहेत, त्यांचीं दुकानें पुण्यांत आहेत; येथील दुकानदारांपासोन आज दीड वर्षांत रुपये १५०० घेतले. दिपवाळीस खातें बराबर जालें नाहीं. त्यांणीं तगादा केला. तेव्हां त्यांच्या ऐवजासाठीं आणिक एक दोन स्थळीं विचारून पाहिलें. कोठें सोय पडेना. राजश्री कृष्णाजी नाईक थत्ते यांजवर चिटी करावी, तर पहिलाच ऐवज त्यांचा दिला नाहीं. चिटी केलीयास माघारें चिटी फिरवितील ह्मणोन चिंता! स्वामी धणी, मायबाप. आपणावर चिटी करावी, परंतु सूचना विनंति केली नसतां चिटी करतां न ये. सावकार चिटी मागत होता. परंतु त्यांसीं मुदत एका महिन्याची करून सेवेसीं सूचनार्थ विज्ञापना लिहिली. आज्ञा आलियावर त्यांस चिटी लिहून देऊन त्यांचा निर्गम करीन. एका मासाचा वाइदा केला आहे. मुदत जालीयावर चिटी सावकारांस लिहून देणें प्राप्त. दुसरा इलाज नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १९.

पौा छ २८ रविलाखर फाल्गुन सलास श्री. १९ मार्च इ. स. १७८३.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १५ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— हल्लीं सरकारचें पत्र बाईस आलें, त्यावरून बाईनीं वाफगांवास पत्र राजश्री तुकोजी होळकर यांस लिहिलें कीं, ऐवज कोठून द्यावयाचा? आह्मांसीं उत्तर करितात कीं ऐवज मजपासीं नाहीं. वरचेवर गोष्टी सांगतात. ठिकाण लागूं देत नाहीं. दोन चार वेळ विनंति केली कीं, ऐवज लग्नाचे उत्सवाचा आहे, द्यावयास संतोष असावा. आह्मांजवळ खुलासा निघत नाहीं. तेव्हां राजश्री कृष्णाजी तानदेव येथें खरगोणाहून महतपुरास जावयास आले. त्यांजपासीं खुलासा बाई बोलली कीं, दोन लक्षांची वरात श्रीमंतीं चिरंजिवाची वाफगांवींहून पाठविली, तो ऐवज देणें आहे.

परंतु दोन महिने जाबसालांत लाऊन, पुढील साल आईदेचें ऐवजीं महालसंमधें ऐवज घेऊन देईन ज्येष्ट अखेरीस. याप्रमाणें राजश्री कृष्णाजीपंतांनीं सांगितलें कीं तुह्मीं निकट न करावी. बाईसीं बोलणें जालें. ऐवज दोन लक्षांचा, वाफगांवचें उत्तर कसें येतें त्यासारखें करून देतील. याप्रमाणें ऐकिलें तें सेवेसीं लिहिलें असे. येथें धरणीकंप फाल्गुन शुद्ध १२ शनिवारीं जाला. तृतीय प्रहरीं अर्ध घटिका जाला. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २०.

श्री. इ. स. १७८३.

''सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः– श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांकडून बाजीराव बर्वे महेश्वरीं आले. तेव्हां येते समयीं, राजश्री बाजीराव रघुनाथ यांची दिवाणगिरी करार करून, दादासाहेबांपासून शिरपाव घेऊन आले. येथें आलियावर घोडीं पिडीं जळालीं. नुकसानी फार जाली. कांहीं जवाहिर वगैरे होतें तें जळालें. मग फौज ठेवावयाची सोय पडली नाहीं. बाईजवळ होते. येथें पुरता विश्वास दाखऊन पुन्हां दादासाहेबांकडे पत्रें पाठविलीं. त्यांजकडून राजश्री आनंदराव पवार व आनंदराव कारकून श्रीगोंदेकर उभयतां येथें आले. त्यांणीं पत्रें दादासाहेबांचीं पाटीलबावांचे नांवें आणलीं. तीं बाजीराव यांस दाखविलीं. येथून यांणीं आपलें पत्र लिहिलें. पाटीलबावांकडे आनंदराव पवार यांस पाठविलें. त्यांतील बारीक शोध याप्रमाणें लागला. तो सेवेसीं लिहिला आहे. त्यावरून श्रवण होईल. हे विज्ञापना.''

लेखांक २१.

श्री. एप्रिल इ. स. १७८३.

''सेवेसीं साष्टांग नमस्कार विनंति ऐसीजेः– येथें वर्तमान पक्कें लागलें तें लिहिलें असेः—

रावजी शुद्धपणें तेथें येऊन, श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान साहेबांचे चरणांसीं रुजूं राहणार ह्मणून आपणांसीं मध्यस्थ बोलतात, तें रावजींचे अनुमतें नाहीं. त्याचें कारण असें ऐकिलें कीं, रावजींची थोरली स्त्री, तिजपाशीं अनाजी लक्ष्मण कोण आहे, त्यानें तिचें साधन करून, तिजकडून रावजींचे नांवें पत्रें तेथेंच लिहिलीं. त्याचे जाब येथें आल्यावर रावजी संतप्त जाले. हें कोणें करविलें ? आह्मांस जावयाचें नाहीं. पत्रें तों आलीं. लाचार ह्मणून बाईशीं बोलून, बाईचीं पत्रें

येथून पाठविलीं. जें करणें तें तेथून होतें. अनाजी लक्ष्मण याचे बंधु, गोविंद लक्ष्मण, येथें येऊन रावजींसीं बोलून, बाईचीं पत्रें घेऊन येथून कारकून पुण्यास आला. त्यास पंधरा दिवस जाले, आला असेल. तेथून मध्यस्थाचे लखोटे डांकेवरून दोन रावजींस आले. त्याचा आशय समजला नाहीं. कलम १.

रावजींसमागमें जरीपटका व मुतालकी शिक्के दादासाहेबांनीं दिले, ते बराबरच घेऊन आले आहेत. कलम १.

रावजींचा मजकूर बाईसीं बोलावयाचा आहे, ह्मणजे बाईचा खुलासा काय तो कळेल. परंतु बाईसीं बोलावें न बोलावें याची आज्ञा आल्यावर, बोलून उत्तर होईल तें लिहीन. कलम १.

बाईची चित्तवृत्ती, आज सहा महिने जाले, ऐक्यास आणण्यास करितों, परंतु घडत नाहीं. समागमें कोणी कारभारी शहाणा नाहीं. स्त्रीचा स्वभाव. यासी साधन हलके तऱ्हेनें करावें, तर तें ठीक नाहीं. पुढें घडेल तें खरें. कलम १.

रावजींचे मनांत, दादासाहेब झांशीस जातात या अर्थें, आपण बाईचे कैदेंत किल्ल्यांत आहेत, तर हें ठीक नाहीं. हें स्थळ पुरत नाहीं हें मिस करून, किल्ल्यांतून निघोन बाहेर शहरपन्ह्यांत राहावें ऐसें आहे. जे समयीं बाईशीं बोलतील ते समयीं बाईस सूचना करीन, कीं यांस किल्ल्याबाहेर राहावयास सांगूं नये. येथेंच राहाणें ऐसी सूचना करीन. मग बाईनीं ऐकिलें तर उत्तम. एक दोन वेळ सांगून किल्ल्यांतून बाहेर न जात ऐसें करीन. बाईजवळ एकांत समय फावणें कठीण. गोष्ट फुटली तर वाईट. यास्तव उगाच आहें. हे जाऊंच लागतील तेव्हां एकांतीं गांठ पाडून सांगणें प्राप्त. तोंवर आपली आज्ञा येईल तसें करूं. कलम १.

बाईस आह्मी कांहीं बोलावयासी गेलों ह्मणजे मर्जीच ठीक पडत नाहीं. कदाचित् रावजींचें वर्तमान सांगितल्यावर जातीनें शुद्ध असली तरी ऐकून बंदोबस्त करितील. नसली शुद्ध तर ऐकून उगीच राहतील. यावरून त्यांचें मानस काय तें समजेल. कलम १.

सदरहू सहा कलमें सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२.

श्री. २० एप्रिल इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १७ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे छ २५ मोहोरमचें आज्ञापत्र आलें, त्या दिवसापासोन बाईसीं बोलत असतां आज उत्तर देतें,

उद्यां देतें. मधें मधें हेंही बोलणें कीं, राजश्री महादजी शिंदे यांजकडून उत्तर आल्यावर उत्तर लिहून देईन. बहुत दिवस जाले, जासूद बसले आहेत; समय मसलतीचा; आपला उपयोग लिहिल्याप्रमाणें पडावा ह्मणत गेलों. तेव्हां त्रासरूप मर्जी होऊन उत्तर बोलत गेली कीं, ऐवज नाहीं ह्मणाल तर उत्तर देईन. अथवा पाटीलबावांचे जाब येऊं द्या, मग उत्तर देईन. ऐसें करितां पाटीलबावांचीं पत्रें बाईस आलीं व वाफगांवासही गेलीं. त्यांतील अर्थ समजण्यांत आले नाहींत. ऐसें लांबणीवर घालून हल्लीं निखालसपणें पत्राचें उत्तर लिहून दिल्हें, तें बजिन्नस पाठविलें आहे. साडेतीन महिने जाबसालाखालें घालून शेवटीं हें पत्र लिहून दिल्हें. तेव्हां बाईस विचारिलें कीं, आपलें ह्मणणें हें होतें कीं, पाटीलबावांचें उत्तर आल्यावर काय सांगणें तें सांगूं; त्याचें फल हेंच कीं काय? त्यास उत्तर दिलें कीं, वाफगांवास पत्रें गेलीं, त्यांचीं उत्तरें पाटीलबावांकडे गेलीं. आमचा जाब हें पत्र लिहून दिल्हें. सावकार व घेणार तेथेंच आहेत. ऐसीं उत्तरें होतात. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३.

श्री. ता. २४ एप्रिल इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः— चंद्र ९ जमादिलावलचें पुरवणीपत्र छ २१ माहे मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, आनंदराव पवार व महिपतराव यांचे बंधु हे महेश्वरीं आले, यांची भेट बाईसीं जाली व बोलणें काय जालें, व बाजीरायास भेटून यांसीं काय बोलणें जालें, याचा बारीक रीतीनें शोध करून लिहिणें ह्मणून आज्ञा. त्यावरून कांहीं कळलें, तें सविस्तर वेगळीं पत्रें लिहिलीं आहेत, त्यावरून कळेल. राजश्री बाजीराव यांनीं श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांस पत्र पाठविलें कीं, पाटीलबावांजवळून सर्व प्रकारें खातरजमा करून घेतली. हरी बावाजी मारला, तो चित्तांत किंतु पाटीलबावांचे होता. त्याचें निवारण केलें. पाटीलबावांचीं पत्रें तुमचे व आमचे नावें खातरजमेचीं आलीं, तर तुह्मी बेवसवास झांशीस येणें. तुह्मी, आह्मी व पाटीलबावा एकत्र जालियावर जी मसलत करणें ती करूं. याप्रमाणें रावजींनीं पत्रें सांप्रत श्रीमंतांकडे सुरतेस पाठविलीं आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४. ता. २७ एप्रिल इ. स. १७८३.

श्री.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:- विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे, तागाईत छ २४ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. छ ९ जमादिलावलीचें पत्र पाठविलें, तें येथें छ २१ माहे मिनहूस दो घटका रात्रीस डाकेसमागमें पावलें. पत्राचे अन्वयें बाईसीं बहुत बोललों. हा ऐवज लौकर रवाना करावा, यांत सर्वोपरी चांगलें. परंतु बाईचें एकच ध्यान कीं, वाफगांवचें उत्तर आलें नाहीं. आह्मीं उत्तर दिल्हें कीं, वाफगांवचा जाब आपणास आला. आमची बातमी आहे. त्यावरून बाई ह्मणाली कीं, पत्र आलें ह्मणजे तुह्मांस सांगून मग काय करणें तसें ऐवजाची सोय करूं. तूर्त पत्र येऊं द्या. याप्रमाणें जाबसाल जाला. सेवेसीं श्रुत होय. हे पत्रलगता लाखोटा घ्यावा हे विज्ञापना."

लेखांक २५.

श्री. ता. २७ एप्रिल इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:- मागाहून वरात दोन लक्षांची पाठविली, ती वरात व राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांचें पत्र बाईस दिल्हें. त्यांणीं पत्राच्या नकला करून व आपलें पत्र, ऐसें वाफगांवास पाठविलें. तेथून उत्तर आलियावर काय सांगणें तें सांगूं ह्मणून बोलली. हें वर्तमान डाकेबरोबर लिहून पाठविलें. अलीकडे फार दिवस जाले; जासूदजोडी बसली; निकड करितात; ऐवज द्यावा; ह्मणोन बोलणें जालें. त्याचें उत्तर हेंच कीं, वाफगांवचे जाब आलीयाखेरीज होत नाहीं. तर वाफगांवास सांडणी स्वार अथवा जलद जासूदजोडी पाठवावी. उत्तर काय तें लौकर आणवावें ह्मणोन बोलत असतां, मर्जी दिक होऊन उत्तर दिल्हें कीं, घेणार व देणार उभयतां तेथेंच आहेत. मजकडे गुंता काय? ऐसें ह्मणतात. राजश्री पाटीलबावांचा कबिला देशींहून त्यांजकडे जावयास, मर्दानाचे घाटें नर्मदा उतरून काल करईस आले. येथून बाईनीं त्यांस भेटीस बोलाविलें आहे. आलियावर वर्तमान होईल तें लिहूं. त्याजबरोबर राजश्री देवजी गवळी कांहीं जाबसालनिमित्य मामलतीचे, बाईकडे कालच आले. बाईची त्यांची भेट जाली. पुढें कबिल्याबराबर जातील किंवा माघारे अशेरीस जातील, हें कळलीयावर सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६.

श्री. ता० १ मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २८ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. येथील पूर्वी जाबसाल जाल्याचें उत्तर बाईनीं दिलें. ते जोडी सरकारची येथून रवाना केली. छ १८ सोमवार माहे मिनहूस तदनंतर आज्ञापत्र छ ९ मिनहूचें तें छ २१ मिनहूस पावलें. त्याचीं प्रत्योत्तरें, येथून सरकारची कासदजोडी सागर प्रांतीं गेली होती, ते येथें आली; त्या जोडीबराबर छ २४ जमादिलावलीं रविवारीं पाठवलीं, ते पावतील. अलीकडील वर्तमान, बाईकडील जोडी आली. मोहनच्या राजाकडे बातमीसाठीं गेली होती, कीं श्रीमंत राजश्री दादासाहेब झांशीं प्रांतीं येतात, त्यास सुरतेंत येविषयींची तयारी व पक्कें वर्तमान लिहावें. त्यावरून अलीमोहनचें राजाचें पत्र आलें. त्या पत्रींचा मजकूर कीं, स्वारीची तयारी नाहीं व आवाई ऐकितों. विशेष कांहीं तसें असल्यास आपले बातमीची जोडी कशास? मीच वर्तमान लिहीन. याप्रमाणें पत्र होतें. तें कारकुनांनीं बाई-जवळ वाचलें, तें ऐकिलें. सेवेसीं लिहिलें असे. राजश्री मुकुंदराव दिवाण यांचे जबानीचें वर्तमान कीं, राजश्री केसोपंत पाटीलबावांकडून श्रीमंतांकडे सुरतेस गेले. त्यांचें बोलणें होऊन पत्रें माघारी पाटीलबावांकडे जातील. त्याचीं उत्तरें फिरून श्रीमंतांस जातील. तेव्हां तह काय ठरणें तो ठरेल. हें ऐकिलें. त्यांनींच रुबरू याप्रमाणें सांगितलें, तें लिहिलें असे. राजश्री बाजीराव बर्वे घर किल्याबा-हेर मागणार हें वर्तमान छ २४ जा॥ वलचे पत्रीं लिहिलें होतें. तों परस्परें वर्तमान ऐकिलें कीं, राउजी बाईजवळ बाहेर जागा मागतात. हें छ २६ कळलें. मग छ २७ स प्रातःकाळीं कोणी कारकून मंडळी नसती, त्या समईं जाऊन सूचना केली. राजश्री बाजीराव बाहेर जागा मागतील तर न द्यावी. ऐकून उत्तर दिलें कीं कां? मीं उत्तर दिलें कीं, तुह्मी दौलत करितात. तुह्मांस विदित असेल. हें ऐकून बाई बोलली कीं, खरेंच, जागा मागावयास आले होते. परंतु मीं कबूल केलें नाहीं. तुह्मीं सूचना केली याचें कारण कळों द्यावें. त्याचें उत्तर दिलें कीं, "समयसार तुह्मांसीं बोलणें. तूर्त समय नाहीं. तुमचें आमचें कधीं खलबत होत नाहीं. लोकांस संशय पडेल." इतकें सांगून घरास आलों. राऊजीचे शोधांत पक्केपणें एक दोन लावून ठेविले आहेत. तूर्त बाहेर स्थळ रहावयास बाईनीं न द्यावें, याप्रमाणें जालें. किल्यांत त्यांनीं असावें. याउपरी वर्तमान होईल तें सेवेसीं लिहीत जाईन. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विज्ञापना."

लेखांक २७.

श्री. ता. ५ मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं आज्ञांकिताचा कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ३ जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—राजश्री बाजीराव बर्वे वैशाख शुद्ध २ शनिवारीं दीपसमयीं माझे ब्रिन्हाडास आले. मी घरींच होतों. बराबर पांच सात माणसें व आपण आले. मी दरवाजापावेतों सामोरा जाऊन घरांत आणलें. येऊन बसले. त्यांचीं माणसें, आमचीं माणसें, दूर त्यांणीं करून, मी व ते ऐसे उभयतां बसलों. तदनंतर प्रथम मी बोललों कीं, आज कोणीकडे दया केली, कीं येऊन आमचा परामर्ष केला. ऐकून त्यांनीं उत्तर दिलें कीं, तुह्मी आह्मी कोणी परकी नाहीं. रेवेस संध्येस गेलों, तिकडून तुह्मांकडे आलों. हें उत्तर त्यांणीं केलें. मग तेच बोलूं लागले. तेंच लिहिलें असे.

श्रीमंत राजश्री दादासाहेब आनंदवल्लीस जातात. राजश्री बाजीराव यांणीं श्रीमंत राजश्री रावसाहेबांजवळ जावें, याप्रमाणें वर्तमान अलीकडे ऐकतों. कलम. १

आमचा मानस पुणियास जावें, परंतु आह्मां सांगातें सरंजाम नाहीं. आह्मीं विनंति लिहिली आहे. कांहीं पागेचीं घोडीं आह्मांस द्यावीं. आमचे स्वरूपानें नेलियास उत्तम. कलम. १

आह्मी दादासाहेबांपासून निघालों, ते समयीं दादासाहेबांनीं अहिल्याबाईस एक पत्र व राजश्री महादजी शिंदे यांस पत्र दिलें. तीं पत्रें आह्मीं बाईस व पाटीलबावांस दिधलीं नाहींत. आमचें मानस दादासाहेबांचे सोबतीस राहावयाचें नाहीं. त्यांचे मनोधारणास पत्रें घेतलीं. येथें येऊन स्वस्थ बसलों. फार करून मानस राजश्री नानांजवळ असावें. कृपा करितील. दीर्घ द्वेष त्यांचे ठिकाणीं नाहीं. कलम. १

येथें आलों तेव्हां घोडी पिढी दौलत चांगली होती, ते जळाली. वस्त्र देखील राहिलें नाहीं. कर्जदार जालों. कलम. १

आजपावेतों श्रीमंत राजश्री रावसाहेबांचे चरणाजवळ असतों, तर फार करून ऊर्जित होतें. सांप्रत दुसरे ठिकाणीं जावें, हे इच्छा सर्वथा नाहीं. कलम. १

सदहू ११ कलमें ह्यांचें बोलणें. कलम. १

मीं उत्तर दिल्हें कीं, आपण मजकूर केला, यास मीही माहीत थोडा बहुत आहें. इतक्या कलमांत मजला एक गोष्ट विदित नाहीं. परंतु मिथ्या बोललों कीं, माहीत थोडा बहुत आहे. कलम. १

रावजींची खातर इतक्या उत्तराचें एक उत्तर दिलें कीं, श्रीमंत राजश्री दादासाहेब पुणियास गेलियावर सहजच तुमचे दोष दूर होऊन श्रीमंत कृपा करितील. चिंता न करावी. कलम. १

झांशीस जात नाहींत हें फार चांगलें. कलह तुटला. कलम. १

आह्मी येथें येऊन दीड वर्ष जालें, एकनिष्ठपणें आहोंत. सरकारचें ह्मणणें हें होतें कीं, एक संवत्सर उगेंच असावें. तदनंतर स्वरूपानशीं येऊं. कलम. १

श्रीमंत राजश्री दादासाहेब अखंड राजश्री नानांचे व हरिपंततात्यांचे गुण घेतात कीं, कारभारी आमचे दौलतींत असे होते कीं, त्यांनीं राज्य रक्षिलें. सदैव उभयतांचे नांवें मजकूर जाला तर श्रीमंतीं बरेंच ह्मटलें. सखारामपंत व आबाजी महादेव व चिंतो विठ्ठल वगैरे यांस दोष ठेवीत आहेत. ते अप्रामाणिक. उभयतांचे सद्गुण घेतात. कलम. १

शिंदे होळकर यांणीं वांचविले, हें दादासाहेब ह्मणत असतात. कलम. १

बाईनीं दिढा वर्षांत तीन साडेतीन हजारपावेतों खर्चास दिले. दोन तीन कर्ज घेऊन खाल्ले. ही दशा जाली ! कलम. १

हैदरखानाकडे होतों, तेथें फंदफितूर न करितां राहून, एक वेळ दादासाहेबांची भेट घेऊन मग पुणियास जावें. वचन दादासाहेबांजवळ गुंतलें होतें, ह्मणून सुरापूरकर आग्रह करीत असतां तेथें न राहून सुरतेस गेलों. वचन मोकळें करून पुणियास जावयाकरितां येथें आलों. कलम. १

तुह्मांस डाकेबराबर लाखोटा आला, तो श्रीमंतीं लिहिला होता कीं मध्यस्ताचें पत्र होतें ? त्याचें उत्तर रावजींनीं दिलें कीं, राजश्री गोविंदतात्यांचें पत्र होतें. त्यांणीं लिहिलें होतें कीं, तुमचें येणें होत नाहीं. पुढें पर्जन्यकाळ आला. त्याचें उत्तर आह्मीं पाठविलें आहे. उत्तर आलें ह्मणजे जाऊं. याप्रमाणें सांगितलें. कलम. १

टिपूची तारीफ फार केली कीं, दौलती मोठे खानामागें दौलत राखील. कलम. १

याप्रमाणेंच बोलणें जालें, तें सेवेसीं लिहिलें. पानदान आणोन मशारनिल्हेची मुदारत केली. वस्त्रें संग्रहीं नाहींत कीं द्यावीं. बाजारांतून आणावयाची सोय नाहीं. मग पानदान आणून रुसकत केलें. सेवेसीं श्रुत होय ही विज्ञापना.”

लेखांक २८.

पौ. छ. १५ जमादिलाखर सलास **श्रीगजानन.** ५ मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार व विठ्ठल शामराज चरणावर मस्तक ठेऊन साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ. ३ जमादिलाखरपर्यंत स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून मुक्काम महेश्वर येथें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– इकडील वर्तमान पेशजीं विनंतिपत्रीं लिहून, काशीद व जासूदजोडीबरोबर पत्रें रवाना केलीं आहेत. सांप्रतचें वर्तमान, राजश्री पाटीलबावांच्या लष्करांतून चैत्र शुद्ध १४ चीं कोणी गृहस्थाचीं पत्रें रवाना जालीं. ते वद्य चतुर्दशीस येथें पावलीं. त्यांत वर्तमान कीं, पाटीलबावांनीं बावनबुरजी गढी घेऊन तेथून कुच करून ग्वाल्हेरीस आले. किल्ल्याभोंवताले मोर्चेबंदी करून शहरपन्ह्यांतून पूर्वेकडून दरवाजाशीं मोर्चे लाविलें. तोफ लावून पन्नास हात किल्ल्याची मुंढे लढाऊन दिली. एक बावडीचें पाणी किल्ल्यांत होतें, तें पाणी बंद केलें. खासा मोर्च्यांत जात असतात. त्रयोदशीस हल्ला करून किल्ल्याचे तीन दरवाजे घेतले. दोन दरवाजे वरते राहिले आहेत. किल्ल्यावरील शिबंदीचे लोक गडबडले आहेत. किल्लाही लवकरीच हस्तगत होईल. म्हणून त्या गृहस्थानें लिहिलें होतें. भोपाळवाले पठाण पेशजीं येथें आले होते. बाईशीं येथें करारमदार करून गेले. तो तपशील पेशजीं विनंतिपत्रीं लिहिलाच आहे. त्यास त्या पठाणांनीं आपले कबिले इंदुरांत आणून ठेविले. तदोत्तर कांहीं खर्चावेचाची बेगमी करावी ह्मणून जमियतेनिशीं भोपाळच्या तालुक्याचा मातबर गांव मारावयास गेले. तें वर्तमान भोपाळवाल्यास कळलें. त्यांनींही तेथून हजार पठाण पाठविले. त्यांनीं येऊन त्या गांवाजवळ दबा धरला होता. हेही इकडून पांच सहाशें पठाण गांवावर गेले. मध्यें त्यांनीं दबा धरला होता. त्यांसी यांसी गांठ पडून झटपट जाली. पहिल्यानें यांनीं त्यांचा मोड केला. ते निघून चालले. यांनीं कोसभर पाठलाग केला. त्यांनीं माघारी उलटून यांचा मोड केला. दोन चारशें माणूस उभयपक्षीं कामास आलें. हे पांच भाऊ होते, त्यांपैकीं चौघे लढाईत कामास आले. एकास जखमा लागल्या. उचलून नेला. याप्रमाणें येथें वर्तमान आलें. पेशजीं आज्ञापत्रीं आज्ञा आली जें, लग्नपट्टीच्या दोन लक्ष रुपयांविषयीं बाईनीं तुकोजीबावांच्या पत्राचा आक्षेप केला आहे. त्यास येथून तुकोजी होळकर यांनीं बाईस पत्र पाठविलें आहे. तुह्मीं बाईशीं बोलून वरातीप्रमाणें ऐवजाची तरतूद करवून ऐवज लवकर पाठवणें. त्यास

येथें बाईस विचारिलें. त्यांनीं उत्तर केलें जें, अद्याप त्यांचें पत्र आलें नाहीं. राजश्री कृष्णाजी बहिरव थत्ते यांस लिहिलें, तें पत्र फोडून जरूर पहावें. बहुत काय लिहिणें, लोभ करावा हे विज्ञप्ति."

लेखांक २९.

श्री. मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक शिरसाष्टांग नमस्कार विनंति. राजश्री पाटीलबावा ग्वालेरजवळ होते. तेथून बावनबुर्जी गढी गोहदवाले यांची होती. त्या गढीस जाऊन मोर्चे लाविले. ते गढी घेतली. तेथून शह गोहदेवर आहे. ग्वालेरी किल्ला हा कालवर खालीं जाला नाहीं. परंतु होईल. यांणीं आड घातली कीं, गोहद घेऊन मग ग्वालेर घेऊं. याप्रमाणें वर्तमान ऐकिलें. पाटीलबावांजवळ गोसावी व बैरागी चाकरीस होते, ते दूर केलें. त्यांचा जमाव सात आठ हजार आहेत. बराबर सामान लढाईचें आहे. त्यांणीं महालोमहालची खंडणी घेत उज्जनी-पलीकडे आले. उज्जनीस येणार ह्मणोन वर्तमान ऐकिलें. इंग्रजाचा तह जाला. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब आणावयास राजश्री केसो अनंत राजश्री पाटीलबावां-कडून गेले. ते बावापिराचे घाटावर जाणार. तिकडून दादासाहेब बडोदें येथ-पावेतों आले, ह्मणोन ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ३०.

श्रीगजानन. ता. १७ मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार व विठ्ठल शामराज चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १५ जमादिलाखरपर्यंत स्वामींच्या कृपाव-लोकनेंकरून मुक्काम महेश्वर येथें वर्तमान यथास्थित असो. विशेषः—सरकारचें आज्ञापत्र छ २२ जमादिलावलचें आलें, तें छ ७ जमादिलाखरीं येथें पावलें. पत्र पाहून तेच समयीं दरबारास जाऊन बाईस वाचून दाखविलें. ते समयीं येथील कारभारीही जवळ होते. पत्र ऐकून बाईनीं उत्तर केलें जें, "आह्मीं पत्र राजश्री तुकोजी होळकर यांस लिहिलें आहे. त्यांचें उत्तर अद्याप आलें नाहीं." आह्मीं उत्तर केलें जें, "सरकारचे दोहीं आज्ञापत्रीं लिहिलें आलें कीं, तुकोजी होळकर यांनीं बाईच्या पत्राचें उत्तर पाठविलें. आतां या लग्नाच्या ऐवजास बाईनीं दिक्कत करूं नये." त्यास, मुत्सद्दी व बाई बोलली जें, "पत्र येऊन आह्मीं तुह्मांस न दाखवावें असें संकट काय आहे?" शपथपूर्वक मुत्सद्दी यांनीं सांगितलें

जें, "पत्र आलें नाहीं." तेव्हां यांचें खरें, किंवा तुकोजी होळकरांनीं पत्र पाठविलें ह्मणून सरकारांत विनंति केली आहे तें खरें ह्मणावें? काल बाईचीं व सेवकाचीं ऐवजाकरितां निक्षूनच बोलणीं पुष्कळ जालीं. आह्मीं उत्तरें केलीं जें, "आपण ह्मणतात जें, तुकोजीबावांस बाकीविषयीं पत्र लिहिलें आहे, ते कोणती बाकी लिहितात तें पाहून तुह्मांसीं बोलणें तें बोलूं, असें आपलें बोलणें. तुकोजीबावांस पत्र आपण लिहिल्यास दोन अडीच महिने जाले, अद्याप उत्तर आलें नाहीं म्हणतां? आह्मांस तों सरकारचीं आज्ञापत्रें अशीं येतात. त्यांत प्रमाण अप्रमाण कोणतें ह्मणावें?" त्यास बाई बोलली जें, "एवढ्या ऐवजासाठीं आह्मीं तुह्मांसीं अप्रमाण बोलावें, असें आह्मांस संकट काय आहे? श्रीमंतांच्या लग्नाचा ऐवज आह्मीं संतोषानें द्यावा. परंतु आह्मीं तुह्मांस पत्र लिहिलें, त्याचेंही उत्तर नाहीं, व श्रीमंतांचेंही आह्मांस दुसरें पत्र नाहीं. तुह्मांस वरचेवर सरकारचीं पत्रें अशीं येतात. त्या तुमच्या पत्रावरच आह्मीं ऐवज द्यावा कीं काय?" आह्मीं उत्तर केलें जें, "आपल्यास सरकारची वरातच आली असतां, दुसऱ्या पत्राचा आपण आक्षेप करणें युक्त कीं काय?" बाई बोलली जें, "कां न करावा? हें ऐवजाचें काम होय." तेव्हां आह्मीं उत्तर केलें जें, "अशीच आपली मर्जी असल्यास आह्मी लिहितों." त्यास उलटून बोलली जें, "आह्मांस तसें पत्र पाहिजे कीं, पेस्तर सालचे ऐवजीं महालपैकीं ऐवज देणें." "अस्तु. असेंही आह्मीं श्रीमंतांस लिहितों. तेथें तुकोजीबावा काय विनंति करणें ते करतील." बाई बोलली जें, "फार चांगलें. लिहा." फिरून आह्मीं विनंति केली जें, "श्रीमंतांच्या लग्न-उत्साहाच्या ऐवजाविषयींच इतकी भवति न भवति व्हावी हें योग्य नाहीं. येविषयींचे असे जाबसाल ऐकून श्रीमंतांच्या चित्तांत कसें वाटेल, हें आपण समजतच आहांत?" बाई बोलली जें, "केवळ त्या ऐवजास आह्मीं दिक्कत इतकी करावी, असा अर्थ नाहीं. परंतु त्यांचीच अड चालावी, आमची कां न चालावी? यांत तुह्मी काय लिहिणें तें लिहा." याप्रमाणें उत्तरें प्रत्युत्तरें जालीं. यांतील सारांश दिसून आले कीं, महालपैकीं पेस्तर सालचे ऐवजीं ऐवज देणें असें सरकारचें पत्र यावें, अगर तुकोजीबावांचें पत्र यावें, असा येथील मनोदय. सुरळीत पत्र सरकारचें अगर होळकरांचें यावें ह्मणजे ऐवज देतील. वरात घेऊन जासूद आला त्यास फार दिवस जाले, ह्मणून नित्य बोलतच होतों. त्यास बाईनीं जासुदास वरात पत्राचें उत्तर दिलें, तें सेवेसीं पत्रें देऊन जासूद पाठविला आहे. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विज्ञापना."

लेखांक ३१.

श्री. मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः– बाईनीं पत्र लिहून दिल्हें, तें खुलें दिल्हें. ते समई मीं उत्तर केलें कीं, "आपण आजपावेतों बोलत होतां, त्याचा फलादेश हा जाला! पुढें माझी अब्रू श्रीमंत ठेवणार नाहींत. यावर श्रीमंत बहुमानाचीं वस्त्रें आह्मांस देतील!" हें उत्तर केल्यावर बाईनीं हांसल्यावर नेलें. परंतु जवळ राजश्री मुकुंदराऊ दिवाण व राजश्री विनायक बाजी होते. विनायक बाजींनीं उत्तर दिल्हें कीं, "श्रीमंतांकडून येथें आला. येथून गेलीयास आचवला नाहीं." इतकें बोलले. मीं उत्तर दिल्हें कीं, "ते यश घेऊन गेले. ते कशास आंचवतील? परंतु मी मात्र बाईजवळ येऊन बाईनीं अपेश दिल्हेसें होतें." ऐसेंही उत्तरें जालीं असतां, त्यांच्या मनांत सरकारलक्षाची गोष्ट अथवा लिहिण्याचा प्रकार येऊन लिहिल्या अर्थाप्रमाणें घडावेंसें नाहीं. यावर जसी आज्ञा येईल, तसी वर्तणूक करूं. बराबर सरंजाम तीनशें रुपये दरमहाचा खर्च. कार्य तर घडत नाहीं. तेव्हां शिलेदार राऊत आहेत त्यांची आज्ञा, ठेवावे कीं हुजूर रवाना करावे. खर्चास दोनशें रुपये दीडमाही देतात, ते पुरत नाहीं. दीड-माही साडे तीनशें रुपये पाहिजेत. तें प्रमाण खर्च. वावगा खर्च नाहीं. ऐसीयास आज्ञा येईल तसी वर्तणूक करूं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ३२.

पैवस्ती छ ३ रजब सलास समानीन. श्री. १९ मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति तागाईत छ १७ माहे जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—

श्रीमंत सौभाग्यवती मातुश्री आनंदीबाईसाहेब यांजपाशीं मकरीकर लाखीकर होता. तो राजश्री बाजीराव बर्वे यांजसमागमें दिला होता. तो सांप्रत बाजीराव यांनीं सुरतेस पाठविला कीं, आह्मीं येथें रहावें किंवा काय करावें? श्रीमंत पुण्यास जातात किंवा झांशीस येतात, हें कसें काय तें लिहिणें. याप्रमाणें मकरीस पत्र देऊन पाठविलें आहे. कलम १.

राजश्री जिऊबा शेणवाई यांजकडे राजश्री बाजीराव यांनीं पत्र पाठविलें कीं, श्रीमंतांचा निश्चय कसा पाटीलबावांनीं ठरविला, तो लिहून पाठविणें. ह्मणून जासूद पत्रें घेऊन गेला. कलम १.

राजश्री गणेशपंत कात्रे प्रतिनिधीकडील, त्यांचे चुलतबंधू राजश्री बाजीभट कात्रे, हे श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांजवळ, चार मास जाले, येथूनच गेले. बाजीभटाचे मामा यज्ञेश्वर दीक्षित सफ्रे येथें आहेत. त्यांस पत्र बाजीभट यांचें आलें. पत्रीं काय मजकूर तो कळला नाहीं. जबानींच वर्तमान कीं, तूर्त श्रीमंत राजश्री दादासाहेब येथेंच आहेत. विलायतेस पत्रें गेलीं आहेत. उत्तरें आल्यावर काय मसलत ठरणें तें होईल. याप्रमाणें ऐकिलें. कलम १.

आह्मी सेवक. आमचे प्राणांत प्राण नाहीं. गरीब, वगवसिला कोणी नाहीं. एक स्वामीचरण जाणतों. चरणाखेरीज आश्रय त्रैलोक्यांत नाहीं. चाकरी शुद्धपणें करून आहे. कोणाची आशा धरून सरकारकामाचा शब्द येईल ती गोष्ट सहसा करीत नाहीं. याउपरी महाराज ठेवतील तसें राहूं. सेवकापासून आज्ञेप्रमाणें काम घडून आलें नाहीं ह्मणून भयभीत आहें. कलम १.

बाजीराव बर्वे यांची बातमी ज्या गृहस्थाकडून कळत होती, तो गृहस्थ रावजींनीं पुण्यास पाठविला. त्याजपाशीं पत्र स्वामींचें नांवें लिहून दिलें आहे. तेथील माहितगिरी त्यास आहे. विनंति करील. पुढें रावजींकडील बातमी लागावयानिमित्य आणिक कारकून त्यांचे घरचा, तोच आपला ह्मणून करून ठेविला आहे. वर्तमान कळेल तसें सेवेसीं लिहीत जाईन. कलम १.

राजश्री दादो उद्धव नासिककर, यांचे चिरंजीव नारो दादाजी, पूर्वींपासून श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांचे समागमें, ते सांप्रत येथें आले. बरोबर घोडीं २ तट्टें २ व उंट १ आहे. बाईची भेट रोजगारास आलों ह्मणून घेतली. परंतु दादासाहेब झांशीस जाणार, त्यांजबराबर जावें ह्मणून आले आहेत. कलम १.

बाईनीं दोन लक्ष रुपये द्यावे. लग्नाचा ऐवज याविषयीं मीं व राजश्री विठ्ठलपंत उभयतां बहुत ह्मणून पाहिलें. त्यांच्या चित्तवृत्तीस पालट होत नाहीं. वाद प्रतिवाद! ऐवजच कोठें? मजकडे तुकोजीबावांची बाकी काय आहे? आह्मीं उत्तर दिलें कीं, बाकीच असावी तेव्हांच ऐवज द्यावा, नाहीं तर देऊं नये कीं काय? तर साल आइंदेचे ऐवजीं तुकोजीबावांचें पत्र आणा ह्मणजे देईन असें दिक्कती सांगतात. आमचा यत्न तितका भय प्रीत दाखवून, युक्तीचे वाटें बोलणें तें बोलून पाहिलें. त्यास समजतच नाहीं. चार कारभारी आहेत, त्यांनीं सांगावें तर ते बाईपेक्षां गोष्टी सांगतात. त्यांसही अगापिछा नाहीं. याप्रमाणें वर्तमान आहे. कलम १.

सदरहू सात कलमें श्रुत होय हे विज्ञप्ति.''

लेखांक ३३.

श्री. मे १७८३.

"पुरवणीपत्र श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:--सा० नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:--बाईचें बोलणें रूक्ष. मग काय खातरजमा ठेवून बोलतात, हें कळत नाहीं. खावंद ईश्वराप्रमाणें. अंमळशी नजर वांकडी करून खावंद पाहूं लागल्यास, क्षणांत मजबुती अथवा खातरजमा असेल ते नाहींशी होऊन डोळे उघडतील, तेव्हां विपरीत ! ही दूरआंदेशी मनांत येतच नाहीं. प्रसंगीं कारभारी, त्यांस या गोष्टींचा संतोष ! येथील वर्तमान या प्रकारें. आमचे खर्चाविशीं तजवीज कारभारी करून देऊं म्हणतात. आजपावेतों चारशें रुपये खर्चास दिले. मजबराबर शिलेदार सुद्धा अडीचशें रुपये दरमाहाचा खर्च आहे. येथील कर्ज घेऊन खातों. सरकारकाम होत नाहीं. यास्तव सेवेसीं विनंति लिहिली असे. माझे वडिलांनीं स्वामींचें आर्जव करून आह्मांस जागा केली नाहीं, कीं त्यावर स्वस्थ असावें. स्वामींखेरीज आह्मांस त्राता कोणी नाहीं. दैवेंकरून चरणांसीं लागलों. येथून शेवट करणार धनी समर्थ आहेत. बहुत काय लिहिणें, कृपालोभ करावा हे विज्ञाप्ति."

लेखांक ३४.

पैवस्ती छ ७ रजब अर्बा समानीन. श्री. २१ मे इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार व विठ्ठल शामराज कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:-छ १० जमादिलाखरीचें आज्ञापत्र छ १९ मिनहूस सायंकाळीं पावलें. दोन पत्रें वेगळीं पावलीं. एक्या पत्रीं राजश्री बाजीराव बर्वे यांचा मजकूर लिहिला होता. त्याचीं उत्तरें वेगळीं पुरवणीपत्रीं लिहिलीं आहेत, व बाईस पत्र द्यावयाचें तें दिलें. त्याचें उत्तर घेऊन मागाहून पाठवितों. त्यांतील अर्थ तूर्त बोलण्यांत आला, त्याची आलाहिदा पत्रीं विनंति लिहिली आहे. श्रीमंत राजश्री रावसाहेबांचे लग्नाचा ऐवज सर्वांनीं दिल्हा. बाईची दिकत. जासुदास फार दिवस लागले. ऐवज नाहीं. जासूद ठेऊन फळ काय ? त्यावरून त्यांणीं उत्तर लिहून दिलें, तीं पत्रें पुरवणी सरकारच्या जोडीसमागमें पाठविलीं आहेत. त्याउपरी छ १० जमादिलाखरीचीं पत्रें आलीं. त्यांवरून बाईशीं एकदोन वेळ एकांत गांठ पाडून पत्रांचा अर्थ समजाविला, व ऐवजाविषयीं बोललों कीं, "आपण लग्नास ममतापुरस्सर श्रीमंतीं बोलाविलें असतां न गेलांत, तेही चूकच. दुसरें ऐवजास दिकत लावून जासुदास जाब दिला हेही चूक. तर असें न करावें. सर्वांनीं ऐवज दिला.

आपण मातबर. तुमचे प्रतिमेचें दुसरें कोणी नाहीं. हा ऐवज द्यावा हें उत्तम. " ऐकून उत्तर दिलें कीं, "मी काय करूं? वाफगांवचें उत्तर साफ येत नाहीं, यास्तव दिकत. तर आतां ऐवज द्यावा हें तुह्मी ह्मणतां, तर माळवे प्रांतीं महाल आहेत, त्यांजवर पट्टी घालीन. त्याचा बोभाट ऐकूं नये. ह्मणजे ऐवज देईन. " त्याचें उत्तर मीं दिलें कीं, "बोभाट होतो तो तरी आपण कोठें ऐकतात? किंवा ऐवज न द्यावा ह्मणून ह्या दिकती? सारांश, नर्मदेपलीकडील महालास पट्टी घालीत नाहीं. माळवेप्रांतीं महाल आहेत त्यांजवर ऐवज साधून देईन." आह्मीं उत्तर दिलें कीं, "आपले मर्जीस येईल तसें करावें. ऐवज द्यावा, उत्तम, चांगलें." तेव्हां बाईनीं उत्तर दिलें कीं, "कालच वाफगांवचें उत्तर आलें, तुह्मांस दाखवितें. परंतु एक लक्ष ज्येष्ठ अखेरपावेतों देईन. बाकी एक लक्ष राहिले, ते आषाढ अखेरीस याप्रमाणें देतें." हा निश्चय छ २१ जमादिलाखरीं प्रातःकालीं देवाजवळ बसली होती, त्या स्थलीं निश्चय जाला. याप्रमाणें आह्मी श्रीमंतांस लिहितों. त्यावरून बाईनीं उत्तर दिलें कीं, याप्रमाणें ल्याहावें. त्याउपरी छ २३ रोजीं गेलों कीं, वाफगांवचें उत्तर कसें आलें तें दाखवावें. त्यावरून मुकुंदराऊ यांस बोलावून ह्मणाली कीं, पत्र दाखवावें. त्यांनीं कारकुनास बोलाऊं पाठविलें. तो नव्हता. पत्र पाहिलें नाहीं. एका दो दिवसां पाहून त्यांतील अर्थ असेल तो सेवेसीं लिहून पाठवीन. पूर्वीं बाई ह्मणत होती कीं, सालमजकूरचे ऐवजीं महालासंबंधे पत्र वाफगांवचें यावें कीं, याप्रमाणें श्रीमंतीं पत्र ल्याहावें तेव्हां ऐवज देईन. ह्मणोन ह्मणत होती. त्यावरून आपणांस लिहिलें होतें. त्यास सांप्रत त्याप्रमाणें पत्रें यावीं, हें कांहीं नाहीं. ऐवजच देतात. दोन वेळ खचित पुसोन सेवेसीं लिहिलें असे. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब भडोचेस आले. पुढें आलीमोहनच्या वाटेनें उज्जनीस जाणार. तेथेंही वाडे झाडवितात, ह्मणून साहुकारी वर्तमान ऐकिलें. राजश्री पाटीलबावा ग्वाल्हेरच्या शहास आहेत. बहुतकरून ग्वाल्हेरचा किल्ला फत्ते जाला असेल अगर होईल. देखलें ऐकलें वर्तमान सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञाप्ति. "

लेखांक ३५.

श्री. २१ मे इ. स. १७८३.

"विज्ञापना ऐसीजेः—छ १० जमादिलाखरीचीं पत्रें छ १९ जमादिलाखर माहे मजकुरीं पावलीं. पत्रीं आज्ञा कीं:—

राजश्री बाजीराव बर्वे तेथें आहेत. ते मनस्वी वर्तणूक करितात. मशारनिल्हेचा बंदोबस्त पक्केपणें करावा. किल्ल्यांतून जाऊं येऊं नये. त्यांजकडे कोणीं जाऊं नये.

जवळ माणसें ठेवणें तीं मोतादीचीं ठेवावीं. त्यांची सावधता करावी. या गोष्टीची उपेक्षा केलियास सरकारचा शब्द बाईकडे लागेल. यास्तव लिहिल्याअन्वयें बाईशीं खचित बोलून आधीं याचा बंदोबस्त करणें. उपेक्षा करावयाची नाहीं. नाना प्रकारें राजकारणें करितात ह्मणोन कळलें, त्यास बाईशीं बोलून पक्का बंदोबस्त करवावा. ह्मणून आज्ञापत्रीं लिहिलें. त्याच्या अन्वयें बाईस पत्र होतें तें त्यांस दिल्हें. १ कलम.

स्वामींची आज्ञा पुरवणीपत्रीं होती कीं, दादासाहेबांकडून पत्रें व कारकून आले गेले, हें बाईस सांगून, बाईकडून बाजीराव यांस विचारून, त्यांतील उत्तरें प्रतिउत्तरें होतील तीं लिहून पाठविणें ह्मणून आज्ञा. त्यावरून आनंदराव पवार याचा मजकूर केला. त्याचा परिणाम हें आह्मांस थोडकेंसें कळलें होतें, ऐसें शेवटीं उत्तर केलें. यास्तव पुरता विस्तार सांगितला नाहीं. सांगूं. परंतु गोष्ट मोघम ठेवून शोध करावा. तें करीत नाहींत. बाजार करितात. यामुळें सोईनें एका दो दिवसां सांगूं. माझें पत्र बाईस दाखवावें ह्मणून आज्ञा. तें पत्र वाचून दाखविलें. रावजींशीं बाईचें बोलणें स्वामींचें पत्र दिल्यावर जालें नाहीं. साबाजीपंताशीं बोलणें जालें. त्याचा मजकूर कळला तितका वेगळी पुरवणी लिहिली असे. कलम १.

छ १९ जमादिलाखरीं पत्र पावलें. छ. २० रोजीं बाईकडे उभयतां गेलों. बाजीराव यांचा मजकूर केला. आज्ञापत्राप्रमाणें बोललों. त्याचें उत्तर एक वेळ दिल्हें कीं, "माझी खातरजमा आहे. तुह्मीं मागें सूचना केली होती कीं, बाजीराव किल्ल्यांतून बाहेर राहावयास जागा मागतील, तर न देणें. ह्यावरून मीं त्यांस विचारिलें. त्यांनीं माझे पायावर हात ठेविला. तुह्मीं लटकीं लिहून पत्र आणिलें, ऐसें बाईनीं उत्तर दिलें. त्यावरून मजला अपूर्व वाटलें, व त्रास आला कीं, ह्मातारी दौलत करिते, परंतु चौकशीची जात नाहीं. तेव्हां बाईस मीं उत्तर दिलें कीं, पायावर रावजींनीं हात ठेविला त्याजवर जाऊं नका. त्यांची वर्तणूक सुधी नाहीं. तुह्मांस ठाऊक नाहीं. मग त्यांचे वर्तणुकींतील एक गोष्ट बोललों कीं, राजश्री आनंदराव पवार, श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांकडून येथें येऊन, रावजींस भेटून, रावजींनीं वस्त्रें देऊन पाटीलबावांकडे पाठविलें. तेथून येऊन यांस भेटून सुरतेस गेले; हें आपणास ठाऊक नाहीं. हात पायावर ठेविला. यावर निश्चिंत! तर असें न करणें. तुमचा जिमा आहे. सावध होऊन यांचा बंदोबस्त करावा. ऐकून उत्तर दिलें कीं, याप्रमाणें बाजीराव यांस बोलावून पुसतें. मग त्यांतील अर्थ ते काय सांगतात, तो तुह्मांस सांगेन. याप्रमाणें छ २१ स आणखी बोलली कीं, माझा जिमा आहे. बाजीराव गेला तर मी देईन." आह्मीं उत्तर दिलें कीं, ही गोष्ट खरीच, तत्रापि सावधता करावी. त्यांजकडे कोणीं जाऊं येऊं नये.

माणसें मोतादीचीं ठेवावीं. पत्रीं आपणास लिहिलें आहेच. याप्रमाणें कलम १. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञप्ति."

लेखांक ३६.

श्री. २६ मे इ. स. १७८३.

"विज्ञापना ऐसीजे:- तागाईत छ २४ जमादिलाखरपावेतों वर्तमान यथास्थित असे. श्रीमंत राजश्री दादासाहेब बावापिराचे घांटावर आले ह्मणून मुकुंदराव ह्मणत होते, व बाईनीं सांगितलें कीं, शिंद्यांनीं दादासाहेबांस खर्चास दोन लक्ष रुपये पाठविले ह्मणून सांगितलें, तें सेवेसीं लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विज्ञाप्ति."

लेखांक ३७.

श्री. २६ मे इ. स. १७८३.

"विज्ञापना ऐसीजे:-छ २४ जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. बाईस पत्र बाजीराव यांचें मजकुराचें देतांना आह्मी उभयतां व बाई चवथे देवघरांत होती. तेथें देवापाशीं पत्र आह्मीं वाचून दाखविलें. सांगितलें कीं, हें पत्र एकच कारकुनास दाखवून पत्राप्रमाणें बंदोबस्त करावा, बोभाट्यांत पत्र आणूं नये ऐसें सांगून दिलें. बाईनीं तें पत्र जितके मुत्सद्दी त्यांस दाखविलें. येथें रीत आहे, कोणी काम बहुत मंडळीखेरीज होत नाहीं. असो. बाजीराव यांस बोलावून आनंदराव पवार यांचा मजकूर पुसावा. त्यांस तर बोलाविलें. राजश्री साबाजीपंत यास बोलावून, बाई व मुकुंदराव व विनायक बाजी व गोविंदपंत गानू असे एकांतीं बसून, साबाजीपंतास पत्राचा अर्थ सांगितला कीं, याप्रमाणें आह्मांस पत्र श्रीमंतांचें आलें. तुमची काय वर्तणूक तें सांगा. त्यांनीं उत्तर दिलें कीं आमची वर्तणूक वावगी नाहीं. कोणती वावगी आपले नजरेस आली असेल ती सांगावी. ऐसें साबाजीपंत बोलल्यावर बाईनीं व त्रिवर्गांनीं आनंदराव पवार यांचा मजकूर, म्यां सांगितला त्याप्रमाणें, साबाजीपंतास त्यांनीं सांगितलें. त्यांचीं उत्तरें काय जालीं तीं समजलीं नाहींत. मग बाईस छ २२ दिवसीं पुसावयास गेलों. भोजन करून बसली होती. मीं जाऊन स्मरण दिलें कीं, आपण बाजीरावजींस बोलावून आनंदराव पवार यांचा मजकूर सांगितला. त्याचें उत्तर बाईनीं दिलें कीं, बाजीराव आले नाहींत. त्यांचा कारकून साबाजीपंत आला. त्यास आह्मीं मजकूर सांगितला. तो ह्मणतो कीं, रुजू मुकाबला करून द्या.

आह्मांस तर आनंदराव भेटला नाहीं. हें लटकें तुफान. तर तुह्मी मुकाबला करून घ्याल? आह्मीं उत्तर दिलें कीं, श्रीमंतांच्या पदरीं आहोंत, वावगी गोष्ट तुह्मांस सांगत नाहीं. मुकाबलाच करावा असें मानस आपलें असेल तर त्याची चिंता नाहीं. परंतु तुह्मीं आपले दाबानें व सरदारीचे रीतीनें, त्यास चांगले तऱ्हेनें पुसावें. केवळ मुकाबलाच घेऊन बसूं नये. इतकें मीं बोलल्यावर बाई ह्मणाली कीं कदाचित् त्यांचा आग्रह पडला, तर होईल कीं नाहीं? मीं उत्तर दिलें कीं, मजशीं गांठ पडल्यावर मुकाबले करावयास पडणार नाहीं. तत्रापि मुकाबला करा ह्मणतील तर चिंता नाहीं. हें छ २२ बोलणें जालें. मग छ २३ मागतीं गेलों. उभयतांही तृतीय प्रहरीं गेलों. तेव्हां रावजींचा मजकूर केला. बाई व मुकुंदराव व विनायक बाजी व आह्मी उभयतां. बाईनीं उत्तर दिलें कीं, आनंदराव पवार यांचा मजकूर आह्मांस थोडकासा तेव्हांच कळला होता. कारभारी ह्मणाले कीं, यावेगळी रावजींची वर्तणूक दुसरी कोणती? ही तर आह्मांस कळली होती. आणिक असेल तर सांगा. त्यास पुसून तुह्मांस सांगू. याचें उत्तर मीं दिलें कीं, दुसरें काय सांगणें? याउपर सावध, सावध, सावध, ऐसें तीन वेळ सांगितलें. तुह्मांस एक गोष्ट सांगितली त्याचें फळ काय केलें? असो. सारांश, श्रीमंतीं लिहिलें आहे, सावधता रावजींची करून माणसें वगैरे नेमस्त ठेवून बंदोबस्त करावा, असें सांगितलें. वरकड विस्तार बोलावा, तर येथील बहुनायकी. बाईची अख्त्यारी कोणावर नाहीं. बाईस तर कृत्रिम कळत नाहीं. पुढें वरचेवर सूचना रावजीं-विषयीं बाईस करीत जाऊं. जोंवर श्रीमंत राजश्री दादासाहेब झांशीस अथवा कोठें पोहोंचले नाहींत, तोंवर रावजी गडबड करतील. याजकरितां बारीक बातमी राखतों. जसे तऱ्हेनें कळेल तसे तऱ्हेनें राखून, वावगी गोष्ट कळलीयावर बाईस जाऊन सांगूं. मग बंदोबस्त करणें त्यांजकडे आहे. रावजी नर्मदेस स्नानास अथवा सांयकाळचे संध्येस येत नवते. तीथ परवणीस येत होते. सांप्रत किल्याबाहेर जावयाचें नाहीं असें समजलें. त्या दिवसापासून सांयकाळचे नित्य रेवेस येतात. तो मार्ग किल्याबाहेर आहे. तिकडे जावयाची रूढ घातली आहे. तेथें संध्या करून, दोन घटका बसून, मग हवेलीस जातात. तेथें बातमी राखीत असतों. शोध यांचा चांगला सांपडत होता, तो गृहस्थ रावजींनीं पुण्यास पाठविला. त्याजबरोबर पत्र सेवेसीं लिहिलें असे. रावजींजवळ मोतादी माणसें असावीं, वरचेवर सावधता करावी, येविषयीं बाईस वारंवार सांगत जाऊं. बाईचे खाजगत कारभारी, मसलतगार गोविंदपंत गानू. ह्यांनीं बंदोबस्त करावा सरकारचे लिहिण्याप्रमाणें, तर तें रावजींचे मामेसासरे! मुकुंदराव सांगकामे! बाईस तर चौकी

ठेवून करावयाचें नाहीं. वरचेवर बातमी घेऊन त्यांस राखावें हेंही करीत नव्हती. आतां सरकारचे लिहिण्यावरून सावध जाले ह्मणतात. हा कालवर माणसाची वगैरे चौकशी केली नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञाप्ति."

लेखांक ३८.

श्री. मे १७८३.

"पुरवणीपत्र श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:–पूर्वीं बाईनीं ह्मटलें होतें कीं, श्रीमंत आपलें पत्र खातरजमेचें पाठवितील, तर साल आहिदेचे ऐवजीं कर्ज घेऊन देईन. तोच जाबसाल आतांही एक वेळ असा केला कीं, माझे नांवें पत्र जिमतीखातर जमेचें पाठवावें कीं, माळव्यांतील माहालास पुढें उपद्रव लागणार नाहीं. जोंपर्यंत पैसा फिटेल तोंपावेतों तोही ऐवज महाल मजकूर वजा होऊन देईन. तिगस्त व सालगुदस्त व सालमजकूर या ऐवजाशीं संबंध नाहीं. ऐशीं भाषणें मनास येईल तसें बोलतात. श्रीमंतांचे दौलतींत यांची दौलत. ते आठवण न धरितां, आपणच खावंदगिरी महालाविषयीं करून आहेत. या समयास घरचीं वांकडीं मनांत आणूं नयेत, सरकारचे लिहिण्याचे अर्थ मनांत येऊन ऐवज महालचा फौजेस पाठवावा, ही विनंति वारंवार मी करीतच आहें. तें ऐकून हंसतमुख होत असावें, उत्तर देऊं नये, ऐसे आदेश बाईचे आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हें विज्ञप्ति."

लेखांक ३९.

श्री. १९ जुलई इ. स. १७८३.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १८ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ १२ रजबचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें छ ८ साबानीं दो प्रहरां पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, श्रीमंत राजश्री रावसाहेब यांच्या लग्नाचीं वस्त्रें व बहुमान गंगाजळनिर्मळ अहिल्याबाई होळकर यांस येणेंप्रमाणें:—

४ कापड सनगें

१ पातळ पैठणी जरी १.
१ खण पैठणी एक.
२ शालजोडी फर्द.
———
४

१ माळ मोत्यांची मोतीं ११८ सुमार एकसें अठरा.

५

एकूण वस्त्रें चार व बहुमान माळ एक मोत्यांची पाठविली, ती पावती करून उत्तर पाठवावें ह्मणून आज्ञा. त्यावरून आज्ञेप्रमाणें वस्त्रें ४ व बहुमान माळ मोत्यांची प्रविष्ट करून, बाईचीं उत्तरें घेऊन सेवेसीं पाठविलीं असेत. बहुत काय लिहिणें सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक ४०.

श्री. २९ जुलई इ. स. १७८३.

''श्रीमंत राजश्री पंतप्रधानसाहेब स्वामींजीचे सेवेसीं:-

विनंति सेवक चरणरज केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २८ रोज माहे साबानपावेतों साहेबांचे कृपेंकरून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः- चंद्र ११ जमादिलाखरचें आज्ञापत्र सादर जाहलें. तेथें आज्ञा कीं, सरकारचे लग्नपट्टीचा ऐवज राजश्री तुकोजी होळकर यांजकडे दोन लाख रुपये घ्यावयाचे करार केले, तो ऐवज गंगाजलनिर्मळ अहल्याबाई होळकर यांजकडून देवविला. त्यास अहल्याबाईंनीं उत्तर केलें कीं, आह्मीं तुकोजी होळकर यांस लिहून पाठविलें आहे. त्याचें उत्तर आल्यावर ऐवजाचा फडशा करूं. यावरून येथें तुकोजी होळकर यांसी बोललों. यांनीं उत्तर केलें कीं, कराराप्रमाणें ऐवज लवकर द्यावयाविषयीं अहल्याबाई यांसी लिहून पाठविलें आहे. याउपर ऐवजास गुंता पडावयाचा नाहीं. याप्रमाणें बोलले. तेव्हां ऐवजाची रवानगी अहल्याबाई लवकरच करतील. येथेंही सावकाराची खातरजमा करून वराता दिल्या आहेत. त्याप्रमाणें सावकाराचे पदरीं ऐवज लवकर पडला पाहिजे. याकरितां तुह्मीं तेथें अहल्याबाईस सांगून, ऐवजाच्या हुंड्या लवकर पाठवून देणें ह्मणून आज्ञा. त्यावरून वराता तीन आलादा आलादा सावकाराचे नांवें होत्या, त्या बाईस दाखविल्या. बाईंनीं वराता कबूल केल्या. एकूण तिही वरातेचे रुपये १९८१०० एक लक्ष अठ्याणव हजार एकश्याच्या, त्या पा तूर्त हुंड्या सुमारीं ६ एकूण रुपये १३०००० एक लक्ष तीस हजार यांच्या हुंड्या, तिलोकसी पदमसी याच्या दुकानच्या घेऊन राजश्री कृष्णाजी भैरव थत्ते यांजकडे पाठविल्या आहेत. ते मुदतीप्रमाणें आपला ऐवज घेऊन, वरकड उभयतां सावकारांचा ऐवज बाईच्या पत्राप्रमाणें ज्याचा त्यास देतील. सरकारचे वरातेपैकीं सावकाराचें देणें रुपये ६८१०० अडुसष्ट हजार शंभर रुपये राहिले. त्याही हुंड्या आज्ञे-

प्रमाणें सावकाराकडे लवकरच रवाना करतों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना. मिति शके १७०५ आषाढ वद्य ३० भौमवार हे विज्ञापना."

लेखांक ४१.

श्री. ८ आगष्ट इ. स. १७८३.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक सा॥ नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ९ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:– वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री सदाशिवभट जोशी संगमनेरकर नि॥ अहल्याबाई होळकर यांचे आश्रित यांनीं कसबे संगमनेर येथें श्रीरामजीच्या मूर्ति पंचायतनासुद्धां घेऊन ठेविल्या. एक स्थळ तेल्याचें, दोन तीनशेंपावेतों खरेदी केलें. त्या स्थळीं देवालय बांधून श्रीच्या मूर्तीची स्थापना करून, नित्य कीर्तन पूजा चालवावी असा मनोभाव ह्मणून विनंतिपत्रें सेवेसीं भटजींनीं लिहिलीं आहेत व समक्ष बाईनीं विनंतिपत्र लिहावयास सांगितलें कीं, "भटजी आमचे आश्रित. यांचा हेतु वतनाचे स्थळीं देवालय करावें. तर, सरकारचें आज्ञापत्र तेथील कमाविसदारास कीं, भटजींनीं स्थळ जागा घेतली, त्या जागेची महजर, खर्च न पडतां करून देऊन, बिनदिक्कत श्रीच्या देवालयाचें काम निर्विघ्न शेवटपर्यंत होय तो अर्थ करावा." त्यावरून विनंतिपत्र लिहिलें आहे. त्यास स्वामी कृपाळ होऊन भटजीचे कार्याविषयीं कमाविसदार यांस पत्र, महजर करून देण्यासाठीं आज्ञा करणार धनी समर्थ, व भटजीचे पत्राचीं उत्तरें यावीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ४२.

श्री. २७ सप्टेंबर इ. स. १७८३.

"पुरवणीपत्र श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विज्ञापना ऐसीजे:–चंद्र २१ सवालचीं आज्ञापत्रें आलीं. तेथें आज्ञा त्याचीं विनंतिपत्रें लिहिलीं असेत:—

लष्करांतून बाईचें नांवें पत्र गेलें, त्याच्या नकला तुह्मीं पाठविल्या त्या पावल्या. पुढें बाईनीं पत्राचें उत्तर काय दिलें व तुह्मां उभयतांशीं काय बोलणें जालें, हें लिहून पाठविणें ह्मणून आज्ञा. त्यास, पत्राचें उत्तर परभारें बाईनीं पाठविलें आहे. आह्मांपाशीं विशेष कांहीं बोलली नाहीं. पूर्वींच सेवेसीं लिहिलें असे. परभारें बाईनीं पत्र पाठविलें, त्याचें उत्तर यथास्थित आल्यावर आह्मांशीं बोलावयाचें बोलतील.

तोंवर त्यांस भ्रम आहे कीं, परभारें खत व ऐवज पटून जाब आल्यास यांचें कारण काय? याप्रमाणें वर्तमान असे. कलम १.

खेतसी तिलोकसी यांचें दुकान पुण्यांत आहे. तेथें टिकमदास धर्मदास नांवें गुमास्ता त्याच्या दुकानीं साडेसातशें रुपये घेतले. त्याविषयीं विनंति लिहिली होती, त्याची आज्ञा कांहींच आली नाहीं. कलम १.

रा॥ नारो कृष्ण सुभेदार याजकडील कारकून कोणगोईचे जाबसालाकरितां आहे. कसरावद व कान्हापूर येथील फडशा होणें त्याची आज्ञा आली नाहीं. कलम १.

रेशीम सरकारचें पत्रीं वजन ८८१ तीन टांक लिहिलें होतें. येथें वजन करून घेतलें, तों वजन पुरें पक्कें ८८१ एक टांक उतरलें. दोन टांक उणें आलें. वजन ऐंशी रुपये शेर घालून केलें. त्याप्रमाणें एक शेर एक टांक भरलें. कलम १.

धोतरजोडे १३ व शेला १ एकूण चवदा सणगें पावलियाचें उत्तर आलें. कलम १.

पत्रीं आज्ञा कीं, रेशीम पाठविलें हें कारेगरास देऊन धोतरजोडे आणीक सुमारें १५ करवणें. कांठास पट्टा मोठा न घालणें. दोन दीड बोट पट्टा कांठ करवणें. मोठा न करणें ह्मणून आज्ञा. त्यास रेशीम रंगदार उत्तम, चांगलें आहे. कारागीर बोलावून त्यांस रेशीम तूर्त वजन १६ रुपये भार दोन धोतरजोडे करावयास दिलें. दोन धोतरजोडे तयार होऊन किंमत आंखणी करून सेवेसीं पाठवितों. हे पसंत येतील. त्याचें उत्तर आल्यानंतर दुसरें काम लावूं. कारण कीं, रेशीम सरकारचें. सूत पाजणी व मेहनत कारागिरांची. यांत नुकसानी त्यांची होती. ते ह्मणतात कीं रेशीम आह्मांस खंडून द्या. आमचा माल तयार होईल तो वाजवी किंमत चौघांचे विचारें होईल ती द्या, असें ह्मणतात. यास्तव दोन धोतरजोडे करविले. ते आठ दिवसांत होतील. त्याची बिनाखी करून पाहूं. किती नुकसानी कारागिरांस येतें त्यासारखें सेवेसीं लिहीन. रेशीम दर शेरीं ५० प्रमाणें मागतात. आह्मी दर शेरीं ५५ रुपये सांगितले आहेत. आज्ञा येईल तसें करूं. खंडून द्यावें हें बरें. त्याची पोटफोड होती. खंडून रेशीम देऊन, त्याच रेशिमाचे धोतरजोडे करून घ्यावे अशी चाल आहे. कलम १.

पूर्वी सरकारचे पत्रीं आज्ञा आली होती कीं, धोतरजोडे सुमारें वीस करून पाठविणें. त्यांत तपशील, १५ नऊ हात लांब व रुंद एकवीस तसूचे यत्ता सुमार ....५ आठ हात लांब व रुंद आठरा तसूचें यत्ता सुमार ५. २० पैकीं येथून पाठविलेः—१० नऊ हात लांबीचे सुमारें, ३ आठ हात लांबीचे सुमारें, १३.

सांप्रतचे पत्रीं आज्ञा कीं, आठरा तसूंचे रुंदीचे सुमारें १० करून पाठवणें. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें असे. उत्तरानुरूप करून पाठवूं. कलम १.

सावकाराचा ऐवज बाकी राहिला, तो निकट करून घेऊन पाठविणें ह्मणून आज्ञा. त्यास पूर्वी १३०००० रुपये त्याच्या पावत्या येणेंप्रमाणें आल्या. तपशीलः—

३५००० रघुनाथ सदाशिव गद्रे यांची पावती.
४०००० कृष्णाजी भैरव थत्ते यांची पावती.
७५०००

बाकी ५५००० रुपये याची पावती राजश्री रामचंद्र नाईक परांजपे यांची आली नाहीं. त्यांस ताकीद होऊन त्यांजकडील पावती आली पाहिजे. ज्या पावत्या आल्या, त्या बाईस दिल्या नाहींत. मजपाशीं आहेत. पुढें पंचेचाळीसांचा जाब कसा येतो, त्यासारखें पाहून पावती देऊं. वराता कोऱ्याच आहेत. वसूल सारा ऐवजाचा फडशा होईल, तेव्हां भरपायी करून देऊं. कलम १.

श्रीमंत राजश्री दादासाहेबांकडील कारकून पूर्वींच धोंडो खंडोजी राजश्री पाटीलबावांकडे गेला होता. तो माघारे येऊन बाईची भेट घेऊन दादासाहेबांकडे गेला. त्याचें बोलणें जालें, तें पूर्वींच लिहिलें होतें. विशेष नाहीं. बाई हेंच बोलली कीं, "दादासाहेब देशीं गेले, उत्तम जालें. फितूर दूर जाला." हेंच बोलली होती, तें लिहिलें होतें. कलम १.

चिंतो विठ्ठल याचें घर खरगोणांत आहे. तें आपले जिमेस करून घेणें ह्मणून आज्ञा. त्यास बाईची परवानगी घेऊन, भवानी जासूद निा बापाजी नाईक यास खरगोणास पाठविलें. यानें रुबुरू पाहून ताकीद कमाविसदार यांस केली, कीं घर खाली करून देणें. त्यावरून कमाविसदार यांनीं उत्तर दिलें कीं, चिंतो विठ्ठल याचा गुमास्ता कोठें आहे, तो घेऊन येणें. येथून गुमास्त्याचें पत्र पाठविलें होतें. जासुदास सांगितलें होतें, त्याची आड करितील तर हें पत्र त्यांस देणें. त्याप्रमाणें पत्र त्यांस दाखविलें. पत्र पाहून उत्तर लिहून दिलें कीं, घर खाली करून देऊं. तुह्मांकडे रुपये आहेत ते व्याजासुद्धां पाठविणें, ह्मणजे घर खाली करून देऊं. असें उत्तर गुमास्त्याचे नांवें आलें. तें पत्र आह्मांजवळ आहे. कमावीसदार यांनीं लिहिलें कीं, गुमास्ता तुफान घेतो. घर चिंतो विठ्ठल याचें नाहीं. केसो विठ्ठल यांनीं, घर न्हावी याचें गहाण ठेविलें, तें घर गुमास्त्यानें लिहून दिलें असे. आमच्या नांवें उत्तर आलें. मागतीं कमावीसदार यांस आह्मीं पत्र लिहिलें कीं, जें घर गहाण ठेविलें, तेंच आमचे जप्तींत असावें. याप्रमाणें लिहिलें. गुमास्ता येथें तूर्त नाहीं. आल्यावर त्याजबरोबर जासूद देऊन खरगोणास पाठवून, त्याचा फडशा करून सेवेसीं लिहीन. कलम १.

स्वामींनीं कृपा करून धोतरजोड्यांचे ऐवजीं वरात पाठविली, ती वरात बाईस दाखविली नाहीं. वर्तमान बाईस सांगितलें कीं, वरात एकूणीसशें रुपयांची आली आहे. बाईनीं उत्तर दिलें कीं, ऐवज राहिला नाहीं. पंचवीस बाकी राहिले, ते तेथें घ्यावयास लिहिलें आहे. असें ह्मणाली कदाचित् तेथेंच घ्यावे असें जालें, तर एकूणीसशें रुपये वरातीप्रमाणें आह्मी घेऊं. बाकी ऐवज सावकारास पावता करूं. याचा जाबसाल बाईचीं पत्रें सरकारांत आलीं आहेत, त्या उत्तराप्रमाणें होईल. कलम १.

राजश्री बाजीराव बर्वे यांजसमागमें खासे धोतरजोडे ३ तीन पाठविले.

२ दोन बोट काठाचे.
१ एक सर काठाचा.
३

एकून तीन धोतरजोडे हे, लिहिलें आल्यापूर्वीच रवाना केले होते. सेवेसीं श्रुत होय. देखिलें ऐकिलें वर्तमान सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञाप्ति."

लेखांक ४३.

श्री. १ आक्टोबर इ. स. १७८३.

" विज्ञापना ऐसीजेः-मालजीराव होळकर यांचे दिवाण भगवंतराव बल्लाळ लिमये येथें कुटुंबसुद्धां असामी बाईकडून खाऊन होते. काम कारभार त्यांजकडे कांहीं नव्हता. सावंत पारख सावकार दिंमत यशवंतराव फणसे यांचें कर्ज राजश्री बापुजी आनंदराव दिंमत व्यंकोजी बाबूराव नेवासकर यांचा नातू त्यांजकडे येणें. त्याचा तगादा सकत, सबब बापुजी आनंदराव यांणीं भगवंतराव बल्लाळ लिमये यांस दर्म्यान देऊन वाईदा मुदत केली. मुदतीस ऐवज बापुजी आनंदराव यांजकडून पावला नाहीं. ह्मणोन, आश्विन शुद्ध प्रतिपदेस सावंत पारख याची चौकी भगवंतराव लिमये यांच्या घरीं बसली. ती मजबूत. घरांतील बाहेर न ये, बाहेरून घरांत न जाये. याप्रमाणें चार दिवस जालें. शेवटीं फडशा न होय. तेव्हां भगवंतराव यांणीं आफू दाखविली. ऐवज देत नाहींत. माझे घरीं चौकी बसली ती उठत नाहीं. मी आफू खातों. ह्मणोन पाणी घेऊन आफू पाणियांत घालून प्याले. ते एक रात्र होते. शेवटीं मृत्यु पावले. याप्रमाणें जालें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें असे. उखाळ फार दिल्हे. उपाय जाला तो केला. शेवटीं कांहींच उपाय न होय. भगवंतराव बल्लाळ यांणीं आफू खाऊन, बापुजी आनंदराव यांस सांगून त्यांचेच घरीं येऊन निजले. बापुजी आनंदराव नेवासकर यांचे घरीं मृत्यु पावले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञाप्ति."

लेखांक ४४.

श्री. १६ आक्टोबर. इ. स. १७८३.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाइत छ १९ माहे जि॥द पावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष:-छ १८ मिनहूस येथून बाईनीं सेवेसीं पत्र लिहून दोन लक्ष रुपयांच्या हुंड्या करून हुंडीपत्रें राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे रवाना केलीं आहेत. ऐवज मुदतींत येऊन पोंहचेल. आगोधरचें बोलणें होतें कीं, हुंडणावळ चढली त्या अर्थीं रोकडच रवाना करूं, ह्मणोन दोन मास प्रतिक्षेवर घातले. ऐवज रोकडा जमा न होय, मग हुंडीच करून पाठविली. मजला बोलावून सांगितलें कीं, ऐवजाची रवानगी केली. तुह्मीं आपलीं पत्रें पाठवावीं. त्यावरून पत्र लिहून द्या ह्मणोन बोललों. परंतु मजपासीं पत्र लिहून दिल्हें नाहीं. परभारें पत्रें आपलेकडे दादाजीकडून पाठविलीं आहेत. त्यांवरून सविस्तर श्रवण होईल. आणखी ऐवजाविसीं वरचेवर सूचना करीत आहें. तीन लक्ष रुपये पाठवावे असा बेत, परंतु तूर्त दोन लक्ष रुपयांची हुंडी तिलोकसी पदमसी यांची घेऊन पाठविली आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ४५.

श्री. २१ आक्टोबर इ. स. १७८३.

"सेवेसीं विज्ञापना ऐसीजे:-नवाबाकडून आनंदीबाई निंबाळकरीण राजकारण घेऊन गेली. उभयतांचा स्नेह शुद्धत्वेंकरून चालावा; परस्परें उपयोगीं पडावें; कालकला कितीक प्रसंग घडतात, येविषयीं अंतःकरणपूर्वक उभयपक्षीं साधन राखीत जावें; ह्मणोन पक्केपणें नवाबाशीं बोलून या प्रांतीं आली. हें वर्तमान ऐकिलें. येथें भेटीस आली. यांजपाशीं उल्लेख निघाला न निघाला याचा शोध लागला नाहीं. खलबत उभयतां स्त्रियांचेंच जालें. तेथें इतर कोणास प्रवेश नवता. सेवेसीं श्रुत होय. नवीन वर्तमान ऐकिलें जें, नवाबाचें व भोंसल्याचें मानस हें आहे कीं, हैदर नाईकाशीं बिघाड करावा. फौजा उभयपक्षीं कर्नाटकांत पाठऊन टिपूचें पारपत्य करावें. सांप्रत सरकारचा व टिपूचा सल्ला एखलास आहे. एकाएकीं श्रीमंत ऐकणार नाहींत. यास्तव आनंदीबाई निंबाळकरिणीस नवाबांनीं पाठविली आहे कीं, इंग्रजाचा पक्ष बोलाऊन हैदरनाईकाचें पारपत्य करावें. या अर्थीं हे बाई गेली आहे ह्मणून ऐकिलें. तसें सेवेसीं श्रुत होय विज्ञापना."

लेखांक ४६.

श्री. आक्टोबर इ. स. १७८३.

"सेवेसीं साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः–राजश्री तुकोजी होळकर यांजकडून हजार दीड हजार गाडदी व दोन अडीच हजार फौज घेऊन राजश्री चिमाजीराव बुळे आले. ते जमीदाराचे पारपत्यानिमित्य आले, ऐसें ऐकिल्यांत आलें. येथून पांचां मजलीवर फौज आहे. येथें तोफ मागावयास त्यांजकडून कारकून आला आहे. जमीदार गढींत आहे. त्याजपाशीं जमीयत हजार स्वार, दोनचार हजार भील. याप्रमाणें गढीस तोफ लावावी ह्मणून येथें कारकून बुळ्याचा आला. पेंढारी सा हजार यांजसमागमें आहेत. सारांश, ही फौज आलीयामुळें [बाई] श्रीओंकारेश्वरास जाणार ती राहिली. धर्मध्वज हजार खादी लावून केला होता. तो ओंकारेश्वरास पाठविला. उपाध्या व कारकून गेला. आपण राहून किल्ल्याची वगैरे निगादास्त करितात. येथें जमीयत कांहीं नाहीं. पागा, शिलेदारसुद्धां दोन चारशें राऊत आहेत. सेवेसीं श्रुत होय. बहुत काय लिहिणें लोभ असों द्यावा हे विज्ञाप्ति."

लेखांक ४७.

श्री. २३ नोव्हेंबर इ. स. १७८३.

"सेवेसीं विज्ञापनाः–छ २६ मिनहूस राजश्री कृष्णाजी तानदेव अडीचसें स्वार व हजार पायदळ या जमीयतीनसीं या मुकामीं दो प्रहरां दिवसां येऊन दाखल जाले. बाईची भेट जाली. इतःपर मसलत करून रामपुरेवाल्याचे पारिपत्यास कोण कोणास पाठवितील तें पाहावें. सांप्रत मवासांचीच मसलत येऊन पडली आहे. आज छ २७ रोजीं बाई बडव्यास श्रीनागेश्वराच्या दर्शनास जाणार आहेत. तेथें शिंद्यांकडील कामदार राजेश्री महिपतराव भगवंत आहेत, तेही या मसलतीस हमराह आहेत. येथून मसलत करून रामपुऱ्याकडील रवानगी करून, मार्गेश्वर शुद्ध प्रतिपदेस महेश्वराकडे येथून चालतील, ऐसें ऐकण्यांत आलें. यांत अधिक उणें काय होईल तें पहावें. राजश्री पाटीलबावांचें पत्र बडव्याचे कमावीसदार महिपत भगवंत यांणीं बाईचे नांवें आणलें कीं, आमचा परगणा उजाड केला रामपुरेवाल्यानें, तर तुह्मीं आपली जमीयत पाठवून त्याचें पारिपत्य करणें ह्मणोन पत्र आणलें आहे. यास खर्च फौजेचा वगैरे बसोन काम जालें तर उत्तम. परंतु होणें कांहीं दिसत नाहीं. भूपाळवाल्याचें साह्य करून पारिपत्य न जालें. हेंही तसें

आहे. सरकारांतून श्रीओंकारेश्वरीं ब्राह्मण नेहमीं अनुष्ठानास आहे. त्यांचें वार्षिक प्रतिवर्षी पांचशें रुपये चालतात. यंदांचें वार्षिक महिपत भगवंत यांनीं दिलें नाहीं, ह्मणून तो ब्राह्मण ग्वालेरीस गेला. अनुष्ठानास आपला बंधु ठेवून गेला आहे, व कैलासवासी बाजीराव साहेबांची छत्री येथून जवळ आहे. येथून कुच जाल्यावर तेथें जाऊन, येथील वर्तमान लिहून सेवेसीं पाठवितों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ छ ११ मोहरम

लेखांक ४८.

८ डिसेंबर इ. स. १७८३.

सन अर्बा समानीन.

श्री.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार व विठ्ठल शामराज कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १३ मोहरम सोमवार मुकाम मर्दाना येथें स्वामिकृपावलोकनें सुखरूप असों. विशेषः– राजश्री मुकुंदराव हरी व राजश्री कृष्णाजी तानदेव वगैरे रामपुरेकरावर गेले. त्यांची एक लढाई जाली. हें वर्तमान छ ४ तारखेचे विनंतिपत्रीं लिहिलें असे. अलीकडे मंडळी फौजसुद्धां रामपुऱ्यास जाऊन, त्यांचें स्थल होतें तें घेऊन, छ ११ स बाईस पत्र पाठविलें कीं, रामपुरेवाला पळोन झाडींत गेला. आह्मी त्याच्या ठिकाणास पोहचलों. यावर तुह्मीं स्वार होऊन महेश्वरास जावें. याप्रमाणें पत्र त्याजकडून आलें. त्यावरून आज बाई महेश्वरास दाखल होतील. श्रीची यात्रा छ ११ मोहरमीं महेश्वरीं दाखल जाली. मिरजकर गोपाळरावजी यांचा कबिला आहे. त्यांजसमागमें फौज नाहीं. पायदळ शें दोनशें आहे. यात्रा आठ हजारपावेतों आहे. त्यांजकडून कारकून सरकारचीं पत्रें घेऊन आला होता. त्यास बाईनीं मार्गाचें दस्तक व पत्रें देऊन महेश्वरीं उतरावयास सांगितलें. वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री यज्ञेश्वर दीक्षित मनोहर यांजविषयीं सरकारचें पत्र व थैली आह्मांपाशीं आली. त्यावरून त्यांस दस्तक व मार्गाचीं पत्रें बाईचीं करून देऊन, नाव घाटाची चिटी देऊन, रेवापार केलें. तेही जमावनिशीं जातात. राजश्री गणेश नारायण विंझे हेही श्रीयात्रेस कुटुंबसुद्धां गेले. राजश्री विठ्ठलपंत उज्जनीस गेले. देशीं येणें ह्मणून उज्जनीस देवदर्शन घेऊन येणार. येथील किल्ला बांधावयास काम बाईनीं लाविलें. जागा उंची, रेवेतीरीं आहे. पडून जागा खराब जाली होती. तिचें काम नवें करितात. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ४९.

पैा छ १४ मोहरम सन अर्बा मार्गशीर्ष **श्री.** १० दिसंबर इ. स. १७८३.

"सेवेसीं केसो भिकाजी व विठ्ठल शामराज कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ९ माहे मोहरम मुक्काम कसबे मर्दाना येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— बाई याच मुक्कामीं पंधरा रोज राहिली. येथून राजश्री मुकुंदराव हरी दिवाण व आबाजी रणसोड नि॥ पागा व राजश्री कृष्णाजी तानदेव यांस फौजेसमागमें देऊन, रामपुरेकराचे पारिपत्यास रवाना चंद्र ४ तारखेस सायंकालीं मुहूर्तेंकरून केलें. ते गेले. त्यांची व रामपुरेकरांची गांठ मार्गांत पडली. गोळागोळी होऊन उभयपक्षीं दहावीस माणूस पडले. यांजकडील घोडीं पाडाव करून दोन घेऊन गेले. याप्रमाणें चंद्र ८ पावेतों वर्तमान जालें. सुरतेकडून पलटणें घांट चढून गेलीं ह्मणून पूर्वीं विनंतिपत्र लिहिलें होतें. त्यास, हा कालवर घाट चढले नाहींत. आज उद्यां इतके घाटास येतील. बरोबर स्वार राजश्री पाटील-बावांचे आहेत व कोणी कारकून आहे ह्मणून वर्तमान ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५०.

श्री. २८ फेब्रुवारी इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार व विठ्ठल शामराज कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ता॥ छ ६ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथून बाईचीं पत्रें घेऊन पाठविलीं, तीं पावलीं असतील. तदनंतर वरचेवर स्मरण देत आहोंत, परंतु मर्जी विचारावर नाहीं. त्यांत राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांचें पत्र, हे कालवर आलें नाहीं. येथून राजश्री गोविंद रघुनाथ गानू व राजश्री विनायक बाजी यांस बहुत प्रकारें सांगितलें कीं, येथील महालचा ऐवज कोठें गु॥ पट्टीचा ऐवज दिल्हा, तोच पावला नाहीं. दादाजी गंगाधर यांस सांगून, पुढें मागती ऐवजाविषयीं श्रीमंतांचीं पत्रें न येत ती गोष्ट करावी, ह्मणोन उभयतांस बहुत सांगितलें. व मागाहून वरचेवर याच साधनासाठीं लिहिलें आहे. दुसरें वर्तमान, पेंढारी या प्रांतीं होते. त्यांस पत्र राजश्री तुकोजी होळकर यांचें आलें कीं, जमावसुद्धां स्वारीस जातों, तर तुह्मीं लौकर येणें. त्यावरून ते या घाटास येणार होते. परंतु हा मुलूख खराब होईल, ह्मणोन पेंढारी यांचे दोन सरदार बाईनीं येथें बोलावून, त्यांस ताकीद केली कीं, तुह्मीं ओंकारमांधात्यावरून सनावदास जाऊन, पुढें बऱ्हाणपुरचे मार्गानें जाणें. मार्गांत कोणास उपद्रव दिल्यास

पारिपत्य करीन. याप्रमाणें ताकीद केली असतां, यांणीं गांवापुढें दों कोसांवर मार्गांत वाणी लुटले व काल वाटेनें चार गाड्या व पांथिक लुटले. तो बोभाट येथें आला. येथून राऊत आजच बाईनीं पाठविले. खरगोण परगणा पार करून देणार. ऐसियास १०।१२ हजार पेंढारी आहेत. देशीं मुलखांत गांव लूटमार करतील. यास्तव दोन तीन हजार फौज त्यांचे तोंडावर आलियास कोठें उपद्रव करणार नाहींत. खालें घाटानें जेथें होळकराची फौज असेल, त्या सुमारास लावून द्या ह्मणजे उत्तम. प्रांतास उपसर्ग फार देतात, गवत काडी घेतात, चिंता नाहीं. लुटून फस्त करितात. इकडून ताकीद जाली असतांही खरगोण परगणीयांत व मार्गांत उपद्रव दिल्हा आहे. त्यांचा भरंवसा नाहीं. उपद्रव देण्यास मागें पुढें पहात नाहींत. यास्तव सरकारची हजार दोन हजार फौज गंगेअलीकडे लवकर आली ह्मणजे परभारा नागतलचे घाटें पेंढारी लाऊन द्यावे. हे, गांव लुटावयास व वाटा मारावयास चुकत नाहींत. यास्तव स्मरणार्थ विनंति. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञाप्ति."

लेखांक ५१.

श्री. २४ मार्च इ. स. १७८४.

"विज्ञापना ऐसीजेः–छ १९ रबिलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें छ २ जमादिलावलीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, पंचवीस हजारांची रवानगी लौकर करविणें व पेंढारी यांजपासून काय खंड घेतला हें लिहून पाठवावें. त्यास, आज्ञेप्रमाणें पंचवीस हजारांची रवानगी जाली आहे. पेंढारी यांजपासून भांडीं व नक्त व खुर्दा मिळोन पांच सात हजारांचा ऐवज व वीस पंचवीस घोडीं याप्रमाणें पेशजीं आलीं. खंडाकरितां संताजी होळकर व शरीफभाई दोन वेळां येथें आले होते. लौकिकांत पन्नास हजार करार जाले ह्मणोन वर्तमान आहे. याचा शोध बारकाईनें घेऊन सेवेसीं लिहून पाठवीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५२.

पै॥ चंद्र २५ जमादिलावल आर्बा समानीन. श्री. ८ एप्रील इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १७ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथून दोन पत्रें राजश्री विठ्ठलपंत गेल्यावर सेवेसीं पाठवलीं, तीं डांकेवरून पावलीं असतील. राजश्री दादाजी गंगाधर यांस पत्रें व महालचा झाडा बाईनीं लिहून पाठविला होता. त्यांस लिहिलें होतें कीं, ऐवज कोठून द्यावा? तुह्मीं महालचे हिशेब

समजावून पुढें ऐवजाविषयीं तगादा न लागे तें करणें. त्याचें उत्तर आलें कीं, खासगत लग्नानिमित्त पाटणास गेलों. पत्रें व महालचे हिशेब श्रीमंतांस समजाविले. ऐवजाविषयीं आहे नाहीं करून, निश्चयपूर्वक उत्तर लिहावें, तर लग्नास जरूर जाणें. तेथून आल्यानंतर जाब सविस्तरें लिहूं. याप्रमाणें दादाजीचें उत्तर बाईस आलें. हें वर्तमान बाईनीं सांगितलें. ऐवजाचा तेथेंच जाबसाल उगवून येईल तों प्रतीक्षा आहे. नाहीं तर कळेल तसें करूं ह्मणून ह्मणतात. श्रीस ब्राह्मणांचीं वर्षासनें यांचा ऐवज द्यावयाकरितां सरकारांतून राजश्री राघोपंत गोखले आले. ते येथें चैत्र शुद्ध १ आले. बाईस पत्र सरकारचें होतें तें देऊन, राऊत व वाटेचीं पत्रें देऊन उज्जनीस पावतें केलें. पुढें जातील. कलम १.

पेंढारी यांचें वर्तमान, पूर्वीं एक मास जाला, लिहिलें होतें. सांप्रत खानदेश प्रांतीं बहुत खराबी केली. मार्ग चालत नाहीं. मनस्वी वर्तणूक करितात. बाईनीं जमियत पाठवावी तर महाल खानदेशांत. बाईकडे आपली ये जा नाहीं. तत्रापि लौकिक जाणून राऊत पाठवावें, तर बैरागी १० हजार इंदूर प्रांतीं आले. तिकडे जमियत गेली. पागेचे राऊत दोन, ताकिदीस पाठवावे कीं कोठें धामधूम न करणें. त्यास, पेंढारी दोन रावतांस मानितात असें नाहीं. सरकारची फौज आल्याखेरीज त्यांचें पारिपत्य होणार नाहीं. बहुत अमर्याद वर्तणूक करितात. हें वर्तमान सेवेसीं जाहीर असेल. त्यांचें पारिपत्य व्हावें. पूर्वीं इकडे होते, तसेंच या प्रांतीं पाहाडांत राहतील. कासारबारीपासून बऱ्हाणपूरपावेतों वाट चालूं देत नाहींत. लुटितात. शिवाय जीवें मारितात. ब्राह्मण स्त्रीची अब्रू ठेवीत नाहींत, असा प्रळय केला. बाई त्यांचें पारिपत्य करीत नाहींत. जमियत नाहीं! कलम १.

राजश्री पाटिलबावांकडील वर्तमान तर गोहज प्रांतीं आहेत. गोहज पाडून बराबर केली. महाल मात्र राहिले. तेथें कबिले नांवाचे आहेत. त्यास स्थळ रहावयास नेमणुका करून, तेथें कबिले गेल्यावर, महाल राहिले ते पाडून बराबर करावें, असें वर्तमान आहे. राजश्री माधवराव गंगाधर यांचें पत्र राजश्री वासुदेव चिमणाजीस आलें कीं, ज्येष्ठ अखेरीस येऊं. घराची दास्त वगैरे सामान करून ठेवणें ह्मणून पत्र आलें. आह्मांस रहावयास स्थळ बाईनीं त्यांचेच हवेलींत दिलें आहे. त्यावरून आह्मांस सूचना वासुदेवपंत करीत होते. मीं उत्तर दिलें कीं बाईस सांगावें, त्यांनीं येथें रहावयास सांगितलें. इतकें उत्तर केलें. त्यावरून पाटील-बावा छावणीस उज्जनीस येतील असें आहे. कलम १.

बैरागी १० हजार माघमासीं उज्जनीस येऊन माघारे गेले. पुन्हां मगतीं इंदूरपावेतों आले. लुटीत नाहींत. गांव बगांव गांव पाहून ऐवज घेतात. बराबर

लढाईसामान, बाणाच्या कैच्या सुमारें ५० उंट आहेत. घोडे शेंपन्नास. अधिक नाहीं. हत्यारबंद माणूस मजबूत आहे. देशीं जाऊं ह्मणतात. येथून जमियत बाईनीं पाठविली. राजश्री मकाजी गीते वगैरे पागा रवाना केल्या आहेत. येथून विसा कोसांवर आहेत. पुढें काय होईल तें सेवेसीं लिहून पाठवीन. कलम १.

येथून धोतरजोडे सरकारचे आज्ञेप्रमाणें पाठविले. एकंदर याद राजश्री विठ्ठलपंत यांजसमागमें पाठविली आहे. सदरहूचा जाब पैकीं अकरा धोतरजोडे यांची पावती यावयाची आहे. कमपेष सातशें रुपये जाले. पुढें आणीक करून पाठवावयाची आज्ञा आल्यास, कारेगरास सांगून धोतरजोडे करून पाठवीन. अथवा आज्ञा येईल तशी वर्तणूक करीन. एकोणीसशें रुपयांची वरात असे. तो ऐवज आला नाहीं. वरात माघारें पाठवावी ह्मणून बाईस विचारलें, तर ह्मणतात कीं पंचवीस हजार रुपये दिले नाहींत. त्याचे पेट्यांतील ही वरात आहे. तूर्त अखेर साल जालें, पुढें सालअखेर ऐवज लावून देऊं, असें उत्तर ८ दिवस जालें, केलें. अगोदर तों नाहींच ह्मणत होती. धोतरजोडे सरकारांत गेले व ऐवज तुह्मीं वरात येतांच द्यावा, त्यास ८ मास जाले असें सांगितलें. त्यारून ऐवज........... लावून देऊं ह्मणतात. याउपर न कळे. वरकड वर्तमान यथास्थित असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक ५३.

पै॥ चंद्र आठ ८ जमादिलाखर **श्री.** १६ एप्रिल इ. स. १७८४.
सन आर्बा समानीन वैशाख.

''सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २५ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान चंद्र १७ जमादिलावलपावेतों लिहून डांकेवरून सेवेसीं रवाना केलें आहे. अलीकडील वर्तमान.—

राजश्री मकाजी गीते वगैरे पागा बैरागी यांजवर गेले होते. यांची त्यांची एक लढाई होऊन बैरागी परभारें सुरतेकडे गेले. दक्षिणेस जात होते, ते सुरतेकडे गेले. जमाव जो आहे तोच कायम आहे. कलम १.

बाईचे बंधु महादाजी शिंदे येथें कुटुंबासुद्धां होते. ते देशीं घरास माघ मासीं गेले. त्यांचा काल चैत्र शु॥ ९ जाला. त्यामुळें बाई बहुत श्रमी जाली कीं, मीच काळतोंडी वांचलें कशीं? सारीं मजदेखत गेलीं! तीन चार रोज शोक फारच केला. आतां मागतीं दरबार करीत आहेत. कलम १.

राजश्री विसाजी काशी सागरास गेले होते. ते चंद्र २१ येथें आले. येथून देशीं चंद्र २५ जमादिलावलीस निघून आले आहेत. सेवेसीं येऊन पावतील. कलम १.

पेंढारी यांचा दंगा फार जाला होता. येथून जमियत जावी तो प्रकार जाला नाहीं. सरकारची फौज आली नाहीं. राजश्री तुकोजी होळकर यांजकडून पागा, शरीफन-भाई पागे येऊन, पेंढारी खानदेश प्रांतांतून काढून करवंदबारीस नेले आहेत. तूर्त तों दंगा नाहीं. पुढें उपद्रव होईल तो न कळे. कलम १.

राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांचें कुटुंब व पुत्र देशीं होते, ते येथें येऊन शिवाजी विठ्ठल यांजकडे गेले. चंद्र २१ जमादिलावलीं. कलम १.

वेदशास्त्रसंपन्न हरिहरभट आठवले यांजसमागमें जासूदजोडी सरकारची पोंहचावयास गेली होती. ती जोडी फिरून त्यांजकडून आली. बराबर पितांबर व उत्तरी व चोळखण वगैरे होते. त्यास दस्तक येथून देऊन रवाना केलें. ते पोंहचतील. —कलम १.

सदरहूप्रमाणें वर्तमान जालें, तें सेवेसीं लिहिलें आहे. फार दिवस आज्ञापत्र येऊन समाधान होत नाहीं, ह्मणून चिंता फार लागली आहे. सेवकास वरचेवर आज्ञापत्र येतें, तेणेंकरून संतोष फार असतो. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५४.

पैवस्ती चंद्र ८ जमादिलाखर **श्री.** १७ एप्रिल इ. स. १७८४.

सन आर्बा समानीन वैशाख मास.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २६ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–सालगुदस्तां दीड साला ऐवज पाठऊन द्यावा ह्मणोन लिहिलें सरकारचें आलें. त्यास मागील दीडसाला ऐवज मजकडे नाहीं. त्याचा हिशेब तपशीलवार श्रीमंतांस दाखवावयानिमित्य राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे पाठविला, तो त्यांनीं समजाविला आहे. साल आखेर ऐवज महालचा मजकडे आहे, तो पुढें मी पाठवीन. ह्मणोन आजच बाई बोलली, व आपण मुंजीनिमित्य जुन्नरास गेलां, हें वर्तमान बाईनीं सांगितलें. श्रमी होऊन बोलली कीं, श्रीमंतांस माझें अंतर समजोन खरेपण येत नाहीं. मागील दीडसाला ऐवज, कांहीं वराता तुकोजींनीं केल्या, कांहीं मजकडे खर्च जाला, कांहीं सरकारांत लग्नपट्टीबद्दल दिला. यावर मजकडे एक पैसा दीडसालापैकीं राहिला नाहीं कीं देऊं? याप्रमाणें आजच बोलली. तें सेवेसीं लिहिलें असे. बहुत दिवस आज्ञापत्र येत नाहीं, तेणेंकरून चित्त स्वस्थ नाहीं. चिंता वाटती. सेवकास आज्ञापत्र आलियानें संतोष फार होतो. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५५.

पै॥ चंद्र २० जमादिलाखर. **श्री.** २८ एप्रिल इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ७ जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–छ २७ जमादिलावलचे तारखेचीं पत्रें लिहून डांकेबरोबर पाठविलीं आहेत. त्या अलिकडील वर्तमानः–

साडे दहा लक्षांची तरतूद करून ऐवज पाठवावा ह्मणून पूर्वीं आज्ञापत्र बाईस आलें. त्यांत मागील दीडसाला ऐवज राहिला, तो साडेदहा लक्षांत भरणा करून पाठवणें ह्मणून. त्याजवरून बाईंनीं ताळेबंद वगैरे राजश्री दादाजी गंगाधर यांचे विद्यमानें पाठविले. त्याचें उत्तर निक्षून आलें कीं, ऐवज देणें लागतो, सुटत नाहीं. त्याजवरून बाईंनीं आह्मांपाशीं मजकूर केला कीं, मागील दीडसाला मजकडे राहिला नाहीं. पुढील सालचे ऐवजीं महालचा ऐवज जो होईल तो देऊं. मृग साल लागलें ह्मणजे कमाविसदार यांजपासून ऐवज घेऊन देऊं, ऐसें बोलली. त्याप्रमाणें तरतूद करावयास लागलीं आहेत. टोंक परगणा राजश्री राजाराम रणसोड पारनेरकर यांजकडे होता. तो त्यांजकडून दूर करून, राजश्री गणपतराव विष्णु यांजकडे मामलत सांगितली. एक लक्ष रुपये कर्ज घेऊन कमाविस सांगितली. याप्रमाणें इकडील महालचा ऐवज घेऊन, ज्येष्ठ आषाढ अखेरी इतका ऐवज पाठवितों. याप्रमाणें बोलण्यांत आलें आहे. कलम १.

जांबाचे घांटावर तळें मोठें बांधलें आहे. तेथें बाई उद्यापन करावयास वैशाख शु॥ ११ शनिवारीं जाणार. गेली तर बरोबर जाईन. चार दिवस लागतील. कलम १.

जाबतेखान यांजकडून वकील बाईकडे पत्र घेऊन आला कीं, आमचा हेत दोन दिवस येऊन तुह्मांपाशीं राहावें. पुढें तुमचे हातून आमचा बंदोबस्त व्हावा. याप्रमाणें लिहिलें होतें. त्याचें उत्तर बाईंनीं दिलें कीं, तूर्त येऊं नये. चिरंजीव तुकबा फौजसुद्धां या प्रांतीं आल्यावर जें करणें तें केलें जाईल. याप्रमाणें जाब देऊन वकिलास वस्त्रें देऊन चंद्र ४ जमादिलाखरीं बिदा केलें. कलम १.

टिपू, हैदरखान याचा लेक, विजापुरचें ठाणें घेऊन, पादशाहा आपण ह्मणवून, गज सवा गजाचा व मोहर पंधरा माशांची व रुपया एकवीस माशांचा केला, ह्मणून त्या प्रांतींचे ब्राह्मण येथें आले, त्यांनीं वर्तमान सांगितलें. कलम १.

राजश्री माधवराव दि॥ गणपतराव गद्रे यांजबराबर सरकारचे धोतरजोडे सुमार आठ व रुमाल २ व राजश्री विठ्ठल शामराज यांजबरोबर धोतरजोडे २ एकूण जोड १० व रुमाल २ पावले असतील. त्याचें आज्ञापत्र आलें नाहीं. कलम १.

बिस्टोल फिरंगी जमावसुद्धां कानपुरास आला. त्याचें मानस कीं पातशाहाचा बंदोबस्त करावा. राजश्री पाटिलबावांचे मतें, फिरंग्याचे विद्यमानें जाबसाल करूं नये व भेटीसही जाऊं नये, ह्मणून वर्तमान ऐकिलें, तें सेवेसीं लिहिलें. एकूण पांच कलमें सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५६.

श्री. २ मे इ. स. १७८४.

"श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान रावसाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

विंनति सेवक केसो भिकाजी दातार चरणावरी मस्तक ठेऊन शिरसाष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:-छ ४ माहे जमादिलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें छ ११ रोज माहे मिनहूस प्रविष्ट होऊन, शिरसा वंदून, आज्ञेप्रमाणें कारीगारास बोलावून, गजाची रुंदी व लांबी हात नव याप्रमाणें धोतरजोडे सुमारी २ तूर्त करून पाठवितों. किनारा पेशजीं धोतरजोडे पाठविले त्याप्रमाणें करविले आहेत. हे पसंत पडल्यावर आणखी तीन धोतरजोडे करवितों. गंगाजलनिर्मल अहिल्याबाई होळकर ही जमावसुद्धां जांबेस तलावाचे उद्यापनाकरितां आलीं आहेत. येथून महेश्वरीं जावयासी आठ दाहा रोज लागतील. आह्मी समागमें आहों. येथून पुढें इंदुरास जावयाचा विचार आहे. कदाचित् इंदुराकडे जाणें जालें, तरी आठ चार रोज अधिक लागतील. लौकर महेश्वरीं अहिल्याबाई गेली, तरी मीही समागमें आहें. धोतरजोडे आज्ञेप्रमाणें सत्वर रवाना करितों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५७.

श्री. मे १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति ऐसीजे:- श्रीमंत राजश्री रावसाहेबांस नजर हत्ती नग १ एक पातशाहांनीं दिला, तो हत्ती राजश्री देवराव महादेव वकील यांनीं देशीं रवाना केला. जांबेचे घाटापर्यंत आला, पुढें घाट उतरत नाहीं, ह्मणून येथें कारकून देवरावजीकडील आला. मग बाईचीं पत्रें व व वाटेचें दस्तक देऊन मर्दानाघाट उतरावयास हत्ती पाठविला. त्या घाटें उतरून येईल. कारकुनाजवळ खर्चास नव्हतें. हत्ती मस्तीस. वाटेचा चालत नाहीं. जे खर्ची दिली ती वाटेंत सरली, ह्मणून त्यांनीं सांगितलें. त्यावरून त्यांची ओळख व पत्र लिहून घेऊन रुपये १०० शंभर त्यास हत्तीसाठीं खर्चास दिले. कारकून व्यंकोजीपंत ह्मणून देवरावजीचा पुण्यांत गेल्यावर रुपये देईन

ह्मणून करार करून गेला. हत्तीची तारीफ फार सांगत होता. उत्तम आहे. चलाख मोठा. वाटेंत माहवत एक मारला. मग दुसरा माहवत ठेऊन हत्ती घेऊन आला. राजश्री देवरावजी ज्येष्ठमासीं इकडून येणार आहेत. ते देशीं येतात. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विज्ञापना."

लेखांक ५८.

श्री. १७ मे इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २६ जमादिलाखरपावेतों मुक्काम जांब येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १४ जमादिलाखरचें आज्ञापत्र पाठविलें, तें चंद्र २५ जमादिलाखरीं पावलें. येथून चंद्र २३ जमादिलाखरीं बाईनीं पत्राचीं उत्तरें दिलीं, तीं घेऊन पाठविलीं; तीं पावलींच असतील. वरकड स्वामीआज्ञेप्रमाणें बाईशीं बोलतच आहें. बाईचेंही मानस ऐवज घ्यावयाचा आहे. कमाविसदारांस वगैरे यांस बोलावणीं पाठविलीं आहेत. आल्यावर ऐवजाची तजवीज होईल. ऐवजास आषाढ श्रावण लागेलसा दिसतो. मी तर वरचेवर सूचना बाईस करीतच आहें. राजश्री शिवराव हरी यांचें कुटुंब देशीं येणार, त्यास भेलशापावेतों आलें. तेथें राजश्री पाटिलबावा यांनीं राजश्री खंडेराव हरी यांजला दोन तीनशें स्वारांनिशीं पाठवून भेलशास अटकाविलें. त्याजसमागमें राजश्री देवराव हिंगणे देशीं यावयाकरितां होते, तेही तूर्त अटकून राहिले ह्मणून ऐकिलें. बाईचा मुक्काम येथें ज्येष्ठ शुद्ध पंचमीपावेतों आहेत. पुढें इंदुरास व गवतमपुरास जाऊन, आषाढ शुद्धांत परतून महेश्वरास जाणार. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ५९.

श्री. २६ मे इ. स. १७८४.

सन खमस समानीन. वैशाख मास. पो॥ चंद्र १५ रजब

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ६ रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—परगणे कसरावद व कान्हापूर हे दोन्ही महाल सरकारचे. यांत बखेडा जमीदार करितात. सांप्रत कसरावदेचा देशमुख यानें दहा बारा असाम्या कसब्याच्या व आणखी गांवच्या घेऊन मवासांत पळून जात होता. त्यास सुराणी तालुके बढवाणी येथें

ठाणें राजश्री संताजी होळकर यांचें, तेथील ठाणेदारांनीं जमीदारास असाम्यांसुद्धां धरलें. येथें वर्तमान कळतांच, बाईस वर्तमान सांगून, बाईचीं पत्रें संताजी होळकर यांचे नांवें, सुराणीकर कमाविसदाराचें नांवें लिहून घेऊन, बाईचा जासूद बरोबर देऊन पत्रें पाठविलीं. परंतु कमाविसदारानें जितके धरिले होते, तितके परभारें सेंदव्यास संताजी होळकर यांजकडे पाठविले. हें वर्तमान आलें. फिरून बाईचें पत्र संताजी होळकर यांचे नांवें घेऊन पाठविलें कीं, जमीदार व असाम्या राजश्री गबाजी सदाशिव यांचे स्वाधीन करणें. याप्रमाणें वर्तमान व कान्हापुरचे शिवेंत कापडकरी बजाज मारला गेला, त्यामुळें तेथील रयत फेऱ्यांत आली. त्याजकडे दोष तर दिसत नाहीं. परंतु एक दोन महालचे जमीदार आहेत, त्यांजकरितां यांचीही सुटका तूर्त होत नाहीं. कैदेंतच आहेत. अद्याप लावणीचा बंदोबस्त दोंही महालांत नाहीं. कमाविसदार यांचा वाकर किमपि नाहीं. यामुळें दाब राहत नाहीं. पितापुत्राचे कलहामुळें वाकर राहिला नाहीं. पेशजीं ओंकारभट यांनीं सरकारांत विनंतिपत्र लिहिलें होतें, त्या पत्राची आज्ञा, पत्रीं आली. तें वर्तमान त्यांनींच सांगितलें. महाल सरकारचे. लोक गैरराजी जाले आहेत. वर्तमान कळलें तें व दृष्टीनें पाहण्यांत आलें तें सेवेसीं लिहिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक ६०.

श्री. १५ जून इ. स. १७८४.

''सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २६ रजब मुकाम इंदूर येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—बाईनीं तीन लक्ष रुपये करार करून कमाविसदारांपासून घेतले. तपसीलः—

२००००० खरगोण व देपालपूर विद्यमान कृष्णाजी तानदेव.
१००००० इंदूर विद्यमान त्र्यंबक बाबूराव कमाविसदार.
३०००००

तीन लक्षांची योजना जाली. यांचे वायदे श्रावण अखेरचे जाले ह्मणोन बाईनीं सांगितलें. आमची निकड आहे कीं, ज्येष्ठ अखेर आषाढ मासांत ऐवज पाठवा. याप्रमाणें वरचेवर सूचना करीत आहें. तेही ह्मणतात कीं योजनेंतच आहें. रवानगी लौकरच करीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक ६१. १५ जून स. १७८४.

श्री.

"विज्ञापना ऐसीजे:-

राजश्री आपाजी राम दाभोळकर छ २५ रजबीं इंदुरास आले. आज छ २६ रोजीं बाईची भेट घेऊन उदयीक कूच करतील. कलम १.

राजश्री रघुपतराव नारायण यांजकडून गंगाधर राजाराम, सरकारचीं पत्रें घेऊन राजश्री पाटीलबावांकडे गेले होते कीं, याप्रमाणें माळव्यांतील माहालचा बंदोबस्त करून घ्यावा. परंतु वकिलाची भेट जाली नाहीं. राजश्री माधवराव गंगाधर यांस भेटून पत्रें सरकारचीं दिधलीं. यांणीं पत्रें पाटीलबावांस दाखविलीं. नंतर उत्तर दिलें कीं, रघुपतराव यांचे वकिलांनीं आले मार्गें जावें. न जातील तर किल्ल्यावर घालीन. याप्रमाणें उत्तर सांगून पाठविलें. रामजी पाटलांनीं कारभार केला, तो काय समजोन केला? हीं भाषणें ऐकून वकील उठोन सिरोंजेस आला. ह्मणोन वर्तमान ऐकिलें. तें सेवेसीं लिहिलें असे. कलम १.

राजश्री रघुपतराव नारायण यांजकडील कमाविसदार सुजालपुरास जावया निमित्य आले. ते इंदुरीं राहिले आहेत. हें वर्तमान पेशजीं विनंतिपत्रीं लिहिलें आहे. कलम १.

जमीदार इंदुरकर यांचे घरीं छ २५ रज्जब सोमवारीं बाई गेली होती. मंडलोई यांणीं नजर घोडे २ व शालजोड्या वगैरे दिल्हे. कलम १.

विश्वेश्वर मोकासी यांच्या घरीं छ २५ सोमवारीं गेली. त्यांणींही नजर घोडा वगैरे वस्त्रें दिलीं. कलम १.

येथें मुक्काम बाईचा छ २९ रजबपावेतों आहे. पुढें कूच करून महेश्वरास जाणार. कलम १.

आमचें चोरीचें ठिकाण कमाविसदार हा कालवर लावीत नाहींत. मुद्दा मात्र आह्मीं त्यांचे जिमेस करून दिल्हा आहे. याउपर येथून कूच होईल तोंवर मार्ग जाला तर उत्तम, नाहीं तेव्हां सेवेसीं विनंति लिहीन. कलम १.

एकूण कलमें साहा आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ६२.

श्री. १६ जून इ. स. १७८४.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना

तागाईत चंद्र २७ माहे रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १३ रजबीं अजुरदार याजसमागमें विनंतिपत्र लिहून पाठविलें आहे. चंद्र ११ रजबीं बाईचे पत्राचे जाब घेऊन पाठविले आहेत. त्यावर फिरोन बाईशीं बोलणें जालें. परंतु यांचे मनांत सरदारीची उभारणी होऊन, सरकारचाकरी घडून सरदारीचा नक्ष व्हावा, तो प्रकार ध्यानांतच नाहीं. विदेहीपणाच्या गोष्टी! त्यांजवळ कोणी हिमतीचा माणूसही नाहीं. याप्रमाणें रीत आहे. पुढें आज्ञा येत जाईल त्याप्रमाणें बोलत जाऊं. किसनराय मंडलोई, कसरावदकर याचा मजकूर पेशजीं सेवेसीं विनंति लिहिली आहे. त्यास, मंडलोईमजकूर यास बेड्या घालून पाठवून द्यावा, अशीं पत्रें बाईचीं घेऊन राजश्री संताजी होळकर यांस पाठविलीं; व राजश्री गबाजी सदाशिव यांजकडून कारकून व चाळीस पन्नास माणसें सेंदव्यास गेलीं आहेत. परंतु संताजी होळकर यांचें ह्मणणें, बेड्या घालून तुमचे स्वाधीन करीत नाहीं. किल्ल्याबाहेर काढून देऊं. तुह्मीं घेऊन जाणें. त्यास, विना बेड्या घातल्याशिवाय तो यांचे हातीं लागेल असें नाहीं. बाईचे पत्राप्रमाणें त्यास मान्य नाहीं. येविषयींचा बंदोबस्त हुजुरून जालेखेरीज ठीक पडणार नाहीं. चंद्र ३ रजबचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र १४ रजबीं पावलें. पत्रीं आज्ञाः—चोरी जाली त्याचा मजकूर लिहिला तो कळला. त्यास बाईशीं बोलून कमाविसदारांपासून चोरी भरून घ्यावी. त्यास आज्ञेप्रमाणें बाईशीं बोलत आहें. परंतु यांच्यानें नेटाचा जाबसाल कमाविसदारांशीं करवत नाहीं. तेव्हां बोलून फलादेश काय? असो. स्वामीच कृपावंत होऊन, तेथें राजश्री खंडो बाबूराव आहेत, त्यांजला ताकीद पोहोंचलीयानें निकाल होऊन येईल. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ६३.

श्री. १६ जून इ. स. १७८४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २७ रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—छ २४ रजबीं शनवारीं रांगडी माणसें पंचवीस, एक दोन दिवस अगोदर गांवांत हत्यारबंद फिरत होते. त्यांनीं छ मिनहूस दीपसमयीं सराफ्यांत येऊन अनुपचंद निसबत तिलोकशी पदमशी याचे दुकानावर येऊन घाला घातला. मशारनिल्हेचा जांवई विसा वर्षांत होता, त्यास ठार करून, त्याचे गुमास्त्यास ठार करून, एक पुरभैया ठार केला. वाटवा घेऊन गेले. जातेमार्गांत जो कोणी भेटला, त्यास ठार करीत

गेले. एकवीस माणसें जायां केलीं. त्यांत ठार नऊ व बारा जखमी केलीं. निघून गेले. बाईस वर्तमान कळलें. त्यांनीं स्वार प्यादे चहूंकडे पाठविले. अंधारी रात्र, कोठें शोध लागला नाहीं. चार प्रहर राऊत फिरून प्रातःकाळीं माघारे आले. कोणाची माणस कोण हा ठिकाण लागला नाहीं. सावकाराचें दोन हजारांचें वित्त गेलें. या प्रकारें अकस्मात् कर्म करून गेले. सेवेसीं श्रुत हे विज्ञापना."

लेखांक ६४.

श्री. २० जून इ. स. १७८४.

"विज्ञापना ऐसीजेः–छ ३० रजबचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें छ १६ साबानीं जांबेहून स्वार होतांच पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, बाई तुह्मांस खर्चास देत आहे, त्यास चारशें रुपये धोतरजोड्यांचे ऐवजीं ठेऊन, बाकी पंधराशें रुपयांची हुंडी करून पाठविणें. व तुमचे राहुटीस चोरी जाली, मुद्दा आहेच, बाईकडून कमाविसदारांस ताकीद करविणें. ते थांग लावून देतील ह्मणोन आज्ञा, व ऐवजाची रवानगी बाईस सांगून लौकर करावी. सावकाराशीं करार केला तो पार पडेल ह्मणोन आज्ञा. त्यास, बाईचें ह्मणणें कीं, ऐवजाच्या मुदती आहेत. लौकरच रवानगी करीन. चारशें रुपये ठेवावयाचें प्रयोजन नवतें. धोतरजोड्याचे ऐवजीं ठेवीन हेंही नाहीं. धोतरजोडे वरचेवर आज्ञेप्रमाणें पाठवीतच आहे. त्याप्रमाणें ऐवज सरकारांत वरचेवर देत आहेत. परंतु पूर्वीं दाहा महिने खर्चास बाईनीं दिलें नवतें. सावकाराचे रुपये घेऊन खर्चिले. त्याच सावकारावर कमाविसदारांनीं ऐवज देविला. त्यामुळें त्याचे चारशें रुपये देऊन समजोती पाडिली. पुढें राहिला ऐवज तो वरचेवर रोजमऱ्याचे ऐवजीं थोडाबहुत देत जाईन. याप्रमाणें करार त्यांसीं केला. पंधराशांची हुंडी रवाना करितों. भाव चढला आहे. येथें हुंड्यांवर दरसदे रुपये ३॥ साडेतीन प्रमाणें पुण्याशिक्यास भाव आहे. यास्तव अमावास्यापर्यंत भाव उतरले ह्मणजे लौकरच हुंडी सेवेसीं पाठवितों. चोराचा मजकूर, त्यास जांबेहून निघतां बाईनीं निक्षून कमाविसदारांस ताकीद केली. चोरमुद्दा खरा जाला असे. आणीक पांच चोऱ्या बाई तेथें असतां इंदुरीं जाल्या. त्यांत आमचे राहुटीस ज्यानें चोरी केली, तो धरला आहे. मुद्दे ठिकाणबंद आहेत. परंतु अगत्यवाद धरून ठिकाण लावितील असें नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ६५.

पे॥ चंद्र २० साबान सन खमस समानीन आषाढ मास.

श्री. २५ जून इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत

चंद्र ६ माहे साबानपावेतों वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र १६ रजबचें आज्ञापत्र पाठविलें, तें डांकेबरोबर उज्जनीस परभारा लखोटा गेला, तो राजश्री नारो हरी दि॥ सबनीस यांनीं कासदाबराबर देऊन पाठविला. तो चंद्र ४ साबानीं बुधवारीं जांबचे मुक्कामीं पावला. बाईचीं पत्रें माझेच लखोट्यांत होतीं. बाई इंदुरीहून निघाली, त्या दिवसापासून श्रमीच आहेत. कोणाची भेट फार करून होत नाहीं. कारभारी दोघे चवघे यांचे मात्र एक वेळ वरचेवर भेट होते. याप्रमाणें आज चार दिवस वर्तमान. त्यांत स्वामींचीं पत्रें आलीं, घेऊन गेलों. तों निजली होती. बाहेर अवघे कारभारी वगैरे मंडळी बसली होती. आंत प्रवेश कोणाचा नव्हता. मागील दोन घटका दिवस राहतां, कारभारी यांस बोलाविलें. वरकड इंदूरकर कमाविसदार वगैरे बाहेरच. कारभारी आंत गेले होते. त्यास त्यांजकडील जासुदासमागमें निरोप सांगून पाठविला कीं, सरकारचीं पत्रें आलीं आहेत, तीं घेऊन यावयाचीं आहेत, असें पुसून येणें. त्यावरून जासुदानें आंत जाऊन विचारिलें. त्याचें उत्तर आलें कीं, घटकाभर थांबून बोलावूं. त्यावरून अस्तमानपावेतों बसलों. तों आंतून कारभारी बाहेर आले. मीं विचारलें कीं, पत्रें दाखवावयाचीं होतीं, आणि तुह्मीं निरोप पाठविला कीं, घटकाभरानंतर बोलावून घेऊं; असें असतां उठून आलेंत हें काय? पत्रें पाहावयाचीं तीं पाहिलीं नाहींत. कारभारी यांनीं उत्तर केलें कीं, मर्जी स्वस्थ नाहीं, याजकरितां तुह्मांस बोलाविलें नाहीं. उदयीक पत्रें पाहूं. मीं उत्तर दिलें कीं, ही रीत कोठील? तुह्मीं बोलत असतां, पत्राविषयीं मर्जी ठीक नाहीं जाली कीं काय? इतकी गोष्ट नसावी. कारभारी यांनीं उत्तर केलें कीं, फावत नाहीं. त्याजवरून उठून राहुटीस आलों. काल गुरुवारीं पत्र द्यावें, तों ज्वर फारच आला, त्याजमुळें गांठ पडली नाहीं. आतां त्यांचे अवकाशें पत्रें देऊन उत्तर घेऊन पाठवीन. पेशजीं पत्रें बाईस पाठविलीं, त्याचें उत्तर घेऊन चंद्र २३ जमादिलाखरीं डांकेसमागमें येथून रवाना केलें. तें सेवेसीं पावलें असेल. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक ६६.

पैवस्ती चंद्र २० साबान सन खमस **श्री.** २५ जून स. १७८४.

''सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ६ साबान शुक्रवार प्रातःकाल मुक्काम जांब नजीक घाट येथें वर्तमान यथास्थित असेः– विशेष. चंद्र २६ रजबीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं पाठविलीं आहेत. त्या-अलीकडील वर्तमानः—

बाईंनीं इंदुरीहून चंद्र २ साबानीं कूच केलें, ती हरसुरास आली. चंद्र ३ रोजीं जांबेस येऊन मुक्काम केला. चंद्र ४ रोज बुधवार मुक्काम जाला. गुरुवारीं व्यतिपात टळल्यानंतर कूच करून महेश्वरास जावें हा बेत होता. त्यास अस्तमानीं ज्वर आला, यास्तव तूर्त येथेंच राहिली. उतार पडल्यावर महेश्वरास जाणें होईल. कलम १.

इंदूरचे कमाविसदार यांजला सावकार रयत राजी नाहींत. त्यांनीं प्रयत्न केला कीं, खंडो बाबूराव दूर करून नवे मामलेदार द्यावे. परंतु बाईंनीं कबूल केलें नाहीं. रयत वगैरे तशीच जांबेपावेतों आली आहे. येथून माघारे जाईल. कलम १.

इंदुरीं मल्हारजी होळकर सुभेदार व खंडेराव होळकर यांच्या सुरती पाषाणाच्या संगमरवरी करून स्थापल्या. गांवचे रांगडे ब्राह्मण व बैरागी व गोसावी व देशस्त ब्राह्मण व जमीदार वगैरे दहा बारा हजार पात्र जेऊं घातलें. कमाविसदार व सावकार व जमीदार वगैरे यांस शेलेपागोटीं शें पन्नास दिलीं व शालेचे फर्द पंधरा सावकारांस दिले. याप्रमाणें स्तुति कीर्त संपादून कूच केलें. लाभ तो कांहींच नाहीं. इंदूरचे कजिये वगैरे इनसाफ करून पैका मिळवावयाचीं कलमें होतीं, परंतु त्यांची चवकशी कांहींच केली नाहीं. याप्रमाणें येथील रीत जाहली आहे. कलम १.

इंदुरीं बाई असतां ऐवजाविषयीं सूचना केली कीं बहुत दिवस जाले, हा कालवर ऐवज रवानगीची तजवीज होत नाहीं. त्यावरून उत्तर केलें कीं, महेश्वरीं गेल्यावर ऐवजाची रवानगी करीन. परंतु खुलासा लौकर ऐवजाची रवानगी व्हावी हा मानस दिसत नाहीं. धरणेकऱ्याप्रमाणें आह्मी त्यांस भासतों. आमचें अवलोकन त्यांजला कर्जदारासारखें होतें. महेश्वरास गेल्यावर ऐवजाच्या हुंड्या देतील, त्या सेवेसीं रवाना करीन. कलम १.

राजश्री आपाजी राम दाभोळकर चंद्र २४ रजबीं इंदुरीं आले. चंद्र २५ रोजीं बाईची भेट जाली. चंद्र २६ रोजीं निरोप घेऊन देशास गेले. जातेसमयीं बाईंनीं त्यांस शेलापागोटें दिलें. किंमत रुपये १२.

त्या रात्रीस दिले. प्रातःकालीं रावजींनीं परतून पाठविलीं. पुन्हां मागती बाईंनीं कारकुनासमागमें दोन सणगें चवदा रुपयांचे किंमतीचीं पाठविलीं. तींही माघारें पाठवीत होते. तों मीं रावजींकडे गेलों, तों बाईचा कारकून रदबदली करीत होता कीं सणगें ठेवावीं. हे ठेवीत नव्हते. परंतु मीं सांगितलें कीं....दोहीकडून चूक होऊं नये. सणगें आपण ठेवावीं. परंतु न दिल्यास ठीक दिसत नाहीं. त्यावरून त्यांनीं ठेविलीं. रावजी बाईचे भेटीस गेले. तेव्हां शेलारी १ व खण १ एकूण

३० तीस रुपये किंमतीची दिधली. याप्रमाणें सरकारच्या लोकांचा मान सन्मान आहे. सेवेसीं वर्तमान कळावें म्हणून लिहिलें असे. कलम १.

सदरहू पांच कलमें. याशिवाय आमचे राहुटीस चोरी जाली, हें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें होतें. कमाविसदार ठिकाण लावून देतील. परंतु अद्याप कांहीं ठिकाण लाविलें नाहीं. बाईचा कारभार पुढें तिखट मागें पोंचट. यामुळें यांचें नेट पडत नाहीं. स्वामी तेथें. राजश्री खंडो बाबूराव यांस ताकीद करवितील, तेव्हां यांस येथें भय उत्पन्न होऊन वस्तवाणी देतील, नाहीं तर यांस भय नाहीं. आमचे राहुटीस चोरी जालीयावर चार पांच चोऱ्या आणखी बाईच्या गोटांत जाल्या, त्याचेंही ठिकाण नाहीं. मी तर कमाविसदारांचे अंगीं चोर व पत्ता व चोरीचा मुद्दा याप्रमाणें लाऊन दिला आहे. यांत लटकी विनंति लिहिणार नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ६७.

श्री. जून १७४५.

"विज्ञापना ऐसीजे:– वर्तमान ऐकिलें कीं, जनस्थानीं रामकुंड पूर्वीं कैलासवासी श्रीमंत राजश्री आपासाहेबांनीं, चित्राव शिवरामबावा याजकडून बांधविलें आहे, तें नवें बांधावें ऐसें मानस अहिल्याबाईचें. त्याजवरून श्रीमंत मातुश्रीसाहेबांस विचारावयास कृष्णाजी तानदेव हे नाशकास गेले होते, यांस सांगितलें होतें. यांणीं मातुश्रीसाहेबांस विचारिलें. त्यांणीं आज्ञा केली कीं, ही गोष्ट करूं नये. जैसें बांधलें तसेंच असों द्यावें. त्यावरून राहिलें. कृष्णाजीपंतीं मातुश्रीसाहेबांस महेश्वरचीं पातळें साधीं- रेशीम नाहीं- कांठ देखील सुती, वजन दर पातळ पक्कें २१ एकवीस पैसेभार, याप्रमाणें दोन करून पाठविलीं. लांब हात १६, रुंद दोन हात. ऐकिलें कीं आज्ञा केलीं होती. परंतु यांणीं करून पाठविलीं. हें वर्तमान अहिल्याबाईजवळ सांगितलें तें ऐकिलें. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

लेखांक ६८.

पो चंद्र २८ रजब सन खमस समानीन ज्येष्ठ मास.

श्री. ता. २१ जून इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ११ माहे रजबपावेतों मुक्काम इंदूर येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:– बडगोंदें येथील मुक्कामींहून पत्र सेवेसीं पाठविलें तें पावलें असेल. अलीकडील

वर्तमान, चंद्र ६ बुधवारीं बाई इंदुरास दाखल जाली. बाहेर बागांत राहिली आहेत. तेथें छत्री गौतमाबाईची व मालराव होळकर याची छत्री, दोन्ही छत्र्यांचे जवळ राहिली आहेत. येथें आली ते दिवशीं जमीदार व कमाविसदार वगैरे रयत भेटीस आले होते, परंतु भेट कोणाची जाली नाहीं. मालराव याचें स्मरण होऊन खेद बहुत केला. कमाविसदार मात्र भेटले. सर्वांस मेजवानी कमाविसदार यांनीं दिधली. दुसरे दिवशीं सावकार व रयत भेटली. लोक फार अजुर्दा आहेत. राजश्री खंडो बाबुराव यांजकडे येथील मामलत, आज अकरा वर्षें जाली आहे, ती त्यांजकडेच आहे. त्यामुळें रयतेचा बोभाट फार आहे. परंतु रयतेचा गौर करून, कमाविसदार यांसी तहकिकात करीत नाहींत. चार रुपये वाजवी, कमाविसदाराचे अंगीं लागू असतां, घ्यावे हें मानस नाहीं. उत्पन्न करून चार रुपये दौलतीस मिळवावे हें लक्ष नाहीं. पदरचेच मोडून भले ह्मणवीत आहेत. येथून एक दिवस गरुडतीर्थ आहे, तेथें जाऊन मुक्काम केला. मागतीं बागांत येऊन राहिली. गंगाभारती गोसावी मातबर, महेश्वरीं राहत होता, त्यास पालखी बाईनीं दिधली होती. सुभेदारापासून येथील दरबारचा. त्याचा काल चंद्र ९ शनवारीं जाला, त्यामुळें श्रमीच जाली. राजश्री शिवराव हरीचे कबिले भेलसे येथें अटकाविले होते. बराबर राजश्री देवराव हिंगणे होते. त्यास, राजश्री पाटिलबावांचीं पत्रें आणून कबिले वगैरे यांस मोकळे केले. राजश्री देवराव हिंगणे देशास गेले. इकडून आले नाहींत. हंड्याचे घांटानें गेले. अरुणकर फडणीस यांचा बंधू राजश्री गंगाधरपंत इकडून देशीं आले. बराबर सामान वगैरे होतें. त्यास इंदुरींहून राजश्री येऊन पावतील. जांब वगैरे घांटाचा बंदोबस्त करून देऊन रवाना केलें. राजश्री रघुनाथराव नारायण यांजकडील कमाविसदार सुजालपुरास जावयास आले. तूर्त इंदुरीं आहेत. राजश्री खंडेराव हरी यांजकडे सुजालपुरची मामलत आहे. त्याच्या सोडचिठ्या राजश्री पाटिलबावांचे विद्यमानें आणावयास वकील, राजश्री रघुपतराव नारायण यांजकडील गेला आहे. तो आल्यावर हे कमाविसदार महालीं जातील. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक ६९.

श्री. २ जुलई इ. स. १७८४.

''श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान रावसाहेब स्वामींचे सेवेसीं:–विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार चरणांवर मस्तक ठेऊन कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति विज्ञापना तागाईत चंद्र १३ माहे साबानपावेतों मुक्काम जांब नजीक घाट येथें

सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– चंद्र ४ जमादिलाखरचें आज्ञापत्र सादर जाहलें. त्यांत आज्ञा कीं, खासे धोतरजोडे महेश्वराहून फर्मासी, तुह्मांकडून करून आणविले आहेत. त्यांची लांबी रुंदी पूर्वीं लिहिली आहे, त्याप्रमाणें तुह्मी पाठवितां, ते उपयोगीं याउपरी नाहींत. याजकरितां रुंदी गज एक व लांब हात नऊ, किनार पेशजी बरहुकूम, याप्रमाणें पांच जोडे तयार करून पाठविणें. त्यास, आज्ञेवरून कारागिरास सांगून पांच जोडे करवून, रुंद सरकारी गज येथील कारागिराचे गजापेक्षां अधिक, त्यास सरकारचे गजाप्रमाणें दोन व येथील कारागिराचे गजाप्रमाणें तीन, एकूण पांच जोडे नऊ हात लांबीचे, कांठ किनारा पेशजी बरहुकूम, त्यांत एक गंगाजमनी कांठाचा. तपशीलः–

१३१॥ धोतरजोडे

५४ प्रा २ दर २७
५३ प्रा २ दर २६॥
२४॥ प्रा १ एक
१३१॥
·॥≈ वेष्टण खादी व मेणकापड.
१३२८≈

एकूण पांच जोडे व वेष्टण मिळून, एकशें बत्तीस रुपये चवलाचे घेऊन सेवेसीं पाठविले आहेत. धोतरजोडे पावल्याचें उत्तर पाठवावयाची आज्ञा करणार धनी समर्थ आहेत. गंगाजलनिर्मळ अहल्याबाई होळकर इंदुरास गेली होती. त्यांचे शरीरीं शीतज्वर लागला आहे, याजकरितां महेश्वरास गेलीं नाहींत. तूर्त येथेंच मुक्काम करून राहिलीं आहेत. आरोग्य जालें ह्मणजे महेश्वरास जाणार. धोतरजोड्याची आज्ञा येऊन बहुत दिवस जाले. त्यास, मी बाईबरावरच आहें. याजकरितां दिवसगत लागली. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक ७०.

पैं चंद्र २० साबान सन खमस समान. आषाढ.

श्री.

ता. ३ जुलई इ. स. १७८४.

''सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १४ माहे साबानपावेतों मुक्काम जांब नजीक घांट येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–खासे धोतरजोडे गजाची रुंदी व नऊ हात लांबीचे, पांच तयार करून पाठवणें ह्मणून आज्ञापत्र सादर जालें होतें. आज्ञेप्रमाणें पांच धोतरजोडे करून पाठविले आहेत. सरकारांत विनंतिपत्र पाठविलें, त्याची नक्कल

करून सेवेसीं पाठविली आहे. चंद्र ६ साबानीं डांकेबराबर पत्र पाठविलें त्या-अलीकडे वर्तमानः–बाईचे शरीरीं अद्याप समाधान नाहीं. एका दिवसाआड ज्वर व हिंवाचा कांटा येतो, याजकरितां येथें मुक्काम करून राहिलीं आहेत. आषाढ वद्य तृतीया सोमवारीं महेश्वरास जावें असा निश्चय आहे, पहावें. पत्राचा अन्वय बाईचे कानांवर घातला. उत्तर केलें कीं, समाधान वाटल्यावर पत्रें वाचून पाहूं. महेश्वरास गेल्यावर पत्रें देऊन, उत्तर घेऊन सत्वरच पाठवीन. वरचेवर ऐवज रवानगीविषयीं सुचवीतच आहे. बाजी यशवंत श्रीकाशींत संन्यास घेऊन होते, ते समाधिस्त जाहले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र ९ रमजान श्रावण

लेखांक ७१.

मास सन खमस समानीन. **श्री.** ता. २० जुलई इ. स. १८७४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र १४ साबानीं डांकेबराबर सरकारचे धोतरजोडे सुमारें पांच रवाना केले व विनंतीपत्रें लिहून पाठविलीं आहेत. त्याअलीकडील वर्तमानः–बाई जांबेस होती, ज्वर दोन तीन मातवर आले. आठ दिवस ज्वर येतच होते. अस्तांत महेश्वरास जाऊं नये हीही अशंका होती. शेवटीं सर्वांचे विचारें ठरलें कीं, घरास जाण्यास अस्त असल्यास चिंता नाहीं. असें जाणून कांहीं शरीरप्रकृतीस नीट पडेलसें पाहून, आषाढ वद्य तृतीया सोमवारीं प्रथम अकरा घटका दिवस येतांच, मुहूर्तें हवेलींत दाखल जाली. त्या दिवसापासून दरबार होत नाहीं. जरुरी जरूर जाणार, ते मात्र समय पाहून जातात. मी नित्य एक वेळां शरीरप्रकृति कशी आहे ह्मणून विचारण्यास जातों. चंद्र २० साबानीं पत्राचा मजकूर केला कीं, 'पत्रें येऊन बहुत दिवस जाले, हा कालवर अवलोकन जालें नाहीं. शरीरास समाधान नव्हतें, मध्यें विचारलें तों आपली प्रकृति ठीक नव्हती, आतां पत्रें पहावीं.' त्याजवरून पत्रें घेऊन राजश्री मुकुंदराव हरी यांजकडे दिलीं. त्यांनीं अक्षरशा वाचून दाखविलीं. नबाबाचे भेटीचें पत्र अगोदर दिलें. त्यांत समारंभें भेटी जाल्या. हें ऐकून बहुत संतोष पावली. मग ऐवजाचे मजकुराचें पत्र वाचून दाखविलें. त्याचें उत्तर कीं, स्वस्थ होऊन जाब लिहून देईन. तजविजींत आहे. इतकें बोलणें होऊन राहिलें. तदनंतर चंद्र २३ साबानीं उत्तराविषयीं व ऐवजाविषयीं फिरून विचारलें. उत्तर दिलें कीं, ऐवजाची तरतूद करून रवाना करीन. मीं उत्तर केलें कीं, ऐवज तर पाठवितील परंतु

सावकाराशीं करार केले आहेत त्याचें प्रमाण राहत नाहीं. पत्राचीं उत्तरें लिहून द्यावयास सांगितलें, त्या कारकुनास बरें वाटत नाहीं. इतरांनीं लिहावीं तर ह्मणतात दुसऱ्यास यथास्थित लिहितां येत नाहीं. याजउपरी उत्तरें तयार जाल्यावर घेऊन पाठवीन. आजपावेतों डांक रवाना करावी, त्यास बाईचे उत्तराची वाट पाहात होतों. शेवटीं जाब तयार जाले नाहींत. दो चौ दिवसांत जाब लिहून देतील, तेव्हां रवानगी करीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र १२ रमजान सन खमस समानीन श्रावणमास.

लेखांक ७२.

श्री.

२० जुलई इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– चंद्र १७ साबानचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र १ रमजानीं दोन प्रहरां दिवसां पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं सहा महिने जाले, हा कालवर ऐवजाची तरतूद होते हें काय? तर बाईस स्मरण देऊन ऐवजाची रवानगी करवणें. बाईस पत्र लिहिलें तें देऊन, पूर्वीं पत्रें पाठविलीं त्याचीं उत्तरें आलीं नाहींत; तीं व हल्लीं पत्रें पाठविलीं त्यांचीं उत्तरें घेऊन पाठविणें. त्यावरून पत्र पावतांच क्षणीं बाईचें पत्र बाईस नेऊन दिलें. लखोटा राजश्री मुकुंदराव हरी यांनीं फोडून अक्षरशा वाचून दाखविला. त्यांत मजकूर टिपूकडील वर्तणुकेचा लिहिला. त्याजमुळें पुढें मसलत प्राप्त. अश्विन मासीं फौजा जमा जालया पाहिजेत. राजश्री तुकोजीबावांस तयार जालें पाहिजे. पैक्याशिवाय फौज जमा कशी होईल? याजकरितां पूर्वीं लिहिलें आहे, त्या अन्वयें ऐवजाची तरतूद करून लवकर रवानगी करावी. सावकाराशीं सरकारचीं बचनें गुंतलीं आहेत, त्यांची निभावणी जाली पाहिजे. याउपरी दिवसगत लागूं नये. सर्व आपणास समजतच आहे. याप्रमाणें लिहिलें होतें. त्यावरून उत्तर प्रतिउत्तर जालें नाहीं. काल चंद्र २ रोजीं पुसावयास गेलों, तों उत्तर केलें कीं, पत्राचीं उत्तरेंही देऊं व ऐवजाची रवानगी लवकरच करूं. याप्रमाणें जावसाल आला. त्यास मसलतीचें व सरकारचें लिहिल्याअन्वयें वर्तणूक करावयाची जरूर काय आहे? मर्जीस येईल तेव्हां ऐवजाची रवानगी करितील, मी वरचेवर सूचना करीत आहें. पत्राचीं उत्तरें देतील अथवा ऐवजाची सोय सांगतील, यास्तव वीस दिवस प्रतीक्षा केली. शेवट विलंब जाणून, हुंडीचे रुपयांची मिती जाईल सबब डांकेबरावर विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं. श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ छ १६ रमजान सम खमस
समानीन श्रावण मास.

लेखांक ७३.

श्री.

२४ जुलई इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ६ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ ३ रमजानीं विनंतिपत्रें व पंधराशा रुपयांचा भरणा, धरमदास टिकमदास यांचे दुकानची हुंडी अकराशा रुपयांची व राजश्री कृष्णाजी नारायण दातार यांजवर चिटी रुपये शंभर व राजश्री श्रीधर कृष्ण थत्ते यांजवर चिटी रुपये दोनशें साडे बहातरीची व हुंडणावळ अकराशा रुपयांची, रुपये साडे सत्तावीस; एकूण पंधराशें रुपये, येणेंप्रमाणें डाकेबराबर रवाना केली, ते सेवेसीं येऊन पोहचलीच असतील. त्या अलीकडील वर्तमानः–छ ४ मिनहूस बाईस ह्मटलें कीं, श्रीमंतांचीं पत्रें पेशजीं आलीं व हल्लीं पत्रें आलीं, त्याचीं उत्तरें द्यावयास दिवसगत लागते. सरकारांतून सावकाराची खातरजमा केली आहे, त्याचे वायदे भरून गेले. त्यास हे रीत अशी नसावी. त्याजवरून उत्तर बाईनीं केलें कीं, ऐवजाचे तजवीजींतच आहें. लवकरच रवाना करीन. हल्लीं पत्राचीं उत्तरें लिहून देतें, हीं पाठवून देणें. त्याजवरून पेशजीं पत्राचीं व हल्लींचे पत्राचीं उत्तरें घेऊन पाठविलीं आहेत. बाईचे बोलण्यांत तरी सत्वरच ऐवज रवाना करूं असें आहे. मी वरचेवर सूचना करीत आहें. सरकारचे पत्रांत साडेदहा लक्ष रुपयांचा भरणा जाला पाहिजे. यांचे लिहिण्यांत तर बयाजच आहे. मी तर साडेदहांची सूचना करितों. मजपाशीं ऐवजाची रवानगी करितो असें मोघम जाबसाल बोलण्यांत आहे. रवानगी करतील, तेव्हां कळेल. इंदुरचे सावकारांस बोलावणीं पाठविलीं आहेत. श्रावण शुद्ध पौर्णिमेपावेतों ऐवज रवाना होईल असें निश्चयांत आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ७४.

श्री.

८ आगस्ट इ. स. १७८४.

"विज्ञापनाः–अलीगोर पातशाहा आग्र्यास आले. पातशाहाचा पुत्र लखनौस पळोन गेला. राजश्री पाटिलबावा श्रावण वद्य प्रतिपदेस सडे फौजेनशीं पातशाहाचे भेटीस आग्र्यास जाणार. याप्रमाणें पत्र राजश्री आबाजी चिटणीस यांचें उज्जनीहून बाईस आलें. त्यावरून सेवेसीं वर्तमान लिहिलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै। छ ५ सवाल सन खमस

लेखांक ७५.

समानीन भाद्रपद. **श्री.** ८ आगष्ट इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २० माहे रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ ६ रमजानीं बाईचे पत्राचे जाब घेऊन पाठविले, ते सेवेसीं पावलेच असतील. त्या अलीकडील वर्तमानः–ऐवजाविशीं नित्य सूचना करीत होतों. तजवीजींत आहों, लवकरच रवानगी होईल, याप्रमाणें जाबसाल आठ दहा दिवस जाले. तिलोकसी पदमसी सावकार इंदुरकर यांस बोलावून आणिलें. हुंडणावळीची रदबदल पडली होती. त्यास करार मदार ठरवून तीन लक्षांच्या हुंड्या सावकार मजकूर याच्या दुकानच्या करून, परभारा कासीदजोडीसमागमें राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे छ १९ रोजीं रवाना केल्या. बाकीचे ऐवजाची तजवीज लौकरच करून रवाना करूं, ऐसें बोलण्यांत आहे. मीं बाईस ह्मटलें कीं, आह्मीं येथें सरकारांतून ऐवजाचे रवानगीसाठीं असतां, परभारा हुंड्या पाठवाव्या हे रीत कोठील ? सरकारांतून साडेदहा लक्ष रुपयांची तोड काढून सावकारासीं वचनें गुंतलीं, तेव्हां राजश्री तुकोजी बावांचें जाणें स्वारीबरोबर जालें. ऐकोन उत्तर केलें, साडेदहा लक्ष रुपये सरकारांतून तुकोजीबावांस देऊन, त्यांची वरात आह्मांवर आणली असती, तर ऐवजाचा भरणा सरकारांत करतों. फौजेचे खर्चास पाठवणें, त्या अर्थीं आमचे कारकून यशवंतराव गंगाधर तेथें आहेत. यास्तव त्यांचे मार्फत ऐवज पाठविला. आपले विद्यमानें, तुकोजी होळकर यांजकडे अथवा जिकडे आज्ञा करतील तिकडे द्यावा, त्याप्रमाणें यशवंतराव गंगाधर यांस पत्र बाईनीं लिहून पाठविलें आहे. हुंड्या व पत्रें येऊन पावतील. मीं बाईसीं भाषण केलें, त्याचें उत्तर जालें त्या अन्वयें स्वामींचे नांवें पत्र घेऊन पो आहे. यांचे बोलण्यांत तीन लक्ष रुपयांच्या हुंड्या पाठविल्या, आणखी दोन लक्ष रुपये राजश्री गणपतराव विष्णु गद्रे यांजकडून देऊं. एकूण पांच लक्ष रुपये. याजवर आणखी ऐवज मिळत नाहीं. राजश्री तुकोजी होळकर यांणीं, इंदुरचे कमाविसदारावर वरात रुपये ३५३४ पस्तीसशें चौतीस रुपयेची परभारा केली आहे. त्याजवरून यांचें ह्मणणें कीं, सरकारांत साडेदहा लक्ष रुपये मागतच आहेत, आणि तुकोजी बावा वराता करितात, हें काय? आह्मीं ऐवज कोण कोणास द्यावा? याचा बंदोबस्त सरकारांतून जाला पाहिजे कीं, परभारा वराता न होत. ह्मणून बाईचें बोलणें. त्याजवरून सेवेसीं लिहिलें असे. श्रुत होय हे विज्ञापना."

पैा चंद्र १४ सवाल सन खमस **लेखांक ७६.**
भाद्रपद मास **श्री.** १९ आगष्ट इ. स. १७८४.

“सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २ माहे सवालपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १२ रमजानचें आज्ञापत्र सादर जाहलें, तें चंद्र २२ मिनहूस पावलें. आज्ञा कीं, बाईशीं वारंवार बोलून ऐवज लवकर रवाना करावा. त्यास, आज्ञेप्रमाणें बोलत आहेंच. चंद्र १९ रमजानीं तीन लक्ष रुपयांच्या हुंड्या राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे, तिलोकसी पदमसी याच्या दुकानच्या करून बाईनीं पाठविल्या. त्या सेवेसीं येऊन पावल्याच असतील. पुढें बाकीचे ऐवजाकरितां स्मरण देत आहे. अश्विन मास पैा दोन आणखी देऊं, असें बोलण्यांत. सिरोंजचे कमाविसदारांवर वराता बाईनीं पाठविल्या, त्याजविषयीं राजश्री तुकोजी बावांनीं मनाई पाठविली कीं, यांजपासून ऐवज न घ्यावा, व पिंढावे महाल याजवर अठरा हजार रुपयांची वरात तुकोजीबावांनीं पाठविली आहे. त्यास बाईच ह्मणे कीं, आह्मांपासून तर श्रीमंत साडेदहा लक्षांचा भरणा करून मागतात. तुकोजीबावा परभारा वराता करितात व आह्मी वराता करितों त्याची मनाई पाठवितात, याप्रमाणें आहे. तेव्हां आह्मीं भरणा कोठून करावा? येविषयीं सरकारांतून तुकोजीबावांस ताकीद जाली पाहिजे कीं, परभारा वराता न करीत. बाईचे बोलण्यावरून विनंति लिहिली आहे. जयपूरचे वकील पेशजीं जांबेचे मुक्कामीं येऊन भेटले. त्यांचा जाबसाल दुखण्यामुळें जाला नाहीं. सांप्रत मातबर वकील मिसर नामें आला आहे. चंद्र २२ रमजानीं बाईस भेटला. दोन घोडे व शालजोड्या दोन व चिटें जामेवार चार असें नजर केलें. खत प्रतापसिंग राजाचें होतें तें दिलें. पत्रांत मजकूर कीं, संस्थान पूर्वींपासून तुमचें आहे; येथील मुलखाचा बंदोबस्त नाहीं, तर आपली फौज पांच हजार पाठऊन द्यावी. आह्मी सामील होऊन आपले मुलखाचा बंदोबस्त करून घेऊं; याप्रमाणें लिहिलें होतें, व जबानी वकील हेंच बोलतात. त्याजवरून यांचे मनांत फौज पाठवावी असें आहे. अद्याप तयारी नाहीं. कोण कोण सरदार नेमून फौज रवाना करितात हें पक्कें ठरलें ह्मणजे सेवेसीं विनंति लिहून पाठवीन. पर्जन्य आजपावेतों इकडे नव्हता. सांप्रत श्रावण वद्य पंचमीपासून रात्रंदिवस एकसारखा लागला आहे. डोळा उघडत नाहीं. मेवामल चवधरी, राजश्री पाटिलबावांनीं बऱ्हाणपुरच्या बंदोबस्ताकरितां पाठविला होता, त्याचा काल जाला ह्मणून ऐकिलें; तें सेवेसीं लिहिलें आहे. ऐवजाची तरतूद करून अश्विन मासीं रवाना करूं, असें भाषण आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

पैवस्ती चंद्र १५ सवाल सन खमस **लेखांक ७७.**

समानीन, भाद्रपदमास. **श्री.** २१ आगस्ट इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र सवालपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र २० रमजानचें आज्ञापत्र सादर जाहलें, तें चंद्र ३ सवालीं पावलें. बाईचे नांवें पत्र होतें तें प्रविष्ट केलें. ऐवज लौकरच रवाना होईल असें लिहितात. यास आठ महिने होत आले, परंतु ऐवज येत नाहीं. याजकरितां हल्लीं पत्र लिहिलें आहे, हें पावतें करून व तुह्मीं वरचेवर स्मरण देऊन, ऐवज लौकर रवाना करावा ह्मणोन आज्ञा. त्यास, तीन लक्ष रुपयांच्या हुंड्या राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे बाईनें पाठविल्या, त्या सेवेसीं येऊन पोहोंचल्याच असतील. बाकीचे ऐवजाविषयीं आज्ञेप्रमाणें वरचेवर सूचना करीत आहें. अश्विन मासपावेतों तजवीज होईल ऐसें बोलण्यांत आहे. हल्लींचे पत्राचें उत्तर घेऊन सेवेसीं पाठविलें आहे. पादशाहा अद्याप आग्र्यास दाखल जाले नाहींत. मथुरे आसपास आले. राजश्री पाटीलबावांनीं अंबोजी इंगळे सरदार फौज देऊन पुढें पाठविले आहेत. त्यांची भेट होऊन जाबसाल ठरेल, त्याप्रमाणें हेही जाणार. इंग्रजाकडून इंद्रसेन कोणी सरदार बोलण्याकरितां आला आहे. बोलणें होऊन कसा मजकूर ठरतो पाहावें. पाटीलबावा गुरूचा उरूस करीत असतात, त्यांत दोन चार वेळ विक्षेपाची जात दिसून आली. यास्तव निश्चय ऐकला कीं, अश्विनमासीं बिडास दर्शनास येतो, व कन्या गरोदर होती त्यास पुत्र जाला. देशीं जाण्याचा बेत बोलण्यांत बहुत आहे, असें एका गृहस्थाचें पत्र आलें. बेवीस दिवसांचें वर्तमान आहे, तें सेवेसीं लिहिलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पैवस्ती चंद्र ९ जिलकाद सन खमस, **लेखांख ७८.**

अश्विनमास. **श्री.** १२ सप्टेंबर इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २६ माहे सवालपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र १० सवालीं विनंतिपत्र व बाईचे पत्राचें उत्तर घेऊन पाठविलें, तें सेवेसीं येऊन पावलींच असतील. त्या अलीकडील वर्तमानः- पेशजीं तीन लक्षांच्या हुंड्या बाईनीं पाठविल्या, त्याचा भरणा जालाच असेल. बाकीचे ऐवजाविषयीं सूचना होतीच, अश्विनमासपावेतों रवाना करूं, ऐसें बोलण्यांत. त्यास चंद्र २२ रोजीं राजश्री नरहर सदाशीव दिा गणपतराव विष्णु गद्रे यांजकडे टोंक तोडा व

रामपुरा वैगेरे महाल आहेत, त्यांस रसदेकरितां बोलावणें गेलें होतें. त्यावरून पंतमशारनिल्हे आले. चंद्र २४ रोजीं बाईची भेट जाली, शालजोडी व पातळ नजर केली. मागतीं बाईस स्मरण दिलें कीं, नरहरपंत आले, ऐवजाची तरतूद लौकर व्हावी. फिरोन दसऱ्याचे मुहूर्तें स्वारी निघणार, ऐवज जाऊन पोहोंचला पाहिजे. उत्तर केलें कीं, तजविजींतच आहे. कमाविसदार आला त्याचा रसदेचा करारमदार होऊन, अश्विनमासपावेतों ऐवज रवाना होईल; याप्रमाणें बोलण्यांत. दोन लक्षांचा भरणा करतील यांत उणें नाहीं. राजश्री पाटीलबावा शुद्ध भाद्रपद दशमीस स्वार होऊन, पादशाहाचे भेटीकरितां आग्र्यास गेले ह्मणून वर्तमान ऐकिलें. राजश्री देवराव हिंगणे यांचा कारकून इकडून हत्ती घेऊन देशीं गेला. ते समयीं शंभर रुपये, हत्ती सरकारांत जातो ह्मणून दिले. रुपये देऊन विनंतिपत्र लिहिलें होतें. त्यास, मशारनिल्हेंनीं रुपये अद्याप दिले नाहींत. हल्लीं देवराव पुण्यांत आले आहेत, ऐवजाकरितां सरकारांतून आज्ञा जालियास देतील. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ७९.

श्री. २३ सप्टेंबर इ. स. १७८४

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ७ माहे जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— चंद्र २५ व चंद्र २७ सवालीं विनंतिपत्रें पाठविलीं, तीं सेवेसीं येऊन पोहोंचलींच असतील. हल्लीं चंद्र १७ व चंद्र १९ सवालचीं आज्ञापत्रें सादर जालीं तीं चंद्र ४ जिलकादीं पावलीं व बाईचे नांवेंही पत्र आहे. पत्रांत आज्ञा कीं, तीन लक्षांच्या हुंड्या पोहोंचल्या. बाकीचे ऐवजाविषयीं वरचेवर स्मरण देऊन ऐवज लौकर रवाना करीत, असें करणें. त्यास, मी आज्ञेप्रमाणें वरचेवर सूचना करीत आहेंच. दसरा जाल्यावर राजश्री गणपतराव विष्णू यांजकडून दोन लक्षांचा भरणा करूं, याप्रमाणें बोलण्यांत, व राजश्री नरहर सदाशीव, गणपतराव यांजकडील कमाविसदार आले आहेत. ऐवजाविषयीं त्यांशींही बोलणें बाईचें जाहलें. करारमदार होऊन भरणा करावयास सांगावें, तों भाद्रपद वद्य ३० स प्रातःकालापासून बाईस हगवणीचा उपद्रव जाला, तो बहुतच. तीस चाळीस वेग तेच दिवशीं जाले. आमावास्या ह्मणोन औषधही घेतलें नाहीं. प्रतिपदेस औषध घेतलें, तें पचलें नाहीं. तोंडावाटे वांत्य होऊं लागली. याप्रमाणें तीन दिवस एकसारखीं दोन्हीं द्वारें

मोकळीं जालीं होतीं. पंचमीपासून कांहीं औषध लागू होऊं लागलें, अद्याप निःशेष जाहलें नाहीं. परंतु आरामाखालीं आहे. दुखण्यामुळें दरबार होत नाहीं. मी नित्य जात असतों. पत्र आलें ह्मणोन सांगितलें, परंतु उत्तर करीत नाहींत. बाईंचे दिवाण, राजश्री मुकुंदराव हरी, यांस पत्राचा मजकूर सांगितला. त्यांनीं उत्तर केलें कीं, एका दो दिवसांत चांगला आराम जाला, ह्मणजे पत्रही वाचून दाखवा व ऐवजाचेंही बोलणें होईल व पेशजीं पत्राचें उत्तर व हल्लीं पत्राचें उत्तरही देऊं. मी परस्परें राजश्री नरहर सदाशिव यांजकडे शोध घेतला. त्यास त्यांनीं सांगितलें कीं, दोन लक्ष रुपये मागतात, द्यावे लागतील. पुढें गणपतराव यांस पुण्यास येविषयींची सूचना लिहिली आहे, तेथेंच भरणा होईल. त्यास, हा जाबसाल लौकरच होईलसा दिसतो. हा भरणा जाहला ह्मणजे बाकीचे ऐवजाचा काय जाबसाल करितात हें कळेलच. त्याप्रमाणें विनंति लिहीन. राजश्री पाटीलबावा आग्र्यास जाण्याकरितां प्रस्थानीं निघाले होते, तों गोहदचा राणा बावांपाशीं होता, तो दगा देऊन पळोन गेला. परंतु चमेलीनजीक करोलीवाल्यांनीं धरून, बावांचे हस्तगत करून दिल्हा, व पाटीलबावांची स्त्री प्रसूत होणार याजकरितां राहिले. ह्मणोन वर्तमान ऐकिलें, तें सेवेसीं लिहिलें असे. राजश्री संताजी होळकर, राजश्री तुकोजी बावांचे कनिष्ठ बंधु, शेंदव्याचे किल्ल्यास असतात. बाईस मागें दुखणें जालें होतें, हल्लीं हगवणीचें भारीच जालें. यास्तव चंद्र ५ रोजीं भेटीकरितां आले. परंतु आले ह्मणोन संतोषसा नाहीं. ते आले ह्मणून मन प्रशस्त करून खुलाशानें भाषण जाहलें नाहीं. भेट मात्र जाली. पुढें होईल तें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै। चंद्र २२ जिलकाद सन खंमस अश्विन मास.

लेखांक ८०.

श्री.

३० सप्टेंबर इ. स. १७८४.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १४ जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र ८ जिलकादीं विनंतिपत्रें लिहून पाठविलीं, तीं सेवेसीं येऊन पावलींच असतील. सांप्रत बाईस आराम आहे. चंद्र १० रोजीं प्रकृति चांगली पाहून, सरकारचें पत्र वाचून दाखविलें. उत्तर केलें कीं, आठ पंधरा दिवसांत कमाविसदारांचे रसदेच्या ऐवजाचा करारमदार करून, सत्वरच ऐवजाची रवानगी करूं. हल्लीं दोन्हीं पत्रांचीं उत्तरें लिहून दिल्हीं, तीं घेऊन सेवेसीं पाठविलीं आहेत. मी वरचेवर साडेदहा लक्षांचा भरणा जाला पाहिजे, याप्रमाणें सुचवीत असतों. त्याचें उत्तर करितात

कीं, सन आर्बा संमानीनचे सालचा झाडा लिहून, राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे पाठविला. त्यांनीं समजाविला आहे. साल गुदस्तचे तरी, कांहीं ऐवज राहिलाच नाहीं. सालमजकूरचे रसदेचा ऐवज जमा होईल; त्यांतून येथील खर्च वजा होऊन, बाकी ऐवजाची रवानगी होईल. याप्रमाणें बोलण्यांत. त्यास, हल्लीं रवानगी करितील, तेव्हां पुढें आणखी ऐवज देतात न देतात हें कळेल. मजपाशीं मोघमच रवानगी करूं असें बोलतात. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ८१.

श्री. इ. स. १७८४.

"विज्ञापना ऐसीजेः–बाईकडून पूर्वीं दीडमाही दोनशें रुपये येत होते, त्याप्रमाणें ८ रोजमरे एक संवत्सरपावेतों देत होती. अलीकडे श्रीओंकारचे यात्रेस गेली; त्या दिवसांत एक दोन वेळ कारकून मागावयास गेला. उत्तर दिलें कीं, यात्रेहून आलियावर देऊं. याप्रमाणें ह्मणाली. तदनंतर यात्रेहून आलियानंतर मागावयास कारकून पाठविला. उत्तर दिलें कीं, आज उद्या सर्वांप्रमाणें द्यावयाचें आहे. सर्वांचे रोजमरे तटले ते देऊं, ते समयीं तुमचा रोजमरा देऊं, असें बोलली. त्यास १५ दिवस जाले, सर्वांस रोजमरे वाटून चुकली. आह्मांस दिला नाहीं ह्मणोन स्मरणार्थ कारभारी यांस सांगितलें. दिवस ८ जाले कीं राजश्री मुकुंद हरी दिवाण यांनीं सांगून पाठविलें कीं बाई ह्मणतात, दोनशें रुपये दीडमाही आह्मांस द्यावयास अनुकूल पडत नाहीं. पन्नास रुपये दरमहा देऊं, पाहिजे तर घ्या. असा निरोप आलियावर, पुन्हां त्यांस कारभारियास सांगून पाठविलें कीं, तुह्मीं निरोप सांगितला तो कळला. सांप्रत असें उत्तर केलें, तरी चिंता नाहीं. श्रीमंतीं उणें आह्मांस केलें नाहीं. तुह्मांपासोन पन्नास रुपये घेऊन निर्वाह नाहीं. हजारों रुपयांचे खर्च श्रीमंतांचे कृपेंकरून चालतात. तेथें आपण संकटांत पडूं नये. जे समयीं बाईची मर्जी होईल ते समयीं खर्चास द्यावें. असें सांगून पाठविलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ८२. इ. स. १७८४.

श्री.

"सेवेसीं साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजेः–एक दोन वेळ बाईशीं हेंही बोललों कीं, नवाब व भोंसले व हैदरखान यांचा उपयोग श्रीमंतांस किती, या

समयास पडला! अखंड त्यांचीं पारिपत्यें श्रीमंतीं केलीं असतां, तीं त्यांनीं मनांत न आणितां, श्रीमंतांवर मसलत, यास्तव ते मित्रभावेंच वर्तणूक करून, फौजसुद्धां चाकरीस आले, हें आपण जाणत आहांत. तुह्मी तों दौलतीचे शरीक व परंपरा. तुह्मीं किती एकनिष्ठ वर्तणूक केली असतां, सांप्रत आपली मर्जी एकरूपच जाली. कोणेही गोष्टीचा उपयोग पडूंच नये हें काय? ऐकून उत्तर दिलें नाहीं. दोन वेळ बोललों, तत्रापि ऐकून घेतलें. पत्र त्यांनीं लिहून दिल्यावर चार पांच दिवस मागतीं ह्मणत गेलों कीं, हें पत्र गेलियास आमचे चाकरीचा मुजरा चांगला होऊन, आनस्था यजमान स्वामींची होईल. कांहीं तरी सरकारचे लिहिण्याचा आशय मनांत यावा, हें सर्वोपरी चांगलें. परंतु त्यांचे ठरतीस आलें नाहीं. यावर जशी आज्ञा येईल तशी वर्तणूक करूं. बहुत काय लिहिणें लोभ करावा हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र १८ रविलावल

लेखांक ८३.

सन खंमस माघ मास. **श्री.** २१ जानेवारी इ. स. १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ९ रविलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १६ सफरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र ५ रविलोवलीं पावलें. बाकीचे ऐवजाविशीं बाईस पत्र लिहिलें आहे, तें प्रविष्ट करून, ऐवजाविशीं वरचेवर स्मरण देऊन रवानगी करावी ह्मणून पत्रीं आज्ञा. त्यास, आज्ञेप्रमाणें पत्र प्रविष्ट केलें. उत्तर केलें कीं, साडेदहा लक्षांची भरती कोठून व्हावी? माळवे प्रांतींचे महालचे झाडे, राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांनीं समजाविलेच आहेत. त्यांत येथील खर्च वजा होऊन ऐवज द्यावा, त्यापैकीं तीन लक्ष पेशजीं पाठविलें, हल्लीं दोन लक्षांची तरतूद केली होती; परंतु राजश्री तुकोजी होळकर यांनीं, उंटें व बैल खरेदी करावयास रामपुरेकर कमाविसदार यांस सांगितलें. त्याजबद्दल पंचवीस हजार अजमासें तहकूब ठेवून, बाकी पावणेदोन लक्षांच्या हुंड्या रवाना करूं; याप्रमाणें बोलण्यांत. त्यास, हल्लीं बाईनीं पावणेदोन लक्षांच्या हुंड्या रामपुरास, टोंक येथील रसदेबद्दल राजश्री गणपतराव विष्णु गद्रे यांच्या नांवच्या, राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे परभारा चंद्र ८ रविलावलीं रवाना केल्या. सेवेसीं येऊन पोंचतील. आह्मांजवळ पत्राचें उत्तर लिहून दिल्हें, तें सेवेसीं पाठविलें आहे. याउपरी आणखी ऐवजाची रवानगी होतां दिसत नाहीं. याप्रमाणें त्यांचें ह्मणणें आहे. यावर जशी आज्ञा येईल त्याअन्वयें सूचना करीत जाऊं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पैवस्ती चंद्र २० रविलाखरसन **लेखांक ८४.**
खंमस संमानीन फाल्गुन मास. **श्री.** २० फेब्रुवारी सन १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १० माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १७ रविलावलीं विनंतिपत्र पाठविलें त्या अलीकडील वर्तमानः— राजश्री मुरारराव जाधव वऱ्हाड प्रांतीं होते. राजश्री मुधोजी भोंसले सेनाधुरंधर यांची भेट न घेतां उठोन बऱ्हाणपुरास आले. तेथें राहून सरकारांत विनंति लिहून मग इकडे यावें, तेंही न केलें. तेथून ओंकार मांधाता येथें येऊन, चार दिवस राहून तेथून मंडलेश्वरास आले. तेथून कारकून बाईकडे व मजकडे पाठविला कीं, आमची खर्चाची तारांबळ आहे. तरी सिऊर, धोंदलगांव व जामगांव येथील ऐवजीं दोन हजार रुपये द्यावे; ह्मणजे आह्मी येथून राजश्री पाटीलबावांकडे जाऊं. त्यावरून कारकुनानें बाईस विनंति केली. बाईनीं उत्तर दिलें कीं, तुह्मीं जवळ आलां तर भेटीस यावें. मग उत्तर सांगणें तें सांगूं. त्यावरून चंद्र ८ रविलाखरीं भेटीस आले. बरावर पंचवीस राऊत व पालखी वगैरे माणसें घेऊन आले. रामराम छातीवर हात ठेवून केला. वरकड कोणास भेटले नाहींत. चार घटका बसून उत्तरप्रतिउत्तर कीं, आमचा बंदोवस्त श्रीमंत करीनात, सबब तीर्थरूपांच्या अस्थी घेऊन श्रीस जातों. बाईनीं बहुत प्रकारें सांगितलें कीं, तूर्त जाऊं नये. माघारें जावें, अथवा येथें रहावें. तुमचा बंदोबस्त कसा असेल तसा लिहून करवूं. तथापि त्यांची रजपुती टेक, तीच शेवटीं वस्त्रें घेऊन उठोन मंडलेश्वरास गेले. त्यांचा कारकून नवाच एक आहे. त्यांस आह्मांकडे जाधवराव यांनीं पाठविलें. जाधवराव यांचा आमचा परिचय पूर्वींपासून आहे. त्याजवरून कारकून आह्मांकडे पाठविला कीं, बाईच्यानें आमचा बंदोबस्त होत असला तर आह्मी येथें राहूं, नाहीं तरी जाऊं. त्यावरून मीं सांगून पाठविलें कीं, बाई तर सरदारच आहेत. तुमचा बंदोबस्त करून देतील, कठीण नाहीं. तुह्मी मात्र सुरळीतपणें चालल्यास, एखादा कारकून तुमचा बंदोबस्त करून देईल. तुह्मीं पुढें गेलियास खराब फार व्हाल. येथून माघारें फिरावें हेंच उत्तम. किंवा येथून विनंतिपत्रें लिहावीं. दोन्हींतून कोणतें मर्जीस येईल तें करावें. याप्रमाणें चंद्र ९ रोजीं सांगून पाठविलें. याउपरी त्यांची मर्जी. कशी काय उत्तर पाठवितील तें नकळे ! शरीरप्रकृतीकरून बरे आहेत. सेवेसीं श्रुत हे विज्ञापना."

पैवस्ती चंद्र २७ रविलाखर **लेखांक ८५.**

सन खंमस संमानिन फाल्गुन मास. **श्री.** ३ मार्च इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २१ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:— चंद्र १० रविलाखरीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें, त्यांत राजश्री मुरारराव जाधव यांचें वर्तमान लिहिलें आहे. त्या अलीकडील वर्तमान:—बाईस सिऊर व धोंदलगांव येथील ऐवजीं दोन हजार रुपये खर्चास मागत होते, बाईनीं कबूल केलें. परंतु दोन हजारांचें खत व सगुणाबाईचे नांवें पत्र लिहून द्यावें कीं, दोन हजार रुपये यांस मजुरा द्यावे, याप्रमाणें ठरून पत्र लिहून दिल्हें. तें मुरारराव श्रीगिरीकर जाधव लिहितात. यांचें ह्मणणें कीं श्रीगिरीकर लिहूं नये, ह्मणजे ऐवज देऊं. त्यांची एकच अट, तें यांस मान्य पडेना. यास्तव ऐवज दिल्हा नाहीं. चार पांच दिवस कारकूनच जाबसाल घेऊन जात होता. शेवटीं आपण खांसा, चंद्र १४ रविलाखरीं आले. त्यास, बाईस शैत्याचा उपद्रव जाला आहे, त्यामुळें पांच सात दिवस हैराणच आहेत. याजकरितां भेट जाली नाहीं. कारभाऱ्यांची भेट जाली. त्यांजपाशीं बोलिलें कीं, आह्मांस पुढें जाणें. दोन हजार रुपये दिल्यास चिंता नाहीं. यांणीं एकच उत्तर केलें कीं, विना कागदपत्र सुरळीत दिल्ह्याशिवाय रुपया मिळणार नाहीं. याप्रमाणें बोलून विडे दिल्हे. चंद्र १६ रविलाखरीं मंडलेश्वराहून कूच करून गेले. बुद्धीचे शाश्वत नाहीं. याजमुळें यांनींही मन घातलें नाहीं. हैदराबादेहून नबाबाकडून राजश्री हणमंतराव कायत आहे, ते वकिलीचे कामास राजश्री पाटीलबावांकडे जाण्याकरितां, चंद्र १५ रोजीं येथें आले. समागमें हत्ती अंबारीसुद्धां, व पालखी, व घोडीं लहान थोर मिळून ६ व गाड्या २ व उंट १ व गाडदी वगैरे पंचवीस तीसपावेतों आहेत. पुढें जाणें, तेव्हां घाटाचे वगैरे मार्गाचे बंदोबस्तीकरितां, बाईचे भेटीस चंद्र १७ रोजीं येऊन पातळ १ बंगाली दिल्हें. बाईनीं शेलापागोटें देऊन दस्तक व पत्रें करून दिल्हीं. चंद्र १८ रविलाखरीं येथून पुढें लष्करांत गेले. ठरतीवर नाहींत. आह्मांकडे दोन तीन वेळ कारकून पाठविला कीं, आमचा बंदोबस्त करून देणें, असें सांगून मात्र पाठवीत. निश्चय कोणता, तर तें कांहीं बोलण्यांत न ये. सांप्रत राजश्री पाटीलबावांपाशीं जाऊन रहावें, असें बोलून गेले आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ८६.

पैवस्ती चंद्र २७ रबिलाखर सन खंमस संमानीन फाल्गुन मास

श्री.

३ मार्च इ. स. १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २१ रबिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र २९ रबिलावलचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र ९ रबिलाखरीं चार घटका रात्रीं येऊन पोंचलें. पत्रीं आज्ञा कीं, पावणेदोन लक्षांच्या हुंड्या पाठविल्या, त्या पावल्या. बाकी पंचवीस हजार रुपये उंट व बैल खरेदीबद्दल तहकूब ठेविले. त्यास, राजश्री नारो गणेश यांचें ह्मणणें, आह्मांस ठाऊक नाहीं. तरी बाईशीं बोलून पंचवीस हजार रुपये बाकी राहिले आहेत ते पाठवावे. त्यास, आज्ञेप्रमाणें बाईचे नांवें पत्र होतें तें चंद्र १० रोजीं प्रविष्ट करून, पंचवीस हजार रुपयांविशीं बोलणें जाहलें, व पत्राचाही अन्वय त्यांचे ध्यानास आला. उत्तर केलें कीं, रामपुऱ्यास परभारा वरात व जासूदजोडी कमाविसदारांकडे, चिरंजीव राजश्री तुकबानें पाठविली आहे. कमाविसदारांनीं दिक्कत केली, तेव्हां जासूद पांघुर्णे जाळून माघारे जात होते. आह्मांस वर्तमान कळलियावर कमाविसदारांस सांगितलें कीं, चिरंजीवांनीं उंट व बैल आणविले आहेत, त्यापक्षीं पंचवीस हजार रुपये रसदेंत तहकूब ठेवणें; हिशेबीं मजुरा पडतील. ऐसी ताकीद कमाविसदारांस केली असतां तेथें हा जाबसाल! ठाऊक नाहीं ह्मणतात, तरी उत्तम! त्यांजकडे देवविले आहेत, ते मना करून सरकारांतच हुंडी करून पाठवूं. याप्रमाणें बोलण्यांत येऊन रामपुऱ्यास जासूदजोडी येऊन बसली आहे, त्यास आणावयाकरितां येथून पत्र, चंद्र १२ रबिलाखरीं कमाविसदारांकडे गेलें आहे. तेथून वरात व जासूद राजश्री तुकोजीबावांकडून आलीयाप्रमाणें बाईशीं बोलण्यांत आलें. त्याजवरून सेवसीं विनंति लिहिली आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ८७.

पै॥ छ २९ जमादिलावल

श्री.

१४ मार्च इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं.

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—छ ३० रबिलावलचीं पत्रें दोन व छ ३ रबिलाखरचीं पत्रें दोन असीं पत्रें ४ चार सादर जालीं, तीं छ २७ रबिलाखरीं पावलीं, व बाईच्या नांवें दोन पत्रें, एक ऐवजाचें मजकुराचें व टिपूचे मसलतीचें—एकूण दोन पत्रें, व तीळ रविसंक्रमणाचे,

त्याची थैली तिळाची एक, व पत्र लाखोटा. अशीं तीन पत्रें व तीळ बाईस प्रविष्ट केलें. सेवकास तीळ पाठविले ते पावून फार संतोष जाला. श्रीसंनिध जाऊन, सर्वांस व कुटुंबास व देवास देऊन, शेवटीं मीं स्वीकार केला. तो दिवस बहुत आनंदमय जाला. आह्मी किंमात्र! खावंदांनीं स्मरण करून तीळ पाठविले, येणेंकरून कृपेस पात्र जालों. तदनंतर छ २४ रविलाखरीं कलकत्त्यास कासीदजोड्या सरकारच्या गेल्या होत्या, त्या येथें आल्या. त्यांजसमागमें छ २४ चें विनंतिपत्र पाठविलें आहे. बाईशीं बोलणें जालें ऐवजाविषयीं, तें लिहिलें आहे. साफ उत्तर दिल्हें. याप्रमाणेंच राजश्री दादाजी गंगाधर यांस लिहिलें आहे. दादाजींनीं बाईस व बाजी पारनेरकर या उभयतांनीं फार लिहिलें होतें. शेवटीं असें लिहिलें होतें कीं, १५ लक्ष रुपये तुह्मांकडे नेमले आहेत, त्यांजपैकीं ५ लक्ष तुह्मीं पाठविले. बाकी १० लक्ष राहिले. त्याजपैकीं ५ लक्ष हरतजवीज करून पाठवावे. नाहीं तर श्रीमंतांची मर्जी कडवी होईल, येथवर लिहिलें होतें. त्याचें उत्तर उभयतांस बाईनीं लिहिलें कीं, "माळवाप्रांतीं १५ लक्ष. त्याजपैकीं यंदा समजाविशीमुळें सा सात लक्ष लागले. पांच लक्ष सरकारांत दिल्हे. कांहीं सरदारीखर्च वजा जाला. असें करितां श्रीमंतांची मर्जी प्रसन्न होत नाहीं, तर लाख पन्नासा हजारांची तरतूद करून पाहूं. तूर्त ऐवज नाहीं." याप्रमाणें उत्तर दिल्हें, असें ऐकिलें. मीं विनंति केली कीं, आपणास दादाजींनीं लिहिलें आहे त्याप्रमाणें अमलांत आणिलें असेल. त्याचें उत्तर बाईनीं दिल्हें कीं "घराव पत्रें येतात, त्याचा अर्थ तुह्मांस काय सांगावा. आह्मांस जें लिहिणें तें लिहित असों." आह्मांस वर्तमान कळूं देत नाहींत. बातमी राखून ऐकिलें तें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें असे. सांप्रत पत्रें जोडीबराबर पाठविलीं, तीं प्रविष्ट केलीं. आजच पावतीं केलीं. छ २७ रविलाखरीं पत्रें आलीं, ते दिवशीं तिळाचें पत्र व तीळ दिल्हे. दोन दिवस मध्यें ठीक नवतें. पत्रें आज छ २ माहे मजकुरीं दिधलीं. पत्रें दिधलीयाचा सारांश बोलण्याचा परस्परें होत आहे. जाला ह्मणजे जोडीस रवाना करितों. राजश्री गवाजी सदाशिव यांस सरकारचें पत्र, कान्हापुरचे फडणिसाविषयीं पाठविलें ह्मणोन आज्ञा, परंतु पत्र पावलें नाहीं. फडणिसास तूर्त मोकळें केलें. घरास जाऊं दिल्हें नाहीं. कान्हापुरास फडणीस गेले. तेथील काम इजाराच आहे. फडणिसाकडे दाखला नाहीं. परंतु त्या स्थलीं आहेत. महालचें वर्तमान फडणीस लिहीतच असतील. डांक उठविली. चार जोड्या उज्जनीस राजश्री नारो हरी आहेत, ते तुह्मांकडे पाठवितील. त्याजबराबर बातमी लिहित जावी ह्मणून आज्ञा. त्यास, छ ६ रविलाखरीं पत्र राजश्री बाळाजी शंकर सबनिसांचें याप्रमाणें

आलें. आह्मीं एक दोन वेळां राजश्री नारो हरीस लिहिलें होतें. हा कालवर जोड्या येथें पाठविल्या नाहींत. आलियावर सेवेसीं लिहीन. पुण्याहून सरकारची जोडी मकरसंक्रमणाचे तीळ घेऊन व पत्र सरकारचें घेऊन आली. त्याचें उत्तर बाईचें घेऊन पुण्यास रवाना केलें. त्याची नकल सेवेसीं पाठविली असे. वरकड पत्राचीं उत्तरें, मागाहून जोडी रवाना लौकरच करितों. राजश्री पाटीलबावा डिगेस आहेत. हिंमतबहादर गोसावी व नारायणदास, उभयतांस कैद पाटीलबावांनीं केलें ह्मणून ऐकिलें. तें सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पौ छ ११ जमादिलावल सन
खंमस संमानीन अधिक चैत्र

लेखांक ८८.

श्री.

१५ मार्च इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ३ जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ १ जमादिलावलीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें आहे. रामपुऱ्याहून कमाविसदारांनीं, राजश्री तुकोजीबावांकडून पत्रें आलीं होतीं, तींच बाईकडे पाठविलीं. बाईचे बोलण्यांत होतें कीं, पत्रें आलीं ह्मणजे हुंडी रवाना करूं. त्यास, पत्रें येऊन पोहोंचलीयावर फिरोन बाईस सूचना केली कीं, ऐवजाची रवानगी व्हावी. त्याजवरून पंचवीस हजार रुपयांची हुंडी व अस्सल पत्रें राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे, कासीदजोडीबराबर छ २ रोजीं रवाना केलें. सेवेसीं येऊन पोहोंचतील. आह्मांजवळ पत्राचें उत्तर दिल्हें, तें घेऊन सेवेसीं पाठविलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र १४ जमादिलाखर
खंमस संमानीन

लेखांक ८९.

श्री.

२४ एप्रिल इ. स १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ७ माहे जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १६ जमादिलावलीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें आहे. त्या अलीकडील वर्तमानः— राजश्री पाटीलबावा आग्र्याचे किल्ल्यानजीक आहेत. किल्ला अद्याप हस्तगत जाला नाहीं. राजश्री देवजी गवळी बऱ्हाणपुरीं होते. त्यांजला दहा

हजार फौज ठेवून घेऊन येणें, ह्मणून पाटीलबावांनीं लिहिलें होतें. त्याजवरून देवजी गवळी पांच हजार फौजेनिशीं पाटीलबावांकडे गेले. चार दिवस जाले. मागाहून आणखी फौज दहा हजारांची भरती जाणार ह्मणून ऐकिलें आहे. पंचवीस हजार रुपयांची हुंडी पावलीयाचें आज्ञापत्र आलें नाहीं. बाईनीं सांगितलें कीं, आमचा जाब पंचवीस हजार पावल्याचा आला. राजश्री बापूजी होळकर सेंदव्यांतच आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पैवस्ती चंद्र २७ जमादिलाखर **लेखांक ९०.**
सन खंमस संमानीन चैत्र मास **श्री.** २ मे इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २२ माहे जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– चंद्र ७ जमादिलाखरीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें आहे. त्याअलीकडील वर्तमानः– चंद्र २९ जमादिलावल व चंद्र १ जमादिलाखर एकूण दोन आज्ञापत्रें सादर जाहलीं, तीं चंद्र ९ जमादिलाखरीं पावलीं. राजश्री दादाजी गंगाधर यांनीं पत्र व पंचवीस हजारांची हुंडी आणून दाखविली. हुंडींत मुदत लिहिली आहे, त्याप्रमाणें ऐवज घेतला जाईल ह्मणून पत्रीं आज्ञा आली, त्याजवरून कळलें. बाईस पेशजीं पत्र हुंडी पावलीयाचें आलें होतें. परंतु आह्मीं सांगितलें कीं आमचे पत्राचा जाब आला. राजश्री पाटीलबावा मथुरेवर आहेत, राजश्री अंबोजी इंगळे दिल्लीस फौजसुद्धां आहेत. शिखांचा त्यांचा सलुखा होणार ह्मणून वर्तमान ऐकिलें. तें सेवेसीं लिहिलें असे. राणेखान पाटीलबावांजवळ आहेत. त्यांचा पुत्र समशेरखान, त्यांजपासून रुसून येथें आला. पंधरा वीस पो॥ लहान मोठीं घोडीं आहेत. त्यांजला बाईनीं आपले जवळ ठेऊन, घोड्यांची चंदी चालती केली, खाशांची बोली करार करून देणार आहेत, सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै॥ छ १५ रजब सन खंमस **लेखांक ९१.**
संमानीन वैशाख मास **श्री.** १६ मे इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ६ माहे रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–छ २२ जमादि-

लाखरीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें आहे. राजश्री पाटीलबावा मथुरेनजीक आहेत, ह्मणोन वर्तमान आहे. राजश्री हैबतराव वाघ देशींहून माळवे प्रांतीं महतपुरास आले होते. कृष्णाजी तानदेव यांजकडून दहा पंधरा वर्षांचा, महतपूरचे मामलत-संबंधीं फडशा होणें राहिला होता. त्यास, राजश्री लक्ष्मणराव कृष्ण यांजपासून, फडशा हिशेबाचा करून घेऊन येथें आले. बाईची भेट झाली. दहा बारा दिवस होते. राजश्री तुकोजीबावांचींही पत्रें त्यांस दोन तीन आलीं कीं, आह्मांस स्वारीस जाणें आहे, लौकर येणें. त्याजवरून बाईचा निरोप घेऊन, छ ४ रजबीं स्वार होऊन, सेंदव्याचे घांटानें देशीं गेले. सेवेसीं श्रुत होय विज्ञापना."

लेखांक ९२.

श्री. २२ मे इ. स. १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ११ रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—बाईचे नांवें पत्र आमचे पत्रांत सादर जालें, तें चंद्र ७ रजबीं येऊन पोहोंचलें. लाखोटा होता तैसाच बाईकडे घेऊन गेलों, पत्र प्रविष्ट करून, एकीकडे बसोन, अक्षरशहा वाचिलें. उत्तर त्या समयीं इतकेंच दिलें कीं, यापूर्वीं राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडून व आपलीं पत्रें आलीं. त्यांतील अर्थ सविस्तर समजले, व तुमचे विद्यमानचे पत्राचे अर्थ ध्यानांत आले. त्यास, त्या पत्रांचीं उत्तरें व तुह्मांकडील पत्रांचीं उत्तरें, उदईक बसोन, विचार करोन, लिहून देऊं. इतकें उत्तर होऊन, दुसरे कारभारास लागली. तो दिवस तसाच गेला. दुसरे दिवशीं शुद्ध दशमीस, बाईनीं अडीच प्रहर दिवस आला तोंच, जासूद बोलावूं पाठविला. त्यावरून मी गेलों तों, बाई व राजश्री मुकुंदराव व राजश्री गोविंदपंत गानू ऐसे त्रिवर्ग बसले होते. मजला पुसों लागले कीं, याचीं उत्तरें कशीं लिहावीं ? मीं उत्तर दिलें कीं, मजपेक्षां आपली कक्षा उणी आहे ऐसें नाहीं. आपण सरदार आहेत, पूर्वींपासून मसलतीची तोडजोड करीत अहांत. सांप्रत टिपू शेर जाला. त्याचें पारिपत्य न होय; तर राज्यास अपाय ! तेव्हां तुह्मी मातबर सरदार, तीर्थ करून बसला तों बसणें कसें घडेल ? ऐसें ऐकून उत्तर दिलें कीं, सालाबाद महालचे झाडे पाठवीत आहे, आतांही जो ऐवज होईल तो, येथील खर्च वजा होऊन, बाकीचा ऐवज रवाना करीन, यास अंतर करणार नाहीं. कर्जयाम घेऊन तरी पाठवीन. इतकें मजकडे, तें करीन. वरकड मसलत मीं काय करावी ? तदनंतर दुसरे दिवशीं एकादशी जाली. द्वादशीस रात्रीस गेलों. समक्षच मागतीं बोलणें

जालें, ते समयीं मुत्सद्दी नव्हते. त्यांचे नातू, धोंडिबा फणशे जवळ होते. तेव्हां चित्ताचे उल्लेख काढले कीं, चिरंजिवास टिका गादीचा देऊन दौलतीस धनी केला, त्या दिवसापासून वर्तणूक मजपाशीं शुद्ध केली नाहीं. सात वर्षें हिंदुस्थानची मुलुखगिरी केली, तर एक पैसा ठाऊक नाहीं. असें असोन कागदीं पत्रींही वर्तमान, सविस्तरें खुलासा करून लिहित नाहीं. खावंद जवळ असोन चार वर्षें देशीं सरदार आहेत, या दिवसापासून चाकरीस फौज किती होती व महालचा ऐवज किती, याचा शोध खावंदांजवळ असोन, मनांत आणीत नाहींत. वारंवार मजला लिहितात कीं, काय अंतर केलें? घरचा विषय श्रीमंतांस लोपला नाहीं. तेथेंच चवकशी करावी, ती करीत नाहींत. मीं उत्तर दिलें कीं, आपली निष्ठा श्रीमंतांचे चरणीं. त्यापक्षीं, कित्येक प्रकार घरचे ध्यानांत न आणितां, पूर्वींपासून चाल आहे, त्याप्रमाणें घडत असावें. दोन नेत्र श्रीमंतांचे. एक नेत्र उजवा होळकर व एक नेत्र शिंदे. यांत उजवा नेत्र केवळ तेजहीन जाला. त्यास उपाय हाच कीं, या मसलतीस उपयोग पडोन, तेजवृद्धि व्हावी. हे प्रकार आपले ध्यानांत, परंतु आपला भर दौलतीवर नाहीं. दानधर्म, ब्राह्मणभोजन, शिवालय, हेच करितां. परंतु दौलतींत कमी पडतें याचा विचार ध्यानांत येत नाहीं. ऐसें समक्ष कित्येक प्रकारें भाषणें जाहलीं. त्याचें दिलें उत्तर कीं, सांप्रत तुकबानें नंदूरबारची तरफ शिंदखेड, राजश्री वामनाजी हरी यांजकडे सांगितली. तेथील पाटील, भाऊबंदावर फिर्यादीस आले. त्याची चवकशी मनास आणितां, गांवांत कसर होती ती काढून, फिर्याद आले त्यास काम सांगून, कसरेसुद्धां ऐवज, चिरंजिवाकडील कमाविसदाराकडे देविला. आपलेकडे न घेतां कारकून मात्र चौकशीस दिला, यांत गैरवाजवी नव्हे. परंतु अविवेक करून, वामनाजी हरी यांचे लिहिल्याप्रमाणें पागा पाठवून, आमचा कारकून उठऊन दिला. तेव्हां माझी अब्रू काय राहिली? अशी वर्तणूक त्यांची. याप्रमाणें बोलणीं जालियावर, मीं विनंति केली कीं, हीं जीं भाषणें जालीं तीं मी श्रीमंतांस लिहितों. त्याचें उत्तर बाईनीं दिलें कीं, या भाकडकथा लिहूं नका; उगेच आठवलें ह्मणोन तुह्मांपाशीं बोललें. बोलणें हें लिहूं नये ऐसें त्यांनीं सांगितलें. परंतु मीं तर सेवेसीं, कच्चें जालें तें लिहावें, जाणून विनंति लिहिली. इकडील महालचा ऐवज बाईकडील संतोषानेंच येईल, याचा गुंता नाहीं. कारण मसलत टिपूची, वर्तणूक शुद्ध नाहीं. येथेंही वर्तमान, भागानगरीं होळकराचा वकील आहे, तेही लिहितात. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ९३.

श्री. २२ मे १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ माहे रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ ६ रजबीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें आहे. हल्लीं छ २७ जमादिलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें छ ७ रजबीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, टिपूचे वर्तणुकेचे प्रकार ठीक नाहींत, याजकरितां मसलत करणें प्राप्त. राजश्री हरीपंत तात्या यांस रवाना करावयाची तरतूद होत आहे. राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांणीं, या समयीं मसलतीस जावें. सरदारीचें स्वरूप रहावें येविषयींचे अर्थ, राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांसीं, सविस्तर बोलण्यांत आले आहेत, व तपशीलवार पत्रही, गंगाजळनिर्मळ अहिल्याबाई यांस लिहून, मशारनिल्हेजवळ दिल्हें आहे. त्यांनीं रवाना केलें असेल, व मशारनिल्हेंनीं सविस्तर लिहिलें असेल. हल्लीं पत्र लिहिलें आहे हें बाईस द्यावें. आणि येविषयीं तुह्मीं बोलून, पत्राचें उत्तर घेऊन, लवकर पाठवून द्यावें, ह्मणोन आज्ञा. त्यास, आज्ञेप्रमाणें बाईस पत्र प्रविष्ट करून वाचून दाखविलें. पत्राचा अन्वय मनन करून उत्तर केलें कीं, याच मजकुराचीं पत्रें तपशीलवार, राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांणींही पाठविलीं. सर्व अर्थ समजले. मी बोलिलों कीं, हे अर्थ आपणांस समजावे आणि थोर सरदारीयाचें स्वरूप राहून सरकारचाकरी घडोन यावी. दौलतीस विषम न दिसावें ऐसें जाणोनच, आपणांस विस्तारपूर्वक श्रीमंत पत्रें लिहितात. हें ध्यानांत आणून सरदारीचें रूप होय आणि शत्रु पराभव पावे, ऐसे अर्थ घडल्यानें मोठ्या सरदारीस युक्त. ऐकोन उत्तर बाईनीं केलें कीं, "माळव्यांतील महालचे वगैरे कच्चे, श्रीमंतांस विदित आहे. चिरंजीव राजश्री तुकबा श्रीमंतांजवळ. त्याजपाशीं सरंजामी सरदार व इतलाखी फौज व महालाचा आकार किती, याची माहितगारी आह्मीं ल्याहावी, त्यावरून सरकारांत समजावावी, ऐसें नाहीं. इकडील महालचा आकार होतो, त्याचे झाडे सालाचे सालास पाठवितों. येथें जो खर्च आहे तो, कार्याकारणच आहे. श्रीमंतांचे चरणीं प्रतारणा व्हावयाची नाहीं. सरदारी मोठी, ओढीस आली, ऐसें असोन चाकरी घडावी हेंच मानस." याप्रमाणें बोलणें होऊन, राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे पत्रें, तपशीलवार लिहून रवाना केलीं, व आह्माजवळही उत्तर लिहून दिल्हें, तें सेवेसीं पाठविलें आहे. पुढें पत्रीं आज्ञा येईल, त्या अन्वयें बोलण्यांत येत जाईल. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ९४.

पौ॥ चंद्र २७ साबान सन सीत ज्येष्ठ. **श्री.** १३ जून इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः- चंद्र २७ रजबीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें आहे. त्या अलीकडील वर्तमानः- खेचिवाडा प्रांत तेथील अंमल बलीभद्रसिंग राजाचा. त्यांनीं खंडांत, महाल गुगरछबडा, राजश्री होळकर यांस दिल्हा. होळकरांकडून राजश्री इंगळे होते. त्यास बहुत दिवस जाहले ह्मणून, बलीभद्र राजानें वकील येथें बाईकडे पाठविला. बाईशीं बोलणें कीं, आमचा महाल सोडून द्यावा. तुमचे खंडणीचा ऐवज पोहोंचला, आतां महाल सोडावा. यांनीं न ऐकिलें. आमचा ऐवज बाकी येणें आहे, तो फडशा जाल्याखेरीज महाल सोडीत नाहींत. त्यावरून वकील येथून उठून गेला. त्यानंतर बलीभद्रसिंग यांनीं जमाव करून, घुगरछबडा घेतला आणि एक दोन ठाणीं होतीं तींही घेतलीं. हें वर्तमान राजश्री पाटीलबावांस कळल्यावर, दहा हजार फौज तेथून आली. त्या फौजेनें घुगरगड छबडा तो घेतला, ठाणीं घेतलीं. मुख्य, राजाकडील राघोगड यास मोरचे लाविले. पेटा घेतल्या, गडही हस्तगत होईल. याप्रमाणें वर्तमान ऐकिलें व राजश्री आबा चिटणीस यांस, कांहीं कारभार फडशा करावयास सांगितला. त्यांत अंतर पडलें ह्मणून, तीन लक्ष रुपये घेतले, असें ऐकिलें. तें सेवेसीं लिहिलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ९५.

श्री. २७ जून इ. स. १७८५.

पैवस्ती चंद्र २७ साबान सन सीत

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

आज्ञाधारक केसो भिकाजी दातार कृतानेक सां॥ नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १९ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. पूर्वी सेवेसीं विनंतिपत्रें लिहून पाठविलीं आहेत. त्या अलीकडे वर्तमानः- राजश्री रंगराव महादेव देशीं जावयाकरितां धारेहून निघोन धर्मपुरीस आले. येथें कांहीं मुक्काम आहेत. येथें येऊन बाईची भेट घेऊन जाणार. गंगाजी हुजरे, राजश्री पाटीलबावांचे लष्करांतून येऊन उज्जनीस दाखल जाले. उज्जनीहून सडे, बाईचे भेटीस आले; मार्गाचें दस्तक घेऊन काल माघारें गेले. जांबेस त्यांजकडील

आटाळा अडकला आहे, तो घेऊन येणार. कांहीं मरातब व हत्ती व नालकी वगैरे उज्जनीस येऊन, आपण पुढें श्रीमंतांच्या दर्शनास जाणार, असें आहे. एका दो दिवसां येथें येतील, आल्यावर येथून देशीं येतात, सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ९६.

श्री. २७ जून १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १९ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–विनंतिपत्रें तीन चार पाठविलीं आहेत, तीं पावलीं असतील. राजश्री गबाजी सदाशिव यांनीं आजुरदार करून, विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं, त्या पत्रीं जमीदाराचा मजकूर लिहिला होता. तदनंतर जमीदाराविषयीं बाईशीं बोलणें होतें. ८–१० दिवस रदबदली जाली कीं, जमीदार आमचे स्वाधीन करावा. त्याचें मानस अनमानींत होतें. परंतु सरकारचें भय जाणून, जमीदार कृष्णराव मंडलोई यास, चंद्र १६ साबानीं शनवारीं, गबाजी सदाशिव यांचे स्वाधीन केला. तेच दिवशीं जमीदारास घेऊन मंडलेश्वरीं गेले. त्याच्या पायांत बेड्या घालून किल्ल्यांत ठेविला. येणेंकरून नक्ष जाला व परगण्यांतील बखेडा राहिला. पुढें बाईनीं गबाजी सदाशिव यांजपासून लिहून घेतलें कीं, जमीदारास येथेंच ठेवावें, पुण्यास पाठवूं नये. असें लिहिलें देऊन, जमीदारास घेऊन गेले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ९७.

पै॥ चंद्र १६ रमजान. श्री. १२ जुलई इ. स. १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री पाटीलबावांनीं, प्रांत ग्वालेर व पंचमहाल व प्रांत भिंडभदावर व प्रांत कचवाघाट व प्रांत आहेर हवेली व प्रांत भांडेर. एकूण पांच महालांचीं वस्त्रें सरसुभेदाराचीं, राजश्री खंडेराव हरी यांस दिलीं. याखेरीज एक चवकडा व एक हत्ती व मुतालकी शिक्के दिले. पाटीलबावांची स्त्री व कन्या गरोदर आहे. छावणी करावयास उज्जनीस येणार ह्मणून वर्तमान ऐकिलें, तें सेवेसीं लिहिलें आहे. राजश्री आबा चिटणीस, पाटीलबावांचे लष्करांतून उज्जनीस आले. त्यांनीं आपले तीर्थरूपास चतुर्थाश्रम दिला. चार महिने चातुर्मास्य राहणार. हरकूबाई महेश्वरीहून सरंजामसुद्धां सिरपुरवाघाडीस गेली. महिना दोन महिने तिकडेच राहून येणार. आजच

येथून गेली. बाईंचे शरीरीं आतां आरोग्य आहे. यंदां श्रावण मासचा धर्म, गुदस्ताप्रमाणें जाला नाहीं. अनुष्ठानास ब्राह्मण घालीत असतात, ते अस्तामुळें घातले नाहींत. भूयशीही थोडक्यांतच दिली. पर्जन्य पहिले, मृगाचे दोन तीन पडले. त्याउपरी आजपावेतों निस्तूक नाहीं. दहा पंधरा कोसीं आसमंतात् नाहीं. वरकड चहूंकडे आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ९८.

श्री. १६ जुलई इ. स. १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ९ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री रामजीपाटील लष्करांतून जावयानिमित्त चंद्र ८ रोजीं काल येथें आले. बाईची भेट काल व मेजवानी कालच जाली. आज मुक्काम आहे. प्रातःकाळीं राजश्री पाटीलबावांकडे स्वार होऊन जाणार. राजश्री रायाजी पाटील यांचे वि॥ पत्र आणऊन भेटीस जातात. पूर्वीं राघोगडास फौजा, राजश्री पाटीलबावांच्या आल्या आहेत. एक दोन स्थळें घेतलीं. हें वर्तमान सेवेसीं पूर्वीं लिहिलें होतें. त्या अलीकडील वर्तमानः— फौजेनें कांहीं सिकत घेऊन, माघारें कूच करून राहिली, हें वर्तमान लष्करांत गेलें. तेथून मदत येणार आहे. राघोगडवाला मजबूत होऊन फौज जमा केली. येथें वकील येऊन गेला, पत्रें मागत होता. बाईनीं साहित्यपत्रें राजश्री पाटीलबावांस दिलीं नाहींत. वकील उठोन गेला. वरकड वर्तमान यथास्थित आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ९९.

श्री. ता. २ आगष्ट इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २४ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— चंद्र ५ रमजानचें आज्ञापत्र पावलें. त्याचीं उत्तरें विनंतिपत्रें लिहून, चंद्र १९ माहे मिनहूस रवाना केलीं. भटजीपासून बाईनीं कागद लिहून घेतला. त्याची नक्कल व गबाभट यांचें पत्र, अशीं दोन्हीं पत्रें सेवेसीं पूर्वीं पाठविलीं आहेत, सेवेसीं पावतील. राजश्री रामजी पाटील देशींहून येथें आले. एक दिवस राहून पुढें राजश्री पाटीलबावांकडे गेले. राजश्री रायाजी पाटिलांनीं त्यांजविषयीं रद-

बदली करून, त्यांचीं पत्रें येऊन हे गेले, असें ऐकिलें. राजश्री रंगराव महादेव येथें वरचे वर बाईचे भेटीस आले. सहा घटकांपावेतों राहून, मागतीं रेवापार होऊन, देशास आले आहेत. बाईशीं बोलणें विशेष जालें नाहीं. शिष्टाचारपूर्वक बोलणें जालें. मी प्रसंगीं होतों. इकडे पर्जन्य बहुत. अतिवृष्टि जाली. सरकारचे उंट व घोडीं कुशलरूप आहेत. बाईकडून खर्चाचा विचार घडत नाहीं. त्यांची मर्जी ! सरकारचे पदरचे, त्यांजवर लोभ करणें त्यांस संकट पडतें. मी तर आज्ञे-प्रमाणें वर्तत आहें. समाचार घेणें खावंद समर्थ आहेत. तेथें सेवकांनीं चिंता कशास करावी? सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १००.

श्री. २ आगष्ट १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २७ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र २४ रमजानचें विनंतिपत्र लिहून रवाना केलें. त्याअलीकडील वर्तमानः— बऱ्हाणपूरची मामलत व खांडवें, दोन्ही मामलती भुसकुटे यांनीं सोडल्या. बऱ्हाणपूर, मेवामल यांचे चिरंजीव ओंकारमल यांनीं केलें. खांडवें, रुद्राजी खंडेराव यांचे नातवांनीं केलें. जैनाबाद, तेही महाल इकडील रांगडा पटवारी, त्यानें केले. याप्रमाणें वर्तमान ऐकिलें. राघोगडच्या फौजा राजश्री पाटीलबावांकडील आहेत. हस्तगत किल्ला जाला नाहीं. राजश्री लक्ष्मणराव कृष्ण परांजपे हे सरकारांत राहून, कांहीं चाकरी करून मुजरा करावा, असें त्यांचें मानस. मर्द, शिपाईगिरीस चांगले, घरचे घोडे दोनशें तीनशें पावेतों आहे. येथें बाईकडून खरगोण व देपाळपूर ही मामलत आहे. राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांजकडून अष्टें वगैरे चार महाल आहेत. राजश्री तुळसाजी वाघाकडून महतपूर आहे. परंतु श्रीमंतांच्या चरणांजवळ राहून, मोठेंसें काम काज करून रहावें, येविषयीं विनंति. त्यांस अभयपत्र सादर जाल्यास, सेवेसीं दर्शनास येतात. जी चाकरी साहेब आज्ञा करितील त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं, ह्मणून विनंति करितात. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १०१.

पैवस्ती चंद्र २० सवाल. **श्री.** १३ आगष्ट १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ७ सवालपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र ८ रमजानचें विनंतिपत्र लिहून सेवेसीं पाठविलें, त्या अलीकडील वर्तमानः—राजश्री आनंदराव शेषगीर, राजश्री पाटीलबावांचे लष्करांत, आनंदराव पवार यांजकडे गेले होते. ते तिकडून येऊन, येथें दोन मुक्काम करून देशास गेले. डांकेचे रोजमुरे डांकेस पावले. लिंगोजीनाईकाकडील फडनाईक येऊन रोजमुरे देऊन गेला. राघोगडचे मोरचे आहेत. अद्यापि फडशा जाला नाहीं. भोपाळकरास शह देणार. राजश्री लक्ष्मणराव कृष्ण परांजपे यांची इच्छा, जमियतीनिशीं सेवा सरकारची करावी. घरचा सरंजाम, दोनशें तीनशेंपावेतों पागा आहे. यांजविषयीं विज्ञापना पेशजीं लिहिली असे. आज्ञापत्र मशारनिल्हेस आल्यावर हुजूर येतील. यावर आज्ञा करणार धनी समर्थ. इकडे पर्जन्य बहुत जाला. अतिवृष्टि जाली. येथील खर्चाविषयीं म्यां विज्ञापना लिहावी, त्यास सेवकास खांवदांवेगळी इतरांची आशा नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १०२.

पै॥ चंद्र २७ सवाल सन सीत
समानीन श्रावण मास. **श्री.** २७ आगष्ट १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २१ माहे सवालपावेतों श्रीकृपें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र २४ साबानींचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र ८ सवालीं राजश्री शिवराम नारायण यांनीं पाठविलें. वरकड पत्रें व स्वार चौघे, घेऊन परभारें मंडळेश्वरास गेले. माझ्या पत्रीं आज्ञा कीं, मंडलोई कसरावदकर बाईनीं राजश्री गबाजी सदाशिव यांचे हवालें केला असेल. नसला केला, तर बाईशीं बोलून हवाला मंडलोई करवावा ह्मणून आज्ञा. त्यास, मंडलोई मजकूर पूर्वींच हवाला जाला आहे. हें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें होतें. त्याउपरी चंद्र ५ रमजानचें पत्र प्रविष्ट जालें. तेथें आज्ञा कीं, मंडलोई यास हुजूर आणविलें आहे. कमावीसदार पाठवितील. बाईनीं दिक्कत केली तर तुह्मीं बोलावें, असें पत्र आलें. तें चंद्र १६ रमजानीं डांकेवरून पावलें. त्याउपरी स्वारांची प्रतीक्षा होती, तों स्वार राजश्री शिवराम

नारायण यांनीं पाठविले. ते चंद्र ९ सवालीं मंडळेश्वरीं, २५ पैकीं चौघे पावले. दुसरे दिवशीं भटजी येथें आले, वर्तमान कळलें. स्वारांस सांगितलें कीं बाकीचे स्वार घेऊन येणें. त्यावरून स्वार माघारे त्यांपैकीं एक गेला. बाकीचे तीन स्वार मंडळेश्वरीं आहेत. सेवसीं, मंडलोई यांचा मजकूर पेशजीं लिहून पाठविला आहे, व बाबा भटजींनीं बाईस लिहून दिल्हें त्याची नक्कल पाठविली, त्याउपरी हे स्वार आले. त्यावरून बाईशीं बोलून ठेविलें आहे. बाईचें बोलणें कीं, "मंडलोई हरामखोर आहे; सोडावयाचा नाहीं. येथें येऊन सरकारची नुकसानी महालीं केली, ती भरून घ्यावी. सरकारचें ठाणें आहे तेथें कैदेंत बिडी घालून ठेविलाच आहे. आमचे मनांत विपरीतच असतें, तर मी कमाविसदार याचे हवालीं मंडलोई यास न करतें. सांप्रत सरकारची आज्ञा आली तर उजूर नाहीं. तेथें गेल्यास सरकारचे नुकसानी भरून घ्यावी. ब्राह्मण आहे. त्यास मारितां येत नाहीं. कैदेंतच ठेवावा. पाठवावयाविषयीं त्याचा आग्रह तर नाहीं. परंतु साफ ह्मणत नाहींत कीं, रवाना करा. याप्रमाणें मजशीं बोलणें जालें, व भटजींशींहि याप्रमाणेंच. त्यांत तुह्मी कमावीसदार आहांत; येथें येऊन त्याचा बंदोबस्त केला तर होईल." भटजींनीं उत्तर दिलें कीं, हें खरें, परंतु आज्ञा सरकारची आली आहे, त्यास उपाय काय? तूर्त श्रावणमासींचे उत्सवाचे दिवस आहेत. गांठ फार करून पडत नाहीं. स्वारही झाडून आले नाहींत. एका दो दिवशीं आल्यानंतर रवानगी ठरेल. त्याप्रमाणें जालें वर्तमान सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र १६ जिल्काद सन सीत समानीन भाद्रपदमास

लेखांक १०३.

श्री.

१६ सप्टेंबर इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १० माहे जिल्कादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र २४ चें आज्ञापत्र सादर जालें. त्यांत बाईचे नांवें पत्र तपशीलवार लिहिलें होतें. सदरहू दोन्हीं पत्रें चंद्र ३ जिल्कादीं प्रथम प्रहरीं पावलीं. पत्रार्थ श्रवण करून, बाईचे पत्राची तालीक मीं आपलेपाशीं लिहून घेऊन, बाईचें पत्र बाईस दिल्हें. कारभारी ४ व मातुश्री, एकजागें बसोन पत्र अक्षरशहा राजश्री मुकुंदराव हरी यांनीं वाचून दाखविलें. मजला आज्ञा होती, पत्रान्वयें बोलून क्षेपनिक्षेप कार्य घडून यावें ह्मणून. त्यावरून आज्ञेप्रमाणें बोलावें, त्यास ते दिवशीं

बाईनीं पत्र ऐकून कांहींच उत्तर दिलें नाहीं. स्नानास उठोन गेली. रात्रीं भोजन करून बसलीयावर मी गेलों. त्यांजपाशीं रामपुरेकर कमाविसदार होते. त्यांस निरोप देऊन मजशीं बोलावयास लागली. उभयतांच होतों. बोलणें सर्व आज्ञे-प्रमाणें बोलत असतां, बाईची मर्जी कीं, "देशींचे महाल व खानदेशचे महालाचे झाडे श्रीमंतीं पाहून आह्मांकडे पाठविले. इकडील माळव्यांतील माहितगिरी साल दरसाल आह्मी झाडे लिहून पाठवितों. असें असतां त्यांजकडील महालाचा ऐवज थोडका समजावितात, महालीं पायमल्ली जाहली ह्मणतात, हें कसें श्रीमंतांचे ध्यानांत येत नाहीं? देशीं पायमल्ली कोणती जाहली आहे; कोणाचे फौजा येऊन महालीं उपसर्ग जाहला? पागेचीं घोडीं लिहिलीं किती, खर्च जास्त वाढवून लिहिला? बारगीर पंधराशें लिहिले, चार हजार कमपेष घोडीं लिहिलीं; त्यांत १५ शें स्वार हे कसे? वरकड घोडीं काय जाहलीं? सरकारांतून जातीस सरंजाम निराळा, फौजेचा सरंजाम निराळा. सात वर्षें चाकरी घडली नाहीं. ऐवज कोठें गेला, हें खावंदांनीं त्यांस विचारावें कीं नाहीं? त्यांजकडील महा-लाचा ऐवज रदकर्ज वजा होऊन, सहा लक्षांची बेरीज दाखविली, ही कशी समजूत जाहली? मजवरच काय ह्मणोन लिहितात? मी आपला खर्च करितें, त्यांत सरंजाम महालाचा ऐवज येत नाहीं. सरंजामी महाल मजकडे किती आहेत? त्यांत सरदारी खर्च वजा होऊन, बाकी ऐवज राहील तो झाडून रवाना करीन. त्यांत अंतर करीन तर दोषी होईन. खावंद धनी, आपली दौलत उणी अधिक पाहून करितात. तसें आमचें पहात असावें. आह्मी नको ह्मणत नाहीं. दुसाला रसदा घेऊन, जमीदारी हक्क व दरकदार यांचे बद्दल मुशाहिरे घेऊन, पंधराचा भरणा करून पाठवावा असें लिहिलें. त्यास माझें ह्मातारपण, माझे भरंशावर लोक रसद दुसाला कसे देतील? सरदारी जिकडे, तिकडून खातरजमा असावी. माळव्यांत महाल त्यांजकडे पाटणसुद्धां शिरोंज वगैरे आहेत. तो ऐवज परभारा त्याजकडे पडतो. मजकडे महाल, त्याचा जावसाल लिहिला आहे. मजला परभारें पत्रें राजश्री दादाजीचे विद्यमानें आलीं, त्यांचे जाब रवाना केले. ते समजावितील. जो ऐवज आहे त्यांत एक पैसा न ठेवितां पाठवीन. तुमचे मार्फत पत्रें आलीं, त्याचीं उत्तरें तुह्मांपाशीं लिहून देईन; तूर्त देत नाहीं. भागवताचा सप्ता आरंभिला आहे, त्याची समाप्ति होय तोंवर फावत नाहीं. इतकें बोलून शेवटीं बोलली कीं, हें बोलणें तेथें लिहूं नये. तुमचें आमचें बोलणें. त्याउपर अली-कडे बोलणें जाहलें नाहीं. पौर्णिमेइतकें पारायण समाप्त होईल. त्याउपरी आज्ञे-प्रमाणें बोलून पत्राचा जाब घेऊन पाठवितों. तूर्त तीन लक्षांची तरतूद करितात.

भाद्रपद अखेरींइतका ऐवज पाठवितील. सारा ऐवज पांच साडेपांचपावेतों पाठविणार. महालकरी दुसाला रसदा देतील, गुंता नाहीं. मीही बाईस बोललों कीं, आपण दुसाला रसदा घेऊन ऐवज पाठवावा. त्यांचें मानस कीं, मजला भरंवसा पुरत नाहीं. उदासीनतेचे प्रकार आहेत. कारभारी यांचें बोलणें याप्रमाणेंच आहे. राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे पत्रांचीं उत्तरें सविस्तरें लिहून पाठविलीं आहेत. सेवेसीं सविस्तर कळेल. राघोगडास फौजा आहेत. किल्ला खाली जाहला. तेथील राजा पळोन गेला, असें वर्तमान ऐकिलें. मागाहून पक्कें वर्तमान कळल्यावर सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १०४.

पै॥ छ १ जिल्हेज सन सीत आश्विन **श्री.** २७ सपटेंबर १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २२ माहे जिल्कादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ २४ सवालचीं पत्रें, एक बाईस व सेवकास सादर जालीं. त्याचें विनंतिपत्र मीं आपलें लिहून छ १० मिनहूस रवाना केलें. त्या पत्रीं, येथें बाईशीं बोलणें जालें त्याचा तपसील लिहिला होता. बाईच्या पत्राचें उत्तर, सप्ता प्रारंभ जाला ह्मणोन उत्तर जालें नवतें. सांप्रत नित्य बोलत असतां, काल पत्राचें उत्तर दिल्हें. त्या पत्रीं सारांश कीं, कर्जास महाल दिल्हे त्यांचा ऐवज व आणखी महालचा ऐवज घेऊन लौकर रवानगी करूं, ह्मणोन आहे. तेथून लिहिल्याअन्वयें दुसाला रसदा व कमाविसदारांचीं वेतनें व दरकदार यांचीं वेतनें घेऊन, पंधरा लक्षांचा भरणा करावा हें मानस नाहीं. मी वारंवार स्मरण देतों कीं, मसलत एक वेळ पडते. घडीघडी मसलतीचा आवसाल पडतो असें नाहीं. त्यांत ये मसलतीविषयीं आगाव चार सा महिने सूचना लिहीत आहेत. प्रसंगास उपयोग आपणांकडून पडावा. असें असतां आपलें लिहिलें हेंच कीं, दौलतींत उणें न पडून सरकारचाकरी घडावी अशीं पत्रें मात्र लिहितां, त्याप्रमाणें अमलांत येत नाहीं! असें बाईशीं बोललों. त्यावरून बाईनीं उत्तर दिल्हें कीं, देशीं राजश्री तुकोजीबावांनीं दुसाला रसदा घेतल्या हें वर्तमान कळलीयावर, मी घेईन असें बोलली. यावर मीं उत्तर दिल्हें कीं, ही गोष्ट त्यांचे चालीवर तर नाहीं. सरकारचें लिहिणें आहे, तेव्हां तेथें याप्रमाणेंच घडेल. त्याप्रमाणें तुह्मीं करावें. परंतु त्यांच्या मर्जीस येत नाहीं. बोलणें तेंही बोलत असावें, परंतु त्यांचें करणें तें करितात. दुसाला रसदा व

मामलेदार वगैरे यांचीं वेतनें घेऊन, लिहिल्याप्रमाणें रवानगी करितां दिसत नाहीं. लिहिण्यांत व बोलण्यांत गोड आहेत. करणें तादृश आहे. स्वामींनीं पत्रीं विस्तारपूर्वक मसलतीचा प्रकार लिहिला होता, त्याप्रमाणें उत्तर येथून लिहिलें नाहीं. घराऊ पत्रें राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे गेलीं आहेत. त्या पत्रीं खुलासा लिहिला असेल. शोध घेतांना तेथेंही याच अन्वयें आहे. मग न कळे. ऐवज रवानगीविषयीं, लौकरच हुंड्या पाठवितें ह्मणून बोलतात. रवानगी केलीयावर सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै। छ १० मोहरम सन सीत. **लेखांक १०५.**

श्री. २१ आक्टोबर इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं: —

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २७ माहे जिल्हेजपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री पाटीलबावांचे लष्करचें वर्तमान, श्रीमथुरेनजीक मुकाम आहे. राजश्री राघो मल्हार यांस दिवाणगिरीचीं वस्त्रें आश्विन शुद्ध २ होणार होतीं, तीं जालीं असतील. राजश्री माधवराव गंगाधर यांजकडून कारभार काढावा असें ऐकिलें. व राजश्री रामजी पाटील जाधव लष्करांतून खिचीचे प्रांतांत आले. राघोगडास मोर्चे आहेत, ती फौज घेऊन रामगडास जावें. राघोगडवाले यांचा दारमदार करून फौज उठवून न्यावी असें ऐकिलें, तें सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १०६.

श्री. २१ आक्टोबर इ. स. १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २७ माहे जिल्हेजपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—राजश्री गोविंद रघुनाथ गानू, निसबत बाई याजकडील खासगी कारभारी, श्रीस जावयास निरोप घेऊन, अश्विन वद्य सप्तमीस स्वार होऊन गेले. कुटुंबसुद्धां व खर्चास रुपये दहा हजार दिले, व विश्वनाथ भट मालवी ब्राह्मण, तेही कुटुंबसुद्धां गेले. त्यांस तीन हजार रुपये दिले. व मनकर्णिकेचा घाट नूतन बांधावयास बाईंनीं कारकून व पंचवीस हजारांच्या हुंड्या देऊन श्रीस पाठविला, व दशाश्वमेधीचा घाट व गयेस विष्णुपदाचें देवालय सिद्ध जालें. त्याचा वास्तु, गोविंद रघुनाथ जाऊन

करितील. त्यांस सांगितलें. सोरटी सोमनाथ येथील देवालय नूतन करविलें. तेथें दहा हजारांच्या हुंड्या देऊन कारकून पाठविला. दोन्ही कारकुनांची रवानगी अश्विन मासांत केली. दुसरें वर्तमान, भिलाणगांव सरकार विजयागड येथील मंडलोई परांगदा आहे. त्यानें खांडवे परगण्यांत राहून, तेथून येऊन, भिलाणगांवचें ठाणें मारून, दोन बारगीर ठाण्यांत होते ते मारले. गांवचे बंद धरून नेले. हें वर्तमान बाईस कळल्यावर जमियत पाठवून, खांडवे परगण्याचा गांव मातबर मारून, बादवें धरून गुरें ढोरें आणलीं. पुढें होईल तें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १०७.

श्री. १३ नोव्हेंबर इ. स. १७८५.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १० माहे मोहोरम भानुवासरपावेतों सेवकाचें वर्तमान स्वामिकृपाकटाक्षेंकडून यथास्थित असे. विशेषः—येथून सेवेसीं विनंतिपत्रें छ ६ जिल्हेज व छ २७ जिल्हेज दोन पत्रें पाठविलीं. त्यांचीं उत्तरें यावयाची आज्ञा करणार स्वामी समर्थ. तेणेंकरून सेवकाचे चित्तवृत्तीस संतोष होतो. सांप्रतचें वर्तमानः—राजश्री मल्हारराव पवार त्यांची स्त्री, राजश्री पाटीलबावांचे लष्करांतून देशास जावयानिमित्य येथें आली. येऊन बाईची भेट घेऊन, आज स्वार होऊन गेली. मातुश्रीपासोन पत्रें लिहून घेतलीं. एक आपले नांवें व एक राजश्री हरिपंत तात्यांचे नांवें, व राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांस, असीं तीन पत्रें बाईनीं लिहून देऊन, मजला बाईनीं बोलावून सांगितलें कीं, मल्हारराव पवार यांच्या साहित्याविषयीं राजश्री महादजी शिंदे यांणीं पत्रें सरकारांत लिहून पाठविलीं, त्याच अन्वयें आह्मीं पत्रें सरकारांत लिहिलीं आहेत. अशी सांगों लागली. मीं उत्तर दिल्हें कीं, कारण काय सांगावयाचें? तर बाई बोलली कीं, सरकारचे कारभारांत लिहिणें कसें? त्याचें उत्तर म्यां दिधलें कीं, आपले लिहिण्याचा व करणें त्याचे ठायीं सरकारचा अनादर कधीं जाला कीं? असें संशय घेऊन बोलावें याचें प्रयोजन नाहीं. इतकेंच बोलणें छ ८ मोहोरम शुक्रवारीं जालें. सेवेसीं कळावें. छ ७ मोहोरमीं राजश्री बाळाजी बावाजी हरी बावाजीचे बंधु, देशींहून राजश्री पाटीलबावांकडे जावयानिमित्य कुटुंबसुद्धां येथें आले. बाईची भेट घेऊन परस्परें वस्त्रादिक शिष्टाचार होऊन गेले. बाईजवळ सांगत होते कीं, राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें आलीं

कीं दोनशें राऊत घेऊन येणें. त्याजवरून दीडशें लोक बराबर घेतले. कांहीं मागाहून येतील. तोंपावेतों उज्जनीस राहून, ते स्वार आलीयावर पुढें जाऊं. याप्रमाणें सांगोन काल छ ९ मोहरमीं पुढें उज्जनीस गेले. पेंढारी यांणीं इकडे फार हरामखोरी आरंभली आहे. पवार कवठेकर यांचे तालुक्यांत वगैरे प्रांतांत धूम करितात. लुटून गांवचे गांव खराब केले. त्याजवरून राजश्री मकाजी गीते वगैरे पागा बाईनीं त्यांजवर पाठविल्या, व राजश्री तुकोजी होळकर यांस पत्रें लिहिलीं कीं, यांस निरोप द्यावा, अथवा कोठें घेऊन जावें. नाहींतर या प्रांतांत वस्ती होऊं देणार नाहींत, असें लिहिलें. सेवेसीं कळावें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १०८.

श्री. १३ नोव्हेंबर १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १०मोहोरम भानुवासरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः-सरकारांत धोतरजोडे पाठविले, त्याची बाकीसाकी येणें होतें ह्मणून येथून विनंतिपत्र लिहून, सेवेसीं राजश्री धोंडोपंत पाठविले, व येथील वर्तमान कळावें ह्मणोन त्यांस पाठविलें. त्यांचें दर्शन बेलबागेंत जालें. पत्र लिहून त्यांजपाशीं दिल्हें. तें द्यावयास त्यांजला अवसर साधला नाहीं. धोतरजोड्याची याद करून, राजश्री कृष्णाजी नाईक तात्याजवळ दिधली. त्यांणीं सेवेसीं विनंति करून, मखलासी होऊन स्वामी कृपाळु होऊन देणें करून दिल्हे; परंतु ऐवज पावत नाहीं. कारण कीं, पूर्वीं एकुणीसशें रुपयांची वरात गंगाजलनिर्मल अहिल्याबाई होळकर यांजवर सरकारांतून जाली. त्या वरातीचा रुपया बाई देत नवती. पंचवीस हजार शिरोंज पै॥ न द्यावे, यामुळें तसीच वरात होती. पुढें परियाय करून रुपये एकुणीसशें वसूल केले. त्यापै॥ येथें खर्चास घेतले रुपये ४००. त्याविषयीं विनंतिपत्र तेच समई लिहून सेवेसीं पाठविलें. बाकी १५०० रुपये राहिले, त्याच्या हुंड्या करून पाठविल्या. त्याचा जाब आला. ते चारशें रुपये तसलमातीस माझे नांवें सरकारांत पडले आहेत. त्यांत धोतरजोड्याचे वजा करूं ह्मणोन फडके कारकून ह्मणतात, असें धोंडोपंतांनीं लिहिलें. यावरून सेवेसीं विनंति. तो ऐवज परभारें येथील मारूचा देणें, तो सावकारापासोन घेऊन दिल्हा आहे. राजश्री कृष्णाजी नाईक तात्या यांकडील येथें लक्ष्मणराव कृष्ण यांजपासोन ऐवज आजपावेतों खर्चास घेत आहे. त्यांजला ऐवज पावत नाहीं ह्मणोन त्यांणीं येथें लिहून मना करविलें.

परदरबारीं स्थित कसी राहील? बाईकडून खर्चास यावें तर ती गोष्ट नाहीं. सा महिन्यां एक रोजमरा देतात. आर्बा व खंमस व सीत, तीन वर्षें जालीं. तीन हजार रुपये आजपावेतों येथें कर्ज जालें. त्याचा निर्गम होईल, चिंता वाटत नाहीं. परंतु सेवेसीं हें लिहिणें प्राप्त जालें. सरकारचाकरीचा प्रकार सेवकाकडून घडल्यास सेवेसीं लिहिलें तर हर्ष वाटतो. पोटाचें लिहिणें तें संकट चित्ताचे ठाईं, जाणोन कधींही विनंति लिहीत नाहीं. जरूर जाणोन लिहिलें. सेवक परदरबारीं आहे. स्वरूप राखावयाचें अंकिताकडे काय? सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १०९.

श्री. २४ नोव्हेंबर १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २१ मोहोरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १ मोहोरमचें विनंतिपत्र पाठविलें, तें सेवेसीं येऊन पोहोंचलेंच असेल. त्या अलीकडील वर्तमानः– ऐवजाकरितां बाईस वरचेवर स्मरण देत गेलों. त्यास, पावणेदोन लक्ष रुपयांची रवानगी करितों, असें बोलण्यांत. हुंडी करून राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे रवाना करावी, याप्रमाणें ठरलें असतां पाठविली नाहीं. फिरोन हटकिलें कीं, ऐवज पाठविण्यास स्थीरता दिसून येते, याचें कारण काय? उत्तर केलें कीं, श्रीमंतांची स्वारी नाशकास गेली, त्याजसमागमें यशवंतराव गंगाधरही गेले आहेत; यास्तव पाठविला नाहीं. स्वारी फिरली ह्मणजे रवानगी करूं, असें आहे. यावरून दिसून येतें कीं, दादाजींनीं कांहीं सूचना लिहिली असेल. ऐवज राजश्री गणपतराव विष्णू यांजकडून देविणार. पुढें साडेदहा लक्ष रुपयांचे भरण्यासाठीं सुचवीत असतों. उत्तर करितात कीं, महालचे झाडे यशवंतराव यांनीं समजाविले आहेत. पुढें हा ऐवज रवाना जाहला ह्मणजे झाडे समजाऊन देतील. याप्रमाणें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें आहे. आमदानी पादशाहाकडील बदलून, फौज धरून धूमधाम करीत होता. त्याचें पारिपत्य राजश्री पाटीलबावांनीं केलें. त्यास आपले डेऱ्यानजीक ठेविलें. त्याजकडील तोफखाना झाडून आपले कारखान्यांत लाविला. पलटणें व फौज होती त्यांस निरोप देणार होते. पादशाहाचा पुत्र इंग्रजांनीं समागमें नेला होता, तो परतोन येऊन पादशाहास भेटला. पातशाहांनीं पाटीलबावांस माहीमरातब दिली. ऐशीं पत्रें आलीं, त्यावरून सेवेसीं लिहिलें आहे. श्रीकाशीची यात्रा, मार्गशीर्ष वद्य पंचमी श्रीओंकारास गेली. मर्दान्याचे घाटानें उतरून उज्जनीवरून जाणार. येथून बाईनीं पागा बंदोबस्तास पाठविल्या आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११०.

श्री. १६ डिसेंबर १७८५.

"विज्ञापना ऐसीजेः– श्रीमहायात्रा बारा तेरा हजार देशीहून आली. श्री-ओंकार-मांधाता येथें दर्शन घेऊन शेंमुर्ड्याच्या घांटानें इंदुरावरून उज्जनीस गेली. मजल दरमजल सागरास पौष शुद्ध पौर्णिमेपावेतों जाणार. राजश्री मोरो बापूजी फडके यांनीं, सरकारचीं पत्रें जासूदजोडीबराबर देऊन बाईकडे पाठविलीं होतीं. त्याजवरून बाईंनीं पागा वगैरे देऊन, ओंकारापासून उज्जनीपावेतोंच चवकीपाहरा करून पोंहचावून दिले. ओंकारचे मुक्कामींहून राजश्री मोरोपंत यात्रा घेऊन उज्जनीस गेले. राजश्री रामराव त्रिंबक व राजश्री बाबुराव वैद्य व राजश्री केसोपंत कुंटे असे त्रिवर्ग सडेच इकडे बाईचे भेटीकरितां आले. भेट होऊन एक दिवस ठेवून घेतले. तिसरे दिवशीं रामराव यांस पागोटें व शालजोडी, व त्यांचे मातुश्रीस पातळ व स्त्रीस लुगडें खण, व बाबुराव यांस पागोटें व शालजोडी, व केसोपंत यांस शेला पागोटें याप्रमाणें वस्त्रें देऊन, उज्जनीपावेतों पंचवीस राऊत देऊन, निरोप दिल्हा. माझे वडील बंधु कुटुंबासुद्धां पुण्याहून श्रीयात्रेस गेले. त्यांचे भेटीकरितां उज्जनीपावेतों गेलों होतों. भेट घेऊन माघारें आलों. सेवेसीं श्रुत होय. उज्जनीस वर्तमान ऐकिलेंः—राजश्री पाटीलबाबा पादशाहास बराबर घेऊन जयपुरचे रोंहकावर कूच करून गेले. आग्र्याचा किल्ला व आमदानीकडे जो मुलूख होता तो, पादशाहांनीं सरकारांत दिला, ऐसें वर्तमान आलें. राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांचे दोघे पुत्र गत जाले, ह्मणून देशीहून त्यांची मंडळी जाता व राजश्री बाजीराव व राजश्री खंडेराव कुटुंबासुद्धां पाटीलबावांचे लष्करांत जाणार. ते पौष शुद्ध पंचमीस महेश्वरास आले. दोन दिवस मुक्काम होता. बाईंनीं त्यांस मेजवानी केली, वस्त्रें दिल्हीं. राजश्री माधवराव गंगाधर यांचें कुटुंब लष्करांत जावयाकरितां, येथें सोबतीं मुलें होतीं, त्यास तेंही यांजसमागमें गेलीं. राजे प्रतापसिंग जयपुरकर यांजकडून वकील पूर्वीं येथें आला होता. बाईकडून फौज घेऊन जावें या मजकुरांत होते. तिकडे पादशाहा खांसा व पाटीलबावा गेले, हें वर्तमान कळल्यावर प्रतापसिंग राजे यांचे साहित्याविषयीं पाटीलबावांस पत्रें देऊन, वकिलास चंद्र ७ सफरीं बिदा केलें. राजाकडून नजर घेऊन फौज बराबर देऊन मुलूख घ्यावा, तो विचार राहिला. साहित्यपत्रें मात्र दिल्हीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १११.

श्री. १६ डिसेंबर इ. स. १७८५.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १३ सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र ९ सफरीं विनंतिपत्र लिहून पाठविलें, तें सेवेसीं पोहोंचलेंच असेल. त्या अलीकडील वर्तमानः–"कादर महंमदखान, फैजमहंमदखान याचा पुतण्या, भूपालकर यांजकडून भला माणूस पत्रें घेऊन आला होता. त्यांत मजकूर कीं, हल्लीं राज्य दुसरा करितो. पहिलेपासून राज्याचे धनी आह्मी. असें असतां आह्मांसीं बदलून आमचें चालूं देत नाहीं. त्यास, सरकारची आज्ञा जाहली तरी भेटीस जाऊन सविस्तर वर्तमान विदित करीन. सरकारांतून बंदोबस्त करून दिल्यास नजरही देऊं." याचें उत्तर मीं पाठविलें कीं, श्रीमंतांची स्वारी नासिकास गेली आहे. पुण्यास आल्यावर विनंति लिहून, आज्ञा येईल त्याप्रमाणें तुह्मांस लिहून पाठवूं. त्याजवरून सेवेसीं विनंतिं लिहिली आहे. आज्ञा येईल त्याअन्वयें त्यास लिहून उत्तर आणवीन. हल्लीं कादर महंमदखान अष्टयास आहे व दतीया वोडशाचे राजाकडून वकील, श्रीमंतांस लग्नाचा आहेर घेऊन आला. येथें बाईची भेट घेऊन चंद्र ११ सफरीं पुण्यास जावयास रवाना जाहला. बरोबर दोन तीन घोडीं व माणसें आहेत. व जयपूरवाल्याचें राजकारण बाईकडे चांगलें आलें होतें. पक्ष धरिते तरी, नजर व मुलूख द्यावयास कबूल जाहले होते. सात आठ महिने वकिलास ठेवून घेऊन, राजश्री पाटीलबावांस जयपुरवाल्याविषयीं साहित्यपत्रें मात्र लिहून दिलीं. वकिलास हजार रुपयांचा गांव टोंक परगण्यांत इनाम करून देऊन मार्गस्त केलें. पाटीलबावा व पादशाहा जयपूरचे सुमारें आले ह्मणून वर्तमान आहे. पूर्वीं वकीलाशीं करार बाईनीं केला होता कीं, पांच हजार फौज तुमचे मदतीस देऊं, याप्रमाणें बोलणें होतें. सरदार बरोबर कोण द्यावा या अंदेशांत दिवसगत लागले. तिकडे राजश्री पाटीलबावा गेले ऐकून, साहित्यपत्रें लिहून देऊन वकिलांस रवाना केलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११२.

श्री. १८ डिसेंबर इ. स. १७८५.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र १३ मोहोरमीस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमानः—

राजश्री पाटीलबावांचें पत्र बाईस आलें, तें चंद्र २९ मोहोरमीं पावलें. पत्रीं मजकूर कीं, राजश्री तुकोजीबावांचे शरीरास समाधान नाहीं. पथ्या कुपथ्याची ताकीद जाली पाहिजे. याजकरितां त्यांच्या कुटुंबाची रवानगी करावी. व राजश्री नारो गणेश यांचेंही कुटुंब पाठवून द्यावें. याप्रमाणें पत्र आलें. त्याचें उत्तर बाईंनीं लिहिलें कीं, चिरंजीवाचें अथवा नारोपंतांचें पत्र आलियावर उभयतांच्या कुटुंबांची रवानगी करून देऊं. पथ्याकुपथ्याविशीं ताकीद लिहावी ऐसें नाहीं. तुह्मी जवळ आहांत; सांगीत जावें. याप्रमाणें उत्तर लिहून पाठविलें. कलम १.

पूर्वीं चंद्र १३ मोहरमीस पत्रें पाठविलीं, त्या पत्रीं हुंडी रुपये ४००० चौ हजारांची पाठविली होती; ती हुंडी पावलियाचें उत्तर आलें नाहीं. उत्तराविशीं आज्ञा व्हावी. कलम १.

राजश्री तुकोजीबावांचीं पत्रें बाईस आलीं. त्यांत मजकूर कीं, वांटणीचे जाबसाल होत आहेत, त्यांत पाटीलबावांची मर्जी दहा लक्षांचा मुलूख लावून द्यावा ऐसें आहे. परंतु मुलूख वसुली ती चौ लक्षांचा आहे. अधिक नाहीं. त्यास येणेंप्रमाणें घेऊन करारांत आणावें, किंवा कैसें करावें याचें उत्तर पाठवावें. याप्रमाणें पत्रें आलीं. त्याचीं उत्तरें बाईंनीं लिहिलीं कीं, तुह्मी कराल तें विचारून कराल. आग्रह करावा तर तुह्मी घरीं बसून वांटा मागतां. पाटीलबावांबरोबर तुमचे कोण होते? ज्याअर्थीं चाकरीच घडली नाहीं, तेव्हां जें देतील तें घेऊन ओढ न करावी, ऐसें उत्तर लिहिलें. कलम १.

राजश्री सुभेदार यांजकडे कापड रवाना चंद्र २ सफरीस केलें. त्याज समागमें वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री रामचंद्र दीक्षित ओक यांची रवानगी बाईंनीं केली. दीक्षित लष्करास गेले. कलम १.

येकूण कलमें सुमार चार सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११३.

श्री. इ. स. १७८५.

"विज्ञापना ऐसीजेः-श्रीमंत कैलासवासी दादासाहेब यांनीं महेश्वरीं रेवातीरीं घांट मातबर बांधला आहे. त्या घांटावर सर्व काळ ब्राह्मण स्नानसंध्यादिक कर्म करितात. वस्तीचे लोक पाणी तेथेंच भरितात. घाट मजबुतीचा बांधला, परंतु माथा घांटाचा तेथें तालीहून भर घालून ठेविली आहे. दोन देवालयें दोन्हीं बाजूस जाहलीं

आहेत. एक श्रीसदाशिवाचें जुनेंच आहे, व नवें श्रीपरशराममूर्ति करून बाईनीं देवालय केलें. दोन्हीं देवालयांमुळें पर्जन्यकाळीं रस्त्याचें पाणी घाटांत उतरत आहे. त्या पाण्यामुळें घाटाचे दगड अस्ताव्यस्त जाहले. पूर्व पश्चिम हात ६५ व उत्तर दक्षिण हात १८ एकूण रुमाली हात सुमार ११७० अकराशें सत्तर हात जागा चिरे घालावयाचे आहेत. तितक्यानें काम उत्तम होऊन घांट चांगला राहील. कामाचा अजमास पाथरवट बोलावून विचारले, त्यांस पंधराशें सोळाशें रुपयांचा अजमास त्यानें सांगितला. सरकारची आज्ञा नसतां हें वर्तमान सेवेसीं लिहूं नये, परंतु रेवातीरीं घांटाचें काम युगपर्यंत राहावयाचें जाणोन, विज्ञापना केली असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११४.

श्री. इ. स. १७८५.

"विज्ञापना ऐसीजेः–राजश्री रामजी पाटील व भगीरथ शिंदे व देवजी गवळी राघोगडीं आहेत. बळवंतसिंग याजकडे पैगाम, भेटीस येतो ह्मणोन लाविला. दरम्यान कोणी भला माणूस पाठवून, दारमदार भेटीचा ठराऊन तिघे सरदार, नांवें लिहिले आहेत तेच, तिघे भेटीस, एक खिजमतगार व पालखी एक, याप्रमाणें गडाजवळ गेले. राजा बळवंतसिंग तोही किल्ल्यांतून बाहेर येऊन यांस भेटला. तो जाबसाल रदबदल खंडणीची वगैरे होत होत अडीच प्रहर रात्र जाली. त्या संधीमध्यें आमदानी आपली जमीयत घेऊन निघोन गेला. त्रिवर्ग सरदार आपले डेरेदाखल जाले. तदनंतर आमदानी गेला हें समजलें. जयपूरवाले याजकडे गेला ह्मणोन वर्तमान ऐकिलें, तें सेवेसीं कळावें ह्मणोन विनंतिपत्रीं लिहिलें. दुसरें ऐकिलें कीं, जोतपूर जयपूर यांचे वकील, राजश्री पाटीलबावांचे लष्करांत होते ते उठोन आले. उभयता फौज जमा आहे, याप्रमाणें ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११५.

छ २१ रविलावल सीत समानीन. **श्री.** ता. १७ जानेवारी इ. स. १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत पौष्य वद्य ३ भोमवारपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–टिपूची दाटी फार ऐकून बहुत चिंता प्राप्त जाली. त्यावरून श्रीमारुतीची सेवा शरीरेंकडून व ब्राह्मण २ यांजकडून करविली. यथाशक्ति नित्य ब्राह्मणभोजन करविलें. त्यास श्रीचा साक्षात्कार जाला कीं, पोष वद्य २ सोमवारपासून दिवस ४१ पावेतों

टिपूचा उत्कर्ष पुढें, एकेचाळीस ४१ दिवस गेल्यानंतर त्याचा उपमर्द होऊन सरकारचा प्रताप अधिकोत्तर होईल, याप्रमाणें दृष्टांत जाला. पूर्वीं राजश्री मोरोबादादा व होळकर पुरंदरास आले, ते समयीं मीं याप्रमाणें श्रीमारुतीची सेवा केली. ते वेळेस याप्रमाणें दृष्टांत कीं, अकरा दिवसपावेतों श्रम आपणास होतील, पुढें अधिकोत्तर यशप्राप्ति घडेल. हें वर्तमान राजश्री मल्हारपंत भडभडे यांस व कैलासवासी देशमुख यांस पुरतेपणें सांगितलें होतें. त्याचा अनुभव श्रीनें घडविला. त्याउपरीं फिरंगी व कैलासवासी दादासाहेब आले, ते समयीं संकट जाणून श्रीमारुतीची सेवा लष्करांत केली. तेव्हां दृष्टांत, १८ दिवसांनंतर यशप्राप्ति. त्याप्रमाणें अनुभव आला. सांप्रत हें संकट प्राप्त! देशीहून वर्तमान येऊं लागलें कीं, टिपूची दाटी फार, त्यावरून चिंता प्राप्त जाहली. सर्वस्वें श्रीमंतांचे दौलतीचें वोझें सर्व स्वामीकडे. त्यावरून श्रीची प्रार्थना बहुत केली. त्यावरून ४१ एकेचाळीस दिवसांनंतर सरकारचा उत्कर्ष बहुत होईल, त्याचा अनुभव श्रीप्रतापें घडेल. चिंता नाहीं. पूर्वीं दोनी दृष्टांत अनुभवास आले, त्याचा संकल्प व हल्लीं श्रीचा संकल्प केला तो सिद्धीस न्यावयाची विनंति समक्ष आल्यावर करीन. पूर्वींचा संकल्प देशमुखास सांगितलें होतें. श्रीकृपेंकरून सरकारचा नक्ष व महाराजांस यशप्राप्ति व्हावी हेंच निरंतर इच्छा व प्रार्थना श्रीमारुतीजवळ करीत आहे. सांप्रत दृष्टांत जाला हें वर्तमान स्वामींस न लिहावें. कारण येथें कोणी स्वकीय नाहीं, यास्तव सेवेसीं लिहिलें. सिद्धीस गेल्यावर प्रत्योत्तराची आज्ञा करणार स्वामी समर्थ. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११६.

छ २८ रबिलावल सीत. श्री. २२ जानेवारी १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र माहे रबिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ ११ सफरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं. हुंड्या दोन लक्षांच्या बाईकडून रवाना करविल्या, त्या हुंड्या पावल्या असतील. त्या अलीकडील वर्तमानः–राजश्री दादाजी गंगाधर यांचे विद्यमानें बाईचें नांवें पत्रें आलीं व पावती तीन लक्ष रुपयांची आली, व पुढें ऐवजाविषयीं बहुत निकडीनें सरकारचे पत्रीं व दादाजीचे पत्रीं लिहिलें होतें, तीं पत्रें अक्षरशहा बाईनीं ऐकून उत्तर प्रत्युत्तर कारभारी यांसी केलें कीं, आतां ऐवज कोठून द्यावा ? जो महालचा ऐवज होता तो, येथील सरदारीचा खर्च जाऊन, पांच लक्ष रवाना केला; याउपर पैसा मिळत नाहीं.

याप्रमाणें परस्परें भाषणें जालीं. मीं उत्तर दिलें कीं, मोहीमशीर सरदार, चाकरी सरकारची जाली पाहिजे. शत्रु प्रबल जाला आहे. त्याचें पारिपत्य फौजेवेगळें कसें होईल? फौज ठेवावी तेव्हां ऐवज पाहिजे. यास्तव दुसाला रसदा व वेतनें महालकरी व दरकदार यांचीं घ्यावीं; ऐवज रवाना करावा. या बोलण्यावर कांहीं दोष, कांहीं समाधान! याचें उत्तर मुत्सद्दी यांनीं दिलें कीं, अशी मसलत भारी कोठें कीं, दुसाला रसदा व दरकदारांचीं वेतनें घ्यावीं. तोही भरंवसा कोठें पुरतो? कमाविसदारांस इतबार पुरत नाहीं. त्यांत समय पडल्यास करूं. याचें उत्तर मीं दिलें कीं, समयास कांहींच होणें नाहीं. अगोदर तजवीज करावी ही गोष्ट ठीक. दुसाला वेतनें व रसदा घ्यावया इतबार पुरत नाहीं ह्मणतां, तर आजपर्यंत तुह्मांकडील महालची घालमेल काय जाली? याप्रमाणें बोलणें मात्र जालें. करणें तें आपलें विचारें करीतच आहेत. आह्मी वारंवार रवानगीविषयीं स्मरण देतच आहों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११७.

पै॥ चंद्र १७ रविलाखर सन सीत माघ. **श्री.** ४ फेब्रुवारी इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ४ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः-चंद्र १५ रबिलावलचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र २७ माहे मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, दोन लक्ष रुपयांच्या हुंड्या पावल्या, राजश्री तुकोजी होळकर यांजकडे दिल्या. त्यांचे जाब राजश्री दादाजीस लिहून पाठविले, व त्यांचीं पत्रें व दादाजीचीं पत्रें महेश्वरास परभारें पुण्याहून आलीं असतील त्यावरून कळेल. पुढें फौजेचा खर्च चालला पाहिजे. तर, पेशजीं लिहिल्या प्रमाणें बाईसीं बोलून ऐवजाची रवानगी लवकर करावी ह्मणून आज्ञा. त्यावरून बाईशीं मजकूर केला. बाईनीं उत्तर दिलें कीं, आमचे जाब आले नाहींत. आल्यावर कळेल. परंतु ऐवज होता तो, येथील खर्च वजा सालाबादी होऊन, राहिला ऐवज झाडून रवानगी केली. याउपर ऐवज कोठून द्यावा हें बोलणें. त्यांत ग्रहणाचे दिवस, धर्माचा उत्कर्ष आरंभ केला, त्यामुळें प्रशस्त बोलणें जालें नाहीं. परंतु खुलासा दिसतो कीं, याउपरी ऐवजाची तोड पडत नाहीं. त्यांजला संकट कोणतें? पूर्वीं स्वामींनीं दुसाला रसदा व दरकदारांचीं वेतनें घेऊन ऐवजाचा भरणा करावा, ती गोष्ट येथें मनीं मानसीं भरत नाहीं. आह्मीं या गोष्टीचें स्मरण द्यावें, तर त्रास येतो. दरकदार आहेत

ते होळीचे होळकर! त्यास दवलत राहिली अथवा न राहिली ही काळजी नाहीं. आज चार वर्षें यथास्थित पाहत आहे. होळकराची दवलत चालावी असें येथें माणूस मातबर मनसुबेस कोणी नाहीं. देखिलें तें सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११८.

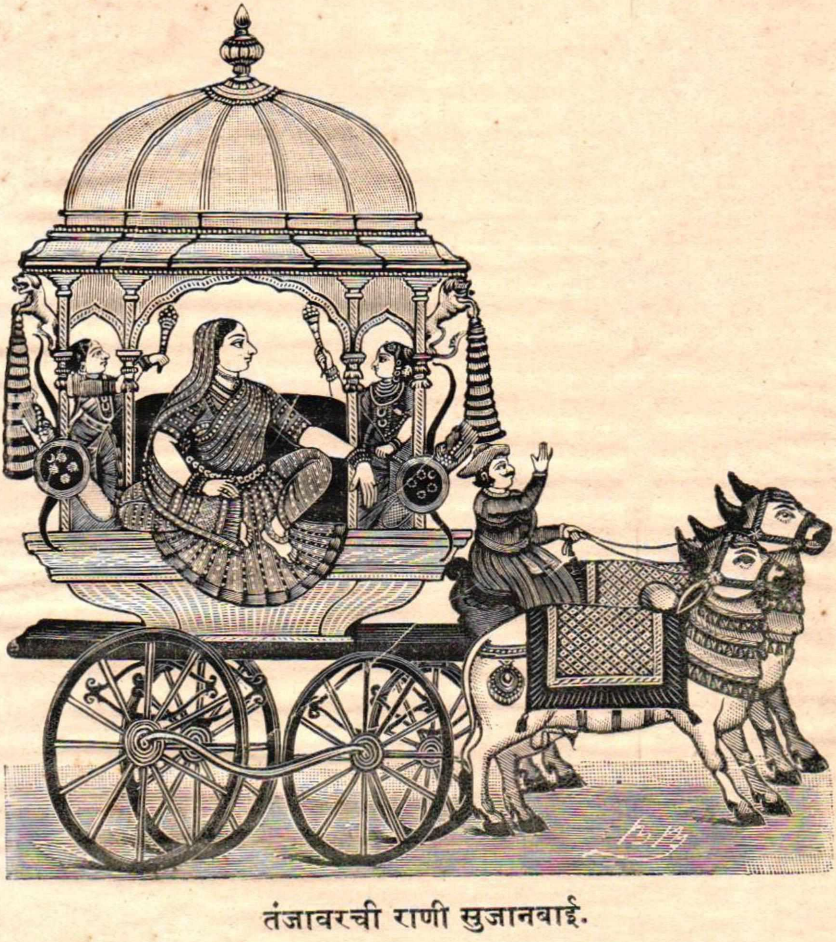
श्री. २४ फेब्रुवारी १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांगनमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २४ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र ६ रविलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं. राजश्री रामराव त्रिंबक व राजश्री केसो गणेश कुंटे उभयतां माघ शुद्ध १० स्वार होऊन गेले. राजश्री रामराव त्रिंबक यांनीं बाईस विनंति केली कीं, मजवर पूर्वीप्रमाणें कृपा असों द्यावी. चिटी पत्रीं लिहीत जावी. त्यावरून बाईनीं दरबारांत यांची रया ठेविली नाहीं. बहुत उपन्यास केले. वस्त्रें शेला पोगोटें देऊन बिदा केलें. राजश्री केसो गणेश कुंटे यांनीं राजश्री नारो गणेश यांचा मजकूर एकांतीं केला कीं, त्याजवर ममता करून पदरीं घ्यावें. त्याचें उत्तर बाईनीं दिलें, तें ऐकिलें. परभारें बाईनीं उत्तर हेंच दिलें कीं, ही गोष्ट मजकडेस नाहीं. जें करणें तें श्रीमंत करितील व राजश्री महादजी शिंदे. याप्रमाणें जाबसाल जाला तो ऐकिला. त्यांवरून सेवेसीं लिहिलें. माझे शरिरास हा कालवर सावकाश नाहीं. खर्चावांचून विपत्य. येथें अगत्य नाहीं. येविषयीं विनंति महाराजांस लिहिली, परंतु आज्ञा येत नाहीं. स्वामी खावंद, आमचा त्राता, आपणां वेगळे कोणी नाहीं. चरणाचा वियोग बहुत दिवस जाला आहे. येथें आहे. निरंतर चरणीं निजध्यास धरून स्वस्थ आहे. येथील स्थितीवर उदासीनता. आज्ञेखेरीज वर्तणूक नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक ११९.

पै॥ चंद्र २३ जमादिलावल सन सीत श्री. २४ फेब्रुवारी १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २४ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री रामराव त्रिंबक वगैरे यात्रा गेल्यानंतर, आज्ञेप्रमाणें बाईशीं ऐवजाचे विषयीं बोलणें जालें. बहुत प्रकारें सांगितलें, मोहिमशीर फौजा आहेत, काम काज लढाईचें, लोकांस पैसा दिला पाहिजे. सरदारीचा नक्ष राहून सरकारचाकरी जाहली

तंजावरची राणी सुजानबाई.

पाहिजे. परंतु त्याचीं उत्तरें यथास्थित नाहींत. ऐवज कोठें सालमजकुरींचा ऐवज आला तो ठेविला नाहीं. तूर्त एक पैसा मिळत नाहीं. पेस्तर सालावर गोष्ट टाकली याप्रमाणें ह्मणतात. यावर आज्ञा येईल त्याप्रमाणें बोलत जाईन. मुत्सद्दी आहेत त्यांचा प्रकार पूर्वीं लिहिला असे. त्यास दौलतीचा प्रकार अगत्यवाद नाहीं. त्यांची तपश्चर्या उत्तम. ह्यांस काडीइतकी चिंता नाहीं. तिसरां प्रहरां दरबारास यावें. चार सहा घटका बसून घरास जावें. याप्रमाणें नित्याची वर्तणूक आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १२०.

श्री. ६ मार्च इ. स. १७८६.

" श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ जमादिलावलपावेतों श्रीकृपेंकरून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. चंद्र ३० रबिलावलचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र २७ रविलाखरीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, महेश्वराहून पुण्यापर्यंत डांक होती ते उठवून जासूद बोलाविले आहेत, सबब तुह्मांपाशीं कासीदजोड्या चार उज्जनीहून नारो हरी-कडून देविल्या आहेत; त्या तुह्मी आपणांपाशीं ठेवून कागदजोडीबरोबर पाठ-वित जाणें ह्मणून आज्ञा. त्यावरून राजश्री नारो हरी यांनीं जोड्या कासीदाच्या चार आह्मांपाशीं, राजश्री आपाजी सदाशिव यांजला बरावर देऊन पाठविल्या, त्या चंद्र ३ जमादिलावलीं येऊन पोंहचल्या. याउपरी आज्ञेप्रमाणें जोडीबरावर विनंतिपत्रें पाठवीत जाईन. डांक उठवून बराबर कासीदजोड्या घेऊन, राजश्री आपाजी सदाशिव हुजूर आले आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १२१.

श्री. ६ मार्च इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:— चंद्र ३ रविलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र २७ मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, परशरामपंत सोमण यांचे रुपये बाकी राहिले ते त्यांस देऊन, आटक केली असल्यास मोकळे करणें, व दरकाचें कामकाज मशारनिल्हे-

पासून घेणें ह्मणून राजश्री गबाजी सदाशिव यांस सरकारचें पत्र पाठविलें आहे. याउपर त्यांस गैरवाजवी उपद्रव करणार नाहींत व दरकाचें कामकाज घेत जातील ह्मणून पत्रीं आज्ञा जाली. त्यास सरकारचें पत्र परभारें राजश्री गबाजी सदाशिव यांस गेलें असेल तर न कळे. आमच्या पत्रांत सरकारचें पत्र नव्हतें जें त्यांस द्यावें. तूर्त त्यांची मोकळीक करून कान्हापुरास पाठविलें आहे. दरकाचें कामकाज घ्यावें, तर इजारा महालाचा जमीदारास करून दिला आहे. तेथें इजारदार दरकदाराचे हातें काम काय घेईल? तूर्त कमाविसदाराचे आज्ञेप्रमाणें परगणे कान्हापूर येथें परशरामपंत गेले आहेत. वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री ओंकारभट, गबाजी सदाशिव यांचे चिरंजीव, यांणीं सालगुदस्तां सरकारांत विनंतिपत्र लिहिलें होतें. त्यास, आज्ञापत्र सादर त्यांस जालें, तें त्यांनीं दाखविलें. त्यावरून येथें शोध करितां, त्यांनीं लिहिलें त्याजपेक्षां चार रुपये अधिक लागू होतील, गुंता नाहीं. परंतु त्याचा हिशेब जाला नाहीं तोंवर सरकारांतून त्यांस आज्ञा होणार नाहीं. त्या अर्थीं आमचे खर्चीचे ऐवजीं आलेले हिशेब वरात जाली तर राजश्री कृष्णाजी नाईक थत्ते यांचे कर्जापासून मुक्त होऊं. पुढें त्यांजकडील ऐवज येणें कठीणच आहे. चार वर्षें मामलतींची रसद पाठवीत गेले, परंतु शिवाय कांहीं पाठविलें नाहीं. ह्मणून विनंति लिहिली असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १२२.

श्री. ६ मार्च इ. स. १७८६.

''श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींचे सेवेसीं:–

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– चंद्र ३ व चंद्र ५ रविलाखरचीं पत्रें सादर जालीं, तीं चंद्र २७ मिनहूस पावलीं. आज्ञेप्रमाणें बाईस तिळाची थैली व पत्र लखोटे तर चंद्र मजकुरींच पावले दिवशीं दिलें. दोन पत्रें खुलीं माझे पत्रांत होतीं, तीं चंद्र २ जमादिलावलीस दिधलीं. पत्रें राजश्री मुकुंद हरींनीं वाचून दाखविलीं. बाई व मुकुंद हरी व मी त्रिवर्गच होतों. पत्रें ऐकून संतोष पावली. टिपूकडील मजकूर लिहिला होता व ऐवजाविषयीं लिहिलें होतें. या वेळेस श्रम पावली नाहींत. संतोषेंकरूनच बोलणें जालें. मुत्सद्दी यांसीं, 'दरकदार यांचीं वेतनें घ्यावीं व दुसाला रसदा द्याव्या, तर कोणाचे भरंवशावर द्याव्या? भरंवसा लोकांस पुरत नाहीं; मजपासून हें घडत

नाहीं;' हेंच बोलणें जाहलें. मसलत सक्त आहे ह्मणून पत्रीं लिहिलें होतें. यास्तव थोडेंबहुत तजवीज कर्ज घेऊन करीन, याप्रमाणेंच बोलली. मीही विनंति करितच होतों. दुसरे दिवशीं एकांतीं बाईशींच प्रसंग केला कीं, ही वेळ पुन्हां येत नाहीं. या समयीं आपण मातबर साहित्यास उपयोगीं पडावें. आपणांकडे आपले दौलतीचें वडीलपण. कारभारी मसलत मर्जीनुरूप देतील, परंतु राजश्री दादाजी गंगाधर यांनीं आपणास लिहिलें तें सरकारची मर्जी पाहूनच लिहिलें असेल, असें कित्येक प्रकारें समजाविलें. त्यांच्या चित्तांत भासलें. मागें जीं बोलणीं होत होतीं तीं न करितां, बोलली कीं, हुताशनी जाल्यावर सावकारापासून कर्ज तूर्त दोन लक्ष रुपये घेऊन पाठवितें. त्यास मामलेदार यांचा ऐवज लावून देईन. यावर ऐवज पाठवावयास सोय नाहीं. इतकेंच समाधानरूप बोलणें जालें. मीही अधिक बोललों नाहीं. तदनंतर राजश्री विनायक बाजी निसबत दादाजी गंगाधर यांसीं बोलणें जालें. पंधरा लक्ष रुपये इकडून जावे. त्यांत ५ गेले आहेत. दोन लक्ष सांप्रत बाई पाठविणार. पुढें तजवीज करावी. त्याचें उत्तर विनायक बाजींनीं दिलें कीं, कमाविसदार यांस सरकारचीं पत्रें पाहिजेत कीं, तुह्मांपासून दुसाला ऐवज घेतला तो फिटे तोंवर घालमेल होणार नाहीं, अशीं पत्रें यावीं. मीं उत्तर दिलें कीं, याप्रमाणें पाहिजे तर पत्रें मी श्रीमंतांस विनंति लिहून पत्रें आणवितों. त्यांनीं याउपरी पत्राविषयीं सांगितलें तर विनंति लिहीन. परंतु ही मसलत बाईचे विचारास येणार नाहीं. तेंही बाईस पुसून सांगितलें. तेव्हां सेवेसीं लिहून विनंतिपत्र पाठवीन. सांप्रत तिळासमेत तीन पत्रें बाईसीं होतीं. त्याचें उत्तर एकेच पत्रांत लिहून पत्र दिलें. तें बजिन्नस सेवेसीं पाठविलें आहे. हुताशनी जाल्यावर स्मरण देऊन ऐवजाची रवानगी लवकर करवितों. पुढें टिपूचे मसलतीचें वर्तमान होईल तें बाईस लेख करावयास आज्ञा करावी. तेणेंकरून त्यांस संतोष आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र ३ जमादिलाखर

लेखांक १२३.

सीत समानीन चैत्र मास. **श्री.** २५ मार्च इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींचे सेवेसीं:—

पोष्य यशवंतराव गंगाधर कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम तागाईत फाल्गुन वद्य १० दशमीपर्यंत मुक्काम निंबगांव येथें स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे. विशेषः— आपण स्वारीस जातेसमयीं श्रीमंत मातुश्रीबाईस पत्रें लिहावयाविषयीं आज्ञा केली. त्यावरून आज्ञेप्रमाणें महेश्वरास मातुश्रीकडे तीन चार जोड्या पाठविल्या. मसलत मातबर, या समयीं उपयोगीं पडावें. आनमान

कदापि होऊं नये. निदानीं दहांची तऱ्ही तजवीज व्हावी. अशा अन्वयें बहुतां प्रकारें सुचलें तितकें लिहिलें. त्याजवरून त्यांनीं आपल्यास व आह्मांस पत्रें लिहिलीं आहेत. तींच बजिन्नस सेवेसीं पहावयास पाठविलीं आहेत. त्याजवरून सविस्तर ध्यानास येईल. पत्रांत मजकूर आहे कीं, आठ पंधरा दिवसां दोंच्या हुंड्या पाठवितों. यंदाचा ऐवज खर्ची पडून चुकला आणि तुह्मीं तो मसलतीच्या वोढीमुळें फार लिहिलें. त्याजवरून मामलेदारांपासून पेस्तर सालचे ऐवजीं दोन लक्ष रुपये घेऊन, हुंड्या करून, रवाना करतों. पांच लक्षांच्या हुंड्या तुमचे विद्यमानें पेशजीं पाठविल्या आहेत. राहिले तीन. त्यास, इकडील माळव्यांतील महाल परगणे बुंदी, पाटण, सिरोंज वगैरे येथील तीन लक्ष रुपये रसद चिरंजीव राजश्री तुकबांनीं घेतलेच आहेत. एकूण दहांचा झाडा त्यांनीं याप्रमाणें लिहिला. त्यास दों लक्षाच्या हुंड्या सत्वरच येणार. त्या आल्या ह्मणजे सेवेसीं पावत्या होतील. त्यांची पावती त्यांच्या लिहिल्याप्रमाणें, पेस्तर साल ऐवजीं पावले अशी, पाठवयासी आज्ञा जाली पाहिजे. ती लक्षांचा त॥ मातुश्रींनीं लिहिला आहे. त्यास श्रीमंत राजश्री सुभेदार यांनीं माळव्यापैकीं महालचा ऐवज वोहडला, परंतु इकडे मसलत तेव्हां ऐवजाची सरबरा कोणेही प्रकारें घडावी ह्मणून आपण पत्रें मातुश्रीस परभारें लिहितील. त्यास तिकडीलही ऐवज सालमजकूर खर्च पडून, इकडील निकड जाणून पेस्तरसालऐवजीं आणखी दोन पाठविणार, तेव्हां ऐवजास जागा तों राहिलीं नाहीं. परंतु मसलतीचे अडचणीमुळें योजना आणखी शेष राहिले त्याची जाहली पाहिजे. त्याजमुळें आपलीं पत्रें मातुश्रीकडे रवाना होतील. त्या समयीं पेस्तर सालचा अन्वय आणून पत्रें गेल्यास मातुश्रीचे पत्रास एकवाक्यता पडून, तरतूद घडावयाची तितकी घडेल. मर्जीस आल्यास आपलीं पत्रें परभारें जातील. त्या अन्वयें इकडेही एकादें पत्र आल्यास आज्ञेप्रमाणें रवानगी घडेल. मातुश्री दुरंदेश व आपला लोभ त्यांचे ठायीं अकृत्रिम, त्यापक्षीं दुसरा अर्थ किमपि परस्परें नाहीं. त्यांत मजलाही यथामतीनें सुचेल तितकें स्वामींचे मर्जीचे अन्वयें लिहितच आहें. कार्यभाग व्हावयाचा सर्व प्रताप स्वामींचा आहे. विशेष विनंति लिहावीशी नाहीं. सांप्रत मसलतीचा प्रसंग, या समयीं पत्राची रवानगी वरचेवर होत जावी ह्मणून स्वामींची स्वारी जातेसमयीं विनंति केली होती. त्याअन्वयें एक दोन वेळ परस्परें आपल्याकडून पत्रें गेलींच असतील. प्रस्तुतही विनंति लिहिल्याअन्वयें रवानगी व्हावी. मी इकडून वारंवार पत्रें लिहितों. तथापि स्वामींकडून पुरवणी जाहल्यास माझे लिहिण्यास दृढीकरण होईल. यास्तव सूचनार्थ विनंति लिहिली असे. उत्तराची आज्ञा जाली पाहिजे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १२४.

पै॥ चंद्र १६ जमादिलाखर सन सीत. **श्री.** २६ मार्च इ. स. १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २५ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– श्रीमंत राजश्री पंत प्रधान रावसाहेब स्वामी यांसी राजश्री महादजी शिंदे पाटीलबावांनीं नजर पाठविली. राघोजी जामदार त्याजबराबर. ते बाईचे भेटीस आले होते. त्यांची जबानी हत्ती नग एक व घोडे उत्तम रास २ व जवाहीर फार चांगलें व तपेली सोन्याची वर जडाव केला अशी. आपत दोन व तरवारा व बंदुखा, वस्त्रें बहुत सुंदर याप्रमाणें पाठविलें. ते येथून चंद्र १५ जमादिलावलीस देशास गेले. राजश्री रामजी पाटील, राघोगडचा बंदोबस्त करून, ठाणें ठेऊन, खर्चास घेऊन पाटीलबावांकडे गेले. पातशाहा व पाटीलबावा जयपुरानजीक आहेत. जयपूरचा प्रांत गढ्या वगैरे लुटून फस्त केल्या आहेत. दारमदार सलुखाचा आहे. मग काय घडेल तें न कळे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना".

लेखांक १२५.

पै॥ चंद्र १६ जमादिलाखर सन सीत. **श्री.** २६ मार्च इ. स. १७८६.

श्रीमंत राजेश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

" विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २५ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– चंद्र ५ माहे जमादिलावलचीं विनंतिपत्रें व बाईच्या पत्राचें उत्तर घेऊन सदरहू सेवेसीं रवाना केलीं. त्याज अलीकडील वर्तमानः– ऐवजाविषयीं स्मरण देत होतों. त्यावरून सांप्रत बाईनीं राजश्री गणपतराव विष्णु गद्रे यांजकडील गुमास्ते येथें आहेत, त्यांस बोलावून त्यांजपासून दोन लक्षांच्या हुंड्या लिहून घेतल्या, व राजश्री सुभेदार व राजश्री यशवंतराव गंगाधर व राजश्री नारो गणेश यांस पत्रें लिहून कासीदजोडी रवाना केली. मजला सांगितलें कीं, तुह्मीं आपली जोडी रवाना करणें. मीं उत्तर केलें कीं, आपण एक पत्र लिहून द्यावें ह्मणजे उत्तम. त्यास बाई बोलली कीं, आमचीं पत्रें परभारां जात आहेत. तुह्मीं पत्रें लिहून पाठवावीं कीं, हुंड्या दोन लक्षांच्या करून पाठविल्या आहेत, त्या पावतील. याप्रमाणें उत्तर जालें. परभारें शोध घेतांना ठिकाण लागलें. हुंड्या गणपतराव विष्णु यांचे अनुमतें नाहींत. गुमास्ते येथें आहेत, त्यांनींच हुंड्या लिहून दिधल्या. त्याप्रमाणें त्यांनीं कबूल केल्यास उत्तम. तथापि गुमास्त्याचा

धनी विकला जात आहे. मान्य करितील. हुंड्या लष्करच्या लिहून दिल्या नाहींत. पुणेंखातें लिहून दिल्या. याप्रमाणें ऐकिलें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १२६.

पो चंद्र २ रजब सन सीत चैत्र. श्री. ५ एप्रिल इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—छ १ जमादिलावलचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र ३ जमादिलाखरीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, राजश्री तुकोजी होळकर स्वारीबरोबर फौजसुद्धां आहेत; त्यांजकडील फौजेच्या खर्चाचा मजकूर लिहून पूर्वी गंगाजलनिर्मळ अहल्याबाई यांस पत्रें पाठविलीं आहेत; त्यांपैकीं पांच लक्ष रुपये आले, बाकी ऐवज अद्याप येत नाहीं. येविषयीं बाईस अलाहिदा पत्र लिहून पाठविलें. पत्र तुह्मीं देऊन, पत्रान्वयें मजकूर बोलून, उत्तर होईल तें लिहून पाठविणें. वरचेवर ऐवजाचे रवानगीविषयीं स्मरण करून रवानगी होय असें करणें. टिपूची मसलत भारी, हें लोपलें नाहीं. राजश्री सुभेदारांनींही सरकारांतून सांगितल्यावरून फौज वगैरे सरंजाम बरा केला. त्याचा खर्च चालून नांवलौकिकाप्रमाणें काम जाहलें पाहिजे. त्यास, ऐवजाची सरबरा जरूर करून पाठवावी. येविषयीं तुह्मीं बोलून ऐवज रवाना होय तें करावें. अशी मसलत वारंवार होत नाहीं ह्मणून आज्ञा. त्यावरून बाईचें पत्र बाईस दिलें. पत्र अक्षरशः वाचून दाखविलें व एक दोघे मुत्सद्दी होते. विशेष कोणी नव्हते. चंद्र १३ जमादिलाखरीं रात्रीस पत्रें दाखविलीं. माझे पत्राचे अन्वयें विनंति केली व सरकारचे पत्रीं सर्व अर्थ लिहिले होते. सांप्रत पत्रावरून मर्जी प्रसन्नच आहे. त्यास बाईनीं उत्तर हेंच केलें कीं, ज्या अर्थी मसलत भारी आणि सरदारकी मोठी, नांवलौकिक होऊन सरकारचाकरी घडावी हीच इच्छा, त्याप्रमाणें तूर्त दोन लक्ष रुपये रवाना केले. त्यांची हुंडी पुण्याची पाठविली. त्यास कमपेष पंधरा दिवस होत आले. हा ऐवज पाऊन उत्तर आल्यावर पुढें छावणीचे दिवस समीपच आले आहेत, त्या समयीं इकडून कांहीं गुंता पडणार नाहीं. याप्रमाणें बोलणें जालें. बाईनीं पत्राचीं उत्तरें लिहून दिधलीं आहेत. तीं सेवेसीं रवाना केलीं असत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १२७.

श्री. ५ एप्रील इ. स. १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री पाटीलबावांचा मुक्काम लालसोट येथें आहे. तिकडील वर्तमान, हिंमतबहादर गोसावी याजवर फौजेची चौकी होती, त्यास तो आपले जमावानिशीं निघून डंघईत गेला; व इंग्रजांचा वकील राजश्री पाटीलबावांस न पुसतां उठून लखनऊस गेला. याप्रमाणें वर्तमान ऐकिलें. राजश्री कृष्णाजीपंत भावे व पांडुरंग रघुनाथ व गंगाजी हुजरे असें येथें छ ६ जमादिलाखर गुरुवारीं आले. रामनवमी व दशमी दोन मुक्काम आहेत. बाईची भेट, उत्साहाचे गडबड याजकरितां जाहली नाहीं. भेटी जाहल्यावर वर्तमान होईल तसें सेवेसीं लिहीन. त्यांनीं एक पत्र दिलें तें पाठविलें. सेवेसीं पावेल. पुढें राजश्री पाटीलबावांकडे जातात. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पैवस्ती चंद्र साबान.

लेखांक १२८.

येथून जोडी गेली त्याबराबर आले. श्री. ८ मे इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींचें सेवेसीः—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ९ रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र २९ जमादिलाखरचें पत्र सादर जालें, तें चंद्र ४ रजबीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, चंद्र २४ रविलाखरचें पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिला मजकूर सर्व कळला. याप्रमाणें पुढें होत जाईल तें लिहित जाणें ह्मणून आज्ञा, व ऐवजाचे रवानगीविषयीं बाईस बोलला त्याचें उत्तर, साल मजकुराचा ऐवज जाला तो दिला, तूर्त एक पैसा मिळत नाहीं, पेस्तर सालावर गोष्ट टाकिली ह्मणून लिहिलें. त्यास हें बोलणें चांगलें कीं काय? माळव्यांतील वगैरे महालचे पांच लाख रुपये जमा कीं काय, हें बोलणें कसें ठीक दिसतें? राजश्री सुभेदार मातबर, फौज जमा करून सरकारआज्ञेवरून तयार जाले, बराबर आले. हल्लीं स्वतंत्र कितुराकडे टिपूची फौज होती, त्याजवर गेले आहेत. पुढें छावणीचे दिवस आले. तेव्हां छावणी करणें प्राप्त. फौजेचा खर्च चालून सरदारीचा नक्ष राहिला पाहिजे. पांच लाख रुपये बाईनीं पाठविले, त्यास, फौज पंधरा हजार, शिवाय गाडदी व तोफा यांस दरमहा खर्च किती लागतो? पांच लाख रुपये किती दिवस पुरतील? याजकरितां बाईनीं कसेंही करून बाकीचा ऐवज पाठवावा ह्मणून बाईस व तुह्मांस दोन पत्रें लिहून पाठविलीं

आहेत. तीं पावलींच असतील. त्याप्रमाणें बाईशीं बोलून ऐवजाची रवानगी लवकर करवावी. सरदारींत खर्चाचा गवगवा जाहल्यानें नक्ष कसा राहील, याचा विचार बाईनीं पुर्तेपणें मनांत आणावा, आणि ऐवजाची रवानगी करावी हें चांगलें. विलंबालाखालीं टाकूं नये. याप्रमाणें तुह्मीं बोलावें. या समयीं मोबदला घेऊन ऐवजाची रवानगी लवकर होय तें करावें. समय रक्षावा हें चांगलें. सुभेदारांनीं अठरा हजार फौज ठेविली. स्वतंत्र टिपूची फौज कितुराकडे होती त्यावर गेले. हे जातांच, ती फौज पंधरा वीस कोस मागें सरून झाडीचे आश्रयानें गेली. हे पाठीमागून त्यावर गेले. ही बातमी परस्परें बाईकडेही जातच असेल. आह्मीं नबाबासुद्धां कपटसंगमास कृष्णा उतरून दक्षिणतीरास आलों. टिपूही भारी सरंजामानिशीं येत आहे. श्रीमंतांचे प्रतापें घडेल तें लिहून पाठवूं ह्मणून आज्ञा. त्यास आज्ञेप्रमाणें पत्रार्थ अक्षरशा दोन तीन दिवस बाईस सांगत गेलों व मुत्सद्दी राजश्री मुकुंदराव हरी व बाळाजी कृष्ण व विनायक बाजी त्रिवर्ग व मातुश्री व पांच मंत्री याप्रमाणें चंद्र ७ रजब शनिवारीं एकांतसमयीं घाट घालून वर्तमान पत्राचें निवेदिलें. त्याचें उत्तर म्यां कसें लिहावें? तें आपण सांगितलें तसें लिहीन. त्यावरून बाईचे समक्ष उत्तर द्यावयास सांगितलें कीं, तूर्त दोन लक्ष रुपये पाठविले ते पावलेच आहेत. त्याचा जाब येईल. छावणीचा मजकूर समजला. तर पेस्तर सालचे ऐवजीं ऐवज घेऊन रवाना करूं. मीं उत्तर दिलें कीं, छावणीचे दिवस दूर कोठें? एक मास मृग लागावयास आहे. त्यांतही पत्रें जातात. तोंवर मृग लागलाच जाणावा. ऐवज मोबदला करून समय रक्षावा हें विहित. परंतु त्यांचीं बोलणीं जीं आहेत तींच. कोणाचें कर्ज घेऊन ऐवज मोबदला करून माळव्यांतील महालचा ऐवज पांच लक्ष कीं काय ह्मणून त्यास सुचविलें. त्याचें उत्तर कीं वारंवार काय सांगावें? अखंड ताळेबंद जातात. राजश्री दादाजी गंगाधर दाखवितात. ऐवज असून ठेवीत नाहींत. सरदारी खर्च व नक्ष ठेवणें श्रीमंतांकडे आहे. याप्रमाणें जालें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें असे. सरकारचे आज्ञेवरून वारंवार त्यांस स्मरण देत आहें. करणें त्यांची आकत्यारी आहे. पूर्वीं दोन लक्षांच्या हुंड्या पाठविल्या, त्या पावल्या असतील. त्याचें उत्तर आल्यावर आणीक ऐवज रवाना होईल, असें आहे. यावर दिवसगत काय लावितील हें कळेना. राजश्री बाबुराव रायदुर्गकर यांचा मजकूर आलादा पुरवणींत लिहिला आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र २५ साबान

लेखांक १२९.

सबा समानीन ज्येष्ठ मास. **श्री.** २ जून इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:- चंद्र १५ जमादिलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र २६ रजबीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, राजश्री यशवंतराव गंगाधर यांजकडे हुंड्या दोन लक्षांच्या आल्या, त्या येथें लष्करांत हुंड्या आल्यावर ऐवज लिहिल्याप्रमाणें घेतला जाईल व पत्राचीं उत्तरें दिलीं जातील. बाकी ऐवज राहिला, त्याविषयीं दोन पत्रें बाईस व तुह्मांस लिहून पाठविलीं आहेत, तीं पावलीं असतील. त्याप्रमाणें बाईशीं बोलून बाकीचे ऐवजाची तरतूद करून, लवकर रवानगी होय असें करावें, व इकडील वर्तमान, आह्मी नबाबासुद्धां बदामी नजीक आलों. पुढें बदामी वगैरे किल्ले घ्यावयाचा मजकूर आहे. राजश्री सुभेदार कितुराकडे आहेत. कितूर तालुक्यांत दरोबस्त ठाणीं बसविलीं. कितुरास मोर्चे बसविले असेत. लवकरच येईल. टिपू पट्टणांत आहे. लवकर निघणार. कांहीं फौजा पुढें रवाना केल्या आहेत. अशी बातमी आली. पुढें होईल तें लिहून पाठवूं. सुभेदार मसलतीवर आहेत व फौज भारी आहे. याजकरितां बाईशीं तुह्मीं लिहिल्यान्वयें बोलून, खर्चाची सरबरा लवकर करीत असें करावें ह्मणून आज्ञा. ऐसीयासी स्वामीकडून पत्रें परभारें बाईस आलीं. माझे नांवाचीं पत्रें पेशजीं आलीं तींच पावलीं, व राजश्री सुभेदाराचीं पत्रें वरचेवर येतात. ऐवजाची निकड वारंवार पत्रीं लिहितच आहेत, हें वर्तमान परस्परें येथें ऐकिलें. मसलतीवर आहेत हें पुरतेपणें समजलें आहे. अखंड विनंति प्रसंगानुरूप मी करीतच आहें. येथील विचार दर पत्रीं विनंति लिहित आहें. सांप्रत यांचा विचार कीं, छावणीच जाली तर ऐवज रवाना करावा. तूर्त ऐवज घेऊन पाठविला, त्याची भरती सावकाराची जाहली. कांहीं राहिली, ती करून पुढें लवकरच रवानगी करूं, असें ह्मणतात. राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें, वरचेवर ऐवजासाठीं सांप्रत दोन चार आलीं आहेत. त्याचीं उत्तरेंही त्यांस गेलीं. आपणांकडील पत्रांचीं उत्तरें परभारें पाठविलीं आहेत, त्यांवरून श्रुत होईल. सांप्रत माझे नांवें चंद्र १५ जमादिलाखरचें पत्र सादर जालें, त्या पत्राचा अर्थ बाईस श्रवण करविला. ऐवजाचे रवानगीविषयीं समक्ष सूचना केली आहे. ह्मणतात कीं, आह्मी त्या विचारांत आहोंत. उत्तरें येथून रवाना केलीं आहेत. ऐवज छावणीचे सुमारास पाठवूं. चिंता नाहीं. याप्रमाणें बोललीं आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै। चंद्र १० रमजान सबा समानीन.

लेखांक १३०.

श्री.

२३ जून इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २६ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:— चंद्र ६ साबानचीं पत्रें सेवेसीं लिहून रवाना केलीं, तीं पावलीं असतील. सांप्रत राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें लष्करांतून आलीं. लिहिलें होतें कीं, श्रीमंत राजश्री नाना बदामीचा किल्ला घेऊन, वरकड फौजा येथें छावणीस ठेऊन, आपण स्वार होऊन पुण्यास गेले. आह्मी येथें छावणीस राहिलों. खर्चाची तजवीज लौकर करून पाठवावी, व तोफा दहा शेर वजनी गोळ्याच्या, चार पांच आह्मांकडे रवाना कराव्या. कृष्णेपारचा मुलूख कुल लुटून फस्त केला. जमीयत भारी आहे. दुसरें, छावणीचा प्रकार, त्यास खर्चाची तारांबळ न होय तें करावें. याप्रमाणें बाईस पत्रें त्यांचीं आलीं. त्यावरून कळलें कीं, स्वामी पुण्यास आले, किल्ला बदामीचा हस्तगत जाला, फार काम जाहलें. शत्रू स्थळ सोडून आला नाहीं. त्याचा पराजयच आहे. श्रीमारुतीचा दृष्टांत जाहला, तो खरा आहे. येथें तेलंग ब्राह्मण कित्येक येतात. वर्तमान सांगतात कीं, टिपूचे घरांत फितूर फार आहे. सरकारच्या फौजा श्रीरंगपट्टणापावेतों गेल्या, तरी तो बाहेरी निघत नाहीं. रायदुर्ग व चितलदुर्ग, हरपणहळ्ळी या संस्थानचा भेदी येथें आहे. त्याविषयीं पूर्वींच विनंति लिहिली होती. रायदुर्गप्रांतीं त्याची माहीतगिरी वगैरे फार आहे. लष्करांत आल्यास तेथील संस्थानांचा बंदोबस्त करून देईन ह्मणतो. पूर्वीं राजश्री परशरामपंतभाऊस एक वेळ भेटला. त्यांची मर्जी न पाहिली. मग उठोन इकडे श्रीकाशीस जावयास आला. तो चार मास येथें राहिला. त्याचें वर्तमान पेशजीं लिहिलें आहे. आज्ञा आलियासारखें त्यासीं बोलोन त्याची रवानगी करूं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १३१.

पै॥ चंद्र २४ रमजान सबा.

श्री.

२९ जून इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:—चंद्र १० रजबचें आज्ञापत्र एक माझे नांवें व एक बाईचे नांवें, एकूण दोन पत्रें कासीद-

जोड्यांजवळ देववून रवाना केलीं. त्याच जोडीजवळ चंद्र २५ रजबचीं आज्ञापत्रें दोन, एक माझे नांवें व एक बाईस, किल्ल्याचा मजकूर लिहून रवाना केलीं. तीं पत्रें परभारें जोडीदार यांनीं बाईकडे दिधलीं. त्याचा मजकूर त्यांणीं उत्तरीं लिहून दिधला. चंद्र १० रजबचे पत्रीं खर्चाचे विषयीं आज्ञा होती कीं, १० लक्षांपैकीं सात लक्ष पावले, बाकीचे तीन लक्ष राहिले, त्याची रवानगी करावी; व पुढें सन सबाचे ऐवजीं तरतूद करून, वरचेवर छावणीचे उपयोगीं ऐवजाची रवानगी करवीत जावी. वारंवार स्मरण देऊन ऐवज समयास पावेसें करावें. छावणीचे दिवस, त्या वेळेस बाईकडून गुंता पडावयाचा नाहीं; ह्मणून तुह्मांशीं भाषण जालें आहे. तर वरचेवर स्मरण करून लिहिल्यान्वयें ऐवजाची रवानगी होय असें करणें, ह्मणून आज्ञा. त्यावरून बाईशीं बोलणें जालें. बहुत प्रकारें पहिलेसारखी वर्तणूक आतां नाहीं. 'मी कोठून देऊं? मजपाशीं काय आहे?' हीं भाषणें सांप्रत नाहींत. तीन लक्ष रुपये राहिले, त्यांची रवानगी करितात. परंतु सन सबाचे ऐवजीं त्यांचें बोलणें आहे. मीं उत्तर दिलें कीं, सीत समानीनचे सालांपैकींच तीन बाकी आहेत, व सन सबा, एकूण ऐवजाची तरतूद करून छावणीस पोहचेसें आपण करावें. यावर त्यांनीं उत्तर लिहून दिलें. त्यांतील अर्थ, सालमजकूरचे ऐवजीं तीन लक्ष राहिले, ते रुपये रवाना करूं. आह्मी वारंवार झाडे वगैरे समजावीत असतां, मागतीं मागील ऐवज राहिला, त्याजविषयीं लिहिलीं येतात हें काय? आंत बाहेर कूस राखून आह्मी वर्तणूक करीत नाहीं. याप्रमाणें उत्तरें दिधलीं आहेत. आह्मी विनंति करीतच आहों. त्यांचें ह्मणणें तसें आहे. पुढें घडेल तें खरें. किल्ल्याचें वर्तमान ऐकल्यानंतर बहुत संतोष पावली. सरकारचा नक्ष जाला. येणेंकडून सर्वांस आनंद आहे. छावणीचे दिवस, छावणी कोणें स्थळीं नेमिली? कृष्णेपार छावणी जालीयास फार चांगलें. फार करून कृष्णेपारच होईल. शत्रूचें संधान राखून किल्ल्याचे सन्निध छावणी जालीयास ठीक आहे. टिपूकडील बातमी वरचेवर असावी. त्याजकडील बातमी, येथें तेलंग लोक येतात, ते सांगतात कीं, हा कालवर पट्टणांत आहे. पुढें आला गेला नाहीं. बरसात सुरू जाली ह्मणजे पायदळ घेऊन निघणार, असें सांगतात. महाराजांनीं ती बातमी राखली असेल. धारवाड सरकारांत आली असे जनवदंता आहे. श्रीकृपेंकरून सरकारचा नक्षच होईल. शत्रूचें पारिपत्य यथास्थित घडेल. वरकड आमचे खर्चाविषयीं पूर्वीं विनंति लिहिली होती. आज्ञा जाली नाहीं. कर्ज लोकांचें फार जालें आहे. तेथें राजश्री कृष्णाजी भैरव थत्ते यांचें देणें व येथें देणें जालें आहे. यावर खावंद स्वामी कृपा करून जसें ठेवतील तसें राहूं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १३२.

पैवस्ती छ २७ सव्वाल सन सीत समानीन. **श्री.** १६ आगष्ट इ. स. १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २१ माहे सवालपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—आनंदीबाई निंबाळकरीण देशीं जात होती. राजश्री पाटीलबावांपासून निरोप घेऊन ग्वालेरीपावेतों आली. तेथें शरीरास समाधान नव्हतें. त्यावरून तेथेंच मृत्यु पावली. ह्मणून वर्तमान आलें. व पादशाहा रमजानचे इदीकरितां दिल्लीस गेले ह्मणून ऐकिलें. ते सेवेसीं लिहिलें असे. राघोगड हा कालवर हस्तगत जाला नाहीं. राजश्री लक्ष्मणराव कृष्ण परांजपे यांजविषयीं विनंति लिहिली होती. त्यांचें मानस कीं भोपाळ संस्थान बहुत खराब आहे; तेथील बंदोबस्त जाला तर सरकारकिफायत चांगलीच आहे. याविषयीं मजला आज्ञा आली, तर सेवेसीं येऊन तेथील वर्तमान किफायतीचें वगैरे निवेदन करीन, ह्मणून सांगतात. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १३३.

पै॥ चंद्र ३ जिल्हेज सबा समानीन. **श्री.** ९ सप्टेंबर इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १६ माहे जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेषः—चंद्र १७ रमजानचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र ११ जिलकाद भोमवारीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, कर्नाटक प्रांतींचे ब्राह्मण आहेत, परंतु एकाच्यानें कांहीं होत नाहीं. राजश्री हरीपंत तात्यांकडे संधानें येतात. ते समजून करणें तें करितील. व बाईचे पत्रांचीं उत्तरें जालीं ह्मणजे रवाना करणें, व ऐवजाची रवानगी लवकर करवावी ह्मणून पत्रीं आज्ञा जाली. त्यास, कर्नाटक प्रांतींचा बोलणार ब्राह्मण त्यास निरोप दिला. व बाईच्या पत्राचीं उत्तरें घेऊन बीरम कासद दिा कृपाराम मिर्धा यांजसमागमें पाठविलीं आहेत. त्याजबराबर विनंतिपत्रें मीं आपलीं लिहिलीं आहत. तीं चंद्र २७ रमजानीं सेवेसीं येथून रवाना केलीं असेत. ऐवजाची निकड बाईस करीतच आहें. श्रावणमासाकरितां विलंब लागला. येथें हुंडणावळ फार पडती, ह्मणून राजश्री दादाजी गंगाधर यांस बाईनीं पत्रें पाठविलीं कीं, येथून रोकडा ऐवज रवाना करूं. पुण्यांत ऐवज पावल्यावर, राजश्री सुभेदार यांनीं

स्वार व उंटें पाठवून ऐवज घेऊन जावा. याप्रमाणें पत्रें राजश्री सुभेदार यांजकडे व त्यांजकडे गेलीं आहेत. ऐवज रोकडा जमा करितात. मध्यें सप्ता आरंभिला, त्यामुळें जाबसाल जाला नाहीं. आतां रवानगी करितात. नित्य वरचेवर स्मरण देत आहें. राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें श्रावण वद्य ११ स आलीं. पत्रीं बहुत खर्चाची निकड बाईस लिहिली होती, व आदवानीचा किल्ला टिपूनें माघारा घेतला; तेथें ठाणें ठेऊन टिपू फिरून गेला. जातांना हंपी विरुपाक्ष यास तैलादिक वस्त्रें लावून अग्नीचा उपद्रव दिला ह्मणून लिहिलें होतें, व महागाई फार आहे. पैरण मिळत नाहीं. लोकांची अडचण खर्चाची फार आहे. त्यांवरून वडिलांस लिहिलें आहे. तर ऐवज लवकर रवाना करावा. व पूर्वीं तुह्मीं दोन लक्ष रुपये पाठविले, त्यांपैकीं आह्मांस एक लक्ष पावले, दोन लक्ष पावले नाहींत. तर राजश्री गणपतराव गद्रे यांस पत्र पाठवावें. याप्रकारें सुभेदारांचीं पत्रें आलीं. त्यावरून बाईनीं राजश्री गणपतराव गद्रे यांचे गुमास्ते राजश्री बाळाजी रावजी यांस बोलावून ताकीद केली कीं, दोन लक्ष रुपये त्यांपैकीं चिरंजीव तुकबास एक लक्ष रुपये पावले, बाकीचे पावले नाहींत; तर गणपतराव यांस लिहून उत्तर आणवणें. त्यावरून गुमास्ते यांनीं राजश्री गणपतराव गद्रे यांस पत्रें पाठविलीं आहेत. बाई मजला ह्मणत होती कीं, सरकारचें उत्तर दोन लक्ष रुपये पावल्याचें आलें; राजश्री सुभेदाराचें उत्तर आलें नाहीं. त्यावरून मीं त्यांस उत्तर दिलें कीं, तुह्मांकडून ऐवज समयास पोहोंचत नाहीं. सरदार मोहीमशीर, त्यामुळें सावकाराचा ऐवज मोबदला जाला असेल तर न कळे. येविषयीं सेवेसीं पत्रें कालच बाईनीं पाठविलीं आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

पैवस्ती चंद्र १४ जिल्हेज

लेखांक १३४.

सबा संमानीन. **श्री.** ११ सप्टेंबर इ.स. १७८६.

''श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:- विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १७ माहे जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:- येथून चंद्र १९ जिलकादीं विनंतिपत्रें लिहून सरकारची जोडी कासदाची सेवेसीं रवाना केली आहे. हुंड्या दोन लक्ष रुपयांच्या व पत्रें लिहून राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे बाईनीं पाठविलीं, हें वर्तमान जोडीसमागमें सेवेसीं लिहिलें आहे. सांप्रत राजश्री पांडुरंग राम चांभारगोंदेकर, राजश्री पाटीलबावांकडून राजश्री सुभेदार यांजकडेस वकिलीस होते, त्यांजला पत्र पाटीलबावांनीं पाठविलें कीं, तुह्मी तेथें आपले

तर्फेचा कारकून ठेऊन, आह्मांपाशीं येणें. त्यावरून राजश्री पांडुरंग राम यांनीं राजश्री सुभेदारांजवळ आपले निसबतीचा कारकून ठेऊन मशारनिल्हे येथें आले. बाईची भेट जाली. खलबत जालें. सालगुदस्तां स्वारी पुण्याहून निघून पुन्हां मुक्कामीं स्वारी येई तोंवर त्यास माहीतगिरी, व मोंगलांचा व सरकारचा तट पडला; पुढें आदवानी टिपूनें घेतली; यावर मोंगल शरण जाला; हें वर्तमान बाईजवळ निवेदन केलें. त्यास कचें वर्तमान ठाऊक कोठून? परंतु ऐकिल्या गोष्टी सांगत होते. त्यांजबरोबर राजश्री दादाजी गंगाधर यांनीं सांगून पाठविलें होतें कीं, रामपुऱ्याची मामलत राजश्री गणपतराव विष्णू यांजकडे सांगावी; त्यांचा कारकून हिशेबास पाठवावा; यांत श्रीमंताची मर्जी राहते. असा बाईस त्यांनीं निरोप सांगितला. त्यावरून बाईनीं त्यांस उत्तर केलें कीं, रामपुरा तीन वर्षें त्यांस करार करून दिला आहे, तो काढीत नाहीं. पाहिजे तर गद्यांनीं टोंकेची मामलत करावी. याप्रमाणें पाडुरंग राम यांनीं राजश्री दादाजी गंगाधर यांचे नांवें बाईचें पत्र घेऊन, काल चंद्र २५ जिलकादीं स्वार होऊन राजश्री पाटीलबावांकडे गेले. पत्र राजश्री दादाजीकडे त्यांनीं पाठविलें आहे. दुसरें वर्तमान, राजश्री पाटीलबावांनीं, आनंदीबाई निंबाळकरीण मृत्यु पावली, तिचे जहागिरीचे बंदोबस्ताविषयीं नबाबास लिहिलें व खिजमतगार पाठविले होते. त्याप्रमाणें नबाबांनीं जहागिरीचा बंदोबस्त करून देऊन, खिजमतगार रवाना केले. तेही याच मार्गें येऊन, बाईस भेटून हें वर्तमान सांगितलें. नबाबांनीं वस्त्रें व जवाहीर राजश्री पाटीलबावांस दिधलीं, तीं सांगितलीं; दाखविलीं नाहींत. जबानीं सांगत होते. खिजमतगार राजश्री पाटीलबावांकडे गेले. पूर्वीं सेवेसीं जुनागडकर दुलभजी मेहेता व गोविंदजी मेहेता यांचा मजकूर लिहिला होता. त्यांजकडील ब्राह्मण येथें आहे. त्याच्या उत्तराची प्रतीक्षा आहे. त्याचें बोलणें कीं, सरकारकिफायत करूं. त्याचप्रमाणें सावकारी निशा हुजूर येऊन करून देऊं, याप्रमाणें बोलतात. आज्ञा आल्यावर त्यास निरोप द्यावयाचा जाहला तर देऊं. तिकडील बंदोबस्ताचा व नवा मुलूख घेऊन द्यावा; करार प्रतिज्ञापुरस्कर करितात. यास मध्यस्त जामीन, सावकारी हमी देऊं ह्मणतात. बंदरें वगैरे सरकारांत घेऊन देऊं. गायकवाड मध्यें मारून खातात; सरकारची नुकसानी करितात; मुलखाची आबदानी करूं देत नाहींत. त्याचा जिमा करितात, असें बोलत आहेत. ह्मणून सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १३५.

श्री. १४ आक्टोबर इ. स. १७८६.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २७ माहे जिल्हेजपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र ६ जिल्हेजचीं विनंतीपत्रें लिहून रवाना केलीं, त्याचे जाब आले नाहींत. हुंड्या राजश्री दादाजी गंगाधर यांचे विद्यमानच्या पावल्या असतील, व पत्राचीं उत्तरें बाईनीं त्यांजकडेच पाठविलीं, तीं पावतील. पुढें ऐवजाविषयीं स्मरण देतच आहें. त्यांचें बोलणें कीं तीन लक्षांचा ऐवज पाठविला, तो पावून त्याचें उत्तर आल्यावर पुढें दुसरी रवानगी करूं. पूर्वीं हुंड्या पाठविल्या, त्यांत बंधी मुदत दिन ४१ दिवसांची आहे. हुंड्या सही करून सावकारापासून घ्याव्या. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र ३० मोहोरम सनसवा संमानीन मार्गशीर्ष मास.

लेखांक १३६.

श्री. ७ नोव्हेंबर इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १५ माहे मोहोरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— तीन जोड्या कासिदांच्या येथील तैनातीपैकीं हुजूर आहेत. येथें एक जोडी आहे. तेथील तीन जोड्या रोजमुऱ्याकरितां राहिल्या, ह्मणून फार दिवस लागले. आज्ञापत्र आलें नाहीं, हेही चिंता फार असे. येथील खर्चाविषयीं वारंवार विनंति लिहित गेलों ह्मणून आज्ञापत्र सादर जालें नाहीं. त्यास आमचे खर्चाची वोढ किती? येथें हर कोणाचें कर्ज घेऊं? परंतु व्याज चढतें. त्या अंदेशाकरितां वारंवार विनंति लिहितों. सारांश, सरकारचा बोलबाला व्हावा हीच इच्छा धरून, श्रीसन्निध निरंतर अभीष्टचिंतनींच आहे. सांप्रत कार्तिक मार्गशीर्ष दोन मास शत्रूंची दिवस कांहीं एक वृद्धि दिसून, पुन्हां पौष्यमासीं पराजय होऊन, उपर सरकारचा व्हावा असें आहे. येथें रेवातीरीं दुसरा उद्योग किमपि नाहीं. ज्याजपाशीं ठेविलें, तेथें एक वेळ त्रितीय प्रहरीं मात्र दोन घटका जावें; मग संपूर्ण दिवस श्रीजवळ अभीष्टचिंतनींच असतो. स्वल्प कालेंच शत्रूचें पारिपत्य घडेल, याविषयीं संशय नाहीं. राजश्री कृष्णाजी नाईक थत्ते यांचें देणें एकतीसशेंपावेतों, त्याचें व्याज शिवाय. येथेंही देणें जालें आहे. यास्तव लिहितों. नेमणुकीशिवाय खर्च जास्त नाहीं. येथील शाईरशिरस्त्याप्रमाणें खर्चास येत आहे. उपाय नाहीं? मुख्य गोष्ट, सरकारची फत्ते जालियास आमचें दरिद्र दूर करावयास महाराजास अगाध काय आहे? सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १३७.

श्री. ७ नोव्हेंबर इ. स. १७८६.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १५ माहे मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथून विनंतिपत्रें सेवेसीं रवाना केलीं, चंद्र १९ जिलकादचीं, तीं पांवलीं असतील. सांप्रत आज्ञापत्र सादर जालें नाहीं. त्यावरून चिंता प्राप्त जाली आहे. इकडे लष्करचीं पत्रें राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांचीं आलीं, तीं आश्विन शु॥ १३ चीं होतीं. त्यां पत्रीं वर्तमान कीं, आश्विन शु॥ ८ शनिवारीं लढाई मातबर टिपूकडील फौजेशीं पांच प्रहर जाली. राजश्री बापूजी होळकर यांनीं शर्त फार केली. त्यामुळें सर्व निघून दोन कोस माघारे आले. त्याजकडील फौज स्वार १८ हजारपावेतों आहेत, व पायदळ साठ हजारपावेतों. शिवाय बाण व तोफा सरंजाम भारी. तीन सरदार करून, फौज तिघांबरोबर सारखी देऊन लढाईस आले आहेत व खांसा बराबर आहे. छापा आश्विन शुद्ध ७ मीस शुक्रवारचे रात्रींस येत होता. त्याची बातमी राजश्री तात्यांस कळल्यावर, सावधतेनें फौज सिद्ध करून सन्मुख गेले. तों दिवस उगवला. दुसरे दिवशीं शनिवारीं पांच प्रहरपावेतों युद्धप्रसंग जाला. उभयतां समतोल राहिले. याप्रमाणें इकडे वर्तमान आलें, तें सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १३८.

श्री. २३ नोव्हेंबर इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १ माहे सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र १० मोहरमीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं. त्याअलीकडील वर्तमानः—राजश्री पाटीलबावांनीं मथुरेपासून दोन कोसांचें कूच केलें. रामगडाकडे शह दिला आहे. राजश्री माधवराव गंगाधर यांची दिवाणगिरी दूर करून राजश्री राघो मल्हार यांस सांगावी असा इत्यर्थ ठरून, राजश्री पांडुरंग नाईक हमीदार जाले होते. त्यास पांडुरंग नाईक मृत्यु पावले ह्मणून तो जाबसाल तसाच राहून, राजश्री माधवराव गंगाधर यांस ऐवज मागूं लागले. त्यांनीं साफ उत्तर दिलें कीं, म्यां सेवा करावी. चार रुपये द्यावयास अनकूळ पडत नाहीं." त्यावरून तूर्त मोघमच आहे. पुढें कोणास काम सांगतील तें न कळे. इतकें ऐकिलें. वर्तमान सेवेसीं लिहिलें आहे. कलम १.

राजश्री त्रिंबक अनंत गोडबोले, श्रीमहायात्रेस जावयानिमित्य महेश्वरास कार्तिक वद्य १३ आले. ते दिवशींच बाईचा बंधू एक उरला होता, तो मृत्यु पावला. त्याजकरितां ते दिवशीं भेट जाली नाहीं. तीन दिवस गेल्यानंतर मार्गशीर्ष शु॥ १ भेट जाली. मीच दर्शनास घेऊन गेलों. एक पातळचोळी देऊन भेट केली. उभयतांचें भाषण उत्तम पारमार्थिक जालें. स्तव परस्परें होऊन बिऱ्हाडास गेले. ते तदनंतर ते दिवशींच, बाई त्यांस शिधा व सामान देऊं लागली, परंतु त्यांनीं घेतलें नाहीं. समागमें इतर लोक होते, त्यांचा शिधा सुमार वीस माणसें व घोडीं दोन परभारें त्यांचा दाणा चारा घेतला. कलम १.

राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांनीं, तोफेचे गोळे व दारू वगैरे सामान रामपुऱ्यास करविलें होतें, तें तयार होऊन छकडे भरून येथें आलें. येथून बाईनीं त्यांजकडे रवाना केलें, व पेंढारी यांनीं इकडे उपद्रव फार दिला, त्याजकरितां राजश्री सुभेदार यांनीं, पत्रें पेंढारी यांस व बापूजी होळकर यांस पाठविलीं कीं, देशीं लवकर येणें. ह्मणून मुजरद शरीफभाई आले, व पत्रें आलीं. राजश्री संताजी होळकर येथें आले आहेत. बाईचे भेटीस्तव आले. बाईचा बंधू वडील एक राहिला होता, तो येथें आणिला होता. तो मृत्यु पावला. दोन चार दिवस श्रमीच होती. आतां स्वस्थ आहेत. कलम १.

पादशाहा दिल्लीहून बाहेर निघून डेरेदाखल जाले. इरादा रामगड हा कालवर सरकारांत दिला नाहीं ह्मणून निघाले. त्यांचा शह रामगडावरच आहे. कलम १.

राजश्री त्रिंबक अनंत गोडबोले यांजसमागमें सरकारचीं पत्रें बाईचे नांवें होतीं, तीं बाईस दिधलीं. मशारनिल्हेस तों उज्जनीस कांहींएक दिवस रहावयाचें आहे. येथून जातील तेव्हां बरोबर स्वार प्यादे देऊन उज्जनीस पावते करवितों. मशानिल्हेंनीं स्वामींचे नांवें पत्र दिलें, तें बजिन्नस पाठविलें आहे. कलम १.

सदरहू कलमें पांच सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १३९.

श्री. २ दिसेंबर इ. स. १७८६.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ११ सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः-चंद्र २० मोहरमचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र २ सफरीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं,

'बाईस सांगून, पूर्वीं लिहिलें आहे त्याप्रमाणें ऐवजाचा भरणा लवकर व्हावा. मोहिमेचे दिवसांत बाकी राहिली कीं काय? ऐवज येणें किती व आला किती? सारांश, याउपर विलंब लावूं नये. याप्रमाणें तुह्मीं बाईशीं बोलून, ऐवजाची रवानगी लवकर करवावी' ह्मणून आज्ञा. त्यास, आज्ञेप्रमाणें बाईशीं बोलून तूर्त त्यांनीं दोन लक्ष रुपयांच्या हुंड्या तिलोकसी पदमसी सावकार यांचे दुकानच्या घेऊन, राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे रवाना केल्या आहेत. प्रविष्ट होतील. पुढें वरचेवर ऐवजाविषयीं बाईस स्मरण देतच आहें. परंतु यांचें मानस याहून अधिक पैका पाठवावा असें दिसत नाहीं. दादाजीस येविषयींचें यांनीं घराऊ काय लिहिलें असेल तें न कळे! कलम १.

वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री अय्याशास्त्री श्रीकाशीस जावयाकरितां आले, ते येथें चंद्र ५ सफरीं दाखल जाले. बाईंची भेट जाली. सन्मान केला. शत रुपये रोख व दोन वस्त्रें संभावना केली. दोन माणसें देवाशापर्यंत बरोबर दिलीं. पुढेंही सागरपावेतों सुरक्षित पोंहचतशीं पत्रें देऊन रवाना केलें. १.

राजश्री संताजी होळकर येथें आले होते ह्मणून पूर्वीं लिहिलें होतें. त्यास पेंढारी यांचे ताकिदीसाठीं सेंदव्यास रवाना केलें कीं, झाडून पेंढारी, मार्गांत सरकारी महाल वगैरे सरदाराचे आहेत, त्यांस उपद्रव न होतां, पेंढारी यांस काढून द्यावें. राजश्री तुकोजीबावांकडे रवाना करणें ह्मणून. कलम १.

राजश्री पाटीलबावांकडील वर्तमान पूर्वीं सेवेसीं लिहिलें होतें. त्याअलीकडे पादशाहा यांच्या व त्यांच्या भेटी जालया. रामगड किल्ला हस्तगत जाला. सरकारचें ठाणें बसलें. पुढें रोख जयपुराकडे जावयाचा आहे. राघोगड अद्यापि हस्तगत जाला नाहीं. कलम १.

सयाजी व गिरमाजी हुजरे, जथे भिकाजीनाईक, हे उभयतां सरकारांतून पाटीलबावांकडे जावयास आले. ते मार्गीं सेंधव्याचे घांटांत पेंढाऱ्यांनीं लुटले. शुद्ध नग्न होऊन येथें आले. पत्रें मात्र राहिलीं. बाईस सांगून दोघांस दोन पागोटीं व दोन शेले व चार रुपये वाटखर्चास देवविले, व मीं आपलेपासून दोन रुपये भांडीं घ्यावयास देऊन, चंद्र ७ सफरीं पुढें रवाना केलें. १.

वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री कुटुंबशास्त्री सकुटुंब वाराणशीस जावयानिमित्त आले. ते चंद्र ७ सफरीं येथें आले. बाईनीं त्यांचाही सत्कार करून दोन शत रुपये रोख व दोन वस्त्रें संभावना करून पुढें मार्गस्थ केलें. १.

राजश्री गणपतराव विष्णु गद्रे यांजकडे बाईकडून रामपुरा वगैरे येथील मामलत होती....त्यास सालमजकुरीं बाईनीं, गद्रे यांची तगीरी करून, त्यांचा

गुमास्ता नरहर सदाशिव कमाविसीचे कामावर होता, त्याजकडेच मामलत सांगितली. हें वृत्त पूर्वीं सेवेसीं लिहिलेंच आहे. परंतु गद्रे यांची मामलत गद्रे यांजकडेच सांगावी ह्मणून दादाजी गंगाधर यांजकडून कारकून येथें आला आहे. परंतु घडेलसें दिसत नाहीं. कलम १.

एकून कलमें सात, सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १४०.

श्री. २४ जानेवारी इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ४ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— बाईनीं श्रीसूर्यग्रहणास एक लक्ष रुपयांचा संकल्प करून हत्ती दान दिला. ३? तुळा केल्या. एक तुळा मुख्य सुवर्ण व रुपये १६ हजार, आपण व नातवास घेऊन तुळा केली. याप्रमाणें दानधर्म केला. राजश्री रामराव त्रिंबक व राजश्री केसो गणेश कुंटे यात्रा घेऊन येथें पौष्य वद्य १२ आले. दीड हजार यात्रा आहे. बाईनीं सर्व यात्रेस मेजवानी रामकुंडावर सर्वांस भोजनास बोलाविलें. रामराव त्रिंबक वगैरे भोजनास बागांत गेले. बाईनीं तेथेंच भोजन केलें. हा कालवर रामराव व केसोपंत कुंटे आहेत. माघ शुद्ध ८ यात्रा उतरून देशीं जाणार. राजश्री महिपतराव साठे व राजश्री बाबुराव वैद्य मागाहून येणार. वरकड मोठी यात्रा घेऊन राजश्री मोरो बापूजी परभारें हुसंगाबादेवरून देशास गेले. याप्रमाणें वर्तमान. राजश्री पाटीलबाबा व पादशाहा एकत्रच आहेत. डीग भरतपुरचे सुमारें आले आहेत ह्मणून ऐकिलें. सांप्रत बाईस अराणुक, यात्रेची रवानगी व दानधर्माचा विनियोग या हर्षामुळें क्षणभर अवकाश नाहीं. रामराव त्रिंबक वगैरे पारनेरकर मंडळी यात्रेबराबर आहे. ती गेल्यावर आमचें बोलणें होईल तें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १४१.

पै॥ छ १४ जमादिलावल सन सबा. श्री. २१ फेब्रुवारी इ. स. १७८७.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—गंगाजळनिर्मळ अहिल्याबाई होळकर यांच्या पत्राचीं उत्तरें घेऊन छ १४ रबिलावलीं जोडीबराबर सेवेसीं

रवाना केलीं, तीं पत्रें पावलीं असतील. त्याउपर ऐवजाविषयीं वारंवार बाईस स्मरण करीत होतों. मध्यें बाईचे शरीरास समाधान नव्हतें. मासपक्ष श्रमीच फार जाली. त्यावर औषधउपाय करून आराम जाला. दरबारांत येऊं लागल्यानंतर मागतीं स्मरण केलें. त्यावरून सावकारासीं बोलोन, तूर्त एक लाख रुपयांची एक हुंडी, तिलोकसी पदमसीचें दुकानची घेऊन, आपणास पत्र व दादाजीस पत्र लिहून, हुंडी करून लाखोटा छ १ जमादिलावलीं रवाना कासदजोडीबराबर जाला. मजला पत्र द्यावयास सांगितलें. त्यावरून बाईच्या जोडीबराबर मीं सेवेसीं पत्र लिहिलें. तें राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडोन प्रविष्ट होईल. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १४२.

श्री. २१ फेब्रुवारी इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—राजश्री बापु वाघमारे यांचे बुणगे लष्करांतून आले. त्याजकडील वर्तमान त्यांणीं सांगितलें कीं, लष्करांत मरीचा उपद्रव फार जाला आहे. लढाई तों तूर्त नाहीं. टिपूचे फौजेसीं दहा कोसांचें अंतर आहे. सारी फौज बुणगे माघारी जाऊन स्वामी कार्तिकाचें मुलखांत फौज गेली; व बाहादुरबिंडा सरकारांत किल्ला आला आहे, त्यास मोर्चे टिपूनें येऊन लाविले. दोन तीन हल्ला किल्लेदारांनीं मारून काढल्या. पुढें काय जालें तें कळलें नाहीं. याप्रमाणें सांगत होते. बाईनीं राजश्री सुभेदार यांस पत्र पाठविलें कीं, 'टिपूचें करणें कृत्रिम फार आहे. तुह्मांकडे कागदपत्र पाठवीत जाईल. त्यास तुह्मीं बहुत सावध राहावें. फंदफितूर कोणाचा ऐकत न जावा. तुह्मांस बदनाम करील असा जो असेल, त्यास दूर ठेवावें. पेंचांत पडाल अशी वर्तणूक न करावी.' याप्रमाणें पत्रें लिहिलीं. हें माझे समक्ष, याप्रमाणें कारकुनास पत्रें लिहावयास सांगितलीं, त्यावरून सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १४३.

श्री. २१ फेब्रुवारी इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तगाईत छ २ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असो. विशेषः—

नबाब निजामतदौला यांजकडील उंट नफर सुमारें ३५० साडेतीनशें, एक घोडा व मेवेजात जिन्नस दोन पल्ले मारवाड प्रांताहून इंदुरास आले. तेथून इंदुरपावेतों सुरक्षित आले. इंदुरीं अटकाव जाला. तेथें हशिलासाठीं अटकाविलें. नबाब यांजकडील जमातदार लालखां उमदा माणूस बराबर होता. त्यानें दीड महिना प्रयत्न केला. बाई परवानगी देईनात. त्यास, वर्तमान कळलें कीं, श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान साहेबांकडून वकील येथें आहे. त्यावरून लालखां जमातदार भेटीस आले. त्यांणीं वर्तमान सांगितलें. सरकारचें दस्तक त्याजपासीं होतें, तें पाहिलें. मग बाईची त्याची भेट करवून ८।१५ दिवस जाबसालास लागले. परंतु बिनदिक्कत हंसील न घेतां, साडेतीनशें उंट व घोडा १ व जिन्नस पार करून दिधलीं. तें भागानगरास जाऊन पावतील. राजश्री पाटीलबावा दिल्लीनजीक गेले. पातशाहाची मुलाजमत जाली. पुढें शिकाचें पारिपत्य करून मेवातीयांचें पारिपत्य चांगलें केलें. त्यांची विहीण शाहाबाई [शामाबाई?] सितोळी, त्यांजकडे जावयास येथें आली. एक दिवस मेजवानी बाईनीं केली. सांप्रत उज्जनीस आहेत. पाटीलबावांकडून स्वार आलीयावर जाणार. राजश्री रायाजी पाटील यांचे बंधु देशास गेले. येथें येऊन बाईस भेटून पुढें देशास आले. त्यांच्या जबानीचें वर्तमान कीं, मराठी फौज फारशी नाहीं. रांगडी फौज व पलटणें यांजवर कृपा फार. राजश्री जिवाजी बल्लाळ यांजवर इतराजी जाली आहे. चौकींत ठेविले. बक्षी दुसरा रांगडाच केला. याप्रमाणें बोलत होते. वरकड वर्तमान नवल विशेष आलें नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १४४.

श्री. १५ मार्च इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २४ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथून दोन जोड्या रवाना केल्या. एक चंद्र २४ माहे रविलावलीं व एक चंद्र १ माहे जमादिलावलीं. एकूण दोन्ही जाब आले नाहींत. येथें दोन जोड्या आहेत. सांप्रत राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांजकडील शरीफभाई यांजकडे पागा त्याचें पत्र आलें. त्या पत्रीं वर्तमान कीं सलूख जाला. पंचेचाळीस लक्ष रुपये नक्त खंडणी ठरली. चार किल्ले सरकारांत आले. ते करार जाले. बदामी व कितूर व गजेंद्रगड व नवलगुंद याप्रमाणें करार जाले. लवकरच फौजा माघारे येतील. असें पत्र आलें व सावकारी पत्रें अशींच आलीं. त्यावरून

सेवेसीं लिहिलें. वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री अय्याशास्त्री श्रीयात्रेहून महेश्वरीं आले. बाईची भेट जाली. दोन तीन दिवस मुक्काम यात्रेचा जाला. बाईंनीं, बरोबर ब्राह्मण होते त्यांची संभावना करून, यांस शंभर रुपये व दोन वस्त्रें देऊन बिदा केलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र १९ जमादिलाखर सन सबा चैत्र मास.

लेखांक १४५.

श्री.

२४ मार्च इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ४ माहे जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान लिहून दोन जोड्या कासीदाच्या पत्रें देऊन सेवेसीं पाठविल्या. त्या जोड्या हा कालवर तेथेंच आहेत. सांप्रत राजश्री बाबुराव वैद्य व राजश्री केसोपंत तासगांवकर व पुणेकर, कांहीं यात्रा घेऊन चंद्र २ जमादिलाखरीं महेश्वरीं आले. गंगाजलनिर्मळ सगुणाबाई निंबाळकर यात्रा करून उज्जनीस आली. तेथें रामजयंतीचा उत्सव करून परभारें अथवा महेश्वरास येऊन देशीं जाणार. राजश्री बाबुराव वैद्य, काल तर राजश्री गोविंद रघुनाथ गानू यांजकडे मेजवानीस गेले. एक दिवस बाईकडे होऊन मग स्वार होतील. तें सेवेसीं लिहीन. विसाजी शामराज लांबहाते चंद्र ३ जमादिलाखरीं शनवारीं पंचत्व पावले. येथें माणूस तेव्हढाच होता. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ चंद्र १८ सवाल सन समानीन अधिक श्रावण मास.

लेखांक १४६.

श्री.

२९ जून इ. स. १७८७.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीः—विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १३ माहे रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांनीं बाईस पत्रें पुण्याचे मुक्कामींहून पाठविलीं. पत्रीं मजकूर कीं, 'आह्मी फौजसुद्धां पुण्यास आलों. श्रीमंतांच्या भेटी जाल्या. याउपरी वाफगांवास जातों. त्यास फौजेचे समजाविशीस ऐवज पाहिजे. आपणाकडून सरबराई व्हावी. जरूर ऐवज पाठविला पाहिजे.' त्यावरून तूर्त तिलोकसी पदमसी याजकडून पुण्यांत ऐवज भरणा बाईंनीं करविला. एक लक्ष रुपये यांची हुंडी करून, सेवेसीं पत्रें व राजश्री दादाजी गंगाधर यांस पत्रें लिहून सावकारीचे दुकानीं दिधलीं. सदरहू पत्रें व हुंडी पावल्यावर राजश्री दादाजी गंगाधर आ-

पणाकडे प्रविष्ट करितील. संभुराम वकील राजश्री सुभेदार यांजकडून जयनगरीं असतात. त्यांचीं पत्रें येथें व सुभेदार यांस आलीं. पत्रीं मजकूर कीं, लढाई राजश्री पाटीलबावांचे फौजेसीं जाली. शें दोनशें लोक ठार व जाया जाले. कांहींचीं शें पन्नास घोडीं पाटीलबावांकडे आलीं. यांजकडील दोन हत्ती पाडाव करून घेऊन गेले. सारे रांगडे एक जाले. यांजकडील लोक उठून त्यांच्या फौजेंत जातात. प्रसंग तर लढाईचा. ह्मणून वकिलाचीं पत्रें आज आलीं. तेथील प्रसंग विलक्षण लिहिला आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १४७.

पैवस्ती चंद्र २० जिलकाद श्रावण. **श्री.** १८ आगस्ट इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ४ जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—राजश्री पाटील-बावांची व जयपुरवाल्याची लढाई जाली. हें वर्तमान दों ठिकाणचें आलें. तपशीलः—

तिलोकसी पदमसी सावकार याचें दुकान येथें आहे. त्यास पत्र जयपूरचें दुकानाहून आलें. येथें चंद्र २७ सवालीं वर्तमान आलें कीं, अधिक शुद्ध १२ स जयपुरवाले यांनीं सांगोन पाठविलें कीं, आह्मी लढाईस येतों. तुह्मीं तयार असावें. ते दिवशीं इकडून तयारी जाली नाहीं. दुसरे दिवशीं त्रयोदशीस जयपुरवाले व मारवाडकर सरदार ५ हजार फौजेनिशीं व आमदनी ऐसे चालोन आले. पाटीलबावांनीं तोफा सुरू केल्या. तोफेंत गोळे व खुर्दा भरून मार दिला. त्यांचे माणूस हजार दीड हजार ठार जाले. मग त्यांनीं नेट धरून तोफखाना पिऊन यांचे फौजेंत मिळाले. सफेजंगी लढाई चांगली ४ घटकापावेतों जाली. बावांकडून शिवाजी विठ्ठल व खंडेराव हरी व अंबोजी इंगळे वगैरे पागा यांनीं तरवार चांगली केली. त्यांजकडील लोक ठार जाले. मारवाडचे फौजेंतील सोभाराम त्यास जखम लागली. तो पाडाव जाला. तो हस्तगत होऊन मागतीं त्यास निरोप दिला. आमदानी ठार जाला. त्याची फौज माघारें गेली. हेही आपले मकानावर आले. ते दिवशीं इकडील फत्ते जाली. ह्मणोन वर्तमान आलें, तें सेवेसीं लिहिलें.

कलम १.

दुसरें वर्तमान चंद्र ३ जिलकादीं बाईस जालमसिंग कोटेकर यांचें पत्र आलें. तें पत्र मीं पाहून वाचलें. त्या पत्रीं इतकेंच वर्तमान कीं, उभयतांकडील मजकूर तुह्मांकडील कमाविसदार यांनीं लिहिलें आहे, त्यावरून कळेल. दुसरें पत्र यांजकडून

कोट्यांत राजश्री आनंदराव नरहर, त्यांच्या पत्रीं वर्तमान कीं, लढाई दुसरी मातबर जाली. पाटीलबावांचा मोड जाला. पाटीलबावा डिगेस जावयाचा रूख घेऊन निघाले. पाठीस फौजा लागल्या. इतकें वर्तमान आलें. कलम १.

लोकवदंता कीं, राणेखांभाईस जखम व चिमणाजी खंडेराव निसबत शिवाजी विठ्ठल यांस जखम व आणीख लोक फार जाया जाले. लष्करांत महागाई फार. रस्त येत नाहीं. सर्वांसीं बदमामली केली, त्यामुळें कोणीकडून आसरा रस्तेचा नाहीं. एक करोलीकडून रस्त येते. चोर लष्करांत येऊन उपद्रव देतात. मेणे चोर यांस जयपूरवाल्यांनीं ताकीद केली कीं, लष्करांत चोरीचा उपसर्ग लावणें. त्यावरून तो उपद्रव भारी. चहूंकडून अडचणींत आहेत. परिणाम कसा होईल तो कळेना. वरचेवर तिकडील वर्तमान सेवेसीं श्रुत होत असेल. येथें कोणीकडून वर्तमान येतें. तेव्हां सेवेसीं लिहीत आहें. कलम १.

सावकारी वर्तमान कीं, पलटणें राजश्री पाटीलबावांजवळ होतीं, त्यांनीं तलबेचा तगादा केला. तलब देईनात. रोजमरेही वरचेवर न देत. पलटणें झाडून एका कायताचे हवालीं केलीं. त्या कायतानें जयपूरकरांशीं अंतस्त करारमदार करून, लढाईचे दिवशीं बमय तोफखाना घेऊन पलटणासुद्धां जयपूरकराकडे गेला. त्यामुळें पाटीलबावा तेथून टाळा देऊन डिगेस जातात. कलम १.

लष्करांत महागाई मोठी, रस्त येत नाहीं. त्यामुळें चार पांच शेर धान्य जालें. वैरण तर नाहींच मिळत. लष्कराबाहेर माणूस निघों पावत नाहीं. समागमीं आहेत ते कुल बेदिल आहेत. ह्मणोन विलग जालें. त्याउपरी वर्तमान होईल तें सेवेसीं लिहीत जाईन. कलम १.

एकूण पांच कलमें वर्तमान सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १४८.

पै॥ चंद्र २५ जिलकाद श्रावण. श्री. १८ आगष्ट इ. स. १७८७.

'' श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:– विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ४ माहे जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान, पूर्वीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं. तीं जोडी माघारें जाब घेऊन न येतां, रिकामी डांकेचे चौकी बसावयास आली. त्याउपरी एक विनंतिपत्र लिहून सेवेसीं पाठविलें. त्याचा जाबसाल आला नाहीं. राजश्री आपाजी सदाशिव निसबत सबनीस डांक बसवीत येथें आले. बाईंच्या महालांत ताकीदपत्रें देऊन डांक

बसविली. आपाजी सदाशिव उज्जनीस गेले. येथें एक मुक्काम त्यांचा होता. चंद्र १९ सवालीं येथवर डांक बसविली आणि उज्जनीस गेले. आमचे तैनातीस चार जोड्या होत्या. त्यांपैकीं एक जोडी मयत जाली. तीन जोड्या सबनिसाकडील कारकून घेऊन गेले. येथें एक जोडी ठेवावयाची आज्ञा करणार धनी समर्थ. डांकेस पत्रें पावतीं जालीं पाहिजेत. राजश्री पाटीलबावांकडील वर्तमान आलादा पत्रीं विनंति लिहिली आहे. येथून हुंडी एक लक्षाची बाईनीं रवाना केली. स्वामींस व राजश्री दादाजी गंगाधर यांस पत्रें लिहून चंद्र १३ रमजानीं रवाना केलीं. त्यांचें उत्तर आलें नाहीं. एक पत्र विनंति लिहून सावकाराचे दुकानीं दिलें, तें सेवेसीं पावलें असेल. त्यांत हुंडीचा मजकूर लिहिला होता. राजश्री पाटीलबावांनीं बाईस पत्र लिहिलें होतें कीं, हजार स्वार व त्यांजबरोबर पेंढारी १० हजार पाठवून देणें. त्याचें उत्तर बाईनीं लिहिलें कीं, पेंढारी व हजार स्वार तुह्मीं बोलाविले, त्यास तुह्मी....................पणा पूर्वींपासून कैलासवासी सुभेदार यांजपावेतों कसा चालत आला, हें जाणत असतां, पेंढारी हजार स्वार बोलाविले हें काय ? फौज दहा पांच हजार ह्मणाल तर पाठवून देऊं. पूर्वींप्रमाणें यथाविभागें चालावें. अशीं उत्तरें पाठविलीं ह्मणून बाईनीं वर्तमान समक्ष मजपाशीं सांगितलें. तें सेवेसीं लिहिलें असे. उत्तर पाटीलबावांचें येईल कीं न येईल, असें बाई बोलली. उत्तर आलें तर विचारून लिहून पाठवीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

पै॥ चंद्र १५ जिलकाद सन समान **लेखांक १४९.**

समानीन श्रावण शिंद्यांचे डांकेबरोबर. **श्री.** २३ आगस्ट इ. स. १७८७.

“ श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीः—विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ९ जिलकाद गुरुवारपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र २६ सवालचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र ८ मिनहूस काल बुधवारीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, हुंडी एक लक्षाची राजश्री दादाजी गंगाधर यांनीं आणोन दिली, ती राजश्री सुभेदार यांजकडे दिली; व उत्तरेकडील राजश्री पाटीलबावांचें व जयपूरवाल्याचें वर्तमान लिहिलें तें कळलें. पुढें होत जाईल तें वरचेवर लिहित जाणें ह्मणोन आज्ञा. ऐसीयास, सांप्रत कमाविसदार निसबत होळकर यांचीं पत्रें पाटणचीं व बुंदीचे मामलेदारांचीं आलीं. त्या पत्रांचे अर्थ सविस्तर राजश्री सुभेदार यांस व स्वामींस मातुश्रीबाईनीं लिहिले आहेत, व पूर्वीं वर्तमान आलें तेंही सविस्तर सेवेसीं

बाईनीं लिहिलें. काल पत्रें कमाविसदार यांचीं आलीं. त्यांतील अर्थ कीं रंगूनीं फारशी धूम केली. गभीरा गांव राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडील, तेथें रांगड्याची फौज येऊन गांवचा कट करून, मालीयत अनाज दाणा घेऊन गेले. पुढें करवरखोंदीस फौजा येणार. ती जागा मजबूत. लढवई ठाणें पाटीलबावांचें, परंतु बेहिंमत जाहलें. ठाणें राहणार नाहीं. तें घेतल्यावर गणोरी लाखेरीचे मागें पाटणास रांगड्याच्या फौजा येतील. याप्रमाणें कमाविसदार यांचीं पत्रें आलीं. बुंदीकरांनीं ब्राह्मणगांवचें ठाणें घेतलें. ती जागा राजश्री सुभेदार यांची. ती बुंदीकरांनीं घेतली. हें साद्यंत वर्तमान बाईनीं सेवेसीं व सुभेदार यांस लिहिलें आहे. पलटणें अकरा व तोफा ११५ राजश्री पाटीलबावांकडून जयपुरवाल्याकडे गेल्या. मामलेदार यांनीं लिहिलें आहे. तलबेचा दंगा करून गेले. राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांस दरम्यान घातलें होतें, पलटणाची समजुती करावी. परंतु रांगड्यांनीं रुपये देऊन त्यांस अटकाविलें. असें कमाविसदार यांचे पत्रीं वर्तमान लिहिलें आलें. राजापूरकर राजश्री नरहर सदाशिव यांचें पत्र आलें. त्यांत वर्तमान, राजश्री पाटीलबावा, मागें पाठलाग रांगड्यांनीं केला, करोलीनजीक खुशालगड तेथें लढाई जाहली, त्या लढाईत मोड फार जाला ह्मणोन ग्वालेरीस गेले. हें वर्तमान त्यांणी लिहिलें. दुसरे ठिकाणीं आलें नाहीं. बिजेशिंग मारवाडकर राजा त्याचा पुत्र फौज १५ हजार नवी घेऊन जयपुरवाल्यास सामील जाहला, हें वर्तमान आलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५०.

पै॥ छ १५ जिल्काद १७८७. **श्री.** २९ आगस्ट इ. स. १७८७.

"श्रीमंत राजेश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १५ माहे जिल्कादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असो विशेषः— छ ५ मिनहूचें व छ ९ मिनहूचें एकूण दोन पत्रें सेवेसीं डांकेसमागमें रवाना केलीं आहेत. प्रविष्ट होऊन उत्तराची आज्ञा जाली पाहिजे. सांप्रत राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें पयदरपय दोन बाईचे नांवें आलीं. एक छ २१ सव्वालींचें व दुसरें छ २६ चें. दोन्हीं पत्रें एक चंद्र ११ पावलें व एक छ १४ जिल्कादीस पावलें. दोन्ही पत्रांत मजकूर लढाईचा. अधिक वद्य १४ लढाई जाली. राठोडे व जयपूरवाले यांचें पारिपत्य चांगलें श्रीकृपेंकरून जालें. त्यांचे गोटापावेतों मारीत जावें तों पाऊस आला, व त्यांचे गोटाचे आसपास खड्या व नाला आड, आमचे फौजेस पाणी दूर. पखाली वसके यांजकडून पाणी

पोहोंचावीत होतों. अस्तमानामुळें माघारें येणें प्राप्त. फौज मोंगली व पलटणें शत्रूकडे भेदांत. ते चार प्रहर रात्र बंदोबस्तानें उभी राहिली. तलबेचा बाहणा केला. तलब द्यावीसें ठरलें. परंतु अर्ध रात्रीं राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांणीं येऊन सल्ला दिधली कीं, फौजेंत फितूर फार जाला. पलटणें फितुरांत व मोंगली फौज फितुरींत. आज त्याचें पारिपत्य करावें तर शत्रूजवळ दिडा कोसाचें अंतर. उभयतां एक जालें तर ठीक पडणार नाहीं. या समयास येथें .... तें सेवेसीं लिहिलें. छ १ सवारींचें पत्र बावांचें आलें. त्याचें उत्तर बाईनीं पाठविलें कीं, पूर्वीं फौजेचा व पेंढारी यांचा आपण मजकूर लिहिला, त्याचें उत्तर आह्मीं पाठविलें आहे. तें पत्र तुह्मांस पावलीयावर तुमचें उत्तर येईल त्यासारखें केलें जाईल. त्या पत्रींचा मजकूर कीं, पेंढारी व फौज दोन अडीच हजार तुह्मीं आणविली, परंतु सुभेदार कैलासवासी असतां ज्या रीतीनें चालत आलें, त्याप्रमाणें चाललें पाहिजे. भाऊपणा पूर्वींचा कसा आहे, तो जाणत असतां पेंढारी बोलावितां हें काय ? अशीं पत्रें गेलीं. हें वर्तमान सेवेसीं अगोदर लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५१.

श्री. २ सपटेंबर इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १९ माहे जिलकादपावेतों वर्तमान सेवकाचें यथास्थित असे. विशेषः—श्रीमंत राजश्री रावसाहेब यांस देणें करावयासी मुहूर्त श्रावणमासीं केला, हें वर्तमान येथें ऐकिल्यानंतर संतोष बहुत जाला. स्वामींच्या श्रमाची सार्थकता परिपूर्ण जाली. विश्वतोमुखीं स्वामींच्या कीर्तीचा घोष जाला. येथें श्रीदेवास व ब्राह्मणांस साकरपेढे वाटले. हें संतोषाचें वर्तमान बाईस सांगितलें. त्यांनीं ऐकून फार समाधान पावले. मजला ते दिवशीं जालनापुरीं शेलापागोटें व शालजोडीसाठीं नक्त रुपये १०० दिले. स्वामींच्या चरणाचा वियोग फार दिवस जाला आहे. येथें काम तों कांहीं नाहीं. बरावर खर्च सालीना दोन अडीच हजारपावेतों. त्याप्रमाणें येथें आदा नाहीं. येथील रीत अगत्यवादाची नाहीं. कोणी गोष्ट सरकारकामाची अथवा जाबसाल केल्याची सोईस पडत नाहीं. लोकांचें देणें फार जालें आहे. पुढें खर्चाची दिक्कत पडते. आज्ञा जाली, त्याप्रमाणें वर्तणूक करीत आहें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पै॥ छ ७ जिल्हेज सन समान समानीन भाद्रपदमास.

लेखांक १५२.

श्री.

७ सप्टेंबर इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २४ जिलकाद शुक्रवारपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—इकडील वर्तमान चंद्र ५ व चंद्र ९ व चंद्र १५ मिनहूचीं पत्रें लिहून सविस्तर लिहिलें आहे. सांप्रत चंद्र १ जिलकादचें पत्र राजश्री पाटीलबावांचें व राणेखा-भाईचें मातोश्रीबाईचे नांवें पत्रें दोन आलीं. राणेखाभाईनीं लिहिलें होतें कीं, राजश्री पाटीलबावा, वारंवार फौज व पेंढारी यांचे रवानगीविषयीं आपणास लिहितात. परंतु आपणाकडून हा कालवर फौजेची व पेंढारी यांची रवानगी होत नाहीं. तेव्हां हिंदुस्थानची सुबत्ता कशी? व सर्वांचें कारण हेंच कीं, लिहिले-प्रमाणें लौकर तरतूद घडावी. राजश्री पाटीलबावांनीं पत्रीं लिहिलें कीं, 'गोहदचे मसलतीमुळें पेंचांत येऊन कर्जदार जाहलों. पुढें पातशाहाची मसलत पडली. इंग्रेज पातशाहास आपलेकडे घेत असतां, चमेल उतरोन जाऊन, अमदानीचें पार-पत्य करोन पातशाहाचा बंदोबस्त केला. सारे दवलतीचा खर्च त्याचा चालून, आ-पले फौजेसही सांभाळून, राजेरजवाडे त्यांचीं पारपत्यें केलीं. यामुळें इंग्रज वगैरे सर्वांस असह्य जाहलें. पुढें जयपूरचे मसलतीस दोन वर्षें लागलीं. त्यांत घरचे फितुरामुळें लढाई फत्ते केलेली विलग जाहलें. याजकरितां माघारें येऊन कुटुंब ग्वालेरीस पाठवून दिलें. पुढें जमाव करून रांगड्यांचें पारपत्य करावें हाच इरादा. परंतु फौजेखेरीज होत नाहीं. याविषयीं देशाहून फौज आणविली, त्यास ऐवज रवाना करावा तर ओढीचा प्रसंग. दोन वर्षें या मुलखांत आपत पर्जन्याची जाहली. त्याकरितां मुलखाचा पैसा आला नाहीं. सावकारांस ऐवजाकरितां ह्मणावें, तर सावकार इतबार या समयास करीत नाहींत. पादशाहींत आमचा पाय शिरकला याजकरितां वजीर वगैरे रांगडे व इंग्रेज सारे एकच जाहले आहेत. तुह्मांकडून ऐवजाची सरबरा व फौज व पेंढारी यांची तरतूद लौकर व्हावी. पूर्वापार वडिला-वडिलांस मसलती पडल्या, तेव्हां परस्परें साहित्य जाहलें आहे. फौजेविषयीं व ऐवजाकरितां देशीं कारभारी यांस लिहिलें आहे. त्यांजकडून साहित्य होणें येणें तें होईल. परंतु तूर्त तुह्मीं ऐवजाची व फौजेची रवानगी लौकर करावी.' याप्रमाणें पत्रें काल चंद्र २३ जिलकाद गुरुवारीं सहा घटका दिवस राहतां आलीं. त्यावरून बाई बोलली कीं, तीन जोड्या पत्रें लिहून रवाना केल्या. हा कालवर एका पत्राचें उत्तर येत नाहीं. मीं उत्तर दिलें कीं, आपण पत्र लिहून देतील, तर डाकेबरोबर लिहून पाठवितों. त्याचें उत्तर बाईनीं दिलें कीं, आणखी जोडी रवाना करूं. मग

करितात किंवा नाहीं? सेवेसीं पत्रें बाईनीं लिहिलीं तीं पावलीं तों असतील. त्यांचे जाब रवाना केले असतीलच. आतां जोडी पाठविणार आहेत. बाईनीं राजश्री पाटीलबावांचे पत्राचें उत्तर दिलें. त्यांतील अर्थ समजला, तो आलादा पत्रीं लिहिला असे. राजश्री पाटिलबावांचीं पत्रें येतात. जें पत्र येतें तें कळूं देत नाहींत. मी बातमी राखून वर्तमान घेत राहतों. तर याविषयीं बाईस पत्र आपण लिहावयाचें असेल तर लिहावें. ह्मणजे आह्मांस वर्तमान सांगतील तें वरचेवर सेवेसीं लिहीत जाईन. आह्मी बातमी ऐकली लिहितों. त्यांत कमपेष पडत असेल ह्मणोन विनंति लिहिली असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५३.

पै॥ चंद्र ७ जिल्हेज भाद्रपद मास. **श्री.** ८ सपटेंबर इ. स. १७८७.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २५ जिलकाद शनिवारपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— चंद्र २३ जिलकादीस राजश्री पाटीलबावांचीं व राणेखानभाई यांचीं पत्रें आलीं. त्यांतील अर्थ अलादा लिहिला. त्याचीं उत्तरें मातुश्रीबाईनीं त्यांस लिहिलीं कीं, तुह्मीं फौजेविषयीं व पेंढाऱ्यांविषयीं दोन तीन वेळां लिहिलें, त्यास समय हाच आहे. ये समयीं साहित्य घडावें. हें लक्ष आमचे मसलती .... नये. परंतु दोन तीन जोड्या कासिदाच्या मुजरद देशीं रवाना केल्या. चिरंजीव राजश्री तुकबास पत्रें व सरकारांत पत्रें लिहिलीं आहेत. तिकडून मातबर फौज आणविली आहे. त्यांचीं उत्तरें हा कालवर येत नाहींत. तिकडील जाबसाल काय येतो, त्यासारखी तजवीज केली जाईल. तूर्त दोन हजार पेंढारी व सरंजामी फौज हजार दोन हजार पाठविल्यानें तिकडे दाब पडतो असें नाहीं. ईश्वर सत्य, देशींहून फौज मातबर येईल तोंवर आपण आपले फौजेनिशीं डिगेचे आसपास असावें. तुह्मीं लिहिलें कीं, पादशाहा व इंग्रज वगैरे रांगडे एक जाले तर त्याचें कारण काय? तुह्मांकडून तेथें बंदोबस्त आहेच. पादशाहाची मसलत जयपुरकराशीं किंवा इंग्रजाशीं हें संधान वरचेवर राखीत जावें. रांगड्याशीं मसलत ते करणार नाहीं. याप्रमाणें त्यांस जाब लिहून दिले. आणि चंद्र २३ जिलकादीस पाटीलबावांचीं पत्रें आलीं. त्यांतील मजकूर लिहून पत्रें तीन रवाना केलीं. एक राजश्री सुभेदार यांस, व राजश्री दादाजी गंगाधर यांस, व राजश्री नारो गणेश यांस, एकून तीन पत्रें आज चंद्र २५ शनिवारीं रवाना केलीं आहेत. सेवेसीं पत्रें लिहिलीं नाहींत. पूर्वींचे पत्रांचीं उत्तरें आलीं नाहींत. येविषयीं राजश्री दादाजीस मजकूर लिहिला ह्मणून ऐकिलें. सावकारी वर्तमान ऐकिलें कीं, जोधपूरकर बिजे-

सिंग यांनीं, आपले फौजेंत सरदार त्यास पत्र लिहिलें कीं, शिंदे जयपूरनजीक अडचणींत असतां, आसपास पहाड असें असून, आपलें माणूस दोन तीन हजार जायां केलें. त्यांजकडील माणूस जायां न होतां ते निघून मैदानांत गेले. आतां त्यांचे पाठीलाग न करणें. तुह्मी फौजसमेत तेथेंच रहाणें. पुढें लिहून पाठवूं त्याप्रमाणें वर्तणूक करावी. यामुळें पाठलाग केला नाहीं. देशीं महर्गता फार जाली. औरंगाबादेस माहागाई फार. कुटुंबाचा परामर्श करणार स्वामी कृपाळू होऊन करावा. बहुत दिवस जाले, येथील देणें वारत नाहीं. पुढें ज्याचें घेतलें तो कांहीं देत नाहीं. सर्वस्वें चिंता ! याचें निवारण खावंदाखेरीज कोण करितो ? सेवेसीं श्रुत असावें हे विज्ञापना."

लेखांक १५४.

श्री. १ आक्टोबर सन १७८७.

"* * * * ऐकूण पत्रें रवाना केलीं तीं पावलींच असतील. उत्तराविषयीं आज्ञा करणार धणी समर्थ (आहेत). सांप्रत राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें येथें बाईस आलीं नाहींत. एक दोन पत्रें राणेखानभाई यांचीं बाईस आलीं. एका पत्राचें उत्तर दिल्हें. मागाहून छ १२ जिल्हेजेस पत्र राणेखानभाईचें आलें. त्याचें उत्तर दिल्हें नाहीं. कासद डाकेचा होता, त्यास उत्तर दिल्हें कीं, सांप्रत पत्राचें उत्तर देत नाहीं. ८।१५ दिवसां उत्तर डांकेस पावतें करूं. त्या पत्रांतील अर्थ कांहीं समजला नाहीं. परंतु राजश्री सुभेदार यांजकडे त्या पत्राचे भाव लिहून पाठविले आहेत. पत्र एकांतींच वाचून पत्रार्थ प्रगट केला नाहीं. ज्यांनीं पत्र वाचून दाखविलें, त्यास मीं विचारिलें कीं, पत्राचा अर्थ विशेष काय ? त्यांनीं सांगितलें कीं, फौज पाठवावी व कांहीं खर्चाची मदत करावी; इतकें सांगितलें. राजश्री पाटीलबावा आतां पत्रें लिहित नाहींत. पयदरपय पांच सात पत्रें बाईस आलीं. त्याउपरी पत्र येत नाहीं. दोन पत्रें राणेखान भाई यांचीं मात्र आलीं. अजमेरचे किल्ल्यांत ठाणें मारवाडकरांनीं घातलें. किल्लेदार कुटुंबसुद्धां मृत्यु पावला. मासपक्ष किल्ला लढविला नाहीं. गुलाम कादर फौजसुद्धां दिल्लीस दाखल जाले. दोन पुरे लुटले. पातशहास नजरबंद केलें. पुढें इरादा जयपूरप्रांतीं येणार. उज्जनीस पाटीलबावांकडून कारकून ऐवज जमा करावयास आले आहेत. पाटीलबावांनीं घरींहून उज्जनीचे हवेलींतून रुपें काढून सिक्का पाडावयास लाविलें. साता लक्षांचें रुपें निघालें. कांहीं सावकार मंडळीस कर्ज मागतात. मामलेदार यांजपासून दुसाला रसद घेऊन ऐवज लष्करांत रवाना

करावा, असें वर्तमान येथें आलें. बाईकडून दोन चारशें स्वार चंद्रावताचे पारपत्यास रामपूर परगण्यांत जातात. तयारी होत आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५५.

श्री. १९ आक्टोबर इ. स. १७८७.

" श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ७ माहे मोहरमपावेतों सेवकांचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— चंद्र ९ जिल्हेजचें तारखेचें आज्ञापत्र सादर जाहलें, तें चंद्र २३ मिनहूस पावलें. चंद्र ४ व चंद्र ९ व चंद्र १५ जिलकादचीं पत्रें पाठविलीं, त्यांचीं उत्तरें लिहिलीं तीं पावलीं. सांप्रत राजश्री पाटीलबावांकडून पत्रें येत नाहींत. राणेखानभाई यांचीं पत्रें येत होतीं, तींही आतां येत नाहींत. तिकडील वर्तमानः— रांगड्याचा जोर आहे. आग्र्याचे किल्ल्यास फौज रांगड्याची व आमदनीचा पुतण्या हे लागले आहेत. त्याचें पारपत्य राजश्री खंडेराव हरी वगैरे फौज ढवलपुरानजीक घांट धरून आहेत. पुढें जावयाची हिमत नाहीं. असें वर्तमान आलें. धरमदास निसबत हरकूबाई होळकर यांनीं खोटाई करून, राजश्री पाटीलबावांजवळून निघोन, जयपुरकरांस भेटोन, त्यांचे तरफेनें टोंकेंत अंमल कांहींएक दिवस केला. तेथें ठाणा वराता जयपुरकरांनीं केल्या. त्यास ऐवज न पावला. त्यांनीं तगीर करून हजूर नेला आहे. टोंकेचा अंमल त्यांनीं खगारवतास दिला. राजश्री पाटीलबावांपासोन खंगार येथें येवोन देशीं गेला. त्याची जबानी कीं, देशींहून फौज आणविली आहे. त्याजकरितां राजश्री बाळाजीपंत जामगांवकर त्यांजकडे जातो. राजश्री शिवाजीपंत बापू यांचे मेहुणे जालनापूरकर तेही येथें येऊन देशीं गेले. त्यांनीं जबानीं वर्तमान सांगितलें कीं, तमाम अंमल उठला आहे. रांगडे जोरदार जाहले. इकडील फौजेनें दहशत घेतली. त्यामुळें कांहीं होत नाहीं. मातबर फौज देशींहून येईल, तर इकडे अंमल चैन होऊन नक्ष राहील. येथून चारशें स्वार व पागा राजश्री अबाजी रणछोड नि॥ पागा यांजकडील कारकून घेऊन पुढें बाईनीं त्यास रवाना केलें. बरोबर जंबुरे व बाण व लहान तोफा देऊन रामपुरा येथें पाठविलें. मागाहून आणिला सरंजाम रवानगी करणार. देशीं पत्रें फौजेकरितां गेलीं आहेत. राजश्री यशवंतराव फणसे यांची पागा सातशें घरची आहे. ते लोक बोलावून त्यांची हजीरी आज घेऊन, करारमदार जाहल्यावर राजश्री पाटीलबावांकडे रवाना करणार.

देशींहून मातबर फौज आल्यावांचून परिणाम नाहीं. आग्र्याचा किल्लेदार हा कालवर लढाई करीत आहे. त्याची मदत होत नाहीं. धवळपुरापुढें राजश्री खंडेराव हरी जाऊं पावत नाहींत. येथें तथ्य वर्तमान येत नाहीं. अलीकडून यांस कमाविसदार लिहितात. यांची बातमी तेथें कोणी नाहीं व सांप्रत त्यांचीं पत्रें यांस येत नाहींत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५६.

पै॥ छ १ रविलावल सन समान श्री. ४ डिसेंबर इ. स. १७८७.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २३ माहे सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:-आज्ञापत्र चंद्र २१ मोहरमचें सादर जाहलें. तें चंद्र १ सफरीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, राजश्री यशवंतराव फणशे यांस पागासुद्धां राजश्री पाटीलबावांकडे रवाना करणार, किंवा पागाच पाठविणार ह्मणून त्याबरावर दुसरी फौज देणार, हें लिहून पाठवावें. त्यास आश्विन मासीं पागा यशवंतराव फणसे यांची बाईनीं आणविली. रामपुऱ्यास रवाना करावी, सरंजाम चांगला, घोडें माणूस चांगलें ह्मणून मीं लिहिलें होतें. राजश्री पाटीलबावांकडे पाठवितात असें लिहिलें नसेल. कदाचित् चूक पडली असली तर न कळे. जीं पत्रें सेवेसीं लिहितों, त्यांच्या नकला ठेवीत असतों. सांप्रत कांहींएक दिवस कारकून येथें नाहीं, घरास गेला. चंद्र ७ मोहर्रमींचे पत्रीं रामपुऱ्यास पागा यशवंतराव यांची रवाना करणार असें लिहिलें होतें. माझे हातचीं पत्रें रवाना केलीं, त्यांची नक्कल येथें राहत नाहीं. यास्तव मजला संशय जाहला ह्मणून विनंति लिहिली. बाईनीं आवाया मात्र घातल्या. लोक शिलेदार बोलावून आणले, हजीरी घेतली, शेरा १०, १२, १५ पंधरा देऊं लागले. लोकांनीं कबूल न केलें. यशवंतराव यांचे पागेचें बनलें नाहीं. पागा माघारे पाठविली. रामपुऱ्याकडे रांगड्यांचा दंगा जाला. ह्मणोन घरपागा व शिलेदार कदीम सुद्धां, सहाशें सातशें लोक, बरोबर राघो रणछोड पागे यांजकडील कारकून राजश्री अंबाजी गंगाधर दिले होते, ते आश्विनमासीं पाठविले. रामपुऱ्याचा दंगा होता. मध्यें मेवाड प्रांतीं होळकराचे महाल आहेत, तेथील बोभाट कमाविसदारांचे आले. त्यावरून तो सरंजाम मेवाड प्रांतीं पाठविला. उदेपूरकराची फौज दोन हजार मेवाडांत होती, त्यांची यांची लढाई कार्तिक शुद्ध १५ जाहली. त्याचा जोर अधिक जाला. हे थोडे. त्यांनीं चालून घेतलें. यांजकडील अंबाजी गंगाधर जखमी

जाहले. एक दोन कारकून त्यांनीं पाडाव करून नेले. वेताळजी होळकर यांस जखमा लागल्या. त्याजकरितां यांचा मोड जाला. हे माघारें निंबहेडा ठाणें यांचे तेथें आले. हें वर्तमान येथें आल्यावर, फिरोन शिलेदार व पागा यशवंतराव यांची आणविली आहे. यांजला मसलत मेवाडची प्राप्त जाली आहे. मदत पाठवितात. परंतु आठ पंधरा दिवस पाहिजेत. राजश्री पाटीलबावांनीं पांच सात पत्रें वरचेवर यांस फौजेकरितां पाठविलीं. यांनीं उत्तरें पाठवीत गेलीं, परंतु शें दोनशें लोक अथवा पेंढारी कांहींच रवाना केले नाहींत. त्यांणीं यांस पत्रें लिहिणें टाकलें. ते लिहीत नाहींत. दोन हजार फौज व पेंढारी दोन हजार त्यांनीं आणविलें, तितकें यांनीं पाठवावयाचें तें न केलें. तिकडे नक्ष अथवा बदनक्ष जाला, ही चिंता यांस काय? दुसरें, पदरीं माणूस शहाणा कोणी नाहीं. प्रसंगास सुचवून समय राखी असे कोणी नाहींत. जे आहेत, ते स्वस्थ तीन प्रहर घरीं असतात. प्रहर दिवस उरला ह्मणजे दरबार करितात. तितक्यांत काय जाबसाल होतील ते होत आहेत. असें प्रतिदिवशीं. दोन प्रहरपावेतों यजमानांची गांठ पडत नाहीं. भोजनोत्तर जमा होतात. त्यांजला फिकीर नाहीं. पैसा मिळतो. कारभार कोणाचे ध्यानीं नाहीं. जें करावें तें बाईनीं करावें. यामुळें समय चुकतात. आमचा प्रपंच, त्यास आह्मी दरबारांत जावें, रात्रीं अथवा समय पाहून गेले, तर त्यांचे नेत्र मिळत नाहींत. यामुळें जात नाहीं. एक वेळ जातों. पेंढारी यांनीं खानदेश प्रांतीं मोठा अनर्थ केला. ब्राह्मण स्त्रिया त्यांजवर बलात्कार करून भ्रष्टविल्या. बोभाट येथें आले. येथून भारमल होळकर वगैरे शेंपन्नास लोक पाठविले. त्यांनीं मानलें नाहीं. लोक लुटले. त्यांची वस्तभाव देत नाहीं. हें वर्तमान तेथें हुजुरांत आलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५७.

श्री. २० डिसेंबर इ. स. १७८७.

" सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ९ माहे रबिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– चंद्र ७ सफरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्या अलीकडील वर्तमानः–

उदेपुरकर राणाजीशीं व चितोडकर भीमसिंगाशीं लढाई मातबर जाली. उदेपुरकरांस कोटेकर सामील होते, त्यामुळें चितोडकराचा मोड जाला. सारी फौज जातिनिशीं भीमसिंग चितोडास गेला. ह्मणून वर्तमान आलें. कलम १.

राजश्री यशवंतराव फणशे यांचे चिरंजिवास समाधान नव्हतें ह्मणून पेशजीं लिहिलें होतें. हल्लीं कार्तिक शुद्ध ७ स दानें, हत्ती वगैरे केलीं. दहा सहस्र रुपये धर्म केला. शेवटीं कार्तिक शुद्ध ९ सोमवारीं तृतीय प्रहरीं देवआज्ञा जाली. उभयतां स्त्रिया लहान होत्या. त्यांत एक, वर्ष अठरांची व एक वर्ष दहांची; त्यांनीं धैर्य मोठें करून सहगमन केलें. संपूर्ण अलंकार अंगावर घालून, आंबारींत बसून, बहुत समारंभेंकरून सती गेल्या. समागमें बाईही पाय-उतारा चरणचाली स्मशानास गेली. अवघा विधि करून, सहा घटका रात्रीस माघारें आली. त्यानंतर दो घटकांनीं प्रहर रात्रीचे समयीं, सौभाग्यवती आनंदीबाई, राजश्री काशीराव होळकर यांची स्त्री, तिजला समाधान नव्हतें, तिचा काल प्रहर रात्रीस जाला. तेव्हां मागतीं तिचा सरंजाम करून, दोन प्रहर रात्रीं दहन केलें. दोहीं दुःखांचा परिहार मासपक्ष होत नाहीं. समाधान बहुत करितात. आह्मीं समयास समाधानाच्या गोष्टी सांगितल्या. परंतु बाईची चित्तवृत्ति दुःखार्णवींच आहे. फार श्रमी होतात. येणेंप्रमाणें वर्तमान जालें. कलम १.

जोतपूरकर बिजेसिंग यांजकडून वकील राजश्री पाटीलबावांकडे येऊन सलुख्याचा जाबसाल ठरला, ह्मणून कोटेकर सावकाराचीं पत्रें आलीं. त्याचा तपशील, नऊ लक्ष रुपयेपैकीं नक्त रुपये सहा लक्ष व भरणा तीन लक्षांचा व अजमेरसुद्धां महाल चार; याप्रमाणें लिहिलें सावकारी आहे. कलम १.

रिखबदास जोहरी याच्या स्त्रीविषयीं सरकारचीं पत्रें आलीं. त्याचें उत्तर पेशजीं लिहिलें होतें. जोहरी मुदई इंदुरास गेला होता. तो आश्विन शुद्ध ११ स आला. द्वादशीस सरकारचें पत्र बाईस देऊन, त्यांचा जासूद बरोबर घेऊन, जोहरी याची स्त्री व कन्या दोही हस्तगत करून, त्यांच्या घरांतील वस्तभावाचा शोध करून जिनसा काढल्या. त्या घेऊन बाईस दाखविल्या. त्याची याद करून गटवट केली. आमच्या स्वाधीन करावी तों इतक्यांत, गांवचे सावकार वगैरे रयत शें दोनशें माणूस वाड्यांत आलें. येऊन फिर्यादी केली कीं, ह्या दोघी स्त्रिया रांडमुंडा आहेत; त्यांजकडे कजिया काय? त्याचें उत्तर बाईनीं केलें कीं, श्रीमंतांची आज्ञा आली आहे. सरकारचा जाबसाल यांजकडे आहे ह्मणून वस्तभाव आणली. त्यावर रिखबदासाच्या स्त्रीनें उत्तर केलें कीं, मजकडे कजिया सरकार कांहीं राहिला नाहीं. मी जामीन देतें. यावरून बाईनीं तिचा जामीन घेऊन त्यांची मुक्तता केली, व वस्तभाव आणिली ते याद करून, अनामत मोहोर करून त्यांनीं आपले मारफतीनें ठेविली. आह्मीं उत्तरें मागितलीं. आज उद्यां करितां हा प्रसंग जाला! लहानमोठे दागिने

दिडा हजारापावेतों किंमत होईल. मुदई बाईचे रुबरू येत नाहीं व त्याचें नांवही सांगतां येत नाहीं. पुढें वर्तमान होईल तें विनंतिपत्रीं लिहीन. कलम १.

एकून कलमें चार असेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५८.

श्रीगजानन. २१ जानेवारी इ. स. १७८८.

"सेवेसीं केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री तुकोजी होळकर यांचीं पत्रें व राजश्री नारो गणेश यांचीं पत्रें बाईस काल छ १० रविलाखरीं आलीं. पौष शु॥ प्रतिपदेचे मितीचीं पत्रें होतीं. पत्रीं वर्तमान उभयतांनीं लिहिलें होतें कीं, आह्मी मार्गशीर्ष वद्य ११ मुहूर्तेंकरून डेऱ्यास दाखल झालों. सरकारचा निरोप घेऊन लौकरच येतों. सिद्धता असावी. निरोपाचा गुंता राहिला नाहीं. राजश्री पाराशरपंत जाऊन ठराव करून आले आहेत. आह्मीं निरोप घेऊन यावें इतका गुंता आहे. त्यास लौकर येतों. जबानी कासदाचें कीं, वस्त्रें देखील निरोपाचीं व जवाहीर आलें. पुण्यास जावयाचा अटकाव नाहीं. चांदवडास येऊन येथें येतात. असें ऐकिलें तें सेवेसीं विनंति लिहिली असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १५९.

श्री. २१ जानेवारी इ. स. १७८८.

पै॥ छ २५ रविलाखर सन समान समानीन पौष.

श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामीजींचे सेवेसीं.

"विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ १८ रविलावलचीं विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं. त्याउपरी इकडील वर्तमानः– राजश्री राघो रणसोड व पेंढारी व शरीफभाई असे उदेपूरप्रांतीं रवाना जाले त्यांणीं जातांच रतलामकर रांगडे यांचा परगणा मारून लुटला. रतलामकर लढाईस आले. पेंढारी यांची व त्यांची लढाई जाली. रांगडे १०।५ माणूस चांगलें ठार जालें. पेंढारी शेंपन्नास मारले. तेथून कूच करून पुढें गेले. राजश्री पाटीलबावांचा मुकाम ग्वाल्हेरीजवळ आहे. त्यांचे कबिले उज्जनीस पूर्वींच दाखल जाले. त्यांजबराबर लोक चाकरीस होते, त्यांतून चारशेंपरीयंत लोक चाकरीचे उठोन

देशास गेले. कबिल्याजवळ फौज दोन हजारपावेतों आहे. गुलाम कादर व पातशाहा दिल्लीहून छ २७ रविलावलीं निघाले. इरादा पुढें आग्र्यास यावयाचा. राजश्री सुभेदार यांजकडून वकील दिल्लीस आहेत. त्यांचीं पत्रें येथें येऊन वाफगांवास गेलीं. त्या पत्रीं बहुतच निकड पातशाहाची लिहिली होती कीं, माळवेप्रांतीं यावें. दक्षणीचा अंमल जेथवर आहे, तेथवर उठऊन द्यावा. त्याप्रमाणें राजेरजवाडे यांस ताकीद. याप्रमाणें वकिलांनीं लिहिलीं. तींच पत्रें बाईनीं वाफगांवास रवाना केलीं. येथें राजश्री जीवनराव पागनीस निसबत राजश्री सुभेदार यांजकडून छ ९ रविलाखरीं आले. बाईस भेटून वर्तमान सांगत होते कीं, मजला सुभेदार यांणीं आपणांकडे पाठविलें आहे. आह्मी लौकरच येतों. मुहुर्तें करून बाहेर निघालों. त्यास, खर्चाची वगैरे सिद्धता असावी, असें सांगत होते. प्रगटांत हें वर्तमान ऐकिलें. उभयतांचा एकांत जाला, तें वर्तमान समजलें नाहीं. समजल्यावर सेवेसीं लिहीन. वरकड वर्तमान यथास्थित असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १६०.

श्री. २१ जानेवारी इ. स. १७८८.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ रविलाखरपावेतों वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– पापडसाहेब इंग्रज यांजकडे संधान राजश्री पाटीलबावांनीं केलें कीं, तुमची मदत यावी. त्यावरून इंग्रजांनीं उत्तर केलें कीं, जो मुलूख तुह्मीं घेतला, त्यांत सा आणे हिस्सा आह्मांस द्यावा. पुढें सुटेल त्यांत सा आणे हिस्सा, आग्र्यांत कोठी व शहरपन्हाचा अंमल, व दिल्लींत कोठी, याप्रमाणें करार होत असला, तर आह्मी मदतीस येऊन हरोळी करूं. त्यावरून राजश्री पाटीलबावांनीं करारांत येणेंप्रमाणें लिहून पाठविलें कीं, सा आणे हिस्सा कबूल, आग्र्यांत अंमल देत नाहीं; कोठी मात्र करावी; असें लिहिलें. त्यांजकडून पलटणें दो कंपूचीं येणार असें ऐकिलें, तें सेवेसीं लिहिलें. श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १६१.

श्री. २१ जानेवारी इ. स. १७८८.

"सेवेसीं केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राघोगडवा-

त्याचा पुत्र भेलशांत कैदेंत होता, तो पळून सोध्याचे मुलुखांत जाऊन, पांच हजार फौज जमा करून, खिचीवाड्यांत व माळवेप्रांतीं उपद्रव देऊं लागला. हें वर्तमान राजश्री बावांस कळलीयावर राणेखान व रायाजी पाटील व आंबोजी इंगळे यांजसमागमें सात हजार फौज देऊन, त्याच्या पारपत्यास पाठविले. ते येऊन घुगरछेबड्यास पोंहचले. खिचीवाड्यांत जाऊन त्यास तंबी पोंहचाऊन मेवाडांत जाणार ह्मणोन ऐकिलें. तें सेवेसीं विनंति लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

पैवस्ती छ ११ जमादिलावल

लेखांक १६२.

सन खमस संमानीन. अधिक चैत्र. **श्री.** ९ फेब्रुवारी इ. स. १७८८.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—छ २१ रबिलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं पाठविलें आहे. त्या अलीकडील वर्तमानः—बाईनीं रामपुऱ्यास वाफगांवींहून उंट व बैल खरेदी करावयाकरितां जासूदजोडी वराता घेऊन आले होते, त्यांजला येथें आणविलें आहे, हें वर्तमान पेशजीं विनंतिपत्रीं लिहिलें होतें. त्यास हल्लीं रामपुऱ्याहून कमाविसदारांनीं वराताच्या नकलाच बजिन्नस करून पाठविल्या. जासूद व अस्सल वराता मागाहून पाठवून देतों ह्मणोन कमाविसदारांनीं बाईस लिहिलें आहे. वराता बाईनीं पाहून, आह्मांस बोलावून सांगितलें कीं, वराता तेथून आल्या आहेत, या तुह्मीं पाहून पुण्यास रवाना कराव्या ह्मणजे जाबसाल समजेल. आह्मीं उत्तर केलें, आपण पंचवीस हजार रुपये वाफगांवचे खरेदीबद्दल तकूब ठेविले हें वर्तमान श्रीमंतांस लिहिलें, परंतु तेथें शोध करितांना खरेदी करविली नाहीं ऐसें बोलण्यांत. त्यावरून पंचवीस हजारांकरितां आपणांस पत्र आलें. त्यापक्षीं पंचवीस हजारांची हुंडी व अस्सल वराता सरकारांत रवाना कराव्या हेंच उत्तम. ऐकोन बोलली कीं, नकला तूर्त पुढें पाठवाव्या. ऐवजाची तजवीज करून, लौकरच हुंडी करून राजश्री यशवंत गंगाधर यांजकडे रवाना करूं व तुह्मांपाशीं पत्राचें उत्तर देऊं. त्याजवरून नकला सेवेसीं पाठविल्या आहेत. ऐवजाविषयीं वरचेवर सूचना करून सत्वरच रवाना करवितों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १६३.

पैवस्ती चंद्र १४ रजब समान संमानीन चैत्र **श्री.** ७ एप्रील इ. स. १७८८.

"सेवेसीं भिकाजी नारायण कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २९ जमादिलाखर मुक्काम नजीक शहर बराणपूर वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—आज येथून कूच करून पुढें जाणार. सात आठ दिवसांत महेश्वरीं जाऊन पोहोंचावें असा बेत आहे. राजश्री तुकोजी होळकर यांचें मालेगांवचे मुक्कामचें पत्र चंद्र २५ जमादिलाखरीं आलें होतें कीं, आह्मी महेश्वरास दरकूच जातों, आपण लवकर यावें. याप्रमाणें सरदारांस लिहिलें होतें. राजश्री महादजी शिंदे यांजकडील रामजी पाटील चंद्र २५ जमादिलाखरीं सरदाराचे भेटीस आले होते. दोन दिवस लष्करचे जवळच मुक्काम करून राहिले होते, तेही त्वरेनें पुण्यास गेले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १६४.

श्री. १५ आगस्ट इ. स. १७८८.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १२ माहे जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र ७ सवालचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र २७ माहे सवालीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, वर्तमान वरचेवर होईल तें लिहित जाणें; व राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचीं पत्रें पावलीं, त्याचें जाब उत्तरें लिहून पाठविलीं तीं त्यांजकडे पाठवून देणें ह्मणून आज्ञा. त्यावरून आज्ञेप्रमाणें चंद्र २८ सवालीं त्यांच्या नांवाचीं दोन पत्रें खुलीं होतीं तीं, आपले पत्रांत लावून लखोटा करून त्यांजकडे पाठविला. व त्याजकडून लखोटे २ आले ते बजिन्नस सेवेसीं पाठविले आहेत. इकडील वर्तमानः—राजश्री सुभेदार यांजकडून निकडीचीं पत्रें, सालमजकुरच्या रसदा घेऊन ऐवज पाच सात लाखपावेतों आह्मांस पाठवून द्यावा, खर्चाची ओढ फार आहे ह्मणून, बाई यांस पत्रें येतात. त्यावरून त्यांनीं महालोमहालीं जासूद व पत्रें बलावून पाठविलीं. परंतु कोणी हा कालवर आले नाहींत. मामलेदारांचीं उत्तरें आलीं कीं, लवकर लावणीचा बंदोबस्त करून येतों. चांदवड व नंदुरबार व सुलतानपूर व थालनेर येथील जमीदार रयत फिर्याद आहेत. कोणाची दाद लागत नाहीं. महालीं मामलेदार आहेत, त्यांच्या रुजवाती करून देऊन फाजिलास बराबर करून देतों. नवे कमाविसदार करून द्या ह्मणत आहेत. तेथें कोणी मनावर घेऊन छान करीत नाहीं. अंधेर! दोन प्रहर मुख्यासुद्धां व कारभारी सहमंडळी कारभार

होतच नाहीं. त्यानंतर निद्रा ! तृतीय प्रहरानंतर चार घटका दरबार ! त्यांत दादी फिर्यादी, आले गेले ! याप्रमाणें नित्य अभ्यास आहे. दौलतींत उणें अधिक पाहणारा कोणी नाहीं. अवघे सांगकामे आहेत. नेकीबंदीस बाईच आहेत. लष्करांत वोढ भारी आहे. मामलत जयपुरची जाली नाहीं. रांगडे लांबणीवर घालितात. जसा यांचा नाजुक कारभार, तसा तेही चालढाळ करितात. राजश्री संताजी वाघ व लक्ष्मणराव भोईटे राजश्री अल्लीबहादूरबाबाकडून येऊन देशीं गेले. त्यांनीं सांगितलें कीं, बहादूर यांची सोय कांहीं नाहीं. कर्ज फार जालें. उपाशी लोक मरतात. धरणीं पारणीं होत आहेत. ठिकाण नाहीं. खर्चास सुभेदारांनीं देऊन ठेविलें आहे, तेंही पुरतें देत नाहींत ! अशी अवस्था सांगितली. वरकड काय सांगावें ? ह्मणून सांगत होते. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १६५.

श्री. १९ आगस्ट इ. स. १७८८.

''श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १६ जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र २९ सवालीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. सांप्रतचें वर्तमानः—गुलाम कादर व इस्माईल बेग उभयतां दिल्लीस येऊन, बादशाहाचा बंदोबस्त करून आपले स्वाधीन शहर करून घेतलें. राजश्री अल्लीबहादर पाटीलबावांकडे जात होते. त्यास राजश्री सुभेदारांनीं राजश्री पाराशर दादाजीस पाठवून, त्यांची खातरदारी करून त्यांस घेऊन आले. उभयतां सरदार मेवाड व कोट्याचे संधान धरून आहेत. राजश्री जालमसिंग कोटेकर सुभेदारांस येऊन भेटले. पुढें मसलत मेवाडची आहे. बाईनीं सेवेसीं पत्रें चंद्र १२ जिलकादीस लिहून पाठविलीं आहेत. अल्लीबहादर यांचा मजकूर व सुभेदार येथें येऊन पुढें गेल्याचा मजकूर वगैरे लिहिला आहे. तीं पत्रें राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे रवाना केलीं आहेत. तीं सेवेसीं प्रविष्ट होतील. राजश्री काशीराव होळकर पाटीलबावांकडे बाईनीं रवाना केले. परंतु राजश्री नारो गणेश यांनीं त्यांस माघारें आणिलें. ते येऊन सुभेदारांस सामील जाले. राजश्री चिमाजी बुळे व नारायणजी बारगळ उभयतां येथेंच आहेत. त्यांस न्यावयास सुभेदारांनीं हुजरे पाठविले आहेत. हे जात नाहींत. कर्जपट्टीसाठीं आडून बसले आहेत. बाईस ह्मणतात कीं, आह्मांस कर्जपट्टी माफ करावी. बाईनीं उत्तर दिलें कीं, जी जाली पट्टी ती माफ

होत नाहीं. पुढें निभावून घेऊं. इकडे पर्जन्य अतिशय जाला. राजश्री गबाजी सदाशिव श्रावण शुद्ध ५ स येथें येऊन, बाईची भेट घेऊन मंडळेश्वरीं गेले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १६६.

पैवस्ती चंद्र १५ मोहरम. **श्री.** २८ सप्टंबर इ. स. १७८८.

"सेवेसीं भिकाजी नारायण कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २७ जिल्हेज मुक्काम कसबें अकोल परगणे मजकूर नजीक उदेपूर वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—इकडील वर्तमान तर राजश्री सरदारांनीं लिहिलें आहे, त्याजवरून कळेल. वरकड मजकूर तर, राजश्री अपाजीपंत दामले आल्यापासून राजश्री तुकोजीबावांस महेश्वराहून लौकर निघण्याचा बेत यांनींच केला. ते व हे येथपर्यंत जलदीनेंच आले. त्यानंतर पर्जन्य बहुत लागला. याजमुळें मुक्काम जाले, व राजेराजवाडे यांचे वकीलांशीं बोलावयासी पुर्तेपणें झडीमुळें बनलें नाहीं. घोडीं व उंटें बहुत खराब जालीं. कूच करण्याविषयीं तुकोजीबावांपाशीं दोन तीन वेळां आपाजीपंत यांनीं निकडीचा जाबसाल करून, अश्विन शुद्ध प्रतिपदेस कूच करून, राजश्री पाटीलबावांकडे उभयतांनीं निकडीनें जाऊन पोहोंचावें असा पक्का निश्चय जाला आहे. आपाजीपंतास सरदार पालखी देत होते, परंतु त्यांनीं स्वामींचें आज्ञापत्र आल्याशिवाय घ्यावयाची नाहीं, याप्रमाणें बोलले. वरकड कामकाजाचा डौल येथें मशारनिल्हेंनीं चांगला घातला आहे. त्यांस पालखी असावी, यास्तव सेवेसीं विनंति लिहिली आहे. तरी कृपा करून पालखी द्यावयासी सरदारास आज्ञा करणार स्वामी आहेत. सेवेसीं समर्थ श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १६७.

पैवस्ती चंद्र १५ मोहरम. **श्री.** २८ सपटेंबर इ. स. सन १७८८.

"सेवेसीं भिकाजी नारायण कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २१ जिल्हेज मुक्काम कसबें अकोल परगणे मजकूर नजीक उदेपूर वर्तमान यथास्थित असे विशेषः—स्वामींकडून चंद्र २ जिल्हेजचें पत्र आलें तें पावलें. इकडील वर्तमान तर राणाजी याजकडील वकील राजश्री सुभेदार यांचे विद्यमानें बोलण्याकरितां येण्याविषयीं पुढें कारकून पाठवून कबूल केलें. नंतर आठ पंधरा दिवस अधिक त्यांचे येण्यास लागले. आल्यानंतर बोलण्यांत जीव कांहींच पडला नाहीं. चार सहा महिने येथें राहिले असतां मग त्यांचा बंदोबस्त होतो, असा

अन्वय दिसोन आल्यानंतर, सरदारांनीं सुभेदारास निघण्याची निकड फार करून अश्विन शुद्ध प्रतिपदेस कूच ठरविलें. सरदारांनीं आठा दिवसां पाठीमागें सुभेदारास सोडून कूच करावें, याप्रमाणें निश्चय करून त्यांजकडे रात्रीस चिटी पाठविली कीं, आमचें प्रातःकाळीं कूच आहे. नंतर मध्यरात्रीस सुभेदार व नारोपंत व पाराशरपंत डेऱ्यास येऊन राहण्याविषयीं बहुतच आग्रह केला. तेव्हां प्रतिपदेचा कूच निश्चयांत आणून, दरमजल राजश्री पाटीलबावांकडे जाऊन पोहोंचावें; याप्रमाणें यांचें त्यांचें पक्केपणें बोलणें ठरलें. स्वामींचीं पत्रें वारंवार यांस पाटीलबावांकडे जावयाविषयीं येत गेलीं. त्यांजवरून आह्मीं दोन चार वेळां सांगितलें कीं, सुभेदारास सोडून पाटीलबावांकडे पुण्याचे पत्राचे अन्वयें जाऊन पोहोंचावें. परंतु यांचे चित्तांतील अंदेशा कीं, सुभेदारास व राजेरजवाडे यांचीं अनुसंधानें आलीं आहेत, हीं घेऊन पाटीलबावांकडे जावें, ह्मणजे मोठा डौल पडेल. यास्तव इतके दिवस जाण्यास लागले. राजेरजवाडे यांजकडील बोलण्यांतही कांहीं जीव दिसत नाहीं. त्यांचीं बोलणीं आपले मतलबाचीं पडतात व त्यांचें संधान पुर्तेपणें इकडे लागेल असें नाहीं. गुलाम कादर याजकडेही त्यांचीं बोलणीं आहेत. असा त्यांचा दामोष विचार आहे. इस्माईल बेग याचें संधान पाटीलबावांकडेस यावें याप्रमाणें बोलवा आहे, परंतु यासही भरंवसा पोहोंचत नाहीं. याचाही अंदेशा समजत नाहीं. पुढें काय होईल तें सेवेसीं लिहून पाठवूं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

लेखांक १६८.

पै॥ छ २ सफर कार्तिक **श्री.** २० आक्टोबर इ. स. १७८८.

“श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १९ माहे मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— आज्ञापत्र छ १७ जिल्हेजचें सादर जालें, तें छ १९ माहे मोहरमीं आजच पावलें. एक महिना दोन दिवस जाले, इतके दिवस पत्र तेथें कसें राहिलें? पत्रीं आज्ञा कीं, अलीबहादर यांची रवानगी मातबर फौज देऊन होत आहे. होळकराचे पूर्वीं ....चालत आले आहेत, त्याप्रमाणें चालावें. यास हिंदुस्थानास बोलवावें येविशीं पाटीलबावांस लिहिलें आहे; उत्तरें आलीं नाहींत ह्मणोन आज्ञा. त्यास सांप्रत रांगड्याचा गवगवा भारीच आहे. देशींहून मातबर फौज आलीयावांचून इकडील बंदोबस्त होत नाहीं. उज्जनीचें वर्तमान येथें ऐकिल्यांत आलें कीं, गुलाम कादर

दिल्लीस होते, ते यमुना उतरोन गेले. अंतरवेदींत अंमल गोसावी याचा जाला होता. त्यास फिरंगी यांणीं लिहून तोही अंमल सोडोन यमुनापार जाला, असें शुभ वर्तमान तर आलें. ठिकाणचें वर्तमान सरकारांत येईल तें खरें. अलाहिदा विनंतिपत्र लिहिलें आहे, त्यावरून श्रुत होईल. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १६९.

श्री. २१ आक्टोबर इ. स. १७८८.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २० मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः-राजश्री पाटीलबावां-कडून उज्जनीस ऐवजाकरितां राजश्री भवानी शंकर पोतनीस वगैरे कारकून आले. त्यांजकडून येथें राजश्री पांडुरंग राम चांभारगोंदेकर यांस बाईकडे पाठविलें कीं, तुह्मांकडून ऐवजाची सोय व्हावी. तुह्मीं पेशजीं पाटीलबावांस लिहिलें होतें कीं, कांहीं तरतूद समयास आह्मांकडून होईल. त्यावरून आह्मांस आपल्याकडे पाठविलें आहे. आह्मी येथें सावकारांस व मामलेदारांस ऐवजाची निकड करितों. तुह्मांकडे पांडुरंग राम पाठविले आहेत. तर ऐवजाचा भरणा करावा. ह्मणून कारकून येथें छ १५ मोहरमीस आला. त्यासही मजकूर केला. बाई व मुत्सद्दी एकत्र बसून खलबत जालें. नाहीं कसें ह्मणावें? त्यास, चार सावकार बोलावून त्यांस सांगितलें, तुह्मीं ऐवज द्या, परंतु महाल ऐवजाचे पोटीं लावून घ्यावे. कारकुनाशीं तुह्मीं बोलावें. असें सांगून पांडुरंग राम व सावकार एकत्र बसविले. उभयतांचीं बोलणीं जालीं. पांडुरंग राम यांनीं उभयतांस साफ सांगितलें कीं, तुह्मांस महाल लावून द्यावे आणि आह्मीं ऐवज घ्यावा, यास्तव तुह्मांकडे आह्मी आलों नाहींत. जर बाई तुह्मांस सांगून ऐवज देवीत असली, तर तुह्मी द्या. नाहीं तर ही भानगड करूं नये. याप्रमाणें उत्तर होऊन सावकार गेले. बाईस त्यानें साफ विचारिलें, "आपण काम करीत असलेंत तर करावें, नाहीं तर उत्तर द्यावें." त्यावरून त्यास सांगितलें कीं "तुह्मी तूर्त उज्जनीस मास पक्ष आहांच. मागाहून याचा विचार करून तुह्मांस लिहून पाठवूं." असें सांगोन त्यांस छ १८ मोहरमीं उज्जनीस रवाना केलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १७०.

पौ छ १ सफर सन तिसा समानीन कार्तिकमास.

श्री. २२ आक्टोबर इ. स. १७८८.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:-

"विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत

छ २१ मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ १० माहे मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत, ते सेवेसीं प्रविष्ट जालीं असतील. त्याउपरी येथील वर्तमानः— काल छ २० मिनहूस राजश्री सदाशिव दिनकर उज्जनीहून येथें आले. आज छ २१ मिनहूस बाईची भेट जाली. पुढें देशीं जावयास एका दो दिवसांनीं निरोप घेऊन कूच करतील, ह्मणजे मागाहून वर्तमान सविस्तर लिहीन. सांप्रत लष्करचीं पत्रें डांकेसमागमें येथेंच आलीं, ते सेवेसीं सदाशिवपंतीं रवाना केलीं आहेत. त्यांतील मुख्यार्थ, गुलाम कादर पळून गोहसगडास गेला. तपशील पत्रावरून श्रुत होईल. सरकारचें ठाणें दिल्लींत कायम जालें. दुष्टाचरणाचें फळ गुलाम कादर यास जालें पाहिजे. तेंही सत्वरच श्रीमंतांचे प्रतापेंकरोन घडेल. फौजा पाठीलाग गेल्या आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

लेखांक १७१.

श्री. ४ नोव्हेंबर इ. स. १७८८.

“सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक सां। नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र ३ सफरीं राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस आलीं. त्यांतील अर्थः—राजश्री अल्लीबहाद्दर भिलाड्याचे मुक्कामाहून चंद्र ११ मोहरमीं कूच करून, आठ कोस गेले. तेथें गेल्यावर, मागतीं अंबोजी इंगळे जाऊन त्यास आठ दिवस राहविले कीं, तुकोजीबावांस घेऊन येतों; ते तुह्मीं बरोबरच असावें, ह्मणून आठ मुक्काम करून राहिले. तथापि तुकोजी होळकर यांचें जाणें जालें नाहीं. मग बहाद्दर कूच करून राजश्री पाटीलबावांकडे गेले. उदेपूरकर राणाजी यांनीं दोन लक्ष रुपये करार केले, त्याच्या वसुलास कोणास ठेऊन गेलों वरून तेही पाटीलबावांकडे जाणार. मारवाडकराचे वकील आले. त्यांनीं सुभेदाराकडे पैगाम लाविला कीं, आमचें व पाटीलबावांचें वांकडें आहे. त्यास, तुमचा आमचा बेलभंडार, आण-शपथ जाली पाहिजे. तुह्मीं आह्मांस सामील असावें. ह्मणून वकिलाचें बोलणें आहे. त्यास सुभेदाराचे व पाराशरपंतांचे विचारें मान्य करावें, परंतु राजश्री नारोपंत या मसलतीस रुकार देत नाहींत. एक वेळ पाऊल चुकलें, त्याची सफाई करायास सात आठ वर्षें लागलीं. याउपर मसलत करणें ते विचारून करावी. सरकारचा शब्द न लागे आणि तुमचें कल्याण होय ऐसें करणें. त्यावरून येथें बाईस पत्रें लिहिलीं आहेत. यांच्या उत्तरानुरूप तेथें वर्तणूक होईल.

बाईही त्या मसलतीस रुकार देणार नाहींत, याप्रमाणें पत्रें तेथील आलीं. इकडील उत्तरें गेलीयावर वर्तमान कळेल तें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १७२.

श्री. १४ नोव्हेंबर इ. स १७८८.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १५ माहे सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील लखोटा व विनंतिपत्रें, चंद्र ४ व चंद्र ५ सफरचीं, सेवेसीं इकडील वर्तमान लिहून रवाना केलीं. त्याउपरी, सांप्रत राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडून लखोटा एक आला, तो बजिन्नस पाठविला असे. इकडील वर्तमानः–राजश्री काशीराव होळकर यांनीं दसऱ्याचे मुहूर्तें डेरे बाहेर दिले. आपण घरींच आहेत. फौजेची व खर्चाची तजवीज करून, कार्तिकमासीं स्वार होऊन राजश्री सुभेदार यांजकडे जाणार. राजश्री पाटीलबावा चितोडानजीक तीन कोसांवर येऊन मुक्काम केला. राजश्री भीमसिंग यांस तगादा, किल्ला खालीं करून द्यावा ह्मणून, लाविला आहे. भीमसिंगाचे कारभारी सिताराम कोठारी व सरदारसिंग यांचे कबिले, होळकराचे जहागिरींत निंबहेड्यास, राजश्री मल्हार सोयराजी कमाविसदार यांजपाशीं होते. राजश्री पाटीलबावांनीं मल्हार सोयराजीस बोलावून लष्करांत नेलें. त्यांस सांगितलें कीं, उभयतांचे कबिले आणवून आमचे हवालीं करावे. त्यांनीं अनमान केला. तेव्हां दोन हजार फौज व गाडद हजार पाठवून निंबहेड्याहून कबिले उभयतांचे घेऊन गेले. हें वर्तमान बाईंस कळल्यावर आपले ठिकाणीं रोष करून, "कमावीसदार नाकारा, कबिले कसे नेऊं दिले?" इतकें मात्र एक दिवस वर्तमान ऐकिलें, ते दिवशींचें भाषण. पुन्हां कांहीं वार्ता नाहीं. उदेपुरची खंडणी साठ लक्ष रुपये करार. पैकीं दहा लक्ष रुपये सूट दिधली. बाकी पन्नास लक्ष रुपये करार केले. पैकीं मेवाडांत वसूल घेतला बावांनीं रुपये सव्वीस लक्ष. ते मजरा देऊन, बाकी २४ चोवीस लक्ष घेणें. त्यांपैकीं भीमसिंगाचे कारभारी यांचे कबिले धरिले. त्याजपासून १०।१५ लक्ष रुपये घ्यावे ह्मणून राणाजीचें बोलणें. बाकी नऊ दहा लक्ष राहिले ते भीमसिंग हस्तगत जाल्यावर त्याजकडून घ्यावे. चितोड घेऊन द्यावा. याप्रमाणें राणाजींनीं मुद्दा घालून समागमें आहेत. तीन कोसांवर चितोडापासून उभयतां, पाटीलबावा व राणाजी आहेत. इस्माईल बेग मारोठास आला आहे. नजीबकुलीखान मृत्यु पावला. त्याचे जहागिरीचा बंदोबस्त राजश्री खंडेराव हरीकडे सांगितला ह्मणून वर्तमान आलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १७३.

श्री. ता. १९ जानेवारी इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २२ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— गुलाम कादर व त्याचे कारभारी असामी १०, एकूण असामी अकरा, राजश्री अलीबहाद्दर यांणीं मथुरेस राजश्री पाटीलबावांकडे पाठविल्या, त्या खाशासुद्धां मथुरेस येऊन पोहोंचल्या ह्मणोन वर्तमान आलें. राजश्री पाटीलबावांनीं राजश्री सुभेदार यांस पत्र लिहिलें कीं, तुह्मीं तिकडील कामें टाकून जलदीनें येणें. हराम-खोर मथुरेस आणिला. रावराजा माचेडीकर याणें जयपूरकराची कामापाहाडी घेतली. तर तुह्मीं लवकर निघोन येणें. यांजला आंदेशे बहुत. पुढें कोणी गृहस्थ पाठवून, तेथील मर्जीचा प्रकार व इकडील मर्जीचा प्रकार त्यांस सांगोन, तेथील विचारानुरूप जावें ऐसे यांचा मानस आहे, ह्मणोन वर्तमान ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १७४.

श्री. ता. १९ जानेवारी इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २२ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— चंद्र ५ रविलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत, पावलीं असतील. सांप्रत चंद्र १३ शनिवार मिनहूस राजश्री सुभेदार व राजश्री नारो गणेश या उभयतांचीं पत्रें बाईस आलीं. उभयतांचे पत्रीं परस्परें गिल्लाच लिहिला होता. सुभेदारांनीं बाईस लिहिलें कीं, नारोबा कामाकाजांत मन घालीत नाहीं. शरिरास समाधान नाहीं ह्मणून औषधसेवनासाठीं नंदुरबार खानदेशांत येणार, याप्रमाणें लिहितात. राजश्री नारोपंत, बाईचे पत्रीं लिहितात कीं, सुभेदार माझें ऐकत नाहींत. काय करावें? माझ्याही शरीरास समाधान नाहीं. मीही देशीं येतों. याप्रमाणें पत्रें आलीं. त्यांचीं उत्तरें यांनीं रवाना केलीं नाहींत. रवाना केल्यावर वर्तमान कळेल तें सेवेसी लिहीन. चितोडकराचे वकील सुभेदारांकडे आले. बलिभद्र पचोली व मंजी पुरोहित त्यांनीं घांसदाण्याचा करार करून तूर्त पन्नास हजार रुपये दिले. कूच करून काकडाबाहेर गेल्यावर पन्नास हजार द्यावे; दोन लक्ष वायद्यांनीं द्यावे; भीमासिंग व राणाजी यांचीही भेट करावी; असें ऐकिलें. पाटीलबावांचीं पत्रें सुभेदारांस बोलावणीं येतात व येथून

बाईंचीं पत्रें पाटीलबावांकडे जावयाविषयींही जातात. परंतु हे जात नाहींत. ज्या दिवसापासून कोटें प्रांतीं गेले आहेत, त्या दिवसापासून प्रथम दिवसच आहे. पागेकरी एक दिवस जमा होऊन तीन दिवस डेऱ्यांत बसले होते. लाचार होऊन तूर्त नऊ हजार रुपये दिले. उदेपूरचे ऐवजीं लाख रुपये देऊं, असा करार करून उठविले. शिलेदाराच्या रोजमुऱ्यास ठिकाण नाहीं! याप्रमाणें ऐकिलें वर्तमान तें सेवेसीं लिहिलें असे. भोजराज मिनेगार जयपुरीहून येथें आले. बराबर पुत्र व सून होती. त्यांस येथून रवाना चंद्र १७ राखर बुधवारीं केलें. सत्वरच येऊन पोहोंचतील. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १७५.

श्री. ता. १५ फेब्रुवारी इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १९ जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—आज्ञापत्रें दोन सादर जालीं. एक चंद्र १० रविलाखरचें, तें चंद्र २७ मिनहूस पावलें; व एक चंद्र २४ रविलाखरचें, तें चंद्र १ जमादिलावलीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, वरचेवर वर्तमान होईल तें लिहीत जाणें. त्यास आज्ञेप्रमाणें येथील वर्तमान बितपशीलः—

राजश्री मल्हारराव होळकर यांचें लग्न माघ वद्य ४ शुक्रवारीं सायंकाळचें लागलें. वधू अहल्याबाई यांचे बंधू, महादजी शिंदे यांच्या लेकीची लेक, तिशीं लग्न लागलें. पिढीचा उच्चार येणेंप्रमाणें केलाः—

१ मल्हारजी होळकर
१ खंडेराव होळकर
१ मालराव होळकर यांचे पुत्र मल्हारराव
———
३

येणेंप्रमाणें ब्राह्मणांकडून बोलविलें आहे. कलम १.

राजश्री संताजी होळकर व बापूजी होळकर यांच्या मातोश्रीस व बंधूस वगैरे यांस कारकून पाठविला. त्यास बापू होळकर याचीं मुलें माणसें आलीं. संताजी होळकर आले नाहींत. त्यांचे कबिले वगैरे आले. कलम १.

राजश्री अलीबहाद्दर कुंजपुरानजीक आहेत ह्मणोन वर्तमान ऐकलें. रामरतन मोदी धरून बावांकडे पाठविला व कुंजपुऱ्याचा अधिकारी धरून पाटीलबावांकडे रवाना केला ह्मणोन वदंता. कलम १.

राजश्री खंडोजी लांभाते–पूर्वीचे सासरे–ते येथेंच आहेत. लग्नसमयीं होतेच.
कलम १.

लग्नाचे दिवशीं सर्वांबरोबर आहेर करणें त्यावरून आहेर केला. बाई यांजकडे चोळी व पातळ, व मल्हारराव यांजकडे पागोटें व शेला व लुगडें चोळी याप्रमाणें सहा सात सनगें आहेरास लागलीं. सेवेसीं कळावें. कलम १.

सौभाग्यवती रखमाबाई होळकर यांजकडे पुंडोजीपंत कारकून बाईनीं पाठविला. पत्र लिहून देऊन रवाना केला होता कीं, तुह्मीं लग्नास यावें. अगत्यवाद करून लिहिलें होतें. परंतु ते कांहीं आले नाहींत. उत्तर पाठविलें कीं, चिरंजिवाचें लग्न करणें जरूर तर नव्हती, तत्रापि एक वेळ मानपान आमचा जालाच आहे. सर्व प्रकारें वडील आपणच आहेत; तेथें मी आहें. असें सांगून पत्र पाठविलें. कलम १.

राजश्री पाटीलबावा श्रीभागीरथीस्नानास जाणार ह्मणून कबिले उज्जनीहून जातात. माघ वद्य १३ मुहूर्त कबिल्याचा उज्जनीहून जावयाचा आहे ह्मणोन वर्तमान ऐकिलें. कलम १.

राजश्री सुभेदार भिलाड्यासच आहेत. हा काळवर कोव्याचा निर्गम जाला नाहीं. यंदां सरकारचाकरी जाली न जाली, हें बाईस एक दोन वेळां दर्शविलें आहे. सहज बोलण्यांत समय पाहून आज्ञा नसतां बोललों आहें. सेवेसीं कळावें ह्मणून लिहिलें असे. कलम १.

चंद्र १९ जमादिलावलीं सुभेदाराकडील वर्तमान आलें कीं, चौ कोसांचें कूच जालें. एक स्थळीं सहा महिने होते. त्यामुळें माघारे आले. लष्करांत चोरांचा उपद्रव फार जाला आहे. मेणेचोर जयपूर प्रांतींचे, त्यांचा रात्रीं हंगामा. छापे येऊं लागले, येथपावेतों गलाटा जाला आहे. मारवाडकर व जयपूरकर वकील आहेत, परंतु राजकारण एकही घडलें नाहीं. असें वर्तमान आलें. कलम १.

एकूण कलमबंदी कलमें नऊ सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १७६.

श्री. १९ मार्च इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २१ जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ २१ जमादिलावलीं विनंतिपत्रें सेवेसीं पाठविलीं आहेत. त्याअलिकडे वर्तमानः– राजश्री मल्हारराव होळकर यांस घेऊन जावें ह्मणोन आनंदराव होळकर

हुताशनीपावेतों राहिले होते, परंतु मल्हारराव समजले नाहींत. येथेंच राहतों असा आग्रह. त्यावरून बाईनीं त्यांच्या खर्चाचा बंदोबस्त करून आनंदराव होळकर यांस निरोप दिल्हा. राजश्री सुभेदार मेवाड प्रांतीं आहेत. कारभारी यांणीं दुखणें काढून राहुटीस आहेत, दरबारास जात नाहींत; व सरदार त्यांस बोलावीत नाहींत, असें आहे. राजश्री पाटीलबावांकडे जावयाविशीं कारभारी अनमान करितात. येथून बाईनीं नारो विश्वनाथ दि॥ मकाजी गीते यासमागमें पत्रें, उभयतांस एकविचारें वर्तणूक करावयाकरितां पाठविलीं होतीं; परंतु ते उभयतां आपले चालीप्रमाणें चालतात. राजश्री अलीबहादर मथुरेस आले होते. कांहींएक दिवस राहून आग्र्याचा किल्ला पाहावयाकरितां गेले आहेत. बाई-कडील वकील दिल्लीस आहेत. त्यांचें पत्र छ १९ जमादिलाखरीं आलें. तेथील वर्तमानः– गुलाम कादर याची मातुश्री, कनिष्ठ बंधु ऐसे लाहोरास गेले आहेत. तैमूरशा पातशा हा येणार. हिंमतबाहादुर गोसावी यांस पुन्हा चार हजार फौजेनशीं राणेखानभाईनीं ठेविलें. फिरंगी यांजकडून वकील दिल्लीस आला. पातशाहाची मुलाजमत केली, खलबत केलें, परंतु त्यांतील अर्थ समजण्यांत आला नाहीं. ह्मणोन बाईच्या वकिलानें लिहिलें होतें. गुलाम कादर याचें दस्ताऐवजी पत्र सांपडलें. तें पत्र त्यास दाखवून, त्याचें आंग छिन्न भिन्न करून, राजश्री पाटी-लबावांनीं त्याचा शिरच्छेद करविला ह्मणोन वर्तमान येथें आलें. मौजे मुलगन येथील शिवेकरितां सरकारांतून माझे नांवें पत्र आलें, त्यावरून बाईपाशीं बोललों. परंतु त्यांचें बोलणें कीं, पंचाईतच करावी. ह्मणोन सरकारांत विनंतिपत्र लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १७७.

श्री. १२ एप्रिल इ. स. १७८९.

''सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १५ रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान छ २२ जमादिलाखरीं विनंतिपत्रें सेवेसीं लिहिलीं आहेत. तीं प्रविष्ट जालीं असतील. सांप्रतचें वर्तमान राजश्री मल्हारराव होळकर येथें बाईनें ठेवून घेतले. त्यांचें लग्न केलें. नेमणूक करून राहावयास स्थल चांगलें करून देऊन ठेविलें. सौभाग्यवती रखमाबाईचीं पत्रें वारंवार येतात कीं, ठेवून घेतले, परंतु त्यांचे गुण तुह्मांस माहित नाहींत. योग्यतेचे माणूस नाहींत; परिणामीं कळेल; असें लिहितात. परंतु यांचे चित्तांत ठसलें नाहीं. चैत्र शुद्ध ६ बुधवारीं त्यांचे स्त्रीस

पदर काढला, ते दिवशीं आहेर जाले. तेव्हां सरकारचा आहेर तेथीलच सणगें घेऊन केला. पंचवीस रुपये रोख दिल्हे. वरकड मुत्सद्दी वगैरे होते. समारंभ जाला ते दिवशीं रात्रीं, कथा, हरिभक्त राजश्री विठोबा गोसावी आवणेकर यांची जाली. उत्साह रामनवमीचा. कथा समाप्त बारावे घटकेस जाली. लोक बसलेच होते. इतक्यांत मल्हारराव यांणीं चार खास बारदार पाठवून, राजश्री लक्ष्मण नरसिंह यांस बाईचे समक्ष धरून घेऊन गेले. मारूं लागले. त्यानें शंखध्वनी केला, जानवें तोडलें, धोतरें फाडून अवाक्षरच बोलत गेला! तो आतित्याईस ब्राह्मण आला. वेडेंवांकडें बोलत असतां बाईनीं सोडविला नाहीं. त्यास घेऊन किल्ल्याच्या दरवाजाजवळ नेलें. बाहेर नेत होते. दरवाजाचे माणसांनीं आटकावून ठेविलें. इकडे विठोबा गोसावी वगैरे कथेचे लोक होते त्यांस निरोप दिल्हा. मग मुत्सद्दी व बाई व मीही होतों. मग बाईस कारभारी यांणीं बहुतां प्रकारें निषेध केला. तेव्हां त्यांस त्रास येऊन लक्ष्मण नरसी यास सोडून आणलें. या गोष्टीवरून बाईस फारच भय जालें कीं, रखमाबाई सांगत होती व लिहित होती, तें खरें. पोराचा भरंवसा नाहीं. एखादे दिवशीं घात करील. अशी फिकीर उत्पन्न जाली. मल्हारराव यांचे गुण विचित्र आहेत. केवळ कनिष्ठ चाल धरली. यामुळें अमर्याद वर्तणूक करितात. लक्ष्मण नरसी यांणीं चिमाजी बुळे यांचा कारभार कर्नाटकचे स्वारींत केला, तेव्हां अंतस्त राजश्री सुभेदार यांस कबूल केलें. त्यापैकीं बाकी येणें दोन हजार होते. त्याजकरितां सुभेदारांनीं मल्हारराव यांस लिहिलें कीं, लक्ष्मण नरसी यास धरून दोन हजार रुपये घेऊन पाठवून देणें. याजकरितां कथेंतून धरून नेलें होतें. येथें मल्हारराव राहिले आहेत. परंतु एखादे वेळेस दगा फटका दौलतीस करावयाचे विचारांत असतात. सावधानी बाईची फारशी नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १७८.

श्री. २५ मे इ. स. १७८९.

''सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २९ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री गणेश नारायण कारकून येथून कापड देऊन बाईनीं राजश्री सुभेदारांकडे पेशजीं पाठविला होता, हें वर्तमान पूर्वीं लिहिलें होतें. तोच कारकून माघारा आला. त्याजबरोबर खिजमतगार सुभेदारांनीं मुजरद बाईकडे पाठविला, सबब आह्मी मोहीमसीर. चिरंजीव मल्हारराव याचा बखेडा महालीं

होतो, मनास येईल तशी वर्तणूक करितो; त्यास आह्मांकडे पाठवून देणें. दुसरें, बारा लक्ष रुपयांची तजवीज करून आह्मांस पाठवावी, आह्मांकडील महाल व देशांतील महाल आहेत तेथून ऐवज अथवा सावकारी करून, कसें करून खर्चास पाठविणें. दौलतीचा बंदोबस्त आपण करावा. आह्मी दूर देशीं, यास्तव सारे महालाचा जाबसाल वडिलीं करून आह्मांस रुपये अविलंबें पाठवावे. दिवाण दरबारास येत नाहींत. त्यांजला निक्षून पत्र लिहावें कीं, मोहिमेचा प्रकार आहे; चाकरीस जपत जावें, हेंही त्यांस लिहावें. याप्रमाणें जबानीं खिजमतगार सांगत होता व पत्रेंही याच अन्वयें होतीं. त्यावरून बाईंनीं येथून राजश्री नारो विश्वनाथ कारकून सुभेदारांकडे मुजरद रवाना केला. त्यासमागमें राजश्री नारो गणेश यांस पत्रें निक्षून लिहिलीं आहेत कीं, तुह्मीं एकविचारें राहून कामकाज करीत जाणें. स्वारीखर्चास बारा लक्ष रुपये आणविले, त्यास महालचा प्रकार तुमचे ध्यानांत आहे. देशीं महाल आहेत, त्यांचा कारभार तुह्मीं दहा वर्षें केला. इकडील महालांचा कारभार मी करीत होतें, त्याचा झाडा साल दरसाल पाठवीत होतें. देशीं महाल यांची माहीतगिरी मजला नाहीं. इ॥ पासून मागील हिशेब पाहीन. नाहीं तर तुमचे तुह्मीं कमाविसदारास लिहून ऐवज घ्यावा. मजकडील महालांचा ऐवज देणें तो मास पक्षांत पाठवून देईन. जर तुह्मी ह्मणतां, तर देशीं महाल आहेत त्यांची घालमेल करीन; हिशेब मागील पाहीन. हें कबूल असेल तर लिहून पाठवावें. त्याप्रमाणें बारा लक्षांची सरबरा करून पाठवीन. खिजमतगार आला तो व कारकून बरोबर रवाना केले. [ते] राजश्री पाराशर दादाजी व पारनेरकर खंडोपंत असे उभयतां कारभार करितात. राजश्री नारोपंत यामुळें रुसोन बसले आहेत. दरबार करित नाहींत; घरीं असतात. याविषयींही बाईंनीं त्यांस पत्र लिहिलें कीं, तुह्मी दुही न दाखवितां कामकाज एकविचारें करीत जावें ह्मणून लिहिलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

पै॥ चंद्र २२ रमजान सन ज्येष्ठमास रुजु तिसेन.

लेखांक १७९.

श्री.

३१ मे इ. स. १७८९.

“सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— इकडील वर्तमान लिहून सेवेसीं विनंतिपत्रें चंद्र १५ रजब व चंद्र १५ साबानीं रवाना केलीं आहेत, प्रविष्ट जालीं असतील. सांप्रतचें वर्तमानः— राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाई यांस चंद्र १४ साबानचीं, बनास नदी उत्तरतीर नजीक

भगवंतगड येथील आलीं. त्यांत वर्तमान कीं, इंद्रगडचे मुक्कामींहून राजश्री वासुदेव गोविंद मुनशी व राजाराम गोधा जयपुरकर यांस संस्थानास रवाना केलें. त्यांची प्रतीक्षा करित होतों तों, तेथील वर्तमान आलें कीं, राजाराम गोधा प्रतापसिंग राजे यांचे दर्शनास गेला. तों राजांनीं दवलतराम हळद्या व राजाराम गोधा या उभयतांस कैद केलें. कारण, सुभेदार परमुलुखांतून जातील, आपले मुलुखांतून येऊं देत नाहीं, असें राजांस समजावीत होते, तें न घडलें. सुभेदार जयपुरचे मुलुखांत आले. पेंढारी यांनीं मुलुखाची तसनस केली. त्यावरून त्यांस कैद केलें. सुभेदार यांजकडील वासुदेव गोविंद यांची भेट होणें ते, छिबिलराम वकील होळकराचे तेथें आहेत, त्यांनीं राजाची भेट करवून बोलणें करविलें. राजांनीं साफ सांगितलें कीं, तुमचे वडिलांनीं आमचे वडिलांचा पक्ष धरून गादीवर बसविलें आहे. त्याप्रमाणें तुह्मीं आमचा पक्ष धरून पाटीलबावांचा दारमदार करून द्यावा. जोधपुरकर व आह्मां उभयतांस टाकून दिल्लीचा बंदोबस्त करूं ह्मणाल, तर घडणार नाहीं. याप्रमाणें वासुदेव गोविंद मुनशी यांस बोलून मेजवानी देऊन सुभेदाराकडे बिदा केलें. रामपुऱ्याचें ठाणें पाडून द्यावें असें राजांनीं सोडचिट्टी दिधली, ती मुनशी घेऊन आले. परंतु ती सोडचिट्टी सुभेदारांनीं घेतली नाहीं. याप्रमाणें संस्थानिकाकडील जाबसाल जाला. राजश्री पाटीलबावांकडून भुजंगराव अनंत कारकून आले, व सरकारचीं पत्रें निकडीचीं जात होतीं, त्यावरून इंद्रगडचे मुक्कामींहून लालसोटचे मुक्कामास जाणार होते. कागदपत्रीं खातरजमा सुभेदाराची केली आहे, व मुजरद कारकून आला, तत्रापि यांस वसवसा! त्यावरून राजश्री आबाजी चिटणीस येणार होते. ते आल्यावर यांची खातरजमा करून देतील, तेव्हां हे पुढें जाणार. याप्रमाणें वर्तमान आलें. दुसरें, बाई यांस खर्चाची सोय व दारूगोळीविषयीं लिहिलें होतें कीं, दोन्हीं गोष्टींचा पुरावा करावा. देशीं महाल आहेत व माळव्यांतील त्या महालऐवजीं खर्चाची सरबरा करून लवकर पाठवावी. आह्मी सरकारआज्ञेप्रमाणें व वडिलांचीं पत्रें येत गेलीं त्याप्रमाणें पाटीलबावांकडे जातों. याउपर दिवसगत लावीत नाहीं. ऐशीं पत्रें आलीं. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें असे. चंद्र मजकुरीं सावकारी पत्रें सुभेदाराच्या लष्करचीं साता दिवसांचीं आलीं कीं, सुभेदार मथुरेस गेले; भेटी जाल्या असतील. याप्रमाणें वर्तमान आलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १८०.

पै॥ छ ८ सवाल सन तिसैन आषाढ **श्री.** २२ जून इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २७ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें ब्राह्मणवासाहून कूच जालीयाचीं आलीं. पत्रीं वर्तमान कीं, आह्मीं येथून कूच केलें. चाळीस कोसांचा तफावत मथुरेचा आहे, लवकर जाऊन पोहोंचतों. राजश्री पाटीलबावांची भेट जाल्यावर सविस्तर लेखन करूं. तूर्त खर्चाची ओढ आहे, तर ऐवजाची तरतुद करून, व दारूगोळी यांचा सरंजाम करून पाठवावा, याप्रमाणें पत्रें आलीं ह्मणोन ऐकिलें. राजश्री मल्हारराव होळकर यांनीं पांच असामी बारगीर ठेविले. त्यास दरमहा भारी केला होता. तो बाईस विदित नाहीं. बाईंनीं माणसें नेमून दिधलीं आहेत. त्यांचे रोजमुरे बाई देतात. बारगीर असामी पांचांचे रोजमुरे करारप्रमाणें पावला नाहीं, त्यावरून त्यांहीं ज्येष्ठ वद्य एकादशीस धरणें बसलें, ते दोन प्रहर रात्रपावेतों मल्हारराव उपवासी होते. त्यानंतर वर्तमान बाईस समजलें. मग लोकांस उठवून त्यांस खाऊं घातलें. दुसरे दिवशीं मागतीं धरणें बसलें, ते दिवशीं शेंपन्नास लोक बाईंनीं आपल्या चौकीजवळ ठेविले. सायंकाळीं राजश्री शेटीबा होळकर त्यांस मध्यस्थ घालून बारगिरांचा फडशा केला. राजश्री बळवंतराव वांकडे यांजकडील गुमास्ते राजश्री सुभेदारांकडे गेले. कापड पन्नास हजारांचें व कांहीं नक्त ऐवज घेऊन, येथें येऊन बाईची भेट घेऊन गेले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८१.

पै॥ छ १५ मोहरम. **श्री.** ३० सप्टेंबर इ. स. १७८९.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १० मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ जिल्काद व छ २ जिल्हेजचीं आज्ञापत्रें दोन सादर जालीं. तीं छ १९ व छ २२ जिल्हेजीं पावलीं. पत्रीं आज्ञा कीं, वरचेवर बातमी येत जाईल ते लिहित जाणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास येथून विनंतिपत्रें छ १८ जिल्कादीं रवाना केलीं आहेत; तीं प्रविष्ट जालीं असतील. सांप्रत वर्तमान, राजश्री अलीबहादर व राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार उभयतां नाथद्वारापासोन दों कोसांवर आमोदेस आहेत.

उदेपुरकर यांचे वकील येऊन भेटले. उदेपुरच्या पटाइताचा बंदोबस्त करावा ह्मणोन मनसुब्यांत आहेत. हा कालवर ठरलें नाहीं. कोटेकरांनीं लांबणीवर घातलें. त्या कारभारांत राजेश्री आंबोजी इंगळे व जालमसिंग आहेत. कोटेकरांनीं आजपर्यंत एक पैसा दिल्हा नाहीं. येथें रोजमुरा बाईनीं फौजेस देऊन बिदा केलें. त्याउपर एक पैसा फौजेस मिळाला नाहीं. फौज सात आठ हजार पागेसुद्धां आहे. पेंढारी माघारे येऊन इंदुरीं होते. त्यांस रवाना सुभेदारांकडे करावे, ह्मणोन लालूभाई व भागूजी गवरे, बाईनीं पेंढाऱ्याकडे पाठविले. पेंढारी पौर्णिमा जाल्यावर सुभेदाराकडे जातील. राजश्री चिमाजी बुळे व नारायणजी बारगळ येथेंच आहेत. त्यांचा बंदोबस्त हा कालवर जाला नाहीं. राजश्री भिकाजी होळकर व सरदारसिंग उभयतांस पागेसुद्धां विजयादशमीस रवाना केलें. कुसाजी वाघ व बापु वाघमारे हे उभयतां पूर्वीं सुभेदारांकडे गेले आहेत. राजश्री अलीबहादर पाटीलबावांकडे निकड करून जात होते, परंतु राजश्री सुभेदार व नारोपंत उभयतां त्यांच्या डेऱ्यास जाऊन आठ दिवस ठेऊन घेतलें; जाऊं देत नाहींत ऐसें ऐकिलें. सौभाग्यवती रखमाबाई यांची रवानगी माघारी करणार. राजश्री पाटीलबावांकडील वर्तमान तर, राजश्री राणेखांभांई व रवळोजी शिंदे उभयतां फरिदाबादेस सा सात हजार फौजेनिशीं आहेत. इस्मालबेग मोगलसुद्धां पाटीलबावांकडे येणार, हें संधान लागलें आहे. इस्मालबेगास गोहजगड देऊं केला आहे. सनद करून द्यावी हें बोलणें, राणेखांभाईच्या मारफतींच आहे. परंतु तो प्रामाणिक नाहीं. येऊन भेटेल तेव्हां खरें. दिल्लीस बातमीस कारकून सुभेदारांकडून आहे, त्याचें पत्र बाईस आलें. त्यांतील मजकूरः— गुलाम कादर यांनीं पृथ्वीपतीची अमर्यादा फार केली. छातीवर बसोन दोन्ही डोळ्यांत खंजीर घालोन पातशाहास मारिलें, व खाशा बेगमांस बेसतर केलें. झाडून मालमवेसी घेतली. मलका जमानी इचें घर लुटलें. कोट रुपयांचें वित्त नक्त व जवाहीरसुद्धां सांपडलें. जमाव करून लढाईस येणार. इस्मालबेगाशीं व गुलाम कादराशीं पातशाहाच्या अमर्यादेसाठीं बिघाड जाला होता. पुन्हां एकत्र जाले. याप्रमाणें बातमीचें वर्तमान लिहिलें होतें. मिर्झा अमानी व फिरंगी, उभयतां अकरा पलटणें घेऊन, राजश्री पाटीलबावांकडे येतात. त्यांचें बोलणें कीं, रोहिल्याचें पारिपत्य करावें. रोहिल्यांनीं शिखांस सामील केलें. कांहीं शीख आले आहेत. याप्रमाणें तेथील बातमीचीं पत्रें बाईकडे आलीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

लेखांक १८२.

श्री. १३ आक्टोबर इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक सा॥ नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १३ मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान चंद्र १९ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं पाठविलीं आहेत. राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील बातमीचा लाखोटा तो रवाना केला आहे. सरकारांतून डांकेविषयीं पत्र गंगाजलनिर्मळ अहल्याबाई होळकर यांस आलें. दस्तक सरकारचें आलें. त्यांत डांकेच्या कासदास पाणी व दोन दोन शेर दळून व रातबिरात वाटाड्या देत जाणें ह्मणोन. त्यावरून पत्र सरकारचें दिल्हें. पत्र ऐकून, डांकेचें प्रयोजन काय? कोठवर बेगारी गांववाल्यांनीं कराव्या? चार डांका बसल्या, या डांकेचें कारण काय? जागा मात्र देऊं. रातचाल बेगारी देऊं. वरकड सरपण, पाणी व दळण देत नाहीं! साफ उत्तर दिलें. जाबसाल रीतीभातीनें केला असतांही न ऐकत. कारकून व फडनाईकासही बोलल्याप्रमाणें देईन, अधिक देत नाहीं, अशी बोलली. उपरांत त्यास बिदा केलें. मग कारभारी यास सांगितलें, हे रीत काय? तुह्मीं प्रसंगीं असोन सरकारचे आज्ञेस उजूर हें काय! आह्मीं बाईशीं बोलावें तर ऐकत नाहींत, आणि तुह्मीही बोलत नाहींत! पत्र माघारें जाईल, मग आह्मांकडे दोष नाहीं. असें बाजीजवळ व गोविंद रघुनाथ यांजजवळ सांगितलें. त्यांच्यानें निक्षून सांगवेना. मग हरकूबाई होळकर यांस वर्तमान सांगितलें. त्यांनीं निषेध केला, हें चांगलें नाहीं. मग सरकारचे दस्तकाप्रमाणें त्यांचे तालुक्यांत गांव बगांव डांक आहेत तेथील कमाविसदारांस पत्रें घेऊन मागाहून सरकारचे कारकुनाकडे रवाना केलीं; ते उज्जनीस गेले. डांकेचा बंदोबस्त जाला. त्यांनीं वर्तमान लिहिलें असेल. सप्ता श्रवण चालत आहे. राजश्री सुभेदारांकडून पत्रें फौजेचे खर्चाविषयीं येतात, तीं येतच आहेत. येथून तजवीज होणें ती कालानुरूप आजची उद्यांवर आहे. राजश्री बापुजी होळकराचा व राजश्री जिवाजी बल्लाळ व गोपाळराव रघुनाथ नि॥ राजश्री पाटीलबावा यांचा मुकाबला बारा कोसांचा आहे. त्यांची जमीयत भारी आहे. हे थोडके आहेत. लढाईचा प्रसंग, जाबसाल होतात. जयपूरकर यांची जमीयत फारशी नाहीं, व उपराळाही होळकराचा करीत नाहींत, असें वर्तमान आलें ते ऐकिलें. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें आहे. पूर्वीं धोतरजोड्याविषयीं आज्ञा जाली कीं, पंधरा धोतरजोडे करून पाठवावे. त्यास अकरा जोडे करून पाठविले, बाकी धोतरजोडे तयार आहेत. आज्ञा आल्यास पाठवीन. नारो गणेश यांची स्त्री येथें येऊन राजश्री मुकुंदराव हरी

यांचे घरीं राहिली. नारोपंतांचे चिरंजीव सरदाराजवळ राहिले आहेत. राजश्री शिवाजी गोपाळ ऊर्फ बाजी हे दरबारास येतात, कधीं येत नाहींत. यांचें सांगणें रुचतही नाहीं. हे आपलेकडून सरदाराकडे पाठवावयाविषयीं, खर्चाविषयीं, फौजेविषयीं, बोलतच आहेत. घडेल तें खरें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८३.

श्री. ११ नोवेंबर इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २२ माहे सफरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– छ ६ सफरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें छ १८ मिनहू्स पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, धोतरजोडे तुह्मीं चार पाठविले, त्याचे रुपये १२९ एकशें एकोणतीसाचे ते पावले. बाकी सहा तयार करवून माफजतीनें पाठवावे ह्मणोन आज्ञा. त्यास, आज्ञेप्रमाणें सहा पों चार तूर्त धोतरजोडे करविले आहेत. रेशीम चांगलें घेऊन करविले, सिद्ध जालीयावर रवाना करितों. राजश्री दिनकर केशव दिवेकर राजश्री अलीबहादूर यांजकडून येथें आले. शरीरास समाधान नाहीं. चार मुकाम करून, बाईची भेट घेऊन, छ २० सफरीं येथून रेवापार जाले. बाईनीं वस्त्रें शेलापागोटें दोन दिधलीं. छ १७ सफरीं राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडील पत्र आलें. त्या पत्रासमागमें राजश्री पाटीलबावांचें पत्र व राजश्री आबा चिटणीस व राजाराम विठ्ठल यांचें, एकून तीन पत्रें राजश्री सुभेदारांकडे बाईनीं पाठविलीं. त्यांतील मजकूर सारा समजला नाहीं. परंतु बाई यांस लिहिलें कीं, ज्याप्रमाणें सुभेदार आपणांस, त्याप्रमाणें मजला जाणावें. मागें जी गोष्ट जाली, ती जाली. पुढें उभय पक्षीं एक विचारें चालावें. याप्रमाणें बावांनीं बाईस लिहिलें, ह्मणून ऐकिलें. राजश्री रामराव आपाजी पळसीकर यांजकडे दौलतीची दिवाणगिरी सांगावी असा विचार करून, राजश्री नागोपंत नीा तोफखान्याकडील, त्यांस मशारनिल्हेकडे पाठविलें. सरदारास हें वर्तमान सांगून रामराव यांस घेऊन यावें ह्मणोन ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८४.

श्री. २३ नोवेंबर इ. स. १७८९.

"विज्ञापना ऐसीजेः– चंद्र ५ माहे रविलावलपावेतों वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–गुलाम कादर यांनीं पत्र राजश्री सुभेदार यांस मोहरमचे महिन्यांत लिहिलें होतें. त्याच्या नकला येथें बाईस पाहवयास पाठविल्या. त्यांतील मज-

कूर कीं, राजश्री महादजी शिंदे यांचा आमचा कलह लागला आहे, आह्मी फौज सुद्धां मुकाबलीयास आहोंत. तुह्मी येणार व अल्लीबहादूर येतात. त्यास, तुमचा व आमचा पूर्वींपासोन एखलास चालत आला, त्याप्रमाणें पुढेंही चालेल. खातरजमा असों द्यावी; यांचे मदतीस तुह्मीं न यावें; ह्मणोन कित्येक प्रकारें भेदबुद्धीनें पत्रें लिहिलीं होतीं. हें वर्तमान ऐकिलें तें सेवेसीं लिहिलें. बाईनीं वर्तमान सांगितलें नाहीं. परस्परें ऐकिलें. गुलाम कादर गोहसगडास गेला. मलका जमानी व साहेब जमाल व शहाजादे व खजिना घेऊन पंचवीस कोस एके दिवसांत गेला, ह्मणोन वर्तमान आलें. राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस आलीं. त्याच जासुदाबरोबर राजश्री आनंदराव गंगाधर यांनीं लाखोटा पाठविला. तो बजिन्नस सेवेसीं पाठविला असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८५.

श्री. २३ नोवेंबर इ. स. १७८९.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:—

विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे रविलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:–चंद्र १० सफरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र २० मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, बातमीचें वर्तमान वरचेवर होत जाईल तें लिहित जाणें, व खर्चाविषयीं लिहिलें, त्याचें उत्तर मागाहून लिहिलें जाईल ह्मणून आज्ञा. त्यास येथून चंद्र ५ माहे सफरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं. सांप्रतचें वर्तमान– राजश्री अल्लीबहादर व राजश्री पाटीलबावा यांची भेट कार्तिक शुद्ध ६ स जाली. तीन कोसपावेतों पुढें येऊन, समारंभेंकरून भेटी होऊन मथुरेस गेले. मोत्यांची कंठी, शिरपेंच व हत्ती नग एक इतकें दिलें. रोजमुरेकरितां ऐवज दिला. याप्रमाणें येथें वर्तमान आलें, तें सेवेसीं लिहिलें. तिकडील बातमीही आली असेल ती खरी. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८६.

श्री. २५ नोवेंबर इ. स. १७८९.

"श्रीमंत राजश्री नानासाहेब स्वामींचे सेवेसीं:–

विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ७ रावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:–आज्ञापत्र छ ४

सफरचें सादर जालें. तें छ २३ मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, आढळलें वर्तमान वरचेवर लिहित जावें. त्यास आज्ञेप्रमाणें ऐकिलें व पाहिलें वर्तमान लिहित असतों. बाईनीं सौ॥ रखमाबाईस पत्र लिहिलें होतें कीं, चिरंजिवास घेऊन जाणें, वर्तणूक सुधी नाहीं. त्यास पत्र पावतांच घेऊन जाणें. त्यावरून रखमाबाईनीं उत्तर पाठविलें कीं, ज्या समयीं आह्मी लिहित होतों, तेव्हां तर आपले मर्जीस आलें नाहीं. आतां घेऊन जा ह्मणतां, तर आपले जवळच असों द्यावे. पुत्राचे गुण पूर्वींच आह्मी सांगत असतां, त्या वेळेस आह्मी वाईट वाटत होतों. आतां त्याची वृत्ति पुरती बहकली, तो कसा आह्मांपाशीं येईल? जमाव केला आहे. आपण तेथेंच ठेवून सावधानी करावी, असें उत्तर पाठविलें. राजश्री मल्हारराव पोंवार यांणीं राजश्री माधवराव कृष्ण भुसकुटे यांसी कजिया करून परस्परें यांची त्यांची तरवार चालली. दाहा पांच माणसें कामास आलीं. त्याउपर मागतीं बऱ्हाणपुरीं जाऊन, वस्तभाव आपली भुसकुटे यांजपासून घेऊन, सांप्रत महेश्वरीं रेवा दक्षिणतीरीं येऊन उतरले आहेत. इकडे यावयास बाईस सांगून पाठवितात, परंतु येऊं देत नाहींत. आठ दहा दिवस जाले, पारच आहेत. राजश्री आबाजी रघुनाथ, चिटणीस नि॥ राजश्री पाटीलबावा, त्यांची सून देसीहून येऊन येथून छ ८ रावलीं पुढें उज्जनीस गेली. समागमें जामगांवची पागा व उंट नफर बारा कापड भरून गेले. बाईची भेट न घेतां पुढें गेली. देसीं प्रसूत व्हावयाकरितां गेली होती. प्रसूत होऊन सपुत्र इकडे येऊन पुढें गेली. उज्जनीस जाऊन पुढें लष्करास जाणार ह्मणोन ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८७.

श्री. २५ नोवेंबर इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ७ रविलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथून चंद्र ५ सफरीं विनंतिपत्रें व धोतरजोडे ५ पांच पाठविले, ते पावले असतील. त्याअलीकडील वर्तमानः– राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस आलीं. त्यांतील अन्वय कीं, राजश्री पाटीलबावांनीं वतनी व इनामीसुद्धां नऊ लक्ष एकवीस हजार रुपयांचा मुलूख ठरावून दिला. त्यांपैकीं तूर्त दोन लक्ष दहा हजारांचे महाल गडमुक्तेश्वर व हपाड (?) दोन्हीं महालच्या सनदा करून दिल्या. तेथें राजश्री बाबाजी निंबाजी कारकून शंभर स्वार बराबर देऊन पाठविले आहेत. तूर्त जप्ती करविली.

सनदा करून पाठविल्या. त्यांत सायेर व इनामी गांव वजा करून पाठविले. त्यावरून आह्मीं उत्तर दिलें कीं, आमचे अमलांत दुसरा अम्मल कसा चालेल? त्यास सायेरसुद्धां महाल लावून द्यावे, नाहींतर सनदा नकोत. ह्मणून सनदा माघारी पाठवून दिल्या. याप्रमाणें पत्रें आलीं. त्याचें उत्तर बाईनीं पाठविलें कीं, आधींच वांटणी वाजवीचे रुईनें केली नाहीं. त्यामध्येंही मामलतींत दुसरा अम्मल राहून, नित्य उठून कज्याच राहील. त्यास निस्तुक महाल लावून घेणें. याप्रमाणें उत्तरें पाठविलीं आहेत. येथील वर्तमान तर, राजश्री मल्हारराव यांचें राहणें वाड्यांतच बाईजवळ होतें. परंतु मल्हारराव यांनीं जमाव केला; शें दीडशें बारगीर ठेविले. त्यामुळें बाईनीं आपले पागेचे लोक चौकीस वाड्यांत ठेवूं लागली. त्यावरून मल्हारराव यांनीं बाईस विचारिलें कीं, आजपावेतों चौकीस लोक नव्हते, आतां चौकी ठेवितां, याचें कारण काय? त्यांनीं उत्तर दिलें कीं, समजाविसीचे दिवस आहेत, यास्तव लोक चौकीस ठेविले. तुह्मीं नवे बारगीर ठेविले ते दूर करणें. त्यावरून मल्हारराव वाड्यांतून निघून गांवाबाहेर पागा आहे तेथें जाऊन राहिले. नगरसूल व येवलें येथें पागा पाठवून तेथें मोकाशी यांशीं कज्जा लाविला आहे. येथेंही जमाव करितात. शें पन्नास घोडीं खरेदी केलीं आहेत. बाईचे शिक्षेचें भय त्यांचें गेलें आहे. मनस्वी कारभार करितात. गांवांतील असामी दादी फिर्यादी त्यांजकडेच गेली, तर त्यांचे हातून यांस सोडवत नाहीं. याप्रमाणें त्यांनीं वर्तणूक केली आहे. आनंदराव पोंवार देवासियांत होते. त्यांचे तरफेनें देवासियाची मामलत राजश्री खंडेराव हरीकडे होती. त्यांचें फाजील, त्यामुळें त्यांचा जमाव जाला व यांचाही जमाव जाला. परस्परें कलह लागला. लढाई न होतां एकाएकींच आनंदराव पवार यांचा रात्रींतून काल जाला. मार्गशीर्ष शुद्ध २ द्वितीयेस मृत्यु पावले, ह्मणून वर्तमान येथें ऐकिलें, त्यावरून लिहिलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८८.

श्री. ३ डिसेंबर इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १५ माहे रबिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री पाटीलबावा चितोडाहून कूच केलें ह्मणून चंद्र १४ रबिलावलचें पत्रीं विनंति लिहिली. त्याच दिवस मागतीं बातमी, मल्हार सोयराजी कमाविसदार निसबत होळकर यांचें पत्र बाईच्या नांवें निंबहेडा नजीक चितोड, त्या

मुक्कामचें आलें. त्या पत्रीं वर्तमान कीं, राणाजीचा व भिमसिंग यांचा तह जाला होता. जालमसिंगानें आमचे घरचे कारभारांत नसावें. त्यास निरोप दिला. भीमसिंगाकडून सरदारसिंग व सीताराम कोठारी जाबसालास आले होते. इतका तह होऊन मागतीं बावांच्या मनांत किंतु आला कीं, जालमसिंगास यांचे सांगितल्यावरून निरोप दिला. आह्मांस कूच करा ह्मणून सांगतात, तेव्हां हे बदमामली करितील; जाणून सरदारसिंग व सीताराम कोठारी या उभयतांस चौकींत ठेविलें. पुन्हां गोळे सुरू केले. असें पत्र साता दिवसांचें आलें. रा आनंदराव गंगाधर यांजकडून पत्र बहुत दिवस येत नाहीं. एक लाखोटा वाटमार्गीं जासुदासमागमें आला, तो बजिन्नस पाठविला आहे. होळकराचे डांकेस पत्रें येतात, परंतु एक मास जाला, त्यांचें पत्र आलें नाहीं. राजश्री सुभेदारांचें वर्तमान तरी लोकांचा गवगवा जाला आहे, धरणीं पारणीं होतात. त्यावरून निकडीचीं पत्रें आलीं आहेत. बाईकडून ऐवजाची सरबरा होत नाहीं. रांगड्यांनीं पेंचांत घातलें. जाबसाल लवकर करून ऐवज पदरीं घालीत नाहींत. दौलत मोठी, कोणी आवल्या नाहीं, त्यामुळें पेंच पडला आहे. ह्मणून वर्तमान आलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १८९.

श्री. १२ डिसेंबर इ. स. १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ता:गाईत छ २४ रावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ ९ रावलीं विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री मल्हारराव होळकर यांचे प्रथम स्त्रीस ऋतु प्राप्त जाला ह्मणोन सौभाग्यवती रखमाबाईचें पत्र बाईस आलें. त्यावरून बाईनीं सौभाग्यवती रखमाबाई व मल्हारराव यांची स्त्री व काशीराव होळकर यांची स्त्री व कन्या काशीराव होळकराची, यांस मंडळीसह आणावयाकरितां राजश्री राघो रणसोड नि॥ पागा यांस इंदुरास पाठविलें. तेथें हे जाऊन बुद्धिवादाच्या चार गोष्टी सांगोन घेऊन आले. ते छ २२ मिनहूस गुरुवारीं प्रथम दहा घटकांत येऊन पोहोंचली. रहावयास स्थल वाड्यांत दिल्हें. उभयतां बाईच्या भेटी जाल्या. राजश्री मल्हारराव हे बाहेर पागेंतच आहेत. ऋतुशांतीचा मुहूर्त मार्गशीर्ष वद्य त्रयोदशी सोमवारचा पाहिला आहे. परंतु मल्हारराव ह्मणतात कीं, रखमाबाईचें दर्शन घेणें नाहीं. असा आग्रह त्यांचा आहे. त्यास बाई नित्य बोध करीत आहे कीं, रखमाबाईचें

दर्शन घ्यावें, समारंभ आह्मी ऋतुशांतीचा पाहूं. तूं आग्रह धरूं नको. याप्रमाणें नित्य बोध करिताहेत. कारभारीही याप्रमाणें शिकवितात, परंतु घडेल तें खरें. ऋतुशांति जाली तर आहेर केला पाहिजे. राजश्री आबाजी नाईक वानवळे यांचे चिरंजीव रा। रामचंद्र नाईक व देवता जोशी वगैरे मंडळी देशींहून येऊन उज्जनीस गेले. पुढें लष्करास जाणार. राजश्री मल्हारराव पवार पार रेवेचे होते. त्यांचा आग्रह, एक वेळ भेटीस बाईंनीं बोलावून माझें वर्तमान ऐकावें. त्यावरून त्यांचे कारभारी येऊन परवानगी घेऊन गेले. मल्हारराव यांस घेऊन इकडे आले, भेट जाली. बाईस ह्मणाले कीं, मी सरकारांत जातों, मजविशीं दोन पत्रें लिहून द्यावीं. त्यावरून बाईंनीं पत्रें त्यांस देववून, पैठणी वस्त्रें व खर्चास रुपये पन्नास देऊन त्याच क्षणीं निरोप दिल्हा. याउपर पुण्यास जाणार आहेत. सांप्रत पारच आजचे घडीपावेतों आहेत. मथुरेकडील वर्तमान कीं, इस्मालबेग नजबकुलीखानाकडे पूर्वीं राजश्री पाटीलबावांनीं पाठविला होता. त्यास तो व नजबअल्ली एकत्र होऊन राठोडकराचें संधान व जैपूरकराचें संधान पक्कें करून, त्यांची फौज घेऊन लढाईस येणार. याप्रमाणें येथें वर्तमान आलें आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १९०.

श्री. १२ दिसेंबर इ. स. १७८९.

''सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक सा। नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २४ रविलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— सौभाग्यवती रखमाबाई चंद्र २२ गुरुवारीं आली, ते दिवशीं चिरंजीव दर्शनास आले नाहींत. प्रातःकालापासून त्यांजकडे पांच चार भले लोक पाठविले कीं, तुह्मीं येऊन आईची भेट घेणें. त्यांनीं न ऐकतां, सायंकाळ सहा घटका दिवस असतां घोड्यावर बसोन निघाले, ते रात्रीं रानांतच होते. शुक्रवारीं प्रातःकालापासून त्यांचे शोधास बाईंनीं भारमल लेकवळा व नारोजी चोडके खिजमतगार हे त्यांजकडे पाठविले. परंतु त्यांनीं यांचें न ऐकतां, सायंकालचा दिवस राहतां पागेंत आले; ते महेश्वरीं नदी आहे तेथें येऊन उभे राहिले. तों रखमाबाईचा पाग्या, बाहेर त्याचा लेक महेश्वरीं नदीवर स्वारावानें व उभा होता, त्याजला धरून मुसक्या बांधून मारलें. हें वर्तमान रखमाबाईस कळलें व त्यांनीं पागा तयार करून गांवांत नाकें ठाईं ठाईं बांधिलें. चिरंजीव बाहेर आहेत. बाई व रखमाबाई किल्ल्यांत. शहरांत जमाव उभा केला. सायंकाळीं चिरंजीवाचा खासबारदार बातमीस किल्ल्यांत

आला. बाई व चौघे पांचजण कारभारी वोटीवर बसले होते, तेथें खासबारदार उभा राहिला. इतर जवळ चार लोक होते, यांनीं बाईस श्रवण केलें कीं, हा खासबारदार बातमीस चिरंजिवाकडील आला आहे. असें ऐकतांच त्याजला जासुदाकडून काठ्याखालीं मारिलें. त्याचा हात मोडला. तो नेऊन त्याचें हत्यार त्यास देऊन कैदेंत ठेविला. हें वर्तमान शुक्रवारीं जालें. आज शनिवारीं प्रातःकालापासून वर्तमान होईल तें लिहून पाठवूं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १९१.

श्री. ता० १३ दिसेंबर १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २५ रबिलावल शनिवारपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–शुक्रवारचें वर्तमान राजश्री मल्हारराव होळकर यांजकडील लिहिलें. शनिवारीं राजश्री नारायणराव बारगळ यांजला चिरंजिवाकडे बाईनीं पाठविलें कीं, सोमवारचा मुहूर्त आहे, तुह्मीं येऊन वाड्यांत रहावें; आणि लेकवळा धरला तो सोडून द्यावा; नाहीं तर कामास येणार नाहीं. त्यावरून चिरंजिवांनीं उत्तर दिलें कीं, मातुश्री गेल्यावर वाड्यांत येऊं. त्यांनीं इंदुरास जावें; तेव्हां लेकवळा सोडूं, वाड्यांत येऊं. सोमवारचा मुहूर्त जवळ आहे, त्यास रखमाबाईस निरोप द्यावा. असें उत्तर नारायणराव बारगळ घेऊन आले. आज रविवार आहे. येथून पुढें जें होईल तें लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १९२.

श्री. २९ दिसेंबर १७८९.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ११ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान चंद्र २५ रविलावलीं विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर ऋतुप्राप्तीचा मजकूर, ऋतुशांतीचा मुहूर्त सोमवार त्रयोदशीचा निश्चय जाहला होता ह्मणून पेशजीं लिहिलें होतें, त्यास सोमवारचे मुहूर्तास राजश्री मल्हारराव आले नाहींत. राजश्री नारायणराव बारगळ मध्यस्त गेले होते. त्यांनीं एकच उत्तर केलें कीं, सौभाग्यवती रखमाबाईनीं इंदुरास जावें. राजश्री शेटीबा होळकर यास माझे हातीं द्यावें. मग मी येऊन वाड्यांत राहीन, ऐसें साफ उत्तर केलें. त्या दिवसापासोन चौक्या आसपास बसविल्या आहेत.

मल्हारराव पागेंत जमाव करून आहेत. चंदी व पोटगी बाईंनीं मना केली. बंदोबस्त चांगला करून रात्रंदिवस चौकी पहारा करीत आहेत. मल्हारराव चंदी विकत घेतात; बारगिरास पेटीया देतात. निग्रह मोठा आहे कीं रखमाबाईचें मुखावलोकन करणें नाहीं. सौभाग्यवती रखमाबाई निरोप बाईंस मागतात कीं, मी इंदुरास जातें. बाई निरोप देत नाहीं. चिरंजिवाची समजुती करितें. दोन दिवस दम धरून असावें असें समाधान करितात. परस्परें आंतील विचार पाहतां विपरीतच आहे. राजश्री सुभेदारांचीं पत्रें चिरंजिवास आलीं कीं, तुह्मीं आह्मांकडे येणें. बाईंस पत्रें आलीं कीं, चिरंजिवाचा पक्का बंदोबस्त करून ठेवणें. हें वर्तमान चिरंजिवास समजलें, त्यामुळें ते वारा पडूं देत नाहींत. पुढें कसें घडेल तें सेवेसीं लिहीन. राजश्री पाटीलबावांची बहीण जानकीबाई भोइटीण श्रीकाशीस गेली होती. तेथून येऊन पाटीलबावांनीं देशीं रवाना केली. ती चंद्र ६ रविलाखरीं येथें आली. बाईचे भेटीस आली होती. बाईंस काशीचा पितांबर एक व चोळखण एक एकून दोन सणगें दिलीं. बाईंनीं मेजवानी केली. जानकीबाईस सफेत शालजोडी व पितांबर पैठणी व खण दिला. समागमें मराठे दोन तीन होते, त्यांस वस्त्रें दिधलीं. खिजमतगार पाटीलबावांचा बरोबर होता, त्यास वस्त्रें देऊन बिदा केलें. देशाकडे गेली. दोन हंडे थोर तांब्याचे मथुरेहून पाटीलबावांनीं पाठविले. वजन दोन्ही ·॥२ बारा मण होते. ते हंडे बिडास पाठविले. येथून बाईंनीं रेवापार करून दिले. शिरोंज व रामपुरा येथें गिराशांनीं फार हंगामा मांडिला आहे. गांव लुटतात, जाळितात. जमीयत याजकडून तेथें आहे. आणखी येथून जमीयत रवाना करणार आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

पैवस्ती चंद्र २० रविलाखर तिसेन पौष. **लेखांक १९३.** ४ जानेवारी इ. स. १७९०.

श्री.

“ सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १७ रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— चंद्र १० मिनहूस प्रातःकालीं येथील वर्तमान लिहून विनंतिपत्रें रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर राजश्री नारायणजी बारगळ व राजश्री लक्ष्मण मल्हार पारनेरकर होळकरांचे पदरचे आहेत. ऐसे उभयतां राजश्री मल्हारराव होळकर यांचे मध्यस्त जात येत होते. त्यांसी उत्तर केलें कीं, तुह्मी उभयतां ओलीस रहाल, तर विध करावयास वाड्यांत येईन. सौ रखमाबाईची भेट घेणार नाहीं, हें कबूल होत

असेल तर येतों, असें बोलणें लाविलें. बाईस संकट कीं, रखमाबाईस घेऊन आले. कसें करून विध संपादावा ऐसें जाणून, ओलीस नारायणजी बारगळ यांचा ज्येष्ठ पुत्र व लक्ष्मण मल्हार पारनेरकर ऐसे पागेंत ठेऊन, मल्हारराव यांनीं आपले बारगीर व खासे लोक, करनाटकी प्यादे चौकीस ठेऊन, आपण मल्हारराव जातीनिशीं घोड्यावर बसून, चार खिजमतगार व खासबारदार चार असे हातीं तरवार घेऊन, इतक्यानिशीं वाड्यांत आले. पौष शुद्ध १५ पौर्णिमा शुक्रवार अकरावे घटकेस वाड्यांत आले. येतांच बाईचें दर्शन घेऊन पायांवर डोई ठेऊन अभ्यंग स्नानास नेलें. स्नान जाल्यावर सौभाग्यवती रखमाबाईकडे सौभाग्यवती मुक्ताबाई फणशी इजला, बरोबर उभयतां स्त्रीपुरुषांची पदरांच्या गांठी देऊन रखमाबाईकडे पाठविलें. ते जाऊन उभयतांनीं उभाउभीं मान लववून बाहेर येऊन पुण्याहवाचन जालें. अक्षत टाकावयास रखमाबाईस मागतीं मुक्ताबाईनीं आग्रह करून बाहेर आणून अक्षवण करविलें. तदनंतर आहेर जाहले. सरकारचा आहेर, त्यांनीं स्मरण करावा तर विशेषेंकरून करावा. परंतु विध केला पाहिजे. त्यावरून आह्मीं आहेर केला. त्याची याद मागाहून सेवेसीं पाठवीन. सौ रखमाबाईही उदास जाली आहेत. आज उद्यां निरोप घेऊन इंदुरास जाणार. मल्हारराव पौर्णिमेचे दिवशीं विधी संपादून, एक रात्र वाड्यांत राहून प्रातःकाळीं पागेंत शनिवारीं गेले; ते पुन्हां आले नाहींत. सौ रखमाबाई इंदुरास गेलीयावर वाड्यांत यावें ऐसा करार करून, ओलीस शनिवारीं प्रातःकाळीं सोडून दिला. याप्रमाणें फलशोभन जालें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक १९४.

श्री. २२ जानेवारी इ. स. १७९०.

''विज्ञापना ऐसीजेः–माघ शुद्ध ७ सप्तमीस सौ॥ रखमाबाई होळकर स्वार होऊन रामकुंडास रहावयास गेली. तेथें मुक्काम केला. ते दिवशीं झाडून लहान मोठे लोक त्यांचे भेटीस गेले. मी गेलों नाहीं. त्यावरून त्यांनीं चिठी दुसरे दिवशीं मजकडे पाठविली कीं, तुह्मीं येऊन भेटून जाणें. त्या चिठीची नक्कल करून पाठविली आहे. त्यावरून माघ शुद्ध ८ प्रातःकाळीं रामकुंडास गेलों. भेटी जाली. एकांतीं घेऊन गेली. सर्व वर्तमान सांगितलें. त्यांतील अर्थ कीं, चिरंजीव आह्मांपाशीं होता. आह्मांपासोन बाईजवळ येऊन राहिले. ते समयीं आह्मीं व सुभेदारांनीं पत्रें पाठविलीं कीं, चिरंजीवास ठेऊन न घेणें. आमचे आह्मांकडे पाठवून देणें. तें न करितां त्याचें लग्न केलें. त्याजपाशीं दोन माणसें आमचीं ठेऊन दिलीं. तीं

दूर करून आपल्यापासून नवीं माणसें ठेऊन दिधलीं. त्याची जमीयत वाढवून तीनशें रुपये रोजमुरा करून देऊन, पुढें दों महिन्यांत सातशें रोजमुरा त्यानें करून घेऊन मजबूत रहात गेले. बाईचे ध्यानांत न ये. ऐसें करितां १५०० चा रोजमुरा दरमहा करून घेतला. तो करून जमत गेले. त्यामुळें येवल्यास पागा पाठवून तेथें नाना प्रकारें खेळ केलें. आडगांव जनस्थानाजवळ पाटीलकीचा गांव आहे, तेथें उपद्रव देऊन तसनस केली. गांवांत मन माने तसा उपद्रव देतात. तरी बाईचे चित्तीं त्याचे बंदोबस्ताचें येत नाहीं. खानदेशांत पाटीलकीचा गांव देहर परगणीयाचा, तेथें गुमास्ता खिजमतगार सुभेदारांनीं ठेविला. त्याजला धरून आणून तेथें दुसरा गुमास्ता पाठविला. हजार रुपये त्याजपासून घेतले. असे छंद मनास येतात ते करितात. बाईचें भय नाहीं. आमचें भय त्यास. त्याचा बंदोबस्त आह्मीं करावा, तर आह्मांसही त्याचा बंदोबस्त बाई करूं देत नाहीं. बखेडा करून त्याजला देशीं जेजूरीस पाठवितात. तेव्हां जमीयत घेऊन तिकडे येईल, उपद्रव गांव खेड्यांस होईल. जेजूरीस गेल्यावर श्रीमंतांकडे येतील, तेव्हां त्याजला तेथें ठेऊं नये. याविषयीं आपणांस विनंति लिहावी ह्मणोन मजला बोलावून इतकें वर्तमान सांगितलें. त्यास विनंति कीं, राजश्री मल्हारराव तेथें आले, तर सरकारांतून त्यांजला ताकीद होऊन, राजश्री सुभेदारांकडे जावयास सांगावें. ते न ऐकत तर जाबता देऊन आह्मांपाशीं इंदुरास पावते करावे. याविषयीं अनमान नसावा ह्मणून बहुत बहुत हात जोडून सांगितलें आहे. याविषयींचें पत्र सौभाग्यवती रखमाबाईस आपलें पाठवावें. त्यांत मजकूर कीं, तुह्मीं वर्तमान लिहावयास सांगितलें, त्यावरून केसोपंत वकील यांनीं सविस्तर लिहिलें. त्यास, राजश्री मल्हारराव इकडे आल्यावर त्यास बुद्धिवादाच्या विचारें सांगून सुभेदाराकडे पाठवून देऊं. याप्रमाणें रखमाबाईस पत्र मजकडे पाठवावें. मी त्यास प्रविष्ट युक्तीनें करून देईन. अथवा जशी आज्ञा होईल तसें त्यांस लिहून पाठवीन. या पत्राचे जाब सत्वर आले पाहिजेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १९५.

श्री. २९ जानेवारी इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १३ जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— चंद्र २२ रविलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र ११ जमादिलावलीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, राजश्री पाटीलबावांकडील वगैरे बातमीचें व राजश्री मल्हारराव

होळकर यांजकडील वर्तमान लिहिलें तें कळलें. पुढें होत जाईल तें लिहित जाणें ह्मणून आज्ञा. त्यास, पूर्वी चंद्र १७ रविलाखरचें विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं आहेत. फलशोभन जालें हें वर्तमान लिहिलें होतें. पौष शुद्ध १५ स विधि जाल्यानंतर राजश्री मल्हारराव पागेंत जाऊन राहिले. सौभाग्यवती रखमाबाई होळकरीण यांनीं निकड केली कीं, मी इंदुरास जातें. बाईनीं सांगितलें कीं, जाऊं नये. चिरंजीवाचा सलुख करून देतें, असें बोलून ठेवून घेतलें. बाईनीं मल्हारराव यांजकडे पैगाम केला. मध्यस्त नारायणजी बारगळ घातले. पंधरा दिवस रदबदली जाली, परंतु मल्हारराव यांची समजूत न जाली. त्यांचा एकच निश्चय कीं, मातोश्रीचें मुखावलोकन करणें नाहीं. असा साफ जाब वारंवार देत गेला. हें रखमाबाईस पुरतें समजलें. तेव्हां इंदुरास जावें, बाईनीं सांगितलें. त्यावरून माघ शुद्ध ७ स निरोप घेऊन गेली. समागमें मल्हारराव यांचे स्त्रीस घेऊन गेली. काशीराव होळकर यांच्या स्त्रीचे हातापायांस वाताचा उपद्रव आहे. त्यामुळें तिजला ठेऊन घेतलें. वरकडास निरोप दिला. हें वर्तमान राजश्री सुभेदारांकडे गेलें आहे. तेथून उत्तरें काय येतील तीं कळल्यावर सेवेसीं लिहीन. मल्हारराव उतावीळ, देशीं देवदर्शनास जावयाची करितात. बाई निरोप देऊं ह्मणतात. याप्रमाणें वर्तमान जालें आहे. तें सेवेसीं लिहिलें असे. राजश्री पाटीलबावा फौजेची रवानगी दिल्लीस करितात. विशेष वर्तमान आलें नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १९६.

श्री. ४ फेब्रुवारी इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १९ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान, चंद्र २२ माहे रविलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून व राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचा लखोटा, एकूण दोन लखोटे सेवेसीं रवाना केले आहेत; पावले असतील. सांप्रत चंद्र १ रविलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें चंद्र १३ जमादिलावलीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, वरचेवर वर्तमान होईल तें लिहित जावें. ऐसीयास इकडील वर्तमान, राजश्री सुभेदार यांच्या व जयपूरकरांच्या भेटी पौष शु॥ १० दशमीस जाल्या ह्मणून पत्रें राजश्री सुभेदार यांचीं बाईचे नांवें आलीं. पत्रीं लिहिलें कीं, आह्मी येथील निर्गम करून लवकरच येतों. राजश्री काशीराव होळकर यांची रवानगी करून द्यावी. महेश्वरीं पागा

आहेत त्यासुद्धां काशीराव यांस कोव्याचे सुमारें लवकर बिदा करणें, व सौभाग्यवती रखमाबाई यांजपाशीं पागा व हत्ती नग पांच आहेत त्यांसुद्धां आह्मांकडे रवाना करणें. येविषयीं शरीफभाई इंदुरीं आहेत त्यांजला ताकीद कीं, रखमाबाईपासून सरंजाम झाडून घेऊन महेश्वरीं बाईजवळ पोंहचावणें, ती आह्मांकडे पाठवितील. ह्मणून शरीफभाई तेथें येऊन राहिले. रखमाबाई सरंजाम देत नाहींत. कज्जा पडला आहे. राजश्री चिमणाजी जयराम पारनेरकर लष्करांतून निरोप घेऊन इंदुरास आले. त्यांनीं रखमाबाईस बहुत सांगितलें कीं, तुह्मांपाशीं सरंजाम कांहीं नसावा अशी आज्ञा आहे, तर आग्रह करूं नये. त्यांचें सांगितलें मान्य जालें नाहीं. सौभाग्यवती रखमाबाई यांजकडे आरोप कीं, तुह्मी सरकारांत पत्रें लिहिलीं कीं, राजश्री नारो गणेश यांस दिवाणगिरी सांगावी. महेश्वरीहून पत्रें व लष्करांतून पत्रें सरकारांत गेलीं कीं, राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे दिवाणगिरी सांगावी, असें असतां रखमाबाई खूळ करितात हें निमित्य त्यांजवर ठेऊन, त्यांजपाशींचा सरंजाम काढावा ह्मणून आग्रह राजश्री सुभेदार यांचा व येथीलही मानस असें आहे. हल्लीं लखोटा एक, राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचा आला, तो बजिन्नस पाठविला आहे, पावेल. राजश्री पाटीलबावा उज्जनीस येतात असें वर्तमान आलें. राजश्री राणाजीचा बंदोबस्त जाला. राजश्री अंबोजी इंगळे व दोन पलटणें, कांहीं फौज, मेवाडांत ठेऊन उज्जनीस येतात. राणेखानभाई मृत्यु पावले. त्यांची वस्तभाव व सावकारीयांत ठेवी होती ती घेतली. त्यांचा ताबूद देशीं देपूर येथें पाठविणार ह्मणून वर्तमान आलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक १९७.

श्री. ६ फेब्रुवारी इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २१ जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान चंद्र १४ जमादिलावलीं विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर बाईनीं मल्हारराव यांची रवानगी माघ वद्य ५ पंचमी गुरुवारीं केली. ते दिवशींच रेवापार जाऊन उतरले. जेजुरीस जातात. समागमें राजश्री सोमाजी लांबहाते वगैरे पागा दिधली. चाळसा दिवसांचा करार करून पायांवर हात ठेऊन, क्रिया घेऊन, बाईनीं रवाना केलें कीं उभ्या मार्गें जावें; तसेंच यावें. वांकडें कोठें जाऊं नये. पुण्यास जाऊं नये. चांदवड वगैरे महालीं कोठें उपद्रव देऊं नये. असा करार करून राजश्री मल्हारराव निघाले. पुण्यास जाऊं नये असा करार

करून घेतला तेव्हां त्यांस वाटे लाविलें. पुढें त्यांचे मर्जीस येईल तशी वर्तणूक करितील. तो भरंवसा बाईस नाहीं. हें वर्तमान सौभाग्यवती रखमाबाईस कळल्यावर त्यांनीं दोन चिठ्ठ्या मजकडे पाठविल्या. त्यांच्या नकला करून पाठविल्या आहेत. त्यांचें बोलणें कीं, बाईस चिरंजीवाची प्रकृत कळून, सरंजाम देऊन वाटे लाविलें, तेव्हां दौलतीस अपायच केला आहे. चिरंजीव जातांना सुधां जाणार नाहीं. मार्गांत चांदवड वगैरे महाल व खेड्यास उपद्रव देतील, नुकसानी होईल. सरदार मोहिमशीर. घरचा बखेडा मातुश्रींनीं आरंभिला, यांत परिणाम नाहीं. ह्मणून मुजरद कारकून राजश्री निळो परशराम यांजला राजश्री केसो गणेश कुंटे यांस पत्रें लिहून त्यांजकडे पाठविलें आहे. राजश्री केसो गणेश यांनीं विनंति सरकारांत करून चिरंजीवाचा पक्का बंदोबस्त करावा ह्मणून सौभाग्यवती रखमाबाईनीं पत्रें लिहून पाठविलीं आहेत. तेही विनंति करितील. सौभाग्यवती रखमाबाईच्या लिहिल्यावरून सेवेसीं विनंति लिहिली आहे. त्यांचे मनांतील अर्थ कीं चिरंजीवास मध्येंच पागा चांदवडास सरकारच्या पाठवून माघारें फिरवावा असें आहे. सौभाग्यवती रखमाबाई यांच्या नांवें खातरजमेचें पत्र पाठविलें पाहिजे. राजश्री सुभेदारांनीं बाईस पत्रें लिहिलीं होतीं कीं, मल्हारराव यांस आह्मांकडे पाठवून देणें. त्यांस आजच उत्तर लिहून दिधलें कीं, चिरंजीवाचा नवस होता. व्रतें धरलीं होतीं. विडा घेत नाहीं, व जोडा पायांत घालीत नाहीं. पलंगावर निजत नाहीं. शरीरास समाधान पडत नाहीं. देवाचा नवस फेडावयाकरितां पाठविलें आहे. तेथून लवकरच येईल ह्मणजे तुह्मांकडे रवाना करून देईन. याप्रमाणें पत्रें लिहून पाठविलीं. मल्हारराव यांजबराबर जमियत पागा बाईनीं दिधली. पागेचे राऊत पन्नास. खाजगत जमियत शंभर स्वार आहेत. पुढें जमियत आणखी करणार. येथून कसें करून निघाले आहेत. मनस्वी वर्तणूक करितील, यास्तव सौभाग्यवती रखमाबाईनीं विनंति करावयाविषयीं समक्ष सांगितलें आणि वरचेवर चिठ्ठ्या येतात, त्यावरून सेवेसीं लिहिलें आहे. त्याविषयीं आज्ञा जाली पाहिजे. एक पत्र सौभाग्यवती रखमाबाई यांस पाठविलें पाहिजे. सेवेसीं श्रुत हे विज्ञापना.''

लेखांक १९८.

श्री. ९ फेब्रुआरी इ. स. १७९०.

''राजश्री केसो भिकाजी गोसावी यांसीः—

स्नेहांकित सौ॥ रखमाबाई होळकर दंडवत सुमा तिसैन मया व आलफ. तुह्मीं पत्र पाठविलें तें पावलें. लिहिलें कीं, लिहिल्याप्रमाणें श्रीमंतांस विनंतिपत्रें

लिहिलीं आहेत. चांदवडास पागा आल्यावर गांठ पडून चिरंजीवांनीं ऐकिलें तर बरें. कदाचित् कलह वाढल्यास, एखादी गोष्ट विपरीत जालीयास लौकिकीं जघन्य! यास्तव श्रीमंत पागा पाठविणार नाहींत. चिरंजीव जेजुरीस गेल्यावर श्रीमंतांचे दर्शनासही जातील. तेव्हां त्यांस युक्तिद्वारा सांगून मार्गावर आल्यास तुह्मांकडे अथवा लष्करांत रवाना करावयास येईल. ह्मणोन तुह्मीं विस्तारें लिहिलें तें कळलें. ऐसीयास जेजुरीस जाऊन सरळतेनें माघारे येतो हा विचार सर्वांस समजून चुकला. याजकरितां चांदवडास पावला नाहीं तों तिकडून पागा याव्या. चार भोंवताले जवळील आहेत त्यांजला व त्यांचे घरींदारीं ताण बसल्यावर सहजांत जड पडावयाचें नाहीं. तेव्हां जमीयत काय करिती? श्रीचे दर्शनास कदाचित् गेला आणि श्रीमंतांचे भेटीस आला, चार वाईट फट गोष्टी सांगितल्यानें त्याचे गुणदोष दोन घटकां कचेरीस येऊन गेल्यानें दृष्टीस येतात कीं काय? तेव्हां शब्द आह्मांस ठेवतील. याजकरितां विना अनुभवाखेरीज मनुष्याचा लगट-वास असल्याव्यतिरिक्त दृष्टि येते, हें सर्वथा होत नाहीं. आतांही जे जवळ बसतात, ते चार गोष्टी ऐकून शब्द त्यास ठेवितात कीं काय? त्यांतील माहीत-गारी असल्याविना नजर पुरते असें नाहीं. मातोश्रीचे मनांतून खेळ करावा तो अर्थ तुह्मांसी लोपला नाहीं. जे गोष्ट बहकली ते सुधारणें कठीण! यजमान मोही-मशीर. तिकडून एखादा बंदोबस्त घडावा, तर लांबचा पल्ला पडला. ते मातोश्रीस लिहितां कसर ठेविली नाहीं. तो इतिहास अद्योपांत तुह्मांस माहीत आणि वडिलांस करणें नाहीं. तेव्हां नाश होऊं द्यावा कीं काय? श्रीमंत धनी आहेत. नसली गोष्ट त्यांनीं सुधरून मार्गावर आणावी, हा त्यांजला अधिकार असोन, उभयतांनीं अंदेशांत पडावयाचें कारण नाहीं. याकरितां तुह्मीं उभयतांस खचितपणें लिहून, हा तेथें जाऊं पावला नाहीं तों चांदवडीं पागा याव्या, आणि चार जवळ लोक आहेत त्यांचें पारपत्य, त्यांचे घरीं चौक्या बसविल्या ह्मणजे सहजांत बेजार होईल. कलह होणार नाहीं. विलगही पडत नाहीं. चार रुपये खर्च पडला तर चिंता नाहीं. असें जालें ह्मणजे आह्मांकडे पाठवावा. जमीयत लुटल्यावर करितो तें काय? तिकडून दाब बसल्यावर कोणतेंही विलग पडावयाचें नाहीं. येविषयींचें बोलणें तुह्मांसीं जालें आहे. तुमची पुन्हां भेट व्हावी. यास कारण शिवरात्रीचें निमित्य करून अवंतिकेस जातो ह्मणोन निरोप मागावयांत भेटही घडोन यात्राही घडेल. दोन्ही साधतात. जाणोन चंद्र २५ जमादिलावल बहुत काय लिहिणें. मोर्तब सुद."

पौ चंद्र २ रजब तिसेन चैत्र. **लेखांक १९९.** ता. १७ फेब्रुवारी इ. स. १७९०.

श्री.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २ जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान चंद्र २१ जमादिलावलीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्याउपरी इकडील वर्तमानः— राजश्री मल्हारराव कसरावद परगण्यांत तीन मुक्काम करून होते. गेले तेव्हां एक नाटकशाळा घरचे गुलामाची स्त्री, तिजला बाईनीं अलंकार भूषणें देऊन गायन नृत्य शिकवून देवापाशीं कृष्णमंदिरीं दुवख्तां हजिरी देत होती, तिजला घेऊन गेले. ह्मणून बाई रागें भरल्या. बराबर पागा व सोमाजी लांभाते दिले होते व ढाल करून दिधली, ती माघारें आणवून घेतली. जातेसमयीं दोन हजार रुपये रोख त्यास खर्चास दिले. गांवांत उचापत त्यांनीं घेतली; ते लोक समयास आडवे जाले. त्यांजला कांहीं न देतां कसरावदचे परगण्यांत राहिले. तेथें उपद्रव देऊं लागले. मग मीं आपली चिठ्टी व खिजमतगार त्यांजकडे पाठविला. त्यांनीं उत्तर लिहिलें कीं, सरकारचा महाल तो माझा आहे, उपसर्ग लागणार नाहीं. ह्मणून मजला चिठ्टीचें उत्तर पाठविलें. आणि त्याप्रमाणें वर्तणूक न केली. राजश्री माधवराव भुसकुटे यांचा इनामी गांव धाकटी कसरावद, त्याजपासून पन्नास रुपये रोख व चार बैल घेऊन पुढें मुलतानचा मुक्काम केला. तेथें पंधरा मण चणे आणि रोख रुपये ७५ पाऊणशें घेतले. तो गांव सरकारचा. दुसरे दिवशीं खरगोण परगण्यांत गेले. दो चौ गांवचीं घोडीं पंधरा जमा केलीं. दोन चारशें रुपये गांवापासून घेऊन खरगोणास गेले. तेथें मामलेदार यांनीं दरवाजे लावून गोळी चालविली. तेव्हां कसबा सोडून बाहेर आठ कोसांवर राहिले. प्रातःकाळीं खरगोण परगण्यांत राऊत पाठवून मनस्वी मारहाण करूं लागले. एका खेड्याशीं कज्जा केला. पाटलास मार दिला. त्यामुळें त्याचे भाऊबंद येऊन तरवार चालविली. एक घोडा मल्हारराव यांजकडील ठार जाला. दोन बारगीर पडले. गांवचें माणूस जखमी व ठार मिळून दहा जालें. शेवटीं गांवास आग लावून दिधली. बंद धरून घेतला. याप्रमाणें रयतेवर जुलूम केला आहे. बाईस हें वर्तमान क्षणक्षणा कळत आहे. लोक व पागा पाठवून त्यास घांटाखाले करून द्यावें ह्मणून नारोजी खिजमतगार व राऊत व कारकून पाठविले. ते त्याजकडे जाऊन, खरगोण परगण्यांतून काढून भिलाण गांवापुढें पोंहचवून दिले. बऱ्हाणपुरचे मार्गें गेले, आणि खिसमतगार वगैरे परतून आले. मल्हारराव गुदस्तां आले, त्यांचीं लक्षणें माझे ध्यानांत विपरीत आलीं. यावर मीं

बाईस एक वेळ एकांतीं सूचना केली कीं, मल्हारराव यांचें लक्षण ठीक नाहीं. तुह्मीं याचा चांगला बंदोबस्त करावा. इतकें सांगून राजश्री गोविंदपंत गानूस साक्ष ठेविलें. पुन्हां त्यांनीं तसें न करितां त्याजला वाढवीत गेली. त्याचें फळ आतां पावतात. नित्य उठून लोकांच्या फिर्यादी येतात. गांवांत पांच हजारांस लोकांस त्यांनीं बुडविलें, तें ठावकें असून त्यांची उपेक्षाच करीत गेली. आतां जड पडलें आहे. राजश्री दादाजी गंगाधर व केसोपंत कुंटे यांस बाईंनीं पत्रें लिहिलीं आहेत कीं, सरकारांत विनंति करून चिरंजीवाचा बंदोबस्त करणें, ह्मणून ऐकितों. सौभाग्यवती रखमाबाईचें पत्र चंद्र २४ जमादिलावलचें आलें. त्याची नक्कल करून पाठविली आहे. पावल्यावर ध्यानास येईल. खावंद धनी, श्रीमंत असून, गेली गोष्ट ती त्यांनीं सुधरून द्यावी, हा मनोदय त्यांचा. याजविषयीं खातरजमेचें पत्र त्यांस पाठवावयाची आज्ञा जाली पाहिजे, ह्मणजे त्यांची स्थिरता होईल, व मल्हारराव यांजला हस्तगत केलें पाहिजे. तें कर्म बाईच्यानें व रखमाबाईच्यानें होत नाहीं. सरकारचे दाबानें होईल. दुसरा अर्थ नाहीं. सौभाग्यवती रखमाबाईंनीं इंदुरास यावें ह्मणून मजला लिहिलें, परंतु मी गेलों नाहीं. कारण आज्ञा आल्यावर जाईन. अथवा ज्याप्रमाणें पत्रीं आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करीन. सारांश, रखमाबाई यांचें नांवें खासगत पत्र अगत्यरूप पाठविलें पाहिजे. तेव्हां त्यांचें समाधान होईल. चिरंजीवाचा बंदोबस्त करावयाकरितां सरकारांत मुजरद कारकून इंदुरीहून त्यांनीं पाठविला आहे व राजश्री केसो गणेश कुंटे यांस पत्र लिहिलें आहे. ते विनंति करितील. राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस येत गेलीं कीं, चिरंजीवास देशीं रवाना न करावें; आह्मांकडे पाठवून द्यावें. त्यांनीं त्याप्रमाणें न करितां, देशीं रवानगी करून लोकांचीं नुकसानी केली. दोन हजार गुरें वळून बराबर नेलीं आहेत. सुलतानपुर, नंदुरबार, चांदवड या महालांत मास पक्ष रहाणार. मग पुढें काय करणार तें करोत. जमियत दोनशें पायदळ व स्वार शंभर आहेत, ते चांगलेच आहेत. राजश्री बापूजी जनार्दन जामगांवकर व बापूजी चिटणीस निसबत शिंदे हे उज्जनीस आले. हल्लीं चिटणीस तेथें राहणार. बापूजी जनार्दन जामगावीं जाणार. ते इकडून येतात. येथील मार्गाचीं पत्रें गेलीं आहेत. राजश्री पाटीलबावांकडून राजश्री आंबोजी इंगळे यांचा बंधु बाळोजी इंगळे दिल्लीपुढें होते. तिकडून गुलाम कादर याची मातुश्री व कनिष्ठ बंधु आले, त्यांची यांची एक लढाई जाली ह्मणून वर्तमान. राजश्री काशीराव होळकर साता हजारा फौजेनिशीं दिल्लीस आहेत, असें वर्तमान येथें आलें आहे. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें असे. श्रुत होय हे विज्ञापना.”

लेखांक २००.

पैवस्ती चंद्र १० रजब तिसैन चैत्र. **श्री.** १२ मार्च इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २५ माहे जमादिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र २ जमादिलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्याउपर इकडील वर्तमान, राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस आलीं. त्यांत वर्तमान कीं, सीख व रोहिले एक होऊन कुंजपुऱ्यास जमाव करून आहेत. विठोजी इंगळे फौजसुद्धां सारणपुराचा घाट उतरून यमुनापार कुंजपुऱ्याचे सुमारें गेले. आह्मीं चिरंजीव राजश्री काशीराव होळकर याजसमागमें पांच हजार फौज देऊन, विठोजी इंगळे यांजकडेच पाठविले आहेत. हेही जलद जाऊन पोहोंचतील. मथुरेहून फौजा आह्मांसुद्धां त्रिवर्गाच्या जयपुरास रवाना करावयाचा बेत आहे. सरदारांनीं मथुरेस असावें, फौजा पुढें रवाना कराव्या, असें लिहिलें होतें. राजश्री मल्हारराव होळकर खरगोण परगणियाचा गांव मारून बऱ्हाणपुरास गेले. तेथून रावेरीं जाऊन दोन हजार रुपये घेतले. पुढें नसिराबादेवरून उत्राणेस गेले. तेथें शिमगा केला. पुढें कोणीकडे जातील हें कळत नाहीं. येविषयीं सौभाग्यवती रखमाबाई होळकर यांनीं विनंति सरकारांत लिहावयाविषयीं पांच चार पत्रें पाठविलीं, त्याप्रमाणें विनंति लिहीत गेलों. त्याप्रमाणें मल्हारराव यांचा बंदोबस्त सरकारांतून व्हावा. याविषयीं परभारें त्यांनीं कारकून व राजश्री केसो गणेश कुंटे यांस पत्रें लिहिलीं आहेत. मीं त्यांस उत्तर काय लिहावें, येविषयीं आज्ञापत्र आलें पाहिजे. त्यासारखें सौ॥ रखमाबाई यांस लिहून पाठवीन. त्यांचीं माणसें व पत्रें वरचेवर येतात कीं, सरकारचें उत्तर काय आलें तें लिहिलें पाहिजे. त्यावरून सेवेसीं विनंति लिहिली आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २०१.

पैवस्ती चंद्र २५ रजब तिसैन, चैत्र. **श्री.** २८ मार्च इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ११ माहे रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–येथील वर्तमान चंद्र २५ जमादिलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं आहेत. त्याउपरी इकडील वर्तमानः– राजश्री मल्हारराव होळकर रावेरीहून कूच करून उत्राण परगण्यास गेले, तेथें हुताशनी केली. राजश्री हरी गणेश कमाविसदार नि॥ होळकर यांजपासून चोवीसशें रुपये घांसदाणा व मेजवानीचे घेतले.

त्याशिवाय दुमाले गांवापासून पांच हजार व महालांतून पांच हजार व कसबेकर झेडूक पाटील यापासून पांच हजार येणेंप्रमाणें, एकूण रुपये सत्रा हजार चारशें घेऊन, चाळीसगांवापावेतों जाऊन, मागतीं माघारें थालनेर परगणीं आले. श्रीमहायात्रेहून १० दहा ब्राह्मण आले, ते देशीं जात होते. त्यांस मार्गांत गांठून भाल्याची जखम मारून लुटून घेतलें. जो मार्गांत कोणी भेटतो त्यास सुरक्षित येऊं देत नाहींत. जमाव वरचेवर करीत आहेत. येविषयीं सौ॥ रखमाबाई यांचीं पत्रें आलीं, त्यावरून विनंति पांच चार पत्रीं लिहिली. परंतु उत्तराची आज्ञा होत नाहीं. याचें कारण काय ह्मणोन चिंता लागली आहे. सौ॥ रखमाबाईस आह्मीं काय उत्तर लिहावें? राजश्री केसोपंत कुंटे यांजकडे कारकून व पत्रें सौ॥ रखमाबाईनीं पाठविलीं, त्याप्रमाणें उत्तरें त्यांजकडे पाठविलीं असल्यास मजला आज्ञा करावी, ह्मणजे मी त्यांस लिहीन. दुसरें, बाईचे उजवे हातास फोड तळ-हातास जाला, व उजवे पायावर फोड जाला. त्यास औषध, भोई राजश्री त्रिंबक बाबूराव यांजकडील, त्यानें रानांतील मुळी आणून उगाळून लाविली, त्यानें हात व पाय फार सुजला. आणखी फोड येऊन वाहूं लागले. कोंपरापावेतों सूज चढली. त्यामुळें ज्वर प्राप्त जाला. दोन दिवस स्नान राहिलें. श्रमी आहेत. दरबार बंद आहे. शरीरप्रकृति ठीक नाहीं. चैत्र शुद्ध ६ पासून श्रमी आहेत. दशमीपासोन तर स्नानच नाहीं. राजश्री पाटीलबावांकडील वर्तमान, त्रिवर्ग सरदार मथुरेस आहेत. फौजा जयपुराकडे रवाना केल्या ह्मणोन वर्तमान आलें. जोधपूरकरांची फौज दहा हजार जयपूरकरास मदत आली. याप्रमाणें तिकडील वर्तमान आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २०२.

श्री. २ मे इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १७ साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—छ २६ रजबचें आज्ञापत्र व छ १ साबानचें आज्ञापत्र एकूण दोन पत्रें छ १४ माहे मिनहूस पावलीं. पत्रीं आज्ञा कीं, राजश्री मल्हारराव होळकर सरकारमहालास व शिंदे होळकर यांचे महालास उपद्रव देतात; त्याजविशीं गंगाजळनिर्मळ अहिल्याबाई यांसी सांगावें कीं, पागा पाठवून त्याचा बंदोबस्त करावा. येविसीं राजश्री केसो गणेश कुंटे यांस समक्ष सांगितलें आहे, व ते बाईस लिहितील. तुह्मीं बाईसी बोलावें कीं, मल्हारराव याजकडे पागा पाठवून घेऊन जावें ह्मणोन

आज्ञा. त्यावरून बाई यांसीं समक्ष लिहिल्याप्रमाणें त्यांसीं बोललों. त्यांचें उत्तर बाईनीं केलें कीं, "सरकारांत अनुभव आहे. घरचा प्रकार, मीं काय करावें? दादासाहेबांचा प्रकार घडला, त्यास कोण श्रम लागले?" हें उत्तर केलें. यांत दर्शविलें काय, गोष्ट कठीण, मजला होत नाहीं. तेव्हां मीं उत्तर केलें कीं, श्रीमंतांस म्यां काय लिहावें? आपण बोललां तसें लिहावें, किंवा मल्हारराव यांस आपण आणवितां? तेव्हां बोलली कीं, "माझें ह्मातारपण, मी जाऊन घेऊन येईन हें सामर्थ्य नाहीं. त्याचे आईनें अथवा त्याचे बापानें येऊन त्यास घेऊन जावें. इतराच्यानें तो येत नाहीं." याप्रमाणें बोलली. त्यास असेंच पत्रीं लिहून पाठवणें ह्मणोन सांगितलें. फिरोन दुसरे वेळ विचारलें, तरी हेंच उत्तर कीं, त्याचे आईनें अथवा त्याच्या बापानें येऊन त्यास घेऊन जावें. असेंच तुह्मींही श्रीमंतांस लिहावें, ह्मणोन सांगितलें. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें असे. राजश्री नारो गणेश यांचे भाचे, राजश्री बाळाजी लक्ष्मण, श्रीमहायात्रेस कुटुंबसुद्धां गेले होते. ते यात्रा करून वैशाख शुद्धांत इंदुरास आले. नारोपंत यांची स्त्री येथें होती, त्यास मावंद्यासाठीं इंदुरास घेऊन गेले. मावंदें जाल्यावर नारोपंताकडे त्यांची रवानगी वैशाख शुद्ध ७ स केली. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २०३.

श्री. ५ माहे मे इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २० माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ १९ साबानीं राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचा लखोटा छ १३ चा लिहिला आला, तो बजिन्नस पाठविला आहे. दोन लखोटे पूर्वींचे व एक आतां आला तो, एकूण तीन लखोटे त्यांजकडील पाठविले आहेत. राजश्री मल्हारराव याचा बोभाट राजश्री सुभेदारांकडे गेला कीं रुसून जात होते, परंतु श्रीमंतांनीं पक्का बंदोबस्त करुन चौकी ठेविली. दोन तीन दिवस उपवास केले, मग सरकारांतून ताट वाढून जात आहे. दादाजीस आज्ञा सरकारांतून जाली कीं, यांस घेऊन जाणें. हें वर्तमान राजश्री सुभेदारांस कळल्यावर, त्यांचें पत्र बाईचे नांवें आलें कीं, कोणी तरी भला माणूस पाठवून त्याजला घेऊन येणें. असें पत्र काल आलें, ह्मणून ऐकिलें. तेथून त्यास कोणी आणावयास धजत नाहीं. गुणाचें सर्वांस कळलें आहे. याउपर बाई काय तजवीज करितात ती करोत. येथें महागाई फार जाली आहे. पूर्वीचे लोकांचें देणें, व पुढेंही नित्य खर्चाची वोढ आहे. मी निरुपाय

आहे. परामर्ष जाल्यास देणेदारांचें देऊन पुढें घेत जाईन. वोढीमुळें विनंति लिहितों. तेथेंच ऐवज राजश्री कृष्णाजी नाईक तात्याकडे पावता केला पाहिजे. बहुत दिवस सरकारांतून कांहीं पावलें नाहीं. पूर्वी दोन हजार रुपये पावले, ते तात्याकडेच देण्याचे ते दिले. आतांही त्यांजकडेच द्यावयाचे आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २०४.

श्री. १४ मे इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २९ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेषः— येथील वर्तमान चंद्र १९ माहे साबानीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमानः—राजश्री रघुनाथ हरी पाऱ्होळेकर यांची व त्रिंबकराव सदाशिव या उभयतांची घरवांटणीचा पूर्वी फडशा, हरिपंत व सदाशिवपंत यांनीं करून ठेविलाच होता. त्यापैकीं पेटेचा व देवाच्या उपकर्ण्यांचा लढा राहिला. त्याकरितां त्रिंबकराव सदाशिव झांशीस गेले, तेथें निकाल न जाला. तेथून महेश्वरास आले. येथें बाईनीं ठेऊन घेतले. हें वर्तमान रघुनाथ हरीस कळलें. यावर त्यांजकडून राजश्री धोंडोपंत व नरसिंगराव, जाबसालास येथें आले आहेत. उभयतांचा वाद प्रतिवाद उदंडच जाला. निकाल होतां दिसत नाहीं. पुढें पंचाईत वे॥ राजश्री धोंड दीक्षित पटवर्धन यांस सांगितली. उभयतां राजी जाहल्यास निर्गमांत येईल. कलम १.

खेची राघोगडवाला, त्याचा पुतण्या चेतसिंग, त्यानें सिरोंज व भेलसें या प्रांतीं प्रळय मांडिला. मार्ग चालत नाहीं. हजार पांचशें जमाव जाहल्याखेरीज मार्ग शुद्ध चालत नाहीं. त्यामुळें खेचीचा वकील येथें बाईकडे आला आहे. आमचें संस्थान पाटीलबावांस सांगोन सोडवावें. त्यावरून बाईनीं वकिलास ठेऊन घेऊन, राजश्री सुभेदारांस पत्रें लिहिलीं आहेत कीं, यांचा बंदोबस्त करून देणें. कलम १.

राजश्री मुरारजी जाधव भोइंजकर यांजसमागमें पन्नास राऊत आहेत. एक मास जाला, सोमाखेडी नजीक महेश्वर येथें आहेत. राजश्री यशवंतराव फणशे यांचें कर्ज रुपये १५०० घेतलें. त्यांचें देणें. ते जाऊं देत नाहीं. त्यांचें देणें वारून देशीं जाणार ह्मणोन वर्तमान ऐकतों. बाईचे भेटीस येत होते, परंतु बाईनीं सांगितलें कीं, भेटीचें अगत्य नाहीं. परभारें मर्दान्याचे घांटें उतरून जाणें. असें उत्तर दिलें. कलम १.

राजश्री चिमाजी बुळे लोकांसुद्धां येथेंच आहेत. त्यांचा व दिवाणांचा फडणिशीचा लढा आहे. आनंदराव बाबाजी दिवाण व निळकंठ जनार्दन फडणीस यांस दूर करून नवे दिवाण, फडणीस करावे, हा आग्रह धरून येथेंच आहेत. चाकरीस जात नाहींत. बाईच्यानें नेट धरून त्यांजला लष्करांत पाठवीत नाहीं. येविषयीं राजश्री सुभेदारांचीं पत्रें येतात. दोन वर्षें बुळे येथेंच आहेत. कलम १.

राजश्री लक्ष्मणराव कृष्ण परांजपे यांजला बाईंनीं रामपुऱ्याचे मदतीस पाठविलें. चंद्रावताच्या कजिया रामपुऱ्यासी लागला आहे. दहा पांच गांव चंद्रावतांनीं मारले. तेथील क॥ राजश्री गणपतराव विष्णु यांची मामलतदार मातबर, परंतु महालीं आठवडे गुमास्ते जातात. एकावर इतबार रहात नाहीं. त्यामुळें मामलत खराब जाली. तिगस्तां चार लक्ष रुपये दिले, त्यांपैकीं रदकर्ज हा कालवर पडलें नाहीं. कलम १.

नारायणजी बारगळ यांचे शरीरीं समाधान नव्हतें. भगींद्राचा उपद्रव फार जाहला, त्यामुळें श्रमी फार होते. मध्यें ब्राह्मणाचा द्वेष उत्पन्न जाहला. बाई समाचारास गेली, तिजबरोबर ब्राह्मणमंडळी येऊं दिली नाहींत. अशी रीत जाली होती. येथून निरोप घेऊन घरास जात होते. सेंदव्यापावेतों गेले. तेथें वैशाख व॥ १३ स काळ जाला. दोघे पुत्र आहेत व कुटुंब आहे. पागा पथक लष्करांत चाकरीस सुभेदारांपाशीं आहेत. कलम १.

धरणेकर धोकलसिंग राजा व राणी त्यांजकडून सरकारांत वकील जावयास येथें आले. बरोबर सिताराम बैरागी आहे. हत्ती छावा, नग एक, वगैरे नजर घेऊन सरकारांत येतात. चंद्र २८ साबानीं बाईची भेट घेतली. पत्रें राजांचीं देऊन, निरोप घेऊन आज उद्यां इतके रेवापार होतील. कलम १.

एकूण कलमें सात ७

सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २०५.

श्री. २६ जुलई इ. स. १७९०.

''सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १३ माहे जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—

राजश्री आबाजी नाईक वानवळे लष्करांतून देशीं जावयाकरितां महेश्वरीं छ ७ मिनहूस आले. तों त्यांचें घरचें पत्र आलें. नाईकांची मातुश्री पंचत्व पावली. आठवे दिवशीं वर्तमान कळलें. त्यानंतर उत्तरकार्य करून छ मजकूर पार गेले.

हजार रुपयेपावेतों धर्म, दान भूयसीशिवाय दीड हजारपावेतों धर्म केला. पुढें पैठणास गेलियानंतर विशेष धर्म करणार ह्मणोन ऐकिलें. कलम १.

नायकास दुखवट्याचीं वस्त्रें बाईनीं व कारभारी यांनीं एक एक शेला पांघरविला. सर्वांबरोबर मींही एक शेला सा रुपयांचा आंगावर घातला. कलम १.

नायकांसमागमें हत्ती नग २ व घरपागा पाऊणशें घोडीं व उंट रथ गाडी सरंजाम, वडील पुत्राची स्त्री, येणेंप्रमाणें व पंचवीसपावेतों ब्राह्मणमंडळी व शिपाई बरकंदाज दोनशेंपावेतों लोक होते. कलम १.

राजश्री अल्लीबहादूर व राजश्री सुभेदार या उभयतांची खराबी सांगितली. त्यांत सुभेदाराचे चालीस बहुतकरून स्तव ऐकिलाच नाहीं. कारभारी यांकडे दोष नसतां आब घेतली. पंधरा लक्ष घेतले, तेच आजपावेतों भक्षिले. पुढें कोठें कांहीं नाहीं व जयपुरचेंही बनत नाहीं. सामर्थ्य असावें, तर कोणी लवून गोष्ट सांगावी, तो प्रकार नाहीं. अल्लीबहादूर आहेत तोंवर भ्रम. ते वेगळे जाले तर त्यांची स्थिति राहाणार नाहीं. असें सांगत होते. कलम १.

राजश्री नाईक छ ११ मिनहूस बाईचे दर्शनास हवेलीस आले. समक्ष भाषणें जालीं. बाईचे चित्तांत याजविषयीं राग होता. यांनीं राजश्री सुभेदार यांस आडवून कर्जाचा निर्गम करून घेतला. व्याजास व्याज व मनोती मनस्वी घेतलें. फेरखत केलें आहे, त्याचा उल्लेख कांहींच न केला. बहुत समाधानाच्या गोष्टी सांगितल्या. त्यांनीं बहुत स्तुति केली. प्रसन्न करून पोटास कांहीं योजना करून द्यावी. यांनीं मान्य केलें. पुढें घडेल तेव्हां खरें! छ १२ रोजीं निरोपास आले. वस्त्रें बाईनीं दिलीं. मेजवानीचें साहित्य चांगलें, बारीक खानदेशी तांदूळ, देशींची ज्वारी वीस शेर, व पोहे येणेंप्रमाणें दिलें. वस्त्रें शालजोडी व पागोटें दिलें. कलम १.

नायकाचे जबानीचें वर्तमान–राजश्री पाटीलबावांची तारीफ, सावधानी बहुत. हिंदुस्थानांतील बंदोबस्त चांगला केला. दिल्लीस फौज येऊन व मथुरेचा व मेवाडचा बंदोबस्त करून, आपण छावणीस श्रावणमासीं उज्जनीस येणार. जोतपुरचा कारभार जरब देऊन केला. क्रोड रुपयापावेतों नक्त व महालसुद्धां ऐवज लावून घेतला. उज्जनीस दोन महिने राहून, आश्विन मासीं देशीं जाऊन श्रीमंतांचें दर्शन घ्यावें ह्मणोन आबाजी सांगत होते. कलम १.

बावांसांगातें तोफखाना व पलटणें व फौजसरंजाम भारी घेऊन येतात. तोफा दीडशें दोनशेंपावेतों बराबर आहेत. कलम १.

एकूण कलमें सात ७

सेवेसीं श्रुत होय हें विज्ञापना.”

लेखांक २०६.

श्री. १७ आगष्ट इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ५ माहे जिल्हेजपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ २८ जिलकाद व छ १ जिल्हेजचीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं, त्या पत्रांबराबर राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचीं पत्रें पाठविलीं आहेत. त्याउपरी काल छ ४ जिल्हेजीं आनंदराव गंगाधर यांचें पत्र आलें, तें बजिन्नस पाठविलें आहे. त्यावरून श्रवण होईल. इकडील वर्तमानः—राजश्री पाटीलबावा राणाजीचा पक्ष धरून भीमसिंगास माजी करणार. त्यावरून जमाव सुद्धां हमीरगडास महसरा करून गड घेतला. तेथें भीमसिंगाचा कुंवर होता, तो धरून त्यास आलंकार पायांत घालून अटकेंत ठेविला. मालियत, गल्ला व जिन्नस दारूगोळी व घोडीं चारशेंपावेतों सांपडलीं. गल्ला फार सांपडला. आणिकही मालियत बहुत निघाली. भीमसिंगास तगादा कीं, तुह्मीं किल्ला खालीं करून राणाजीपाशीं जावें; किल्ला चितोडचा आह्मांस द्यावा; असा तगादा केला. त्यावरून भीमसिंगांनीं सांगून पाठविलें कीं, चितोडासीं माझें शीर लागलें आहे, हें गेल्यावर कोणीही किल्ला घेवोत. असें त्यांस सांगून, सुंदरनाथ वकील, गंगाजल-निर्मळ अहिल्याबाईकडे पाठविला. त्याचें बोलणें कीं, तुह्मीं मदत करावी. खर्च पडेल तो आह्मी देऊं. अथवा कोणी मातबर भला माणूस पाठवून, पाटिल-बावांचा आमचा स्नेह करून द्यावा. हें होत नाहीं तर आह्मांस उत्तर द्यावें. त्यावरून बाई विचारांत पडले आहेत. आपले ठिकाणीं बोलतात कीं, भीमसिंगाचा पक्ष धरून पाटीलबावांशीं विरुद्ध करावें हें ठीक नाहीं, व कोणी मातबर पाठवावया योग्य नाहीं. कोणी पाठविल्यास पाटीलबावाही ऐकत नाहींत. या अंदेशांत पडोन राजश्री सुभेदारांस पत्र गेलें आहे. त्याचें उत्तर येईल त्या अन्वयें वकिलास सांगणार. कलम १.

राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस आलीं आहेत कीं, आमचा व जयपूर-कराचा भाईचारा पूर्वींपासून आहेच. सांप्रत त्यांनीं रामपुरा खाली करून दिला, त्याप्रमाणें किल्ल्यांत अंमल जाला. जयपुरकराचें बोलणें, आमचे भाईबेटे आह्मांसी बदलून आहेत, त्यांचें पारिपत्य तुह्मीं करावें ह्मणोन ह्मणतात, व आपला ऐवजही खंडणीचा द्यावा लागतो. त्यास, तुह्मीं चिरंजीव राजश्री काशीराव होळकर यांची रवानगी, पांच हजार फौज देऊन करावी. खर्चाची बेगमी पोक्त करून द्यावी. ऐशीं पत्रें आलीं. त्या दिवशींच देशींचे माहाल व इकडील माहालची

याद करून सावकारास ऐवज लाऊन दिला. श्रावणअखेरीस रवानगी करतील. सरकारांतही पत्रें सुभेदारांनीं लिहिलीं, ते बाईनीं दादाजीकडे पाठविलीं आहेत. ते पावले असतील. कलम १.

श्रावणमासाचें ब्राह्मणभोजन, नित्य ब्राह्मण चार हजार जेवितात. शिवाय एक हजार ब्राह्मणांचे शिधे नित्य होतात. सर्वांस अनुष्ठान, जप व पार्थिवलिंगें व शिवकवच व नमस्कार सांगितले आहेत. कलम १.

राजश्री मल्हारराव होळकर यांजपाशीं आपाजी राजाराम कारकून पारनेरकर आहे. त्याचें पत्र, लढाई राजश्री बहिरोपंत व शामराव यांशीं जाली, ह्मणोन पत्र आलें. त्यांतील वर्तमान आलादा पत्रीं लिहिलें आहे. त्यावरून श्रवण होईल. सरकारच्या फौजेसीं लढाई केली ह्मणोन, सौभाग्यवती रखमाबाईनीं निषेध करून लिहिलें आहे ह्मणोन ऐकिलें. कलम १.

एकूण कलमें चार असेत सुमारी.
सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २०७.

पो चंद्र २७ मोहरम तिसैन. **श्री.** १ सप्टेंबर इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २० माहे जिल्हेजपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री तुकोजी होळकर यांणीं मथुरेपासून महेश्वरपावेतों डांक बसविली, ती चंद्र १२ जिल्हेजीं येथें आली. बाईस पत्रें लिहिलीं होतीं कीं, "आमचे खर्चाची तारांबळ फार आहे. कर्ज जालें. मोहिम साधली नाहीं. राजश्री बापूजी होळकर व काशीराव होळकर हे वगैरे लोक आडवून बसले आहेत. पैसा कोठून येत नाहीं. कोट्यास पागा पाठवून ऐवज घेऊन पाठवणें. कांहीं तुह्मी मदत कराल तर स्थिति राहील. नाहींतर सोय पडत नाहीं. राजश्री पाटीलबावांस हिस्सा मागावा, तर सोय नाहीं. तूर्त आलों. आतांच वांटा ह्मणावा तर ते देतात, हें कळतच आहे. तत्रापि आह्मी जाबसाल करितों कीं, तुमचा आमचा भाऊपणा. एक भाऊ घरीं असतो, एक कमाई करितो; परंतु वांट्यास उभयतां बराबर आहेत. नेहमीं राजश्री नारोपंत, त्यांजपाशीं जाबसालाकरितां ठेविले आहेत." याप्रमाणें पत्रें बाईस आलीं. डांक बसविली. वरचेवर याच मजकुराचीं पत्रें येतात, व खासगी खिजमतगार पाठविला, त्याचें नांव बहिरू. त्याचे जबानीं सांगून पाठविलें कीं, नारोपंत कामांत मन घालित नाहींत. पारनेरकर कारकून मंडळी, त्यांचें व नारोपंताचें विरुद्ध लागलें

आहे. कामकाज दुईमुळें नीट होत नाहीं. असें कित्येक लहान मोठें सांगून पाठविलें. खिजमतगार येथें चंद्र १५ जिल्हेजीं आला. सौभाग्यवती रखमाबाई इंदुरीं आहेत. देपालपूर व पिंढावें व रामपुरा येथें उपद्रव कमाविसदारांस दिला. त्यामुळें कमाविसदार यांनीं बाईस पत्रें पाठविलीं कीं, रखमाबाईनीं फर्मासीच्या चिठ्या केल्या आहेत. आह्मीं ऐवज कोठून द्यावा? तुह्मी रसद घेतां. आमचीं फाजलें मुबलक असून इकडील उपद्रव लागतो. त्यावरून बाईनीं रखमाबाईस पत्र लिहिलें कीं, तुह्मी परभारा उपद्रव मामलेदारांस करितां, हें ठीक नाहीं. फर्मासीसाठीं राऊत पाठविले तें बोलावून घेणें. त्याचें उत्तर रखमाबाईनीं पाठविलें कीं, फर्मासीचा ऐवज आपण द्यावा; राऊत बोलावून घेऊं. असें पत्र आल्यावर आपले ठिकाणीं श्रमी जाली. राजश्री महादजी शिंदे यांचें पत्र बाईस आलें होतें कीं, आमच्या शरीरास समाधान नव्हतें; परंतु आतां आराम जाला आहे. राजश्री तुकोजीबावाच्या आमच्या भेटी जाल्या. तुह्मांस कळावें. इतकें पत्रीं लिहिलें होतें. बाईनीं सावकारापासून तूर्त कर्ज घेऊन राजश्री तुकोजीबावाकडे रवानगी करणार. दोन लक्षांची तजवीज केली आहे. रवाना करावयास मास पक्ष पाहिजे. येवल्याची पाटिलकी सुभेदार यांनीं घेतली. तेथील मोकासा आंबीकराचा व जहागिर राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांची. त्याजविषयीं सरकारचीं पत्रें बाईस आलीं कीं, पाटिलकीचा हक्क वाजवी न घेतां मोकासियाचे व जहागिरीचे अमलास खलेल करितात. तर गुमास्ते यांस लिहून वाजवी रीतीनें पाटिलकीचा हक्क घेऊन, आह्मांस दिक्कत न पडे तें करावें. येथून सरकारच्या पत्राचीं उत्तरें गेलीं, चिरंजीव देशीं असतां वहिवाट जाली, त्याप्रमाणें पुढें चालेल. यांच्यांनीं निस्तुक होत नाहीं. सौभाग्यवती रखमाबाईनीं पागा येवल्यास पाठविली आहे, ह्मणून ऐकिलें. त्यावरून सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २०८.

श्री. ९ आक्टोबर इ. स. १७९०.

"विज्ञापना तागाईत चंद्र २९ मोहरमपावेतों वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— इकडील वर्तमान तर पुढें फौजा मेडत्याचे मुक्कामीं होत्या. त्याहून गोपाळराव चिटणीस मात्र कूच करून तीन कोस पुढें गेले. होळकर व शिवाजी विठ्ठल व बळवंतराव हे येथें राहिले आहेत. होळकर ह्मणतात कीं, जप्ती व खंडणी वगैरे ते घेतात, आह्मांस एक पैसा देत नाहीं; तेव्हां आह्मी जात नाहीं. सुभेदार यांची आज्ञा येईल त्याप्रमाणें करूं. येथें सुभेदार यांनीं नारो गणेश यांची

अप्रतिष्ठा फार केली. तवे तापवून पुढें टाकिले व गळयांत सांखळदंड हत्तीचा गळयांत घातला. आंगास जामग्या लाविल्या. मिरच्याची धुरी दिली. राखेचा तोबरा दिला. कांही केल्यास ऐवज कबूल न होय. हल्लीं तीस लाख रुपये कबूल जाहला. तितका फडशा करून घेत आहेत. पुढें आणिक निकड आहे. घराची जप्ती केली. अंगावर एक वस्त्र मात्र ठेविलें आहे. बायकोनें त्यास सांगितलें कीं, "कां अप्रतिष्ठा करून घेतां? जें काय असेल तें देणें. भीक मागून खावूं." नारोपंतांनीं आनंदराव यांस बोलाविलें होतें. सुभेदार यांची परवानगी आली मग गेले. त्यास सांगितलें कीं, लेकास हातीं धरून यमुनेंत जातों. जें असेल तें देतों. मला संन्यास द्यावा. याप्रमाणें सुभेदार यांस सांगितलें. ते बोलले कीं, पन्नास लाख घेईन. येथें न दिल्यास बाईकडे पाठवून घेईन. परवाचे दिवशीं राणेखानभाई पाटीलबावांनीं सुभेदार याकडे पाठविले कीं, इतकी अब्रू त्याची घ्यावयाची नव्हती. त्याजवरून बहुत रागें भरले कीं, तुह्मांस आमचे घरांत बोलावयास कारण काय, वगैरे आणीक बहुत रागें भरले. मग ते गेले. कळावें. बावांचें यांचें अद्याप कांहींएक जालें नाहीं. शिवाजी विठ्ठल मध्यस्त आहेत कीं, तुह्मांस मुलुख लावून देतों. बंदोबस्त करून देववितों. तुह्मीं राहावें. गोसावी बावांचे हातीं द्यावा असा करार आहे, त्याप्रमाणें तुह्मीं द्यावा. याप्रमाणें निश्चय करून, उदयीक शिवाजी विठ्ठल व आपाजीराव दाभोळकर मथुरेंत राहिले आहेत. ते पाटीलबावांकडे जाणार. हल्लीं पत्रें आलीं त्यांत, श्रीमंतांची आज्ञा अल्लीबहादूर यास आहे कीं, तुमचा बंदोबस्त यांनीं चांगला वसुली मुलूख पंचवीस तीस लक्ष, तुमचा खर्च अगदीं नालबंदी वगैरे मागील कर्जसुद्धां फडशा होय, अशी सोय जाहलीयास राहणें. नाहींतर एक दिवस न रहावें, उठून देशास यावें. याप्रमाणें उभयतांस पत्रें आहेत कीं याचा बंदोबस्त याप्रमाणें करून देऊन ठेवणें असल्यास ठेवावा, नाहींतर ठेवूं नये असें आहे. मग उद्यां हें पत्र देणार आहेत. काय होईल तें पहावें हें विज्ञापना."

लेखांक २०९.

श्री. १५ आक्टोबर इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ६ माहे सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–चंद्र २१ मोहरमीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. सांप्रतचें वर्तमानः–राजश्री पाटीलबावा भाद्रपद शुद्ध १५ पौर्णिमेस राजश्री सुभेदार यांचे डेऱ्यास येऊन, एक प्रहरपावेतों एकांत करून माघारें आपल्या डेऱ्यास गेले. त्याचे दुसरे

दिवशीं वद्य १ राजश्री नारो गणेश बमय कबिले व चिरंजीव सुद्धां अटकेंत ठेऊन, गारदी दोनशें व बारगीर दोनशें ठेविले. कारकून हस्तगत जाले; कांहीं पळाले. येणेंप्रमाणें वर्तमान जालें, व पत्रें बाईस सुभेदारांनीं लिहिलीं होतीं. कलम १.

राजश्री मुकुंदराव हरी, राजश्री नारोपंताचे भाचे, यांनीं बाईस लागू होऊन मनसुबा केला कीं, मी येथून कारकून पाठवून त्यांची मुक्तता करून येथें नारोपंतास आणावें. आपण वडील आहेत. येथें आणून काय करणें तें करावें. त्यावरून त्यांचे मर्जीस्तव राजश्री नारो विश्वनाथ पूर्वीं गेले होते, ते चंद्र ५ सफरीं बिदा केले. राजश्री सुभेदार यांस पत्रें लिहिलीं कीं, माणूस कोठें मिळतें? नारोपंताची अब्रू घेतली हें ठीक केलें नाहीं. तर त्यास आह्मांकडे पाठवून देणें. येथें आल्यावर तुमचे अनुमतें घडेल. कलम १.

राजश्री सुभेदार यांनीं दिवाणगिरीचें काम खासगीकडे ठेऊन, तूर्त मुतालकी राजश्री पाराशर दादाजींस सांगितली आहे. तेच काम करितात. कलम १.

जयपूरकराची फौज व इस्माइलबेग हे बिजेसिंगाचे फौजेंत सामील जाले. कलम १.

येथील खर्चाविषयीं विनंति पूर्वीं लिहिलीच आहे. त्याविषयीं आज्ञा जाली नाहीं. बहुत दिवस जाले, परामर्ष जाला नाहीं. येथें कर्जही कोणी देत नाहीं. उपाय काय करावा? आजपावेतों राजश्री कृष्णाजी नाईक थत्ते यांचा ऐवज, असाम्याकडे होता तो घेत गेलों, त्यांचाही तगादा आहे. नित्य कृत्याचें चाललें पाहिजे. अडचण जाणोन विनंति लिहिली आहे. बाईकडून आमचे विषयीं नामस्मरण नाहीं. यंदा सर्वत्रांची समजावीस जाली, परंतु इकडल्याविषयीं अनुकूळ पडलें नाहीं. मीही त्यांस हटकीत नाहीं. लिहिणें तें स्वामींसच लिहितों. कलम १.

राजश्री सुभेदार यांनीं खिजमतगार पूर्वीं बाईकडे पाठविले होते कीं, आमचे कारभारी यांसीं बनत नाहीं. दुसरा कारभारी करावा. त्याचें उत्तर त्यांणीं पाठविलें नव्हतें. खिजमतगार ठेऊन घेतले होते, ते हल्लीं खिजमतगार व कापड खरेदी केलें तें, चंद्र ५ सफरीं काल रवाना केलें. कलम १.

दिवाणजीवर चौकी बसली, हें वर्तमान कळल्यावर बाह्यात्कारें मात्र वाईट केलें ह्मणोन बोलतात. आंतून संतोष, चांगलें केलें, आपलें घर पहावें हे रीतच आहे, ह्मणून मानितात. कलम १.

राजश्री महिपतराव गिरमाजी पारनेरकर येथें आले. त्यांसीं खलबत होत असतें. त्यांनीं विचार करून मुजरद कासद पुण्यास रवाना केला, तो चंद्र ३

सफरीं येथून बिदा जाला. त्याजबरोबर पत्रें राजश्री दादाजींस आहेत ह्मणून कळलें. सरकारांत लिहिलें न लिहिलें याचा शोध लागला नाहीं. नारोपंताचें वर्तमान आल्यावर तो मजकूर लिहून पत्रें पाठविलीं आहेत. कलम १.

राजश्री बापूजी होळकर व काशीराव होळकर यांचीं पत्रें भाद्रपद वद्य ३ चीं आलीं मेडत्याचे मुक्कामीं. तेथें वर्तमान बिजेसिंग यांनीं पैगाम सलुखाचा केला आहे, सलूख करावा ह्मणून पत्रें पाठविलीं. हें वर्तमान आह्मीं वडिलांस लिहिलें आहे. त्यांचें उत्तर येईल तसें केलें जाईल. कलम १.

राजश्री मल्हारराव होळकर जमावसुद्धां चांदवडाबाहेर होते. तेथून जमाव घेऊन राजश्री आनंदराव होळकर यांजवर चालून आले. त्यांची यांची लढाई भाद्रपद वद्य १३ त्रयोदशीस जाहली. यांजकडील दहा वीस माणूस ठार जालीं व कांहीं जखमी जालीं. दुसरे दिवशीं वद्य १४ चतुर्दशीस राजश्री आनंदराव होळकर जमाव घेऊन त्यांजवर गेले. पुन्हा लढाई जाली. मल्हारराव यांचा मोड केला. दहा पांच घोडीं पाडाव करून आणलीं. त्यांचा जमाव बाहेर होता, तो चांदवडांत नेऊन घातला. येणेंप्रमाणें पत्रें राजश्री आनंदराव होळकर यांचीं बाईचे नांवें आलीं. याच लढाईत फडच्या (फडशा) होता, परंतु अंदेशा करणें प्राप्त ह्मणून हयगय केली. ह्मणून पत्रें लिहिलीं होतीं. कलम १.

एकूण कलमें सुमारें दहा आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २१०.

श्री. १३ नोवेंबर इ. स. १७९०.

''सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे रविलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री सुभेदार बनासे नदी भिलाड्यानजीक आहेत. चवडावन व राणाजी उभयतांकडील वकील आहेत. कोठून पैसा प्राप्त नाहीं. भीमसिंगाकडे ठाणीं आहेत तीं घेऊन दिलीं, तर राणाजी कराराप्रमाणें खंडणी देतील. जोंपावेतों राजश्री अलीबहाद्दर यांसमागमें होते, तोंपावेतों दाब होता. ते कूच करून गेल्यावर कमी पडली. मेवाड, टोंक वगैरे याच मुलुखांत फिरतात. सौभाग्यवती रखमाबाई आली, ती इंदुरास येऊन राहिली. राजश्री मल्हारराव होळकर येथें बाईपाशीं आले आहेत. राजश्री नारो गणेश यांचें कुटुंब, महेश्वरीं येऊन राजश्री मुकुंदराव हरी यांचे घरीं राहिलें आहे. नारोपंत यांची आज्ञा कुटुंबास कीं, रांझ्यास जाऊन रहावें, तूर्त येथेंच आहेत. राजश्री यशवंतराव

फणसे यांची कन्या राजश्री चिंमाजी बुळे यांचे पुत्रास देऊं केली. मार्गशीर्ष शुद्ध १० चें लग्न नेमलें आहे, आहेर करावे लागतात. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २११.

श्री. ५ डिसेंबर इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २७ माहे रबिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री पाटीलबावांनीं चितोडास मोर्चे लाविले आहेत. पूर्वीं पातशाहांनीं टेकडी बांधून तोफा चढविल्या होत्या, त्याच टेकडीवर सांप्रत तोफा चढवून मारगिरी करून दोन बुरुज उडविले. तोफा लागू जाल्या आहेत. किल्ला घेतील असें वर्तमान आहे. राजश्री सुभेदार यांजकडील जाबसाल हा कालवर निर्गम नाहीं. जयपूरकर दिवसगतीवर घालून खराबा करितात. यांजपाशीं फौजेचा जमाव नाहीं. त्यामुळें श्रम पावतात. दबाव नाहीं. राजश्री अल्लीबहादर फौजेसुद्धां झांशी प्रांतीं आहेत. दतीया, वोंडसे वगैरे जमीदार यांजकडून दोन लाख रुपये घेतले. समागमें राजश्री शिवराव हरी आहेत. आणखी जमीदार त्या प्रांतीं आहेत, त्यांजपासोन खंडणी घेऊन पुढें बुंदेलखंडाकडे जावें, असा विचार आहे. राजश्री आनंदराव गंगाधर वकील, राजश्री सुभेदारापाशीं आहेत. त्यांचें पत्र दीड महिना येत नाहीं. मग त्यांचें वर्तमान काय तें कळत नाहीं. येथून पत्रें पाठविलीं, त्यांचें उत्तर येत नाहीं. राजश्री पाटीलबावांचे लष्करांत माहागाई फार जाली आहे. चार शेर सारी जिन्नस! तत्रापि स्थळ घेऊन उठावें असें मानस, त्यांजकडील खिजमतगार देशीं गेले त्यांनीं सांगितलें. उदेपुरचे राणाजी समागमें आहेत. त्यांचा अभिमान धरून भीमसिंगाचें पारिपत्य करावें. येणेंकरून होळकरांस समाधान नाहीं. आपले ठिकाणीं श्रमी आहेत. येविषयीं राजश्री सुभेदाराकडे वकील गेले, येथें आले, परंतु दोन्हींकडून उपराळा भीमसिंगाचा जाला नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २१२.

श्री. ५ डिसेंबर इ. स. १७९०.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २७ रबिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ १५ रबिलावलीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं

आहेत. त्यानंतर इकडील अर्थ, मामलेदार जमा जाले आहेत. अंबाडची मामलत राजश्री वामनाजी हरीकडे सांगून दोन महिने जाले, हा कालवर ठाणें दाखल अंमल जाला नाहीं. खंडो बाबूराव कुटुंबसुद्धां महेश्वरीं आहेत, त्यांच्या हातच्या सोडचिठ्या ४ घेऊन वामनाजी हरींनीं पाठविल्या, तत्रापि ठाणें देत नाहींत. शिबंदीचा अडथळा घालून बसले आहेत. रुबरू बाईनीं ताकीद केली असतांही जबरदस्तीनें अंमल सोडीत नाहीं. खावंदगिरी जरबच नाहीं. वामनाजी हरीपासोन दीड लक्ष रुपये घेऊन सावकाराकडे दिले. हे वाण्याची गत. यावेगळी रयत व जमीनदार आंबाडचे आले, त्यांनीं तकरीर लिहून दिधली. त्यांची रुजवात कलमाची समक्ष करून त्यांचे आंगीं लागल्यास लागूं देत नाहींत. मोठे धट्ट मोजीतच नाहींत. पुढें कसें घडेल तें लिहीन. रावेरचे मामलेदाराकडील हिशेबास राजश्री भास्करपंत आले आहेत. त्यांचें फाजील कांहीं नाहीं. परंतु सावकारीचा ऐवज कर्जाऊ आहे. वरकड मामलेदार आहेत; हा कालवर कोणाचा निर्गम नाहीं. इकडे पर्जन्य अतिशय दोन दिवस जाला. असा कधींही जाला नाहीं. कार्तिक वद्य ९ व दशमी दोन दिवस प्रळय जाला, पिकें नासलीं. रबीचीं पिकें येतील, खरीप गेलें. माहागाई जिन्नस आठ नऊ शेर होते, ते वीस शेर जाले आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २१३.

श्री. ७ जानेवारी इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ २२ माहे रबिलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बहुत समाधानाचीं आलीं कीं, आह्मी लवकर यावयाचें करितों. राजाची भेटी व्हावी इतका गुंता आहे; त्यास राजेही बाहेर डेरेदाखल जाले. पौष शु॥ ५ चा करार भेटीचा जाला आहे. यास्तव येतां येत नाहीं. भेटी जाल्यानंतर लौकरच वडिलांचे भेटीस येतों. आपण उदास होऊं नये. श्रीमहायात्रेस जावयाचें न करावें. येथील कारभारी आहेत, त्यांस पत्रें पाठविलीं कीं तुह्मी मातुश्रीचें समाधान राखून उदास न होत तें करावें. आह्मी लवकरच येतों. अशीं पत्रें कारभारी यांस आलीं. राजेश्री बापूजी होळकर यांस जयपूर प्रांतीं ठेवून सडे आह्मी येतों. सांप्रत राजेश्री आनंदराव गंगाधर यांचे लाखोटे ३ तीन आले आहेत ते बजिन्नस

पाठविले. डाक बसावयाची आज्ञा जाली ह्मणोन ऐकिलें. त्यास कासदजोडी एक पुण्यास गेली. एक जोडी; त्यापैकीं एक आसामीस आराम नाहीं; आसामी एक राहिली. ती छ २२ रविलाखरीची डाक पाठविली. त्याचे दुसरे दिवशीं तीन लाखोटे एका दिवसाचे आंतरें आले. आठ दिवस लाखोटे राहिले. हल्लीं सेवेसीं पाठविले आहेत. तेथील वर्तमान श्रवण होईल. गंगाजळनिर्मळ अहिल्याबाई यांचेंही समाधान सर्वांनीं केलें आहे. कारभार करायास लागली आहेत. दोन चार दिवस जाले, दरबार करूं लागली. मामलेदार जमा जाले. त्यास निरोप, हिशेबाचा निर्गम करून देणार. राजश्री संताजी होळकर यांजकडे खाजगी गांव आहेत, त्यांचा हिशेब येथेंच बाईपाशीं द्यावा ह्मणोन राजश्री सुभेदार यांणीं लिहिलें. त्यावरून ते हिशेबासाठीं आले. त्यांजकडे शिल्लकही सरकारचे हिशेबीं निघते. त्याजविषयीं बाईनीं त्यास तगादा लाविला आहे. त्याचा खर्च ते दाखवितात. पुढें ठरेल तें खरें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २१४.

श्री. ३० जानेवारी इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २५ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–छ ११ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं पाठविलीं आहेत, प्रविष्ट जालीं असतील. राजश्री आबाजी नाईक वानवळे येथें येऊन देशीं गेले. हें वर्तमान पेशजीचें पत्रीं लिहिलें आहे. त्यांचें खलबत जालें, त्यांतील मजकूर समजला तो लिहिला असे. त्यांनीं होळकराचे दवलतीविषयीं बाईपाशीं बहुत निषेध केला. नारो गणेश यांजकडे दोष नसतां, राजश्री सुभेदार यांनीं त्यांची अब्रू घेतली. घेऊन पैका काय घेतला? पंधरा लक्ष रुपये घेतले. ते आजपावेतों भक्षिले. पुढें ठिकाण नाहीं. यापूर्वीं मीच रदबदली करीत होतों कीं, राजश्री नारोपंत याचा आब घेऊं नये. याजकडून वीस लक्ष रुपये देवितों. त्याचा कारभार त्याजकडे असों द्यावा. तें न ऐकतां कर्म केलें, तें नाश मात्र केला. रांगडे रजवाडे याजकडील दाब कमी होऊन जयपुरचे मामलतीचा बंदोबस्त न जाला. जयपूर प्रांतीं सुभेदारांनीं जप्ती करून ऐवज घेतला. त्याचे रुजवातीस यादी रांगड्यांनीं लिहून आणिल्या, त्यांत गांव गांवभेट व तरकारी व पानपत्रावळी व नक्त ऐवजसुद्धां यादी केल्या. पांचा लक्षांच्या यादी केल्या त्या मुजरा घेऊन बारा लक्ष रुपये राहिले ते पटाइतावर वराता करून देतों असें रांगडे ह्मणतात. सतरा लक्ष रुपये

मामलतीचे ठरले त्याची योजना अशी केली. यांचे पदरीं पडावयाचें नाहीं. रामपुराही सुटत नाहीं. ह्मणून मजकूर केला. नाईक गेलियावर पाठीमागें बोलली कीं, दौलत बुडते. त्यास माझें काय बुडावयाचें आहे? दाभाड्याची दौलत पन्नास साठ वर्षें बुडत बुडाली. माझा जीव आहे तोंवर चिंता नाहीं. मागें कांहीं का न होवो! अशीं भाषणें केलीं, ह्मणोन ऐकिलें तें सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २१५.

श्री. ३० जानेवारी इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २५ माहे जमादिलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—गंगाजलनिर्मळ अहिल्याबाई होळकर यांचे नांवें छ २५ व २६ सवालीचे दोन लाखोटे सादर जाले, ते छ १८ जिलकादीं पावले. मुजरद जोडीच आली. पत्रें पावल्यानंतर दोनही लाखोटे पावते केले. दरबारांतच अक्षरशः राजश्री मुकुंदराव हरी त्यांनीं वाचून दाखविले. वर्तमान ऐकून संतोष पावली. कर्नाटक प्रांतींचा बंदोबस्त व शत्रूचें पारपत्य चांगलें जालें. परंतु पुरता टिपूचा बंदोबस्त जाला नाहीं; तोही श्रीमंतांच्या प्रतापें घडेल. छावणीस फौजा तुंगभद्रेचे अलीकडे राहिल्यास उत्तम आहे. टिपूचा जमाव तुटक नाहीं, त्या अर्थीं तुंगभद्रेचे अलीकडेच छावणीचा प्रकार चांगला असें उत्तरें केलीं. दोन दिवस जासुदास ठेवून पत्राचें उत्तर सरकारांत स्वामींचे नांवें लिहून दिधलीं तीं बजिन्नस सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. राजश्री मल्हारजी होळकर हे वाफगांवीं जाऊन गांव बळकावून बसले. त्यावरून सरकारच्या फौजेशीं लढाई मातबर जाली. उभयतांकडील घोडीं व माणसें ठार जालीं. राजश्री शामराव हिवरेकर याजशीं लढाई जाली. राजश्री बहिरोपंत सामील नवते ह्मणोन येथें वर्तमान बाईस आलें तेव्हां, मल्हारराव याजपाशीं जमाव आहे तोच आहे त्यामुळें शेर जाले आहेत. महाराजांचे मनांत त्यास जाया न करितां पुण्यास आणावें, परंतु ते माणसें केवळ नीचाचे सोबतीचीं आहेत. येथें होते तेव्हां त्याचे गुणदोष लिहीतच होतों, त्याचें पारपत्य चांगलें करावें. अमर्यादानरूप जालें पाहिजे. त्याजसमागमें लोक आहेत त्यास देहेनगी भारी देतो, आणि त्या लोकांस कोणी मागें पुढें नाहीं यामुळें जमाव तुटत नाहीं. वाफगांवीं आहेत; बाहेरून फौजेचा घेरा घालावा. आंतच जेर करून निर्माल्य केले ह्मणजे हस्तगत होतील. मल्हाररावसंबंधीं खर्च पडेल तो

होळकर देतील. राजश्री दादाजीस बाईनीं लिहिलें आहे असें ऐकिलें. सौभाग्यवती रखमाबाईचें गतवर्षीं बोलणें होतें कीं, चिरंजीवास धरून मजकडे पावते करावें. हें सरकारांतून जालियास मी यासंबंधीं खर्च पडेल तो देईन, असें बोलणें मजशींच जालें होतें. त्यास दिवस बहुत जाले. त्याप्रमाणें घडलें नाहीं; तसाच जाबसाल राहिला. हें वर्तमान गतवर्षीं सेवेसीं लिहिलें असावें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २१६.

श्री. २० मार्च इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १४ माहे रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र ३ रजबचें आज्ञापत्र सादर जालें तें चंद्र मजकुरीं पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं चंद्र १९ जमादिलावल व चंद्र २१ चीं पत्रें पावलीं; व चंद्र ६ व चंद्र ७ व चंद्र १० व चंद्र ११ व चंद्र २१ जमादिलाखरचीं पत्रें पावलीं. पुढें वर्तमान होईल तें लिहीत जावें ह्मणून आज्ञा. ऐसीयास, एथून चंद्र १० रजबीं विनंतिपत्रें लिहून व राजश्री आनंदराव यांचें पत्र पाठविलें आहे तें सेवेसीं पावतील. सांप्रतचें वर्तमान राजश्री सुभेदारांनीं टोंकेचे संस्थानांतील दोन गढ्या घेतल्या. दुसऱ्या दोन गढ्या, त्याचा जाबसाल लाविला आहे. राजश्री नारो गणेश फितूर रांगड्याचे गढ्याची करीत, व बोलणें लाविलें तें कोरें असें जाणून कुटुंबसुद्धां रामपुऱ्याचे किल्ल्यांत त्यांस पाठविलें. हें वर्तमान बाईस कळल्यावर फार रागें भरली. ह्मणाली कीं, उगेंच त्याचा पिच्छा घेतला आहे. बरें येथें येतों मग त्याचा जाबसाल करीन. असें भाषण मुकुंदराव हरीसीं केलें. राजश्री मल्हारराव होळकर यांस आणावें या विचारांत आहेत. फाल्गुन वद्य पंचमी जाल्यावर समजेल तें सेवेसीं लिहीन. राजश्री पाटीलबावा आज हुताशनीस बऱ्हाणपुरीं जातील. कालचा मुक्काम असेरचा होता. हल्लीं लखोटा १ आनंदराव गंगाधर यांचा आला, तो बजिन्नस पाठविला आहे तो सेवेसीं पोंहचेल. डांक उठली. आतां एक जोडी आणखी पाहिजे, येविषयींची आज्ञा जाली पाहिजे. चंद्र मजकुरीं सोमाजी लांबहाते यांस बाईनीं बोलावून एकांत केला. त्यांस मल्हारराव यांस आणावयास पाठवितात. कोणें प्रकारें त्याची खातरदारी करून आणावें, ते ह्मणतील तें ऐकावें; याप्रमाणें ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २१७.

श्री. २३ एप्रील इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १९ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ २२ रजबचीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत व त्या पत्रांसमागमें आनंदराव गंगाधर यांचें पत्र पाठविलें आहे. त्याउपर इकडील वर्तमानः—राजश्री काशीराव होळकर यांस समाधान नव्हतें ह्मणून, इंदुरास कैलासवासी सुभेदार मल्हारराव यांची छत्री तेथें आहे, त्यांच्या दर्शनास गेले. एका दो दिवशीं येतील. ज्वर येत होता, नवस केला ह्मणोन दर्शनास गेले.

कलम १.

सौभाग्यवती रखमाबाई यांस पत्र सुभेदाराचें आलें कीं, तुह्मीं इंदुरास न रहावें, महेश्वरीं मातोश्रीपाशीं असावें. तुह्मांपाशीं शेटीबा वगैरे लोक आहेत त्यांस रजा देऊन महेश्वरास जाणें. अशीं पत्रें त्यांस, व येथें बाई यांस आलीं कीं, तिजला तेथें राहूं न देतां महेश्वरीं घेऊन जावें. त्यावरून बाई त्यांस पत्र लिहून येथें घेऊन आली. शेटीबा होळकर वगैरे यांस निरोप दिल्हा नाहीं. रखमाबाईची मर्जी नाहीं. जाबसाल लागला आहे. घडल्यासारखें लिहीन.

कलम १.

सौभाग्यवती रखमाबाई येथें चैत्र शुद्ध २ स आली; भेटीस गेलों. त्यांनीं एकांतीं बोलावून सांगितलें कीं, आह्मांवर इतराजी सुभेदाराची. निमित्य कीं, राजश्री नारो गणेश यांची सुटका करावी ह्मणोन आह्मीं पत्रें श्रीमंतांस पाठविलीं, असा आरोप ठेऊन इतराजी केली आहे. त्यास हें निमित्य मजकडे आलें आहे. तर याचा दोष मजकडे नसतां लटका बोभाटा सुभेदाराजवळ करणारांनीं केला आहे. त्यास श्रीमंतांस माझे तर्फेनें विनंति लिहून उत्तर आणवावें. मीं तों पत्र लिहिलें नाहीं. आणि निमित्य तर आलें. याचा परिहार करणार धणी समर्थ आहेत. याप्रमाणें समक्ष वर्तमान सांगितलें, त्यावरून विनंति लिहिली. आज्ञा होईल तैसें उत्तर देऊं. कलम १.

राजश्री रामचंद्र कृष्ण भुस (अपूर्ण)

राजश्री नारो गणेश यांचे भाचे मुकुंदराव हरी हे दिवाणगिरीचें काम करीत आहेत. येविशीं १०।५ पत्रें राजश्री सुभेदारांचीं आलीं कीं, त्यांचे हस्तें काम घेऊं नये. तत्रापि बाईनीं त्यांजकडूनच कामें घेतलीं. सांप्रत राजश्री गोविंद रघुनाथ खासगी दिवाण आले. त्यांनीं सरकारचा निरोप सांगितला कीं, जशी

मर्जी सुभेदाराची, त्याप्रमाणें बाईनीं करीत असावें, ह्मणजे दौलतीस गोड. त्यावरून चैत्र शुद्ध १ प्रतिपदेपासोन सरकारच्या पत्रांवर व सुभेदारांच्या पत्रांवर मुकुंदराव यांणीं लिहूं नये इतकें जालें. वरकड कामकाज तेच करितात. हल्लीं पत्रें सरकारांत लिहिलीं त्यांजवर मुकुंदराव यांची विनंति जाली नाहीं. राजश्री दादाजीकडील गुमास्ते यांनीं पत्रें पुरीं केलीं आहेत. याप्रमाणें सुभेदारांकडे पत्रें जातात. कलम १.

राजश्री मल्हारराव होळकर यांस आणावयासी चिमाजीराव बुळे व सोमाजी लांभाते यांस पाठवून घेऊन येणें ह्मणोन सुभेदारांचीं पत्रें आलीं, त्यावरून बाईनीं त्यांस जावयाकरितां बहुत सांगितलें. त्यांनीं साफ उत्तर केलें कीं, आह्मी जात नाहीं. गेल्यानें तो मार्गांत नीट वर्तणूक करणार नाहीं. लटके आंदेश आमचे माथां देऊं नका. त्यावरून बाईनीं सरकारांत पत्रें लिहिलीं कीं, जमीयत सरकारची देऊन बिदा त्यांस करावें, व दादाजीस याप्रमाणें लिहिलें कीं, सरकारांत लिहिलें आहे. समागमें लोक देतील त्यांस खर्च पडेल तो आह्मी देऊं; असें ऐकिलें. सांप्रत वर्तमान कीं, मल्हारराव यांनीं तेथें पुन्हां बेकैदी करून मारामारी केली, त्याजकरितां चांगलेंच बंदोबस्तांनीं ठेऊं.

लेखांक २१८.

श्री. १५ मे इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ माहे रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ २४ साबानीं विनंतिपत्रें लिहून राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील पत्रें देऊन सेवेसीं पाठविलीं आहेत. सांप्रत छ ५ साबानचें आज्ञापत्र सादर जालें तें छ रमजानीं काल पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, आनंदराव गंगाधर यांचे लाखोटे तुह्मीं पाठविले ते पावले. त्याचें उत्तर लिहून पत्रें पाठविलीं तीं त्यांजकडे पाठवून देणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास आमचे नांवाचें आज्ञापत्र पावलें; त्यांच्या नांवाचीं पत्रें लाखोटे आलीं नाहींत. परभारें उज्जनीस गेलीं असतील तर न कळे. राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस आलीं होतीं कीं, आमची तारांबळ खर्चाची फार आहे. कांहीं करून ऐवज पाठवावा. त्यावरून तूर्त बाईनीं एक लक्ष रुपये त्यांस खर्चास पाठविले आहेत. परस्परें एकवाक्यता जाली आहे. जयपुराकडून रोडू खवास मामलत करावयास राजश्री सुभेदारांकडे आले आहेत. सतरा लक्ष रुपये मागील सालें

राहिलीं त्यासुद्धां करार करून रामपुरा येथील सोडचिट्टी दिधली. त्यावरून सुभेदारांनीं सोडचिट्टी घेऊन रामपुऱ्यास कारकुनासमागमें पाठविलीं. परंतु बैरागी यांनीं मान्य केलीं नाहीं. उत्तर दिलें कीं, रामपुऱ्याचे ऐवजीं दुसरें स्थळ जयपूरकरांनीं मजला द्यावें; तेव्हां हें स्थळ मी सोडीन, नाहीं तर देत नाहीं. जमाव करीत आहे. त्यावरून रोड्डू खवास निरोप मागत होते, यांनीं आज्ञा दिधली नाहीं. जयपूराकडील निर्गम जालियाखेरीज सुभेदार तेथून जात नाहींत. मोठ्या तोफा इकडून बाईंनीं पाठविल्या त्या पोहोंचल्यावर पुढें काय करतील हें नकळे. राजश्री अल्लीबहादुर तेथें आहेत. वैशाख शुद्ध ३ स कूच करून बुंदेलखंडांत जावयाचें येथें वर्तमान ऐकिलें. राजश्री पाटीलबावा पुष्कराजवळ आहेत तेथेंच हुताशनीचा समारंभ बहुत केला. संवत्सरप्रतिपदेपावेतों रागरंग बहुत अप्रतिम जाला. डभई पलटणासुद्धां तेथेंच आहेत. पुढें दोन मनसबे. एक उज्जनीस यावें, हें न जालें तर मथुरेस छावणीस जावें. जयपूरचे शहास कांहीं फौज ठेऊन वरकड जमीयत दिल्लीस पाठवावी असें वर्तमान ऐकिलें. राजश्री सुभेदार यांचे दासीपुत्र दोघे येथें राजश्री काशीराव होळकर यांजसमागमें आले. त्यांत धाकट्या पुत्राचें लग्न व्हावयाचें तें काल वैशाख शुद्ध १० स लग्न लागलें. आहेर कोणीं केले नाहींत. समारंभही विशेष करविला नाहीं. पाटा-सारखें करून एका दिवसांत उरकिलें. वेदमूर्ति राजश्री मनसारामभट पटवर्धन सरकारांतून हत्ती खरीदी करावयास श्रीकाशीस गेले होते, जातांना परभारें गेले. तिकडून येतांना येथें छ ७ रमजानीं आले. चार हत्ती खरीदीचे, व एक इंग्रजांनीं सरकारांत नजर दिला तो, एकूण पांच नग घेऊन, येथून पुढें मार्गाचें दस्तक व आपला कासद एक मुक्कामपावेतों देऊन, रेवापार करून उत्तर आणवून ठेविलें. सरकारांत येऊन पोंहचतील. समागमें सरंजाम कापड वगैरे होतें, व हस्तीराम जोहरी समागमें होते तेही हुजूर येतात. येथें वर्तमान संतोषाचें ऐकिलें कीं, धारवाड व कोल्हार व हुसकोटे व बेंगरूळ इतकीं संस्थानें सरकारांत आलीं. राजश्री तात्या व नवाब निजामअल्लीखान एकत्र होऊन फौजा तुंगभद्रापार जाल्या. टिपूचे मुलखांत हंगामा आहे. मोठी गोष्ट जाली. बेंगरूळ जागा मोठी बाकी; पाण्यावर .... जागा; कोठें पडकोट व खंदक वगैरे, चांगली मजबूत, श्रीरंगपट्टणापासोन तीस कोस, अशी जागा हस्तगत जाली, मोठें काम जालें. तेथील संरक्षण करणार मजबूत माणूस ठेविले पाहिजे. शत्रूचें पारपत्य चांगलें जालें, तसें पुरतें जालें पाहिजे. सेवेसीं श्रुत होय विज्ञापना."

लेखांक २१९.

श्री. ता. २७ मे इ. स. १७९१.

“ सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २३ माहे रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ ११ मिनहूस विनंतिपत्रें व राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील पत्रें सेवेसीं रवाना केलीं आहेत तीं प्रविष्ट जालीं असतील. सांप्रत छ ६ रमजानचें आज्ञापत्र सादर जालें तें छ ११ मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, राजश्री आनंदराव गंगाधर यांच्या नांवें लाखोटा पाठविला आहे तो, डांकेबराबर रवाना करून उत्तर आणवून पाठवावें ह्मणोन आज्ञा. त्यास आज्ञेप्रमाणें लाखोटा पावतांच पुढें डांकेसमागमें रवाना केला. उत्तर आलें ह्मणजे पाठवून देऊं. तूर्त लाखोटे दोन आनंदराव यांजकडील आले, ते बजिन्नस सेवेसीं पाठविले आहेत; पावलीयाची आज्ञा करावी. इकडील वर्तमानः—राजश्री सुभेदार यांस बाईचीं पत्रें निकडीचीं बोलावण्याविषयीं जात होतीं, परंतु त्यांनीं छावणीचा मजकूर तेथें केला. राजश्री अह्लीबाहादुरबाबांस ठेऊन घेतलें. चार मास बरसात ओढीत ओढ त्यांस दरमाहा देऊन त्यांची सोय करून, पुढें बादबरसात कोठें मोहिमेस जावें; याप्रमाणें पत्रें बाईस पाठविलीं. जयपूरकरांची मामलत विल्हे लागली. सतरा लक्ष रुपये ठराव जाला. रामपुरा द्यावा. यांनीं त्याचीं ठाणीं घेतलीं आहेत तीं सोडावीं. परस्परें ठाणीं द्यावीं. यांनीं रोड्ड खवास यास मेजवानी केली व त्यांनीं यांस वस्त्रें जवाहीर बहुमान दिल्हा. याप्रमाणें राजश्री अह्लिबाहादुर यांस जवाहीर वस्त्रें बहुमान रांगड्यांनीं केला. बहादुर यांनीं त्यांस मेजवानी केली. त्यास सरंजाम लागला तो, राजश्री सुभेदार यांनीं दिल्हा. रांगडे निरोप घेऊन जयपुरास जाणार. येथून मोठ्या तोफा दोन गेल्या त्या टोंकेस पावल्या. तेथून लष्करांत घेऊन जाणार, असें वर्तमान बाईस त्यांनीं लिहिलें होतें. राजश्री पाटीलबावा रूपनगरास आहेत. रूपनगर कृष्णगडकरास दिल्हें होतें तें फिरून बावांनीं घेतलें. कृष्णगडकर यांजपासोन कांहीं पैसा घेऊन मागती देणार. राजे बिजेसिंग यास हवाल प्राप्त जाला आहे ह्मणोन सावकारी वर्तमान. उदेपुराकडे फौज बावांनीं पाठविली आहे. उदेपुरकर खंडणी देतील. भीमसिंगाचा व राणाजीचा सलूख जाला आहे. राजश्री मल्हारराव होळकर यांचा बंदोबस्त सरकारांतून केला, फार चांगलें जालें. मोठा प्रलय केला होता. मार्ग चालत नवते. रयतीस उपद्रव फार जाले होते. मोठी गोष्ट जाली. त्यांजपाशीं हजारपावेतों घोडीं जालीं आहेत. वगैरे सरंजाम हत्ती लोक समागमें जागांजागांचे आहेत.

त्यांसुद्धां पारपत्य जालें पाहिजे. सरंजाम सरकारांत आला पाहिजे. त्यांनीं चोरीचा जुलमाचा जमाव केला तितका सरकारांत घ्यावा. रिखबदास जोहरी याची स्त्री व कन्या येथें आहेत. त्यांची वस्तभाव अमानत ठेऊन यादी व पत्रें सेवेसीं पाठविलीं. त्याउपर दोन तीन वेळां विनंति लिहिली, परंतु आज्ञा उत्तराची जाली नाहीं. राजश्री दादाजी गंगाधर विनंति करितात. येथून बाईचीं पत्रें त्यांस जातात कीं, त्या रांडमुंड आहेत; वस्तभाव माघारें द्यावी. त्यांचें उत्तर बाईस आलें कीं, एक वेळ विनंति केली आहे. मागाहून परवानगी घेऊन पाठवितों, असें त्यांजकडून पत्र आलें. ऐशीयास याजविषयीं आज्ञा काय? त्यासारखी वर्तणूक करूं. बहुत दिवस जाले, तिसरे ठिकाणीं अमानत जिन्नस आहे, ह्मणोन विनंति लिहिली असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२०.

छ २९ सवाल. श्री. २० जून इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १७ माहे सवालपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री पाटीलबावा सामरानजिक आहेत. मेवाड प्रांतीं फौज पाठवून नगद १५ लक्ष रुपये घेऊन, कृष्णगडास शह देऊन, तेथून जागीर कांहीं घेऊन सामराजवळ मुक्काम केला. खंडणीचा ऐवज येणें आहे जोतपुरकराकडील. तो आलियावर छावणीस मथुरेस जातील. राजश्री सुभेदार पूर्वस्थळींच आहेत. रामपुरा खालीं जालीयावर तेथें ठाणें ठेऊन, मग कूच करणार. राजश्री अलीबाहादुर त्यांजपाशींच आहेत. राजश्री त्रिंबक बाबुराव देशपांडे परगणे चांदवड हे येथें आहेत. दहाबारा वर्षें येथें अहिल्याबाई यांजपाशीं वतनसंबंधें आहेत. त्यांचे भाऊ राजश्री विसाजी भास्कर देशपांडे परगणे मजकूर हे सांप्रत राजश्री मल्हारराव होळकर यांचे भयास्तव धोडपेस जाऊन राहिले. तेथून मागती चांदवडास येणार. त्यांस किल्लेदाराचे व राजश्री रंगराव त्रिंबक यांचे मारफतीनें त्यांचें बोलणें सरकारांत होऊन, वीस हजार रुपये नजर करार करून, त्यांस निरोप किल्लेदार देणार ह्मणोन त्यांचे बंधूंनीं सांगितलें कीं, वीसहजार रुपये घेऊन त्यांस निरोप न द्यावा. त्यांजकडून पन्नासहजारपावेतों नजर घेऊन, मग आज्ञा द्यावी. कूळ मातबर आहे. भाऊबंद यादी घेऊन येथें दरबारांत १० वर्षें फिरतात. येथील द्रव्याद्रष्ट नाहीं. यांचा महाल ह्मणोन येथें आहेत. त्रिंबक बाबुराव यांनीं सांगितलें त्यावरून विनंति लिहिली असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२१.

श्री. २७ जुलई इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २५ जिल्कादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री पाटीलबावा यांची स्वारी उज्जनीस श्रावण शुद्ध ५ पंचमीस येणार ह्मणोन बातमी होती. सांप्रत वर्तमान आलें कीं, चितोडानजिक सा कोसांवर मुक्काम करून आहेत. चितोडकरांचे कबिले तेथून निघोन प्रतापगडास जाणार. येविषयीं चितोडकरांचें पत्र अहिल्याबाईस आलें होतें कीं, तुह्मीं प्रतापगडकरांस पत्र लिहून द्यावें, ह्मणजे कबिले तेथें पाठवूं. यांनीं पत्र लिहून द्यावें असा बेत केला. परंतु मागती संशय मनांत कीं, हें पाटीलबावांस कळलियावर विरोध वाढेल. जाणोन चितोडकरांस उत्तर लिहून दिलें कीं, प्रतापगड कांहीं मजबूत स्थळ नाहीं. तिकडेच कोठें सोईनें कबिले ठेवावे. असें वर्तमान ऐकिलें; त्यांवरून लिहिलें असे. दुसरे, इस्मालबेग कांहीं फौज घेऊन गुजराथ प्रांतीं जाऊन दंगा मांडला आहे. हें वर्तमान बावांस समजलें. त्यावरून मागतीं माघारे जाणार, हेंही वर्तमान आहे. तूर्त चितोडानजिक आहेत. चितोडकरांनीं साफ उत्तर केलें कीं, आह्मांपाशीं दारू-गोळी आहे. प्रांतांतील पैसा तुह्मीं घ्यावयाचा तो घेतला. आतां मेहेरबानगी राखोन आल्या मार्गें जावें. आह्मीं द्यावें काय, आह्मांपाशीं पैका राहिला नाहीं. असें चितोडकरांनीं उत्तर दिलें, ह्मणोन वर्तमान आलें. पुढें काय ठरेल तें नकळे. राजश्री सुभेदार यांजकडील हा कालवर जयपुरचा निर्गम जाला नाहीं. जेथें आहेत तेथें आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२२.

श्री. २९ जुलई इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २७ माहे जिलकादपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— सरकारची जोडी जोत्याजी नाईक पवार यांजकडील, पत्रें घेऊन महेश्वरास आली. जाबसाल लिहून दिल्हे, परंतु जोडीपैकीं एक जासूद बहुत बेआराम. हींवज्वर त्यास छ २३ जिलकादीपासोन लागला, त्याचा निभाव मार्गांत न होय, ह्मणोन मजपाशीं दोन जोड्या आहेत, त्यांपैकीं एक जोडी डांक देऊन पाठविली. ती बऱ्हाणपुरकरांनीं पुढें पुण्यास रवाना केली. एक जोडी येथें आहे. त्यापैकीं एक कासद व सरकारचे जोडीपैकीं जासूद, असे दोन पत्रें देऊन बऱ्हाणपुरास पाठविले. तेथून एक जासूद

घेऊन पुढें जातील. आमचा कासद माघारें येईल. काल छ २६ मिनहूस सायंकाळीं राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील लखोटा एक आला, तो बजिन्नस सेवेसीं रवाना केला आहे. राजश्री सुभेदार यांजकडील पत्रें आलीं. ऐवजाची निकड फार. बाईस व राजश्री काशीराव यांस लिहिलें आहे. येथें त्या गोष्टीची काळजीही नाहीं. मामलेदार हा कालवर देशाकडील कोणी आले नाहींत. रामपुरा व खरगोण देपाळपूर इकडील महाल मातबर. त्याचा ऐवज घेऊन पाठवावा, त्याची तजवीज करणार. वरकड इकडील माळवे प्रांतींचे महाल शिरोंज, पाटण, बुंदी, कोंच, निंबहेडा, किरकोळी, हे राजश्री सुभेदारांकडे ओढतच आहेत. रामपुरा, बैरागी यांनीं खालीं करून दिल्हा नाहीं. चाळीस हजार रुपये जिनसाचे बैरागी यांनीं घेतले. किल्ला खालीं करून द्यावयाचा करार केला. असें वर्तमान आलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२३.

श्री. २ आगस्ट इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १ माहे जिल्हेजपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान विनंतीपत्रें लिहून छ २८ सवालीं जोडी सेवेसीं रवाना केली आहे. त्याउपर राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडून बातमीचा लाखोटा छ २९ सवालीं आला तो बजिन्नस सेवेसीं रवाना केला आहे. राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें छ २९ सवालीं बाईचे नांवें आलीं. पत्रीं वर्तमान रामपुरा घेतल्याचें होतें. व लोकांचा गवगवा आहे, ऐवजाची निकड भारी आहे, तर कांहीं करून सालमजकुरचा ऐवज रसदेचा घेऊन पाठविणें ह्मणोन लिहिलें होतें. सरकारच्या नांवें पत्रें सुभेदारांनीं लिहिलीं होतीं; ते बाईनीं रवाना केलीं असतील. जेव्हां सुभेदारांचीं पत्रें येतात तेव्हां ते दिवशीं ताकीद कारभारीयास होती, ऐवजाची तरतूद करून लौकर पाठविणें. दुसरे दिवशीं त्याचें स्मरणही राहत नाहीं. राजश्री मुकुंदराव दिवाण त्यांचें येणें दरबारांत नित्यशा नाहीं. ते उदास नारोपंतांकरितां आहेत. राजश्री काशीराव होळकर यांस बाईनीं १० वेळ सांगून, त्यांचीं पत्रें राजश्री सुभेदारांस पाठविलीं कीं, नारोपंतांची मुक्तता करून येथें पाठवावें. अथवा पुढें काम त्यांचे हातें घ्यावें. हा प्रयत्न मुकुंदराव यांनीं करविला, परंतु साध्य जाला नाहीं. त्यामुळें उदास. घरींच असतात. राजश्री पाटीलबावा यांचा मुहूर्त उज्जनीस यावयाचा श्रावण शुद्ध ५ पंचमीचा होता तो राहिला. हा कालवर आले नाहींत. चितोडानजिक आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२४.

श्री. ६ सपटेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ७ माहे मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथून छ २६ माहे जिल्हेजचे तारखेचीं विनंतिपत्रें लिहून राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील लाखोटा एक, एकूण दोन पत्रें सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस आलीं कीं, आह्मांपासोन राजश्री अलिबाहादुर निरोप घेऊन डंगईस कूच करून आह्मांपासोन दोन कोस गेले. धवलपुरचे घाटानें जातील ह्मणून, व आह्मी सावकारापासोन साडे तीन लाख रुपये घेऊन येथें फौजेस दिले. पुढें दोन लाख रुपये घ्यावे लागतात. तर वडिलीं साडे तीन लाख रुपयांचा ऐवज त्यांस लावून द्यावा ह्मणजे, पुढें दोन लाख रुपये तिलोकसी पदमसी यांजपासोन घेऊं; अशीं पत्रें निकडीचीं आलीं. त्यांवरून काल छ ५ मोहरमीं महालसंबंधें ऐवज ठरावून साडे तीन लाख रुपयांच्या वराता सावकार मजकूर यांचे गुमास्तियास लिहून दिधल्या. कमाविसदार हा कालवर कोणी आले नाहींत. सुभेदारांची निकड जाणोन वराता लिहून महालोमहालींचे वकील जाबसालास येथें आहेत. त्यांजकडून निशा करवून घेतली. याप्रमाणें ऐवजाचा निकाल केला, ह्मणोन उत्तरें राजश्री सुभेदारांस बाईनीं पाठविलीं. धर्मदास निसबत हरकुबाई होळकर यांस हिंदोलचें काम सांगितलें होतें. तेथील ऐवज बराबर केला व फितूर करून लोकांस मिळून मलई केली होती. त्यावरून त्यांस धरून त्यांच्या पायांत बिडी घालून येथें बाईस पत्र पाठविलें कीं, धर्मदास यांचा कबिला तेथें आहे त्याजवर चौकी बसवावी. वस्तभाव यादी करून घ्यावी. त्यावरून छ ६ मोहरमीं त्यांचें घर व मुलें माणसें जप्त केलीं. येथेंच त्यांचा कबिला होता त्याजवर जप्ती केली. वस्तभाव यादी करून घेतली. याप्रमाणें वर्तमान जालें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२५.

श्री. १० सपटेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ११ माहे मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथून छ ७ माहे मिनहूस विनंतिपत्रें व राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील लाखोटे देऊन पत्रें सेवेसीं पाठविलीं आहेत. त्यानंतर छ १० मोहरमीं आनंदराव

गंगाधर यांजकडून लाखोटा एक आला त्याजबराबर आमचे नांवें पत्र होतें. तेथें लिहिलें कीं, लाखोटा पाठविला आहे हा जलद पुढें रवाना करणें ह्मणोन लिहिलें. त्यावरून आनंदराव यांजकडील हल्लीं लाखोटा आला तो पाठविला आहे. राजश्री अल्लीबाहादुर कूच करून गेले. ढवलपुरचे घाटानें चमेली उतरोन बुंदेलखंडाकडे जात आहेत. राजश्री पाटीलबावांनीं भीमसिंगाकडील कुवारीगढी लहानशी चांगली मजबूत होती ते घेऊन ठाणें ठेविलें. राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें बाईस छ १० मोहरमींस काल आलीं. ऐवजाची निकड लिहिलेली होती. दुसरें लिहिलें होतें कीं, रोडु खवास यांचे विद्यमानें आह्मीं मामलत जयपूरची केली. करारमदार होऊन त्यांस शिरपांव देऊन बिदा केले. खवास जयपुरास गेलियानंतर राजांनीं त्यास कैद करून पूर्वींचे कारभारी दवलतराम हळद्या व खुषाली बोहरा यांस वस्त्रें देऊन काम दिवाणगिरीचें सांगितलें. पुढें आमचे जाबसालांत कसें पडेल ह्मणून पत्रें आलीं. वाचून राजश्री काशीराव होळकर यांशीं एकांत जाला. नंतर मुत्सद्दी यांस बोलावून सांगितलें कीं, साडेतीन लक्षांची भरती सावकाराकडे जाली आहे. पुढें दुसरी तजवीज वराता करून देणें ह्मणोन जलदी आहे. राजश्री भीमसिंग चितोडकर यांजकडील मजकूर, छ ७ मोहरमीचे पत्रीं विनंति लिहिली आहे. इकडे महागाई फार जाली आहे. गहूं, हरभरे, जोरी, बाजरी, एक भाव. दर रुपयास दाहा शेर. तोही दाणा मिळत नाहीं. बहुत श्रम आहेत. पाऊस चांगला, दाणाही पिकला आहे परंतु महागाई उणी होत नाहीं. उज्जनीस मात्र भाव, पंधरा सोळा शेर. इंदुर व महेश्वर येथें दाहा शेर प्रमाणें आहे. सरकारांतून खर्चाचा समाचार फार दिवस घेतला नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२६.

श्री. ३ अक्टोबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ४ माहे सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री पाटीलबावा व राणाजी, नाऱ्या मगऱ्यावर भेटी होऊन उराळ्याचे मुक्कामानजिक चितोड येथें येऊन मुक्काम उभयतांनीं केला. मामलत ठराव नजरेचा जाबसाल जाला नाहीं. परंतु राणाजीचा कारभार महालीं मुलखीं जालमसिंग व लालाजी बल्लाळ शेणवई या उभयतांनीं करावा. राणाजीस नेमणूक करून द्यावी, त्याप्रमाणें त्यांनीं असावें. फौज व मुलखाचा जाब उभयतांकडे. चितोडास निकड करितात तेथें फौज ठेऊन, आपण राणाजीस निरोप देऊन, सडे स्वारीनशीं उज्जनीस

यावें असें वर्तमान आजच आलें. राजश्री नारो गणेश यांचें वर्तमान, शरीफभाई व राजश्री बापूजी होळकर यांनीं त्याच्या मुक्ततेसाठीं प्रयत्न केला. फारच लागू राजश्री सुभेदारांपाशीं जाले. सुभेदारांनीं उत्तर केलें कीं पन्नास लक्ष रुपये रोख द्यावे, कर्ज सरदारीचें वारावें, तेव्हां काम मागती त्यांजकडे सांगतों. हें होत नाहीं तर मुक्तता करीत नाहीं. त्यावरून त्या उभयतांनीं रदबदली केली कीं, त्याजपाशीं पैसा होता तो तुह्मीं घेतला. काम सांगावें, कर्ज वारून फौजेचा बंदोबस्त करितील. त्याजवरून सुभेदार उभयतांवर रुष्ट जाले कीं, माझे प्राण घ्यावे असें तुमचे मनांत आहे तर त्यांची रदबदली करा. त्यावरून उभयतां समजोन उगेच आहेत. नारो गणेश यांचा महालोंमहालीं दरक व अंतस्थ आहे. त्याजविषयीं राजश्री पाराशरपंत यांचे नांवें वराता कमाविसदारावर केल्या, त्याऐवजीं पाराशर दादाजीपासोन ऐवज घेऊन वराता त्यांस लिहून दिल्या. त्या वराता इकडे आल्या. मामलेदारांनीं उत्तर दिलें कीं, अंतस्थ कांहीं दिल्हें नाहीं. दरक आहे तो ऐवज कांहीं वसुलांत मशारनिल्हे आगाऊ घेतला. राहिला असला तर देऊं. याप्रमाणें वर्तमान ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२७.

श्री. ३ अक्टोबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति विज्ञापना तागाईत छ ४ माहे सफरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ ५ जिल्हेज व छ ८ मोहोरम व छ १० मोहोरमपावेतों विनंतीपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत, व राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील पत्रें आलीं तींही पाठविलीं आहेत, पावलीं असतील. सांप्रत मशारनिल्हेकडून लाखोटा एक आला तो हल्लीं बजिन्नस पाठविला आहे. इकडील वर्तमान,—

राजश्री पाटीलबावा यांची व राणाजी उदेपुरकर यांची भेट भाद्रपद शुद्ध ७ सोमवारचे दिवशीं जाली. राणाजीस आणावयास राजश्री आंबोजी इंगळे व लालाजी बल्लाळ व जालमसिंग गेले होते, ते घेऊन आले. आल्यानंतर बावाही दोन कोस सामोरे जाऊन भेटले. दोन घोडे व हत्ती वाघदोन व तोफा २ अशी नजर राणाजींनीं केलीं. बावांनीं त्यास सन्मानेंकरून घेऊन येऊन मुक्काम केला. पुढें खंडणीचा जाबसाल लागला आहे. मस्तमगऱ्यावर भेटी जाल्या. चितोडचा

मुलुख बावांनीं घेतला. फक्त चितोडचा किल्ला मात्र राहिला आहे. पुढें भीमासिंगास निकड आहे. येणेंप्रमाणें वर्तमान येथें आलें. कलम १.

राजश्री भीमासिंग चितोडकर यांचा वकील येथें आहे त्याचें बोलणें बाईंनीं मान्य न केलें. तो मजकूर पेशजीं लिहिला आहे. त्यास सरकारांतून बंदोबस्त जाला पाहिजे, असें वकिलाचें बोलणें आहे. हें वर्तमान पूर्वीं लिहिलें आहे. कलम १.
होळकराकडील मामलेदार देशीचे महालाचे आले त्यांची नांवनिशी

१ खंडो बाबुराव आंबडकर.
१ वामनाजी हरी नंदुरबार.
१ गणपत माधोराव भागवत सुलतानपूर.
१ श्रीपत मैराळ थालनेर.
१ कोहाळे भागवताकडे.
—
५

पांचा महालांचे हिशेब होतात, फाजील झडत्यास निघालें. मामलेदाराचे कागदीं त्याचा तपशील अजमास.

१ खंडो बाबुराव तीन लक्ष.
१ वामनाजी हरी यांचे आठ लक्ष.
१ भागवत यांचे फाजील दीडलक्ष, शिवाय कर्जाऊ ऐवज निराळा.
१ श्रीपत मैराळ यांचे पन्नास हजार.
—
४ एकूण तेरा लक्ष.

याची चौकशी रुजवात जमीदारास पुसोन करणार. तुरूत सूडबंद लिहितात. चांदवडकर गणपतराव मोरेश्वर यांजकडील मामलेदार आले. त्यांचे फाजील देशमुखीसमेत दोन लक्ष आहे. कलम १.

राजश्री सुभेदार खवासाचे मुक्कामीं आहेत तसे आहेत. रोडु खवास मामलत करून गेला तो राजांनीं कैद केला होता, त्याजला मुक्त करून त्याजपासोन ८ लक्ष रुपये घेतले. दरबारांत असावें, काम करूं नये. नवे कारभारी दवलतराम वगैरे जाले. त्यांनीं राजश्री सुभेदारांस खातरजमेचीं पत्रें पाठविलीं कीं, जो कारभार रोडू खवास करून आले, त्याप्रमाणें निर्गमांत येईल. चिंता नाहीं. ह्मणोन पत्रें आलीं. त्यांवरून यास भरंवसा जाला. येथेंही याप्रमाणें बाईस सुभेदारांनीं लिहिलें, व ऐवजासाठीं वोढ खर्चाची भारी त्याजविशीं लिहिलें. कलम १.

राजश्री मल्हारराव होळकर वाफगांवीं होते ते दोनशें स्वारांनशीं पुण्यास गेले. सरकारांतून मान सन्मान होऊन मेजवानी दिधली. गारपिरावर जाऊन राहिले आहेत. असें वर्तमान येथें आलें. त्यांजकडील कारभारी त्यांजपाशीं आहेत, ह्मणोन बाईकडे वर्तमान आलें. बावाजी मदकर व लाडू पाटील, व रावजीपंत असे आरगळेंत आहेत. भगवंतराव मुख्य कारभारी मल्हारराव यांजपाशीं आहे. तोही मोकळा असों नये. कारभारी जे धरिले ते ते अटकेंत असावे. मल्हारराव याचा बंदोबस्त जसा करावयाचा तसा करावा, परंतु मदकर वगैरे आरगळेंत असावें. कलम १.

राजश्री मल्हारराव यांनीं इतकें महाली ऐवज घेतला तो फाजिलांत आला आहे. शिवाय रावेर व शेवगांव या दोन्ही महालांचे मामलेदार आले नाहींत. व देवपूर तर्फेचे कमाविसदार यावयाचे. वरकड फूटगांव इनामी वतनी कमावीसदार आले आहेत. त्यांचे हिशेब फाजलाचे नाहींत. इकडील माळव्यांतील महालकरी येत होते, त्यांचे हिशेब येथेंच होत गेले. देशाकडील आले नवते ते आले. कलम १.

एकूण साहा कलमें सेवेसीं श्रुत हे विज्ञापना."

लेखांक २२८.

श्री. १४ नोव्हेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १७ माहे रविलावलपावेतों सेवकाचें वर्तमान, यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ १५ रविलावलीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर माधवराव कृष्ण भुसकुटे यांचें वर्तमान. बऱ्हाणपुरीहून पत्र बाईचे नांवें आलें. पत्रीं वर्तमान लिहिलें होतें कीं, मशारनिल्हे मुहूर्तेंकरून बागांत राहिले होते. तेथें ज्वर उत्पन्न जाला, तो फारच. एका रात्रींत विशेष जाला. त्यामुळें शहरांत घरास आले. त्यावर चार दिवस ज्वर सारखाच होता. उपाय करीतच होते. तों एकाएकींच कार्तिक शु॥ १५ परलोकास गेले. मोठा अनर्थ जाला! वय फार थोडें. त्यांत रीत फारच चांगली. उदारत्व, देवब्राह्मणांचे ठायीं आस्था, मामलतीस योग्य, सरमंडळचा कारभार व राजश्री पाटीलबावांकडील मामलती सावकारी वगैरे कामाची सावधता करून आटोप केला होता. मी नऊ वर्षें येथें आहे. त्यांत पांच सात वेळ त्यांचा सहवास जाला, परंतु दुर्गुणाची जात नवती. सर्व अनुकूळता असून भोक्तृत्व दैवयोगें थोडें जालें. वर्तमान आल्यावर बाई फार

श्रमी जाली. दोन घटकां पुराण ठेऊन विस्मय फार जाला. त्यामुळें आपले दुःखास स्मरून श्रमी जाली. पुढें त्यांचे कनिष्ठ बंधु आहेत. त्यांजला संतान नाहीं. स्त्री एक प्रथम. पुढें लग्न दुसरें करावें संतानार्थ विचार, तों हेंच मध्यें जालें. भुसकुटे यांचे पदरीं माणसें चांगलीं आहेत, त्यामुळें मामलतीचा बंदोबस्त राहील. अष्टे वगैरे महाल तेथें राजश्री आबाजी बल्लाळ सोमण आहेत. खांडवे व शहर बऱ्हाणपूर येथें राजश्री हरिपंत गोखले आहेत. मंडलेश्वर येथें राजश्री कृष्णाजी अनंत भागवत, असे जेथील तेथें मामलतीचा बंदोबस्त आहे. सरकारांतून समाधानाचीं पत्रें जातील. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २२९.

श्री. २ दिसेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ५ माहे रबिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथून विनंतिपत्रें छ २७ माहे रबिलावलीं लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री पाटीलबावांनीं छ २० विसावी रबिलावलीं चितोडचा किल्ला घेऊन, खासगत लगी एक व राणाजीकडील निशाण व त्याजकडील लोक किल्ल्यावर चढविले. भीमसिंग रावत येऊन भेटले. राजश्री आबाजी रघुनाथ चिटणीस व राजश्री आंबोजी इंगळे यांचे मध्यस्थीनें किल्ला हस्तगत जाला. भीमसिंगाचा खंड ऐन १०॥ लक्ष रुपये व दोन लक्ष दारू गोळा खर्च जाला. त्याचे ऐवजीं बारा लक्ष रुपये करार केले. हें वर्तमान गंगाजळनिर्मळ अहिल्याबाई यांस कळलियावर संतोष असंतोष. संस्थान यांजकडील. यांचे मार्फतीनें तेथील जाबसाल घडावा तें न जालें, यामुळें असंतोष. त्यांनीं किल्ला घेतल्यावर त्यांचेंही पत्र आलें नाहीं. यांनीं वर्तमान ऐकून त्यांस पत्र लिहिलें नाहीं. यांजकडील महाल चितोडानजीक आहेत. त्यांस उपद्रव कही काबडाचा न लागावा याविषयीं मात्र पत्रें किल्ला घेतल्यावर लिहिलीं आहेत. त्यापूर्वीं पत्रें लिहिलीं नवतीं. चितोडचा बंदोबस्त करून उज्जनीस पाटीलबावा येतील असें वर्तमान आलें. राजश्री सुभेदार हा कालवर जयपूर प्रांतीं आहेत. खंडणीचा ऐवज आला नाहीं. रा आनंदराव गंगाधर यांजकडून दोन महिने जाले पत्र येत नाहीं. सांप्रत त्यांजकडून मुजरत जोडी पत्रें घेऊन आली आहे, ते बजिन्नस येथून रवाना केली असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३०.

श्री. २ डिसेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ५ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ २७ रबिलावलीं विनंतीपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर हा कालवर माहालकरी यांचे निर्गम जाले नाहींत. आंबाडचें ठाणें वामनाजी हरि यांचे स्वाधीन जालें. आंबाडचे जमीदार आहेत. रुजुवात येथें माजी मामलेदार खंडो बाबुराव यांची करावी ह्मणोन जमीदार बोलाविले असतां, रुजुवात खंडो बाबुराव करीत नाहींत. महालीं करूं ह्मणोन बोलतात. चार लक्ष रुपये त्यांजकडे वाजबी निघत आहेत. त्यांतून एक पैसा कबूल होत नाहींत. त्यांत बाईचा दाबही नाहीं. रावेरचा हिशेब जाला. जमीदार नाहींत त्यांस बोलावूं गेले आहे. ते आल्यावर कमीजास्त पाहून फडशे करणार. राजश्री वामनाजी हरि यांचे फाजील ८ लक्ष, त्यांपैकीं फाजलाचे व्याज व अंतस्थाच्या यादीचा ऐवज कांहीं तकरीर होऊन फाजील बराबर केले. झडत्या लिहून शिक्के देखील करून ठेविले. परंतु वामनाजी हरि यांची समजोती पडून निर्गम जाला नाहीं. यांस ह्मणतात कीं, शिक्के झडत्यावर केले आहेत. तुह्मीं घेऊन महालीं जाणें. हे ह्मणतात कीं, वाजबी केलियास गुंता काय? आह्मांस व्याज सावकारानें सोडिलें असल्यास आपण व्याज न द्यावें. रदबदलीखालीं आहे. हा कालवर निर्गम नाहीं. चांदवडचा कजीया देशपांडेपणाचा वांटणीचा भाऊपणीचा दोन दिवस जाले उत्पन्न जाला. त्याचे पंचायतीस राजश्री वामनाजी हरि व माधवराव भागवताचे कारकून आहेत. यांचा निर्गम जाल्यावर चांदवडची घालमेल करणार. राजश्री काशीर व होळकर हा कालवर येथेंच आहेत. रवानगी जाली नाहीं. राजश्री मल्हारराव होळकर यांजसंबंधीं ऐवज लावून दिल्हा. ऐवजाच्या हुंड्या राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडे भरणा केला आहे. ते सरकारांत ऐवज देतील. असें वर्तमान ऐकिलें त्यावरून लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३१.

श्री. ९ डिसेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १२ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे.

विशेषः– येथील वर्तमान चंद्र ७ रविलाखरीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. मार्गशीर्ष शु० ८ सह नवमी शनिवारीं, यशवंतराव फणसे यांचा काल जाला. त्यांजसमागमें सौभाग्यवती मुक्ताबाईसुद्धां तिघीं स्त्रियांनीं सहगमन केलें. हें वर्तमान पूर्वीं लिहिलें. दुसरे दिवशीं त्यांचे घरची वस्तभाव त्यांजकडील कारकून बोलावून शोध केला. कापड, द्रव्य वगैरे त्याच्या यादी सांभाळून घेतल्या. ऐवज मुबलक. त्यांस, घाट व छत्री बांधावी, कांहीं द्रव्य क्रियेस लावावें, क्षेत्रोक्षेत्रीं पाठवावें, ही विवंचना केली आहे. आपण उदास होऊन, श्रीमहायात्रेस जावयाचा उद्योग आपले ठिकाणीं व समागमीं कारभारी यांस सल्ला विचारून, रा० सुभेदार यांजकडे पत्रें चंद्र १० व ११ रविलाखरीं, दोन पत्रें लागोलाग पाठविलीं कीं, तुम्हीं पत्र देखतांच स्वार होऊन येणें. आम्ही महायात्रेस जातों. अशीं निकडीचीं त्यांजकडे पत्रें पाठविलीं. नंतर एक पत्र, रा० दादाजी गंगाधर यांस लिहून चंद्र ११ रविलाखरीं पाठविलें. त्यांत मजकूर कीं, हें वर्तमान श्रीमंतांस निवेदन करून, उत्तर चांगलें घेऊन पाठवून द्यावें. स्वामींच्या नांवें पत्र लिहिलें त्यांत, दादाजी विनंति करितील ते ध्यानास आणून उत्तर पाठवावें. असें वर्तमान येथील आम्हांस कळलें होतें. सरकारांत विनंतिपत्रें लिहितात किंवा नाहीं, यास्तव अगोदर लिहिलें नव्हतें. कालचे तारखेस त्यांचीं पत्रें गेलीं हें कळलीयावर सेवेसीं विनंति लिहिली आहे. यांचा निग्रह श्रीस जावें. याउपर दुःखाचे पर्वत पहाणें काय राहिले आहेत! रा० सुभेदारांचें वृद्धपण, अखंड त्यांच्या शरीरास समाधान नसतें. ते आहेत तोंवर त्यांच्या गळां दौलत घालून आपण वेगळें व्हावें. आमचें दैव तर दुःखेंच पहावीं. त्यामुळें मागें पुढें कांहीं विश्रांत राहिली नाहीं. यांस बरें वाईट जालें तर मग तोंड दाखवावयास जागा नाहीं. जहर खाऊन प्राण द्यावा. अशी भावी कल्पना मनांत आणून, रा० सुभेदारांस बोलाऊं पाठविलें. दररोज एक पत्र डांकेस लिहून द्यावें अशी ताकीद कारभारी यांस केली. सात रोज सात पत्रें वेगळीं तारीखवार जाऊं द्यावीं. त्यावरून चंद्र १० व चंद्र ११ दोन रोज पत्रें गेलीं. आजही जातील. याप्रमाणें येथील वर्तमान. विनंति, सरकारांत राजश्री दादाजी गंगाधर करितील. त्यांजपाशीं आज्ञा कर्तव्य ती होईल. येविषयींची आज्ञा सेवकास असली पाहिजे. रा० सुभेदारांचें येणें कसें घडतें? यांचें जाणेंही तसेंच दिसतें. फौज त्यांजपाशीं नाहीं. त्यांनीं यावें तर जयपूरचा निर्गम जाला नाहीं. भावी काय हें कळत नाहीं. यांचा आग्रह तो निकडीचा दिसतो. मजपाशीं जासूदजोड्या दोन आहेत. त्या बातमी घेऊन बऱ्हाणपुरास कागद पोंचवितात. तेथें जोड्या नसल्या-

स पुढें जातात. त्यामुळें कागद जवळ रहात नाहींत. पल्ला लांब पडला. येतांनीं-जातांनीं एक महिना लागतो. येथें वर्तमान कोणे वेळेस काय होईल, हें कळत नाहीं. यावरून विनंति लिहिली आहे. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३२.

श्री. ९ डिसेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १२ रबिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— सौभाग्यवती रखमाबाई होळकर इंदुरींहून बाईच्या समाधानास येत होती. हें वर्तमान यांस कळलियावर यांनीं मना करून पाठविलें. तत्रापि जांबेपावेतों आली. तेव्हां येथून राजश्री संताजी होळकर यांस बाईनीं पाठविले कीं, तुह्मीं पुढें जाऊन त्यांस मना करवणें. मना करतां येऊंच लागली तर मी येथून दोन कोस कोठें जाऊन राहीन; असा आग्रह. तेव्हां संताजी होळकर येथून गेले. त्यांस जांबेच्या मुक्कामीं ठेऊन घेतलें. त्यांजकडून राजश्री बाळाजी लक्ष्मण, नारो गणेश यांचे भाचे, काल चंद्र ११ रबिलाखरीं आले. त्यांनीं विनंति केली कीं, सौभाग्यवती रखमाबाई येतात त्यांस आज्ञा करावी; येऊं द्यावें. त्यांजपासोन अंतर मागें पुढें पडलें असलें तर चित्तांत येऊं न द्यावें. बहुत प्रकारें त्यांनीं विनंति केली. तत्रापि मर्जी फिरली नाहीं. चिरंजीव मुक्ताबाईचा गतवर्षीं मृत्य पावला, त्या समयीं रखमाईनें यावें तेव्हां न आली, आतां येणें हें काय? यास्तव तिनें येऊं नये. ही मनांतील गोष्ट. त्यावरून सर्वांनीं यथाज्ञानें विनंति केली, ऐकिलें नाहीं. बाळाजी लक्ष्मण येथून जातील, तोंवर सौभाग्यवती रखमाबाई जांबेस आहेत. एक दोन दिवस आणखी राहतील. यांची मर्जीच नसली तर माघारे जातील. कमाविसदार झाडून व जमीदार जमा आहेत. चार पांचशें महालाचे लोक जमा आहेत. कोणाचा निर्गम नाहीं. आतां तों उदास आहेत. पंधरा दिवस जाल्या-नंतर कमाविसदार विनंति करतील. पुढें कामांत येऊन निर्गम करून, मार्गस्त करितात किंवा राजश्री सुभेदारांकडे जाबसाल सांगतात, हें कळत नाहीं. राणाजींनीं यांजकडील कारकून मंडळीस गांव दिले होते, ते त्यांनीं जप्त केले. आपाजी गीते यांजकडील, त्यास गांव चाळीस राणाजींनीं दिले होते. आपाजी गीते मृत्यू पावले, तेव्हां बाईनीं ते गांव आपले जप्तींत ठेविले. त्यास तीन वर्षें जालीं. सांप्रत ते गांव राणाजींनीं राजश्री पाटीलबावांकडे दिले. त्यावरून बावांनीं जप्ती केली. हें वर्तमान काल ह्मांस कळलें. ऐकून उत्तर दिलें कीं, हें वर्तमान

राजश्री सुभेदारांस कळवावें. मजपाशीं सांगत जाऊं नये. याउपर मजला दौलतींत कांहीं बोलावयाचें नाहीं. अशी उदासीनता आहे. राजेश्री बावांचा मुक्काम चितोडापाशींच आहे. भीमसिंग रावत याचा खंड बारा लक्ष रुपये जाला. त्यास तगादा केला. त्यांनीं उत्तर दिलें कीं, माझे कारभारी आपणांपाशीं कैदेंत आहेत त्यांस माझे स्वाधीन करावें. ते आह्मी एकत्र होऊन ऐवजाचा निर्गम करून देऊं. त्यावरून सिताराम कोटारी व सरदारसिंग या उभयतांस भीमसिंगाजवळ पाठविलें. आणि मागाहून चौकी चांगली मजबूत त्यांजवर पाठविली. भीमसिंगासमेत अटकेंत आहेत. राजश्री अंबोजी इंगळे यांच्या डेऱ्याजवळ भीमसिंग आहेत. याप्रमाणें वर्तमान आलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३३.

श्री. १९ डिसेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २२ माहे रबिलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान, छ १२ मिनहून विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील अर्थ, अलाहिदा विनंतिपत्रीं लिहिला आहे. वरकड कलमबंदीः—

राजश्री पाटीलबावांनीं चितोडापासून कूच केलें. भीमसिंग बराबर आहेत. चौकी त्यांजवर आहे. खंडणीचा ऐवज घेऊन, राणाजीस टिका देऊन, आणखी स्थळें आहेत तीं हस्तगत करून मग उज्जनीस यावें असें आहे. कलम १.

राजश्री चिमट हजुरी निसबत धोकलसिंग बुंदेले हे पुण्याहून येऊन महेश्वरीं छ १५ रबिलाखरीं आले. समागमें सरकारचे कारकून बावाजी नारायण घाणेकर व हुजरे फिरंगोजी वगैरे, त्यांनीं मुक्काम आजपावेतों केले. अहिल्याबाईची भेट घ्यावी व खर्चास नाहीं, सावकार करून खर्चास घेऊन पुढें जावें, त्यावरून बाईची भेट करविली. त्यांचा निरोप घेऊन कर्ज सावकारापासून घेऊन त्यांसी करारमदार करून देऊन, आज उद्यां निघोन जातील. कलम १.

राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडील पत्र येत नवतें. सांप्रत लाखोटा १ आला तो बजिन्नस पाठविला असे. कलम १.

परगणे उत्राणचे सरदेशमुखीचा ऐवज कचे आकाराप्रमाणें देत नाहीं. मक्ता देऊं म्हणतात. मक्ता परभारें कमाविसदार विंझे यांनीं केला होता. त्यांनीं मामलत सोडली तेव्हां, सरकारांतून मामलेदार दुसरे पाठविले. त्याजविषयीं सरकारचीं पत्रें

आलीं आहेत कीं, कच्चे आकाराचा हिसा द्यावा. येथें कमपेष करून ठराव कमाविसदाराचे लिहिणेवरून करावा तर, येथें असमंजस कारभार आहे ह्मणोन जाबसाल होत नाहीं. कलम १.

नवाबाकडून वकील, आबाराव करमाळेकर राजश्री पाटीलबावांजवळ आहेत. त्यांचे तर्फेनें कारकून दिल्लीस पातशाहाकडे नजर गुजरण्यास गेले होते. ते फिरून जाब घेऊन माघारे महेश्वरीं येऊन भागानगरास गेले. त्यांचे जबानीचें वर्तमान, नवाबाकडून अशरेफी पांच हजार नजर केली. शिवाय जवाहीर, हत्ती, घोडे, वस्त्रें, देऊन त्यांनीं नवाबास वस्त्रें देऊन बिदा केलें. तेथें शहाजी नामें पीरजादा आहेत, ते सारें कामकाज करितात. परवानगी रसानगी, बावांपासोन फर्द दसकत होऊन जाईल, त्याप्रमाणें तेथें अमलांत येईल. याप्रमाणें बंदोबस्त पाटीलबावांचा तेथें आहे. कलम १.

राजश्री मल्हारराव सोमवंशी सितुराव यांचा मोकासा चांदवडचा आहे. त्याजविषयीं त्यांजकडून कारकून व पत्रें सरकारचीं व मल्हारराव सोमवंशी यांचीं घेऊन आले आहेत. त्यास दोन महिने जाले आहेत. त्याचा जाबसाल वाजवी असतां निकाल करून देत नाहींत. वाजवी गैरवाजवी मनास आणून निर्गम होत नाहीं; असा प्रकार आहे. अखत्यार एकाचा नाहीं. बहुनायकी जाली आहे. कलम १.

सेवकाचे खर्चाविषयीं विनंति करावी, त्यास स्वामी कृपा करून समाचार घेणार आपण धणी आहेत. कलम १.

एकूण सात कलमें सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३४.

श्री. १९ दिसेंबर इ. स. १७९१.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २२ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान चंद्र ५ व चंद्र ७ व चंद्र १२ माहे मिनहूस विनंतिपत्रें सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यावरून येथील वृत्त श्रवण जालें असेल. त्याउपर इकडील वर्तमानः–बाईनीं राजश्री सुभेदार यांस निकडीनें बोलाऊन पाठविलें होतें. पय दर पय पांच सात पत्रें पाठविलीं होतीं. त्यास यशवंतराव फणशे व सौभाग्यवती मुक्ताबाई यांचें वर्तमान तेथें कळलियावर, समाधानाचें पत्र बाई यांस लिहून पाठविलें; आणि आज्ञेप्रमाणें मीही लौकर येतों ह्मणोन, काल चंद्र २० रविलाखरीं पत्रें आलीं. फणशे यांजकडील धर्म, क्रिया केली ते समयीं

जाला. दोन हत्ती जुन्नरकर ब्राह्मणांस दिले. दक्षणा दोन हजार एक एकास, वगैरे साहित्य दोन हत्तींवर व ब्राह्मणांस शिरपेंच व कुडक्या, पवित्रें दिधलीं. दोन घोडे खाशाचे स्वारीचे चांगले दोघां ब्राह्मणांस दिल्हे. त्यांजवर उभयतां मिळोन वित्त, सहस्र रुपयांचें दक्षणेसुद्धां दिल्हें. एक पालखी व एक शय्या दिधली. त्याजवर उभयतांस पांचा सहस्रांचें वित्त दिल्हें. किरकोळ दानें व भूयसी, सारा आकार पन्नास सहस्रपर्यंत धर्म जाला. वाडे दोन नवे बांधले, ते ब्राह्मणांस देणार. वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री खंडऋषि कायगांवकर यांजला वेरूळ परगणीयाचा एक गांव बाराशां रुपयांचा व जामगांवांत जमीन साठ बिघे, नवी विहीर बांधून पांच सहस्र रुपये विहिरीस लाविले त्यासुद्धां देऊन, पांच सहस्र रुपयांचें वित्त व नक्त मिळोन दिलें. पुढें द्रव्य श्रीस व क्षेत्रोक्षेत्रीं पाठवावयाचे तजवीज करीत आहेत. तूर्त पंधरा दिवस जाले नवा कारभार कांहीं नाहीं. कमाविसदार जमा आहेत. कोणाचा जाबसाल पार पडून निर्गम जाला नाहीं. उदासवृत्ति धरली आहे. राजश्री सुभेदार आल्यावर काय निश्चय होईल तो पहावा. तोंवर कांहीं कामकाजें होत नाहींत. सौभाग्यवती रखमाबाई होळकर जामेच्या घाटास येऊन राहेली. राजश्री बाळाजी लक्ष्मण दिवाण येथें येऊन रदबदली केली. त्यास येऊं द्यावें परंतु, मर्जीस आलें नाहीं. राजश्री संताजी होळकर यांस मागती पाठवून, त्यांस माघारे इंदुरास वाटें लाविलें. रखमाबाई फार खिन्न जाली. माघारे परंतु न गेली. असा निग्रह तिचे ठिकाणीं. कारण, पूर्वीं गतवर्षीं धोंडिबा फणशे मृत्यु पावले त्या समयीं सौभाग्यवती रखमाबाई आली नाहीं. आतां सर्वस्वनाश जाला ह्मणोन संतोष मानून येत आहे, तर मी तोंड पहात नाहीं. अशीं भाषणें सांगून पाठवून माघारे फिरविली. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३५.

पो। छ २० रजब सन इसने तिसेन **श्री.** ४ मार्च इ. स. १७९२.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १० माहे रजबपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ १ रजबचीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्याअलीकडील वर्तमानः— राजश्री पाटीलबावा इकडे न येतां, परभारें पानीच्या घाटानें नर्मदा उतरून पिंपळोदास छ ७ रजबीं आले, ह्मणोन वर्तमान. येथून बाईनीं नारो विश्वनाथ पाठविले होते, ते माघारे आले. त्यांचें दर्शन मात्र जालें. बोलणें जालें नाहीं. पाटीलबावा या घाटानें आले नाहींत. याचें कारण, रघू

खिजमतगार त्यांचा आहे, त्याची वस्तभाव बैल व ह्मशी जांबेच्या घाटानें आल्या. त्याजपासोन शें दोनशें रुपये हशिलाचे घेतले. त्याजकडून कोणी भला माणूस बाई यांजकडे आला होता कीं, हशील माफ करावा. यांणीं ऐकिलें नाहीं. हें वर्तमान रघू खिजमतगार यांणीं बावांस सांगितलें. त्याजवरून बावांनीं घाट नवाच उत्पन्न करून, तोच घाट चालवावा, असेंही वर्तमान ऐकिलें. नेमावर महाल समाईक होळकर शिंदे यांजकडे. त्यास भुम्याची जागा, महाल मोठा. त्याच जाग्यापैकीं सत्वास जागा उजाड बहुत दिवस पडली होती. तेथें ठाणें बाईनीं ठेऊन, त्या परगणीयांची लावणी दोन्हींकडील मामलेदार करीत होते. सत्वास तेथें निमें ठाणें बावांचें असावें. तें ठाणें हें ठेऊं न देत. ह्मणत कीं, खर्च पडला तो देणें. असेंच एक वर्ष लोटलें. सांप्रत बावा त्याच मार्गें आले. त्यांनीं ते जागा खालीं करून घेतली. त्याचे बदला दुसरें स्थल यांस लावून दिल्हें, ह्मणोन वर्तमान आलें. त्यावरून येथेंही श्रमीच आहेत. कलम १.

राजश्री सुभेदार जयपूर प्रांतींहून निघोन टोंकेकडे आले. एक दोन गढ्या घेतल्या. पुढें दोन गढ्या मातबर आहेत, त्यांस मोर्चे लावणार. त्या फत्ते जाल्यावर कोट्याकडून लौकरच येतात, ह्मणोन वर्तमान आलें. कलम १.

राजश्री बापुजी होळकर व जयनगरकर खुशाली राम बोहरा, उभयतां एकत्र होऊन माचेहेडीकडे गेले. मध्यें एक गढी चांगली, तेथें ठाणें रावराजांकडील होतें. त्यास एक दिवस गोळागोळी होऊन, दुसरे दिवशीं हल्ला करून, तें स्थल घेतलें, ह्मणून वर्तमान आलें. कलम १.

डाक येथें उज्जनीपावेतों होती, ते कासद उठवून नेले. बऱ्हाणपुरीं राजेश्री विठल त्रिंबक कारकून आहेत. तेथें कागद पावते करितों. मजपाशीं एक जोडी आहे. कलम १.

राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचा लाखोटा एक आला आहे, तो सेवेसीं पाठविला असे. कलम १.

महेश्वरचे धोतरजोडे चांगले पूर्वीं पाठविले, त्या पद्धतीचे करून पाठविणें ह्मणोन आज्ञा जाली. त्यावरून कांठकिनारा गुदस्तांप्रमाणेंच करविले. तूर्त पांच धोतरजोडे करविले आहेत. त्याच पद्धतीचे कांठ करावे किंवा दुसरे तऱ्हेचे, याची आज्ञा सेवकास जालीयाप्रमाणें करून पाठवितों. कलम १.

एकूण कलमें सहा असेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३६.

श्री. १२ एप्रील इ. स. १७९२.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १९ माहे साबानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ २७ रजबचें आज्ञापत्र सादर जालें, तें छ १२ माहे मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, राजश्री हरीपंततात्या व नबाबाचे पुत्र पोलादजंग व इंग्रज मिळोन फौजेसुद्धां पट्टणानजीक तीन कोसांवर गेले. तेथून इंग्रजांनीं सडी पंधरा पलटणें घेऊन, पुढें चालून गेले. टिपूची व इंग्रजांची लढाई सुरू जाली, ती दुसरे दिवशीं प्रहर दिवसपर्यंत होत होती. दोन्हींकडील माणूस ठार व जखमी तीन चार हजार जाले. इतक्यांत सरकारची व नबाबाकडील फौज जाऊन पोंहोचली. टिपू हटून माघारा गेला. नंतर टिपूनें सलूखाचा पैगाम लावून वकील पाठविले. त्यांसीं बोलणें होऊन, तहाचा जाबसाल ठरला. टिपूकडील मुलुखांपैकीं निमे मुलूख व तीन करोड रुपये तिन्ही सरकारांस द्यावे. याप्रमाणें ठरोन सदरहू जाबसालाचा फडशा होय तोंपर्यंत टिपूचे दोघे पुत्र ओलीस आले. येऊन भेटले. येविशींचे वर्तमानाचीं पत्रें गंगाजलनिर्मळ अहल्याबाई होळकर यांस पाठविलीं आहेत. तीं प्रविष्ट करून उत्तरें घेऊन पाठवावीं ह्मणोन आज्ञा. हें वर्तमान श्रवण होऊन परम संतोष जाला. स्वामींस मोठें यश या मसलतीचें आलें. मसलत बहुत पेंचाची होती. परंतु पुण्यप्रतापेंकरून निर्गम जाला, त्याप्रमाणें अमलांत येईल. आज्ञेप्रमाणें पत्रें बाई यांस प्रविष्ट करून, त्यांचे जाब घेऊन पाठविले आहेत. राजश्री सुभेदार यांचे नांवें लाखोटे दोन व राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचा लाखोटा एक, एकूण तीन लाखोटे छ १२ साबानीं पावतांच, त्यांजकडील डांक आहे, त्या डांकेसमागमें त्यांजकडे रवाना केले. ते आनंदराव गंगाधर यांजपाशीं पावतील. ते प्रविष्ट करून उत्तर घेऊन पाठवितील. त्यांस मीं पत्र लिहिलें आहे. तेथील उत्तरें आलीं ह्मणजे सेवेसीं रवाना करून देऊं. येथें डांक सरकारची नाहीं, व जासूदजोड्या आह्मांपाशीं नाहींत. एक जोडी आहे. बातमी आनंदराव यांजकडील येते. लाखोटे जमा जाले ते हल्लीं दोन लाखोटे पाठविले आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३७.

श्री. २५ एप्रील इ. स. १७९२.

"सेवेसीं केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ३ रमजानपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— गुजराथप्रांतीं

जुनागडाकडील मजकूर ऐसाजेः—गड मजकूर येथील सुभा अविंध. त्याचा दिवाण आमरजी मेहता याचा व सुभा मजकूर, उभयतांचा कलह होऊन बेबनाव जाला. नंतर आमरजी मेहता दंगा करून मारिला. हल्लीं आमरजी मेहता याचा भाऊ दुल्लभजी व गोविंदजी मेहेते हे उभयतां आहेत. ते कारभार टाकून तीन वर्षें घरीं बसले. तों संस्थानांत दंगा होऊन किल्ले वगैरे येथें फितुर जाला. तेव्हां सुभ्यानें मेहतामजकूर याची समजावीष करून, मागतीं दिवाणगिरीचीं वस्त्रें देऊन, कारभारास लाविलें. संस्थानाचा बंदोबस्त, किल्ले वगैरे हस्तगत करून यथापूर्व केला. परंतु मेहतामजकूर याची खातरजमा सुभ्याकडून नाहीं. ह्मणून त्याचा मनोदय जे, श्रीमंतांचे सेवेसीं विनंति करून, सुभा आमदाबाद आपल्याकडे करून द्यावा. प्रस्तुत सुभे मजकूरचा आकार जो सरकारांत होत आहे त्याचा इस्तावा दरसाल करून, सहावे वर्षीं पन्नास लक्ष रुपये आकार करून सरकारांत द्यावा. याची निशा सावकारी करून द्यावी. येणेंप्रमाणें करार करीत आहे. गुजराथ प्रांतीं गाईकवाड यांचा पगडा विशेष. प्रांत मजकूरचा श्रम राखून सरकारांत माहितगिरी होऊं देत नाहींत. येणेंकरून सुभ्याचा परिश्रम पुढें होत नाहीं. परिश्रम केल्यास नानाप्रकारचे उपद्व्याप उभे करितात. ह्मणून दुल्लभजी मेहता याजकडेस सुभा जिंमेस जाल्यास कच्छ संस्थान, कांबे, काटे, कोळी वगैरे यांचें पारिपत्य होऊन, अंमल सुरळीत चालवावा. जुने किल्ले व नवे किल्ले सुटतील, त्यांत अंमल हुजूरचा. नेमणूक सरकारची. याचें कारण कीं, मेहता मजकूर परराज्यांतील राहणार. याजकडील किल्ल्याविषयीं सरकारांत खातरजमा पडणार नाहीं. ह्मणून, व मामलत जिंमेस करावयाविषयीं खातरजमा सरकारची पाहिजे. सबब त्यांचा भाऊ अथवा पुत्र पुण्यांत असावा. येणेंप्रमाणें करार करून साहेबचाकरीस उमेदवार आहे. संस्थान खंबाईताचा उद्योग सरकार अंमल करावयाचा करील. कर्तेपणामुळें त्या प्रांतीं जरब सर्वांवर आहे. मशारनिल्हे सरकारचाकरीस बहुत उपयोगी आहे. एक आश्रय मात्र धन्याचा इच्छित आहे. दरबारखर्च जो लागेल, त्याची ही निशा, पत्रीं जैसी ठरेल तैसी करून देतील. दुल्लभजी मेहतांनीं पत्र मजला पाठविलें, तेंच बजिन्नस सेवेसीं पाठविलें आहे. मेहताचें बोलणें कीं, सरकार अंमलचा हुकूम व सनद माझे नांवें करून द्यावी. किल्लेदार सरकारचे व दरकदार सरकारचे. याप्रमाणें जालीयास अंमल सिंधपावतों करून देईन. बंदरें समुद्रतीरीचीं सर्व सरकारांत घेऊन देईन. याप्रमाणें त्याची निशा सावकारी मध्यस्थ देतात. भावनगरचें बंदर सरकारांत घेऊन देतात. खंबाइताचा सरकारांत अंमल करून देऊं, अशी त्यांची जबानी आहे. येविषयीचें बोलणें येथें गुजराथी

ब्राह्मण येऊन, पत्र आमचे नांवें आणिलें तें देऊन, ही जबानी त्यांणीं लिहून दिल्ही; त्यावरून सेवेसीं लिहिलें. याची खातरजमा सरकारांतून पाहिजे तशी करून घ्यावी. ते करून देतील. पत्राची अपेक्षा आहे. त्याचें कोणी बोलावयास येईल. गुजराथी ब्राह्मण येथें ठेऊन घेतला आहे. जैसी आज्ञा होईल तैसें त्यासीं बोलोन रवानगी करून देऊं. किल्लेजात जे येतील, त्याची रखवाली शिबंदी जे पडेल ते सरकारची व किल्ले आहेत सरकारांत, त्याची शिबंदी सरकारची. बाहेरील अंमल आमदाबादचा करावयास शिबंदी सा वर्षें जी पडेल, ती मेहतांनीं कबूल केली. सहा वर्षांत रुपये पन्नास लक्ष द्यावे. याप्रमाणें हामी निशा सावकारी देतात. घोगा बंदर सरकारचें आहे, तेथें माल वगैरे येत नाहीं. त्याची उजाडी करून भावनगर वस्ती केलें. घोगा बंदरचे सावकार, उदमी, कमाविसदार नाकाबिल; सबब येथून उठोन भावनगरास गेले. यास्तव मेहताकडे अंमल सांगितल्यास सारे मुलखाचा बंदोबस्त होऊन, सरकार अंमल चांगला आणि किफायत. यावर खावंदांची मर्जी. आज्ञापत्र येईल त्याप्रमाणें वर्तणूक केली जाईल. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २३८.

श्री. १४ जून इ. स. १७९३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:—जयपूरचा सलूख जाला ह्मणोन पूर्वीं लिहिलें होतें. सांप्रत ऐकिलें कीं, सलूख जाल्याप्रमाणें ऐवजाची सरबरा जाली नाहीं ह्मणोन जयपूरचे नजीक फौजा, खासेसुद्धां गेले आहेत. मारवाडचा राजा त्यांजकडे पातशाही आहिदी गेले आहेत. पंधराशें रुपये रोज, शिवाय खुराख घेतात. फौजसुद्धां चाकरीस येणें अशीं पत्रें पातशाहाचीं गेलीं आहेत. हें ऐकिलें तें सेवेसीं लिहिलें असे. विद्यार्णव संन्यासी येथून कुच करून गेले. बडोद्यास जाऊन चार मास राहणार. राजश्री खंडेराव हरी व आबाजी नाईक वानवळे लग्नासाठीं सुजालपुरीं येणार होते. परंतु त्यांचें येणें जालें नाहीं. आबाजी नाईकाचे चिरंजीवास खंडेराव हरीची भाची दिधली. उभयतांचीं कुटुंबें सुजालपुरीं आलीं आहेत. लग्न ज्येष्ठमासीं होणार. याप्रमाणें येथें मूळचिठ्या आल्या. सेवेसीं कळावें. राजश्री शिवाजी विठ्ठल यांजकडून अष्टें वगैरे महाल चार, राजश्री लक्ष्मणराव कृष्ण परांजपे यांजकडे होते, ते महाल चार, साला इजाफा पन्नास हजार रुपये

जास्ती करून, इजारा राजेश्री खंडेराव हरी यांणीं केला. वर्तमान ऐकिलें तें सेवेसीं लिहिलें असे. सेवेसीं श्रुत होय. मिती ज्येष्ठ शुद्ध ६ शुक्रवार हे विज्ञापना.''

[ह्याच पत्रासोबत पुढील यादी आहे.]

यादी सावकाराकडे ऐवज येणें प्रो करार रुपये पांच लक्ष ५००००० ———पो नेमणूक जाली.

५०००० शार्गीद पेशाकडे प्रो नागोपंत.
५०००० फिरंगी मेस्तर बाईट व दुद्रनेक.
५०००० कोटोल्याकडे होगाडे माहाजन यांजकडे.
५०००० किरकोळी बापु होळकर वगैरे.
१००००० पागेकडे बारगीर पोरगे वगैरे.
२००००० सिलेदाराकडे मो पाराजीपंत.
५०००००

लेखांक २३९.

श्री. २६ जुलई इ. स. १७९३.

''सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १७ माहे जिल्हेज शुक्रवारपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान, चंद्र ८ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं पाठविलीं आहेत. त्याउपरी इकडील वर्तमान, राजश्री पाराशर दादाजी येथें चंद्र ७ मिनहूस मंगळवारीं आले. हें वर्तमान पेशजीं विनंतिपत्रीं लिहिलें आहे. अलीकडील वर्तमान येणेंप्रमाणें कलमेंः—

चंद्र ८ रोज बुधवारीं बाई व पाराजीपंत व शिवाजी गोपाळ त्रिवर्ग खलबतींत बसून बोलणें जालें कीं, नारोपंतास जिवें मारलें हें काय? आह्मीं तुह्मांस कधीं लिहिलें कीं, त्याची अब्रू घ्यावी? असें नसतां, चांगलें माणूस पदरचें गमावलें. त्याचें उत्तर पाराशरपंत यांनीं दिल्हें कीं, या प्रयोजनांत मी नाहीं. पायांवर हात ठेवितों, मीं सुभेदारांस सांगितलें कीं, पंधरा लक्ष तुह्मीं घेतले; आणिख दहा पांच लक्ष देवितों, यास मुक्त करावें. न ऐकिलें. मग उपाय काय? दुसरें बोलणें, लढाईंत कमी बापू होळकर यांनीं केली, अपकीर्त जाली. तुह्मीं शहाणे असतां अशी गोष्ट कशी जाली? त्याचें उत्तर पाराजीपंतीं दिल्हें कीं, आह्मीं व बापूंनीं अंतर केलें नाहीं, वचनासही गुंतलों नाहींत. जें जालें तें मल्हारराव यांजकडून

कमी जाली. सलूख केला त्यांत उणी कोणती गोष्ट सरदारचे मर्जीस न येऊन, चिरंजिवाचे मसलतीवर हें काम केलें; तसें फळ प्राप्त. आह्मांकडे दोष ठेवणें हें ठीक नाहीं. चिरंजीव कोणतेही उपयोगीं नाहींत. याचा जाबताच असावा असें स्पष्ट सांगितलें, येणेंप्रमाणें. कलम १.

राजश्री व्यंकाजी रामचंद्र, त्याजकडे पागा बाईनीं सांगितली. तो गृहस्थ हजारांत एक. खरें तें खोटें करणार, खोटें तें खरें करणार. त्यास मसलतींत घेतात. त्याचे मार्फतीनें पत्रें राजश्री सदाशिव मल्हार यांजकडे जातात. नेहमीं कारकून उज्जनींत त्यांनीं ठेविला आहे. दिवाणगिरी अंताजी नागेश यांचे चिरंजिवास सांगावी. ते पैसाही देतील, दौलतीचा बंदोबस्तही करतील. मी राजश्री पाटीलबावांजवळ जाऊन तुमची त्यांची सफाई करून देतों ह्मणून बाईशीं बोलणें जालें. बाईनींही मान्य केलें. श्रीमंतांकडून सलूख करावा त्यापेक्षां, तो आपला भाऊ आहे, आपलें त्याचें एकचित्त असावें, परभारां करून घ्यावें, असें बोलणें पडतें. त्या मसलतींत बाजी व पाराशरपंतही घेतले आहेत. व्यंकाजी रामचंद्र यांची रवानगी पुण्यास करणार असें ऐकिलें, त्यावरून लिहिलें असे. कलम १.

चंद्र ९ रोज गुरुवारीं एकांतींचें बोलणें. त्यांतील अर्थ कीं, राजश्री सुभेदारांचें वृद्धपण, महेश्वरीं बोलाविलें पाहिजे. शरीरीं ज्वर येतो. आराम नाहीं. ह्मणून ग्रहाचें फळ कसें काय, हें पाहून तीन हजार रुपयांची चिटी व हत्ती वगैरे दानें करावीं ह्मणोन, व दुसरें बोलणें, फौज फार आहे त्यास पैसा पाहिजे. येणेंप्रमाणें:—

१ तीन लाख रुपये दर रोजमुऱ्यास पाहिजेत. चौदा रोजमुरे चढले. बेचाळीस लाख रुपये पाहिजेत तेव्हां समजावीस होईल. कलम १.
१ शिलेदार अठरा हजार आहेत. कलम १.
१ शागीर्दपेशा तीन हजार माणूस आहे. कलम १.
१ तोफखाना. कलम १.
१ पिलखाना व सुतरखाना व पागा वगैरे कलम १.
१ बारगीर तेहेत्तीशें आहेत. कलम १.
—
६

चार कारखानेसुद्धां रोजमुरा लागतो. त्याचें उत्तर बाईनीं केलें कीं, सरदारांनीं येथें येऊं नये. सलूख होय तोंपर्यंत इंदुरीं असावें. पैसा पाहिजे तर महालाचा

पैसा राहिला नाहीं. कर्ज कोणीही देत नाहींत. तत्रापि सलूख जाल्यावर सरदारांनीं येथें राहून, बापू होळकर यांनीं पागा व बारगीर घेऊन रामपुऱ्याकडे असावें; पैसा थोडा बहुत देईन ह्मणून बोलणें जालें. कलम १.

चंद्र १० ता। चंद्र १५ पावेतों आषाढी उत्सव. फारसें बोलणें जालें नाहीं. येथील मुत्सद्दी यांनी पाराजीपंतास मेजवानीस आरंभ केला, तो कालपर्यंत जाला. पाराशरपंत येथें राहतात, तूर्त जात नाहींत. दोन तीन लाख रुपये घेऊन जाणार. आपले मार्फतचें देणें घेणें उरकून मोकळें व्हावें या विचारांत आहेत. पुढें खटल्यांत पडूं नये, मोकळें असावें. मल्हारराव यांचा त्रास फार. त्याविषयीं वारंवार सांगणें पडतें कीं, तो शनिश्चर आहे, जाबत्यानें ठेवणें चांगलें आहे ह्मणून बोलणें. कलम १.

पूर्वीं सुभेदारांनीं पांडबा शेणवई यांस दिवाणगिरी सांगितली होती. त्यांचे चिरंजीव बडोद्यांत आहेत. त्यांचें नांव व्यंकाजी रामचंद्र, यांनीं घेतलें, त्यास रुकार बाईनीं दिल्हा. त्यांस पत्र पाठविलें आहे. त्याचे गळां माळ घालावी असा विचार आहे. कलम १.

एकूण कलमें पांच सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४०.

श्री. २६ आगस्ट इ. स. १७९३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १८ माहे मोहरमपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान चंद्र ९ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं पाठविलीं आहेत. त्याउपरी इकडील वर्तमान कलमबंदी येणेंप्रमाणेः—

राजश्री सुभेदारांनीं पत्र बाईस पाठविलें कीं, माझें शरीर बहुत श्रमी. एक वेळ पाय आपले पहावे. माझे शरीराचा भरंवसा नाहीं. महिन्या दोन महिन्यांचा प्रांत दिसतो. याप्रमाणें पत्र आलें. तत्रापि परवानगी खचित नाहीं. वरपंगीं परवानगी. राजश्री आनंदराव होळकर यांजसमागमें सांगून पाठविलें होतें. त्याउपर असें पत्र आलें. कलम १.

राजश्री काशीराव होळकर यांस सरदारी द्यावी, बापू होळकर यास फौजेची बक्षीगिरी सांगावी, मल्हारराव यांस घरीं ठेवावें. असें मानस येथें मुख्याचें व पाराशर दादाजी यांचें आहे. याप्रमाणें करार करावे ह्मणून दादाजीस येथून पत्रें गेलीं आहेत, असें ऐकिलें, व सुभेदारांचें मानस कीं, सरदारी काशीबांस द्यावी.

परंतु लिहितां येत नाहीं. मल्हारराव यास लिहितां येत आहे, कारभार करील, कागदपत्र समजेल. बक्षीगिरी बापूस सांगणें, याप्रमाणें सरदारांचें मानस. परंतु पाराशरपंताचे मनास येत नाहीं. ह्मणतात कीं, मल्हारराव घरींच असावा. असें कोणतेही कारभारांत नसावें. असें जालें तर आह्मी स्वारीस जाऊं. नाहीं तर महेश्वरीं स्वस्थ बाईचे जवळ राहूं. येणेंप्रमाणें बोलणीं होतात. कलम १.

पन्नास हजार रुपये पाराजीपंत यांस दिल्हे होते. आणखी पन्नास हजार दिल्हे. एकूण एक लक्ष रुपये येथून दिल्हे. ते सरदारांचे मनास आले नाहींत. ऐवज आमचेकडे द्यावा, ते परभारें पाराशरपंताकडे दिल्हा ह्मणून पत्र आलें होतें. त्यावरून संशय जाला. ऐवज पाराजीपंतीं घेऊन आपले मार्फतीचे देणें घेणें करून, कांहीं ऐवज गोसावी यांस दिल्हा, कांहीं मुसा दुदरनेक फिरंगी यास दिल्हा. पुढें देण्यास रखणा पडला. याप्रमाणें कारभारी यांचें लक्ष आहे. कलम १.

सरकारचीं पत्रें गंगाजलनिर्मल अहल्याबाई यांस चंद्र २० जिलकादचीं आलीं, तीं चंद्र ४ जिल्हेजीं पावलीं होतीं. त्यांचे जाब त्यांनीं आतां दिल्हे, ते घेऊन पाठविले आहेत. कलम १.

नारो गणेश यांची सून येथें बाईनीं आणली, तीस ऋतु प्राप्त जाला. त्यामुळें त्यांचे चिरंजिवास बोलावूं पाठविलें आहे. येथें फलशोभनाचे साहित्यास चारशें रुपये दिले आहेत. ऋतुशांत येथेंच होईल. चिरंजीव दो चौ रोजांत येतील. कलम १.

राजश्री दादाजी गंगाधर यांनीं पांच लक्ष रुपये अंतस्थ व दरबारखर्च रुपये दोन लक्ष, एकूण सात लक्ष रुपये करार करून, सफाई राजश्री पाटीलबावांशीं केली. पुढें दिवाणगिरी त्यांचे विद्यमानें करून घ्यावी, असें वर्तमान येथें आलें. व्यंकाजी रामचंद्र यांनीं राजश्री बाळोबा पागनीस यांस पत्र लिहिलें होतें कीं, होळकरसंबंधीं बावांशीं बोलून सफाई करावी. त्याचें उत्तर, व्यंकाजी रामचंद्र यांस आलें कीं, आह्मी होळकराचें तेज सांगून बावांस दाबीत होतों. परंतु होळकरांकडील कारभारी येथें आहेत, त्यांनीं अंतस्थ ५ लक्ष रुपये कबूल करून सफाई केली. तेव्हां आह्मांस बावांनीं फजीत केलें कीं, तुह्मीं आमचें नुकसान करून होळकरांचें वर्णन करितां, हें काय? असें पत्र आलें. हेंही बाईस कळलें. त्यावरून येथील कारभारी यांस निषेध केला, असें वर्तमान ऐकिलें. दोन्हीं खरीं किंवा लटकीं ही बातमी बाईनीं काढावी. तें आंतून काय बोलणें असेल तें खरें. कलम १.

पिंढावे येथील खंडणी घेऊन, गोपाळराव रामपुऱ्यास गेले. तेथें लाख रुपये लाविले. पैकीं साठ हजार रुपये ठरविले. पन्नास हजार खंडणी व दहा

हजार रुपये दरबारखर्च, एकूण साठ हजार रुपये करार होऊन, ऐवज पटला ह्मणजे कूच होईल. अशीं पत्रें कमाविसदारांचीं आलीं. कलम १.

प्रतापगड देवळें संस्थान होळकरांचें. तेथील सालाबादी पस्तीस हजार रुपये खंडणी येणें. दोन सालां मिळून रुपये सत्तर हजार येणें. त्याची वरात सावकारास दिधली. पदमसी तिलोकसी यांनीं आपला गुमास्ता वसुलास पाठविला. ऐवज वायद्याप्रमाणें देत होते. दरम्यान बाळोजी इंगळे फौज घेऊन प्रतापगडास गेले. ते खंडणी मागतात. यांचे रुपयास अडथळा जाला. येथून मदत होत नाहीं. तेव्हां बाळोजी इंगळे लाख रुपये घेणार, ह्मणोन वर्तमान आलें. कलम १.

राजश्री देवराव हिंगणे मालेगांवास आले, तेथें शेगडीवर पडले. त्यानें आंग पोळलें ह्मणोन वर्तमान येथें आलें. त्यावरून बाई बोलली कीं, आतां कशास येतात? व्हावयाचें तें जालें. तेव्हां मीं उत्तर केलें कीं, सफाई जाली कीं काय? त्याचें उत्तर बाईनीं दिल्हें कीं, नवरा नवरी दोन्ही........चुकले. पुढें बोलावें तर दुसरीकडे बोलूं लागली. मग इतकेंच राहिलें. यांत काय अर्थ असेल तो न कळे. कलम १.

एकूण कलमें नऊ आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४१.

श्री. ४ सप्टेंबर इ. स. १७९३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २७ मोहरमपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–इकडील वर्तमान छ १८ मोहरमीं विनंतिपत्रें लेहून सेवेसीं रवाना केलीं. त्यानंतर येथील वर्तमान येणेंप्रमाणें कलमबंदीः—

छ १९ मोहरमीं मंगळवारीं मुसा दुदरनेक फिरंगी व गोरे असामी दोन, एकूण तिघे गोरे, व जमादार असामी दाहा, यांची भेट जाली. खांसा, त्यानें नजर चार मोहोरा व शालजोडी ठेविली. दोन गोरे त्यांनीं एक मोहर ठेविली, व जमादार, त्यांनीं रुपये तेहेतीस ठेवले. एकून नजर सहा मोहोरा व रोख रुपये तेहेतीस ठेविले. नंतर भाषणें जालीं कीं, तुह्मीं लढाई चांगली केली. परंतु पाराजीपंतीं तुमची मदत न केली. त्याचें उत्तर मुसा दुदरनेक यांणीं केलें कीं, मदत त्यांनीं करावी तर हे जवळ नव्हते. आमच्या तोफा पांच सा, जवळ दारूगोळा होता तोंवर मार जाली. त्याचा सरंजाम भारी. यामुळें कमी पडली. आमचीं माणसें आठशें नउशें पडलीं. होणार तें जालें. पुढें बाईनीं उत्तर केलें कीं, जाली ती येत नाहीं.

आतां पैसा देणार मी आहें. तुह्मी हिंमत धरून बदला कराल तर चांगलें. त्याचें उत्तर मुसानें दिल्हें कीं, पाठीवर खावंद, करून घ्यावी. आह्मी चाकरी करूं. नंतर पान दान, अत्तर दान देऊन बिदा केलें. शंभर रुपये रोख मेजवानी पाठविली, व भोजनाचें साहित्य पांच कावडी भरुन पाठविल्या. पाराशर दादाजी, शिवबा बाजी वगैरे मंडळी होती, त्यांची तारीफच करीत होते. कलम १.

बाबाजी निंबाजी मुरादखानी, सुभेदाराजवळ होते. त्यांस बोलावून आणिलें. राजश्री बावांकडे पाठवावे, त्यांची रवानगी करावी, तों सफाईचें वर्तमान आलें; ह्मणोन राहिलें. कलम १.

राजश्री पाटीलबावांचीं पत्रें, राजश्री दादाजींनीं राजश्री गोपाळराव रघुनाथ यांस पाठविलें कीं, होळकरसंबंधीं कोठें महालास उपसर्ग देऊं नये, व ऐवज घेतला तो माघारा द्यावा. तें पत्र येथें आलें. त्यांणीं आपले कासिदासमागमें मुजरद गोपाळराव यांजकडे पाठविलें. आणि लिहिलें कीं, तुमचे धन्याचें पत्र तुह्मांस पाठविलें. याउपर महालास उपद्रव देऊन पैसा घेतला, तर तुह्मांस जाबसाल करावा लागेल. त्याचें उत्तर आलें नाहीं. कलम १.

येथें कारभारी पूर्वीं मुकुंदराव हरी होते. त्यांचे मसलतीवेगळें कांहीं होत नव्हतें. आतां भगवंतराव बल्लाळ निा दादाजी व बाळाजी कृष्ण निा जयराम रावजी हे मुख्यत्वें आहेत. शिवजी गोपाळ व पाराशर दादाजी यांची मसलत जाली, ह्मणजे त्या उभयतांस घेऊन करारांत आणावें; तेही ठेवून आपले मर्जीनें शेवटीं करावें. येणेंप्रमाणें कारभार चालत आहे. कलम १.

चांदवड, आंबड, सुलतानपूर व नंदुरबार, थालनेर वगैरे महालकऱ्यांस बोलावूं राउत पाठविले आहेत. भाद्रपदमासीं येतील. त्यांजपासून दुसाला ऐवज घेणार. कलम १.

राजश्री बाळाजी काशी कात्रे व नारो कृष्ण शेणवई येथें छ २१ मोहरमीं आले. छ २२ मिनहूस शुक्रवारीं भेट जाली. मार्गाचें वर्तमान कारभारी यांणीं पुसलें. बाईनीं कांहीं भाषण केलें नाहीं. दोन घटकांनंतर विडे देऊन बिदा केलें. मेजवानी, दाणा, चंदी वगैरे, असामी पाऊणशें खाशासुद्धां साहित्य पाठविलें. कलम १.

सदरहू सहा कलमें. काल रात्रीं राजश्री लक्ष्मण मल्हार निा पारनेरकर व नागोपंत तोफखान्याकडील निा सुभेदार यां उभयतांस बाईनीं सांगितलें कीं, तुह्मीं जाऊन सुभेदारांस साफ सांगावें कीं, कोणी सरदार करा. चिरंजीव मल्हारराव अथवा काशीबा. कारभारी कोणता करणें तो करा. दादाजी गंगाधर व पाराशर

दादाजी अथवा तिसरा कोणी करा. दौलत चालवावी. मजला ह्मणाल तर, मी तीर्थास हर कोठें जाईन. याप्रमाणें सांगून पाठविलें. ते काल आज्ञा घेऊन, आज इंदुरास जाणार. याप्रमाणें ऐकिलें, तें खरेंच ऐकिलें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४२.

श्री. १५ सप्टेंबर इ. स. १७९३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ८ माहे सफर रविवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान चंद्र २७ मोहरम बुधवारीं, विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं. त्यानंतर इकडील वर्तमानः—राजश्री बाळाजी काशी व बाई व बाईकडील कारभारी शिवाजी गोपाळ व पाराशर दादाजी इतके एकत्र बसून बोलणें जालें. त्यांतील अर्थ, होळकरांनीं पटाल्याची मोहीम करावी. अथवा गुजराथ प्रांतीं जावें. हें नाहीं तर, श्रीमंतांजवळ असावें. या तीन गोष्टी बाळाजी काशी यांनीं सांगितल्या. दुसरे, सलुखाचा प्रकार जसा ठरेल तसें वर्तत असावें. त्याचें उत्तर बाईनीं केलें कीं, आह्मी पटाल्याची मोहीम करूं. परंतु आह्मांस मागें मुलूख कोठें आहे? रसद कशी येईल? पाय ठेवावयास जागा नाहीं. त्यांत आमची बापुती वडिलोपार्जित. हिंदुस्थान माळवा तर वतन आहे. तेथील जाबसाल वाजवी आहेत. पुढील हिंदुस्थान तेथील बंदोबस्त कसा करून देतात, तशी मोहीम करूं. ह्मणून वगैरे बोलणें जालें. तें सविस्तर वर्तमान माहीतगारीनें राजश्री बाळाजी काशी यांनीं विनंतिपत्रें लिहिलीं आहेत, त्यावरून श्रुत होईल. मुसा दुदरनेक यास वीस हजार रुपये दिल्हे. पुढें ऐवज लाऊन देणार. येथेंच आहेत. गोसावी पांचशें आले. त्यांनीं एक दिवस धरणें, पाराजीपंताचे घरीं दिल्हें. त्यांस पंधरा हजार रुपये देऊन तूर्त ठेऊन घेतलें आहे. राजश्री मल्हारराव होळकर याजसमागमें फौज दिल्ही होती. त्यापैकीं दोन हजार लोक विडे देऊन बिदा केले. बाकी तीन चार हजार फौज आहे. त्याची तोड पडेल तशी करून बिदा करणार. राजश्री लक्ष्मण मल्हार व नागोपंत, येथून सरदाराकडे पाठविले होते. हें वर्तमान चंद्र २७ मोहरमीं लिहिलें आहे. त्यास ते सरदारांपासून उत्तर घेऊन काल रात्रीस आले. त्यांतील मजकूर सरदार यांनीं सांगितला कीं, मजकडे गुंता काय आहे? सर्वस्वीं वडीऊ मातुश्री आहेत. तें बरें करोत, वाईट करोत. चित्तास येईल त्यांस सरदारी सांगोत. कारभार कोणास

तरी सांगावा. सोबत्याचें पारपत्य करणें न करणें हें सर्व, वडिलांचे मर्जीस येईल तसें करावें. मजविषयीं तिळप्राय संशय नसावा. याप्रमाणें उत्तर दिल्हें. राजश्री पाटीलबावांकडील फौजेचा उपद्रव हा कालवर दूर होत नाहीं. काल त्यांजकडील वकिलास बोभाट आलियाचीं पत्रें दाखविलीं. त्यास निक्षून ताकीद केली कीं, तुह्मी येऊन, बोभाट आहे तोच आहे. तेव्हां आह्मीही तसेंच करूं. अशीं भयप्रीतीचीं बोलणीं दाखवून विडे देऊन मार्गस्थ केलें. अंत्री कुलांडेश्वरचें ठाणें दरवाजा गढीचा जाळून गांव लुटला. मल्हारगडकर कमाविसदाराचें पत्र आलें, तेंच नारो कृष्ण यांस दाखविलें. या चालीवरून सलूख कसा घडतो ह्मणून त्यांस सांगितलें. त्यांनीं उत्तर दिल्हें कीं, मी आज्ञेप्रमाणें हें वर्तमान राजश्री पाटीलबावांस लिहितों, व राजश्री गोपाळराव यांस व जिवाजी बल्लाळ यांस पत्रें लिहून बंदोबस्त करितों. ह्मणून बोललें. घडेल तें खरें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २४३.

श्री. २९ सप्टेंबर इ. स. १७९३.

''सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ ३ माहे रबिलावल बुधवार प्रातःकाळपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ २२ सफर रविवारपावेतों विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं पाठविलीं आहेत. त्याअलीकडील वर्तमानः—राजश्री देवराव महादेव यांस छ २२ सफरीं पत्र गेलें कीं, तुह्मीं इकडे न येतां परभारा इंदुरास जावें. तें पत्र त्यांजला छ २३ सोमवारीं पावलें. ते दिवशींच ते पार येऊन उतरले. यांस सांगून पाठविलें कीं, नावेची परवानगी पाठवावी. त्यावरून नावेची परवानगी दिधली. सोमवारीं पार होते. ते तेथून मंगळवारीं भोजनें पार करून, सायंकाळपर्यंत सारा खटला उतरून, इकडे आले. ते गांवांतच येऊन राहिले. समागमें राजश्री कृष्णराव रामचंद्र आंबीकर हे पागासुद्धां आहेत; व मशारनिल्हेचा खाजगी कारखाना, पागा, हत्ती, उंट वगैरे आहेत. समागमें कुटुंब व चिरंजीव व पुतणे आहेत. ते दिवशीं रात्रीस, चोळी पातळ घेऊन, बाईकडे येऊन, भेट घेतली. राजश्री शिवाजी गोपाळ यांचे विद्यमानें भेट जाली. चोळी पातळ घेत नवती. मग यांचा आग्रह जाणोन घेतलें. शिष्टाचार बोलणें जालें. निरोप दिल्हा. बुधवारीं आले नाहींत. गुरुवारीं बाईकडे आले. शिवाजी गोपाळ यांचे विद्यमानें बोलणें जालें. सरकारचीं पत्रें दिल्हीं. तीं वाचून दाखविलीं. ह्मणोन ऐकिलें. शुक्रवारीं आमावास्या, आले

नाहींत. शनवारीं एक बैठक. एक सोमवारीं. काल मंगळवारीं आले नाहींत. राजश्री शिवाजी गोपाळ यांचे घरीं आले होते. वेदमूर्ति राजश्री धोंड दीक्षित यांचे घरीं कुटुंबसुद्धां भेटीस गेले होते. बाईजवळ तीन बैठकी जाल्या, परंतु यांचें सांगणें रुचीस पडत नाहीं. खलबतींत चौघे असतात. मुख्य बाई, दादाजीकडील कारकून भगवंतराव, व शिवाजी गोपाळ हे त्रिवर्ग. चौथे देवराव. यांचें सांगणें कीं, घरचा बंदोबस्त करावा. पागा व सरंजामी इतकें ठेऊन, खर्च तोडावा. दाहा पंधरा हजारानसीं राहून, कारभारी कोण करणें तो करावा. सोबत्यासीं विरुद्ध दाखवूं नये. सरकारलक्ष असावें. असें सांगणें ह्मणोन ऐकिलें. यांत बारीक मोठें तें राजश्री देवराव लिहितील. राजश्री बाळाजी काशी व नारो कृष्ण नि॥ बावा हे छ २२ रविवारीं दोन प्रहरांनंतर निरोप घेऊन गेले. जातेसमयीं वस्त्रें दिधलीं. तेथें पावले. भेटी जाल्या. सरदारांनीं त्यांस मेजवानी दिधली. जागा देऊन ठेविले आहेत. राजश्री देवराव यांस पागेसुद्धां व आंबीकरासुद्धां पांचशें मनुष्यांचा शिधा व दाणा पावणेदोंशा घोड्यांचा व हत्ती नग दोन यांजसुद्धां मेजवानी दिल्ही. खाशांस साहित्य चांगलें निराळें पाठविलें. तूर्त जाण्याविशीं त्वरा नाहीं. येथेंच आहेत. राजश्री पाराशर दादाजीस सरदारांचें पत्र आलें कीं, तुह्मीं लौकर यावें. परंतु पाराशर दादाजी येथून जात नाहींत. तेथें गेलीयानें, बारगीर शिलेदार यांचा हंगामा होईल. याकरितां जात नाहींत. तेव्हां सरदार एखादे दिवशीं उठून येतील. लोक हंगामा करणार. बाईचा विचार आपण जांबेपावेतों जावें. तेथून चिरंजीवांस एकलें बोलावून घ्यावें. नाहींतर जाऊंच नये. त्यांसही बोलावूं नये. असा क्षणक्षणा विचार. परिणाम, दसरा जालीयावर लोक सरदारांस पुढें घालून येथें आणतील, शिबंदीचा बखेडा पडेल. पैसा तर नाहीं. कोणी आंगावर घेऊन पार पाडी असा नाहीं. यांची चाल ठीक नाहीं. त्यावरून गोष्ट ठीक दिसत नाहीं. राजश्री गोपाळराव यांणीं रोखे, नारायणगडास व पाटणास केले. त्यावरून नारो कृष्ण यांचें पत्र, पुन्हां गोपाळराव यांस घेऊन पाठविलें कीं, तुह्मी फौजेसुद्धां मागतीं, यांचे महालास येऊन उपद्रव देतां, हें चांगलें नाहीं. एक वेळ तुमचें पत्र आलें कीं, याउपर होळकराचे महालास तोशीस लागणार नाहीं. ऐसें असतां, मागतीं तुमचा करण्याचा बोभाट येतो, हें ठीक नाहीं. ऐशा गोष्टीनें बावांची मर्जी राहणार नाहीं. ह्मणोन पत्र दिल्हें. याउपर ते काय वर्तणूक करितात हें कळेल. तैसें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४४.

श्री. २५ आक्टोबर इ. स. १७९३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १९ माहे रविलावल शुक्रवारपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान चंद्र ३ माहे मिनहू बुधवारीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्याउपर राजश्री देवराव यांचें बोलणें पेशजीं लिहिलें आहे. पुढें दोन चार बैठकी जाल्या. त्यांत राजश्री पाराशर दादाजीस घेऊन बोलणें केलें. बाईसुद्धां बोलण्यांत कुंठित करून, उत्तर न सुचे ऐसें स्पष्ट केलें. निक्षून सांगतां साफ सांगितलें कीं, घरचा विचार पाहून, विरुद्ध वाढवणें तर वाढवावें. तुमची जमीयत किती, सरदार कोण, हें घरीं शोधा, तशी वर्तणूक करा. सरकारचें लक्ष सोडून कराल तर कठीण पडेल. बहुतां दिवसांची दौलत आहे हें बुडतें. तें तुमचें नाकर्तेपणें बुडत आहे. तरी विचार करून दौलतीस अपाय न होय. प्रसंग पाहून वर्तणूक करावी. त्यावरून सुभेदारांस राजश्री बाईनीं पत्रें लिहून, राजश्री बाबाजी निंबाजी इंदुरास पाठविलें कीं, सरकारचीं पत्रें आलीं आहेत, त्यांचें उत्तर लिहून द्यावें, व त्यांतील अर्थ बारीक मोठे, राजश्री देवराव यांनीं सांगितले. ते बाबाजीपंतांस श्रवण केले व आह्मांकडूनही सांगावयाचें तें सांगितलें. त्याप्रमाणें तुह्मीं राजश्री सुभेदारांपाशीं बोलून तथा न ठेवितां उत्तर घेऊन येणें. त्यावरून बाबाजी निंबाजी चंद्र १२ रविलावलीं इंदुरास जाऊन, सरदारांसीं बोलून, उत्तरें सरकारचीं घेऊन, चंद्र १७ रविलावल बुधवारीं आले. तेच दिवशीं राजश्री देवरावजीस बोलावून, खलबत करून, सरकारचीं पत्रें आलीं होतीं. त्यांचीं उत्तरें सरदारांनीं पाठविलीं तीं, त्यांस दाखविलीं. बोलणें जालें. सविस्तर माहितगारीनें राजश्री देवरावजींनीं लिहिलें आहे. वरकड राजश्री पाराशर दादाजीचें खातरजमेकरितां आनंदराव होळकर सरदारांनीं पाठविलें कीं, तुह्मीं येथें यावें व आंदेशा करूं नये. लोकांचें देणें त्याची तोड पाडूं. जो ऐवज बाई देतील, तोच घेऊन येणें. याप्रमाणें आनंदराव होळकर यांनीं येथें येऊन बाईचे समक्ष त्यांची खातरजमा केली आहे. आनंदराव यांस घेऊन जाणार. हे जाण्यास आंग काढितात. राजश्री रघुनाथपंत खंडेराव यांस एक वेळ येथून दौलतीचे बंदोबस्ताविषयीं सरदारांकडे पाठविलें, व बापू होळकर व काशीबा, मल्हारराव यांस एकत्र करून, सरदारांचे समक्ष बोलणें करून, शफतक्रिया घेऊन येणें कीं, कोणेविषयीं दुसरें करणें नाहीं. मातुश्री सांगतील त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. ऐसें सांगून पाठविलें, व सरदारांस सांगून पाठविलें कीं, सरदार कोण व कारभार

कोणें करावा? याप्रमाणें येथून रघुपतराव रवाना केले. त्याचें उत्तर सरदारांनीं दिल्हें कीं, सरदारी काशीबा यांस व कारभार मल्हारराव यांस सांगावा, हें मानस माझें आहे. याप्रमाणें करावें. त्रिवर्ग बंधू सरदारांचे रुबरू करून त्यांचीं बोलणीं कीं, सरदारांचे अनुमतें वर्तणूक करावी. चाकरी कारभारी यांचे आज्ञेप्रमाणें बापू व काशीबा यांनीं चालावें. ह्मणून त्रिवर्ग यांनीं आपलें वचनप्रमाण करून, त्रिवर्गांचे तर्फेनें निराळे निराळे कारकून येथें बाईकडे पाठविले. त्यास आठ दहा दिवस जाले आहेत. रघुपतराव यांनीं जाऊन, याप्रमाणें करारांत आणून, त्यांचीं पत्रें घेऊन, बाईस दिधलीं. पुढें याप्रमाणें किंवा दुसरे प्रकारें घडेल हें न कळे. राजश्री गोपाळराव राघोगडानजीक आहेत, व राजश्री जिवाजी बल्लाळ दरकूच मारवाड प्रांतीं जातात. इंदुरीं बारगीर चार हजार जमा होऊन, मलई करून घर घेतलें आहे, ह्मणून वर्तमान आलें. हिशेब पागेकडील व बारगीर यांचे, येथें करितात. रुमालदस्तरें काल येथें आलीं. राजश्री पाराजीपंत येथून जात नाहींत. सरदार दिपवाळी जाल्यावर येथें येणार आहेत. सुलतानपूर व नंदुरबार व चांदवड येथील मामलेदार आले. हिशेब होऊन पुढें ऐवजाचें बोलणें लागलें आहे. दुसाला रसद मागतात. त्याप्रमाणें मामलेदार राजी आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

लेखांक २४५.

श्री. २९ अक्टोबर १७९३.

“सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २२ माहे सफर रविवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान चंद्र १५ सफर रविवारीं विनंतिपत्रें लिहून रवाना केलीं आहेत, व राजश्री बाळाजी काशी यांजकडील पत्रें त्यांनीं दिधलीं तीं पाठविलीं आहेत. तीं सेवेसीं पावलीं असतील. सांप्रतचें वर्तमान राजश्री बाळाजी काशी व नारो कृष्ण यांस चंद्र १६ रोजीं बोलावून सांगितलें कीं, तुह्मीं इंदुरास जावें. येथें राहून जाबसाल होत नाहीं. एक वेळ सरदारांकडे जावें. त्यावरून त्यांनीं मान्य केलें. मध्यें दोन तीन दिवस गुंता जाला. मुहूर्त नव्हते. आज रविवारीं स्वार होऊन जातील. याप्रमाणें करार जाला आहे. पंचमहाल वगैरे किरकोळ महाल सुभेदारांकडील होते; तेथें घांसदाणा घेतला. कोणी महाल रिकामा राहिला नाहीं. राजगडचे रुपये पावणे दोन लक्ष गोपाळराव रघुनाथ यांनीं घेतले. पाटणास रोखा दहा हजारांचा केला. तेथें राऊत बसले आहेत. शिरोंज महाल मोठा,

तिकडे राऊत पेंढारी जाऊन महाल खराब केला. कोठें स्थळ रिकामें ठेविलें नाहीं. यामुळें बावांकडील कारकून आले. त्यांस बोभाट येतो तो सांगतात. तुह्मी येऊन महालाचा खराबा न व्हावा तो होत आहे. तेव्हां तुमचें करणें एक व सांगणें एक असें पडतें. स्नेह कसा घडेल अशीं भाषणें होतात. येथून तोफा पंचवीस इंदुरास रवाना केल्या. त्याचे गाडे करावयास कारखाना लाविला आहे. जातीनिशीं सरदार जाऊन रुबरू कारखान्याचें काम करवीत आहेत. राजश्री बापूजी होळकर यांजसमागमें तोफा व फिरंगी व दहा हजार फौज देऊन, बावांचे महालीं उपद्रव द्यावा असा बेत आहे. लोकांस निरोप दिल्हा. मागील फडशा करून पुढें करार करून ठेवितात. कलह करावा असा मनसोबा आहे. राजश्री दादाजी गंगाधर यांनीं लवकर यावें ह्मणून सरदारांनीं लिहिलें व येथूनही लिहिलें गेलें आहे. पांडोबा शेणवई यांचे नातू आले. शालजोडी व पातळ भेट केली. त्यांजकडे दिवाणगिरी सांगावी ह्मणून त्यांस पूर्वीं पत्र लिहिलें होतें, ते समयीं आले नाहींत. हल्लीं आले, भेट जाली. त्यांचा प्रकार मोठें काम करून पार पाडावें असा दिसत नाहीं. मुख्यत्वें कारभारी कोणी होत नाहीं. पैसा कोण देतो? पैशाखेरीज दौलत चालत नाहीं. मुसा नारज यांचे चिरंजीव येथें येऊन चाकरीस राहिले. त्यांची चाल शुद्ध नाहीं. दोन तीन वेळां येथील लोकांशीं कज्जा जाला. चंद्र १८ सफरीं पांच खून जाले. तीन शिपाई बाईकडील ठार जाले; दोन शिपाई त्यांचे ठार जाले. कज्जा मातबर, कामावरही जाला नाहीं. सहज बोलाचाली शिपायाशीं जाली. त्यामुळें पांच खून जाले. त्यास निरोप देऊं ह्मणतात. दोन रोजमुरे पावले. दोन रोजमुरे त्यांचेच आडले ते द्यावे न द्यावे असें मानस. परंतु ते खंदे आहेत. वर्तणूक चांगली नाहीं व समागमें कारभारी चांगला नाहीं. कसें घडेल तें न कळे. राजश्री देवराव महादेव चंद्र १८ सफरीं सुळकोट येथें येऊन, पत्र गंगाजलनिर्मळ अहल्याबाई यांस पाठविलें कीं, आह्मीं श्रीमंतांचे आज्ञेवरून मजलदरमजल मुक्काम मजकुरास आलों. लवकरच महेश्वरीं येतों. त्याचें उत्तर बाईनीं काल चंद्र २१ मिनहूस लिहून पाठविलें कीं, तुह्मीं महेश्वरीं न यावें. परभारें मर्दान्याच्या घांटानें उतरून, राजश्री सुभेदार यांजकडे जाणें. राजश्री बाळाजी काशी व नारो कृष्ण यांस तेथेंच पाठविलें आहे. तर तुह्मींही तिकडे जाणें. असें उत्तर पाठविलें. मजला त्यांनीं पत्र लिहिलें होतें कीं, बाईचें उत्तर घेऊन पाठविणें. त्याप्रमाणें मीं उत्तर लिहून दिल्हें. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४६.

श्री. २३ नोव्हेंबर १७९३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १८ रविलाखर शनिवार मुक्काम कसरावद पर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः- येथील वर्तमान चंद्र ५ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं होतीं. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री देवराव इंदुरास गेले. त्यांचें येणें न जालें. राजश्री सुभेदार यांनीं ठेऊन घेतलें. राजश्री पाराशर दादाजी आज मुहूर्तेंकरून इंदुरास गेले. जावयाचें कारण, जाबसाल दों ठिकाणीं नीट होत नाहींत, तर राजश्री सुभेदार यांस येथें आणावें. ह्मणोन बाई यांनीं मशारनिल्हेस पाठविलें आहे. हे त्यांस येथें घेऊन येतील. उभयतां एकत्र जाल्यावर पक्का विचार करून, मग सरकारांत लिहिणें तें पक्केपणें लिहावें असा बेत आहे. दुसरें, फौजेचा गवगवा आहे, याजकरितां पांच लक्ष रुपयांची तजवीज करून दिल्ही, त्यांत लोकांची समजूत थोड्या बहुतांनीं करून सरदार येथें येतील. आह्मीं देशीं यावयाकरितां बाईचा निरोप घेऊन, रेवा उतरून, मुक्काम मजकुरीं आलोंत. येथें आज्ञेप्रमाणें कारकून राजश्री कचो जनार्दन ठेविले आहेत. हे बातमी वरचेवर सेवेसीं लिहीत जातील. मी बऱ्हाणपूरचे मार्गें मजलदरमजल घरीं कांहीं एक दिवस राहून, सेवेसीं लौकरच येतों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४७.

श्री. ६ डिसेंबर १७९३.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २ माहे जमादिलावलपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः- छ ७ रविलाखरचें आज्ञापत्र सादर जालें तें छ २२ मिनहूस आह्मांस मुक्काम खिर्डी नजीक आशेर येथें डांक चौकीस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं तुह्मीं छ १८ व छ २७ मोहरम व छ ८ व १५ सफरचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. दिनचर्येचे बातमीचा वगैरे मजकूर व राजश्री बाळाजी काशी व गंगाजळ-निर्मळ अहिल्याबाई यांचें बोलणें जालें, त्याचा मजकूर लिहिला तो कळला. त्यास, याप्रमाणें पुढें होत जाईल तें वरचेवर लिहित जावें ह्मणोन आज्ञा. ऐसीयास येथील वर्तमान अलाहिदा पत्रें लिहिलीं आहेत, त्यांवरून श्रवणांत येईल. मी बाई यांचा निरोप घेऊन निघालों ते मुकाम मजकूरपर्यंत सुखरूप पोंचलों. येथून दर कूच घरीं जाऊन सेवेसीं लवकरच येऊन पोहोंचतों. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञप्ति."

लेखांक २४८.

श्री. १५ फेब्रुवारी १७९४.

"पुरवणी सेवेसीं विनंति सेवकाचा साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १४ रजबपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– राजश्री काशीराव होळकर यांनीं सरदारांकडे व कारभारी यांजकडे येथील हरिद्र सांगावयाकरितां कारकून, राजश्री सखाराम राजाराम निसबत बाळाजी लक्ष्मण यांस पाठविलें आहे; व पत्रेंही लिहून दिधलीं कीं, मशारनिल्हे जबानीं कच्ची हकीकत सांगतील ती मनन करून, बंदोबस्त करून देविला पाहिजे; असें लिहिलें आहे. कारकून मजकुरास वस्त्रें व दोनशें रुपये खर्चास व घोडीं पागेचीं देऊन छ ११ मिनहूस रवाना केलें. कारण सारांश, येथील लोकांचा गवगवा हा वारला पाहिजे, व पुढील बंदोबस्त व्हावयास ऐवजाची तजवीज कशी काय करावी. पहिले यादीस ऐवज लाऊन दिल्हा तो खटल्याचा तूर्त वसूल कसा होतो, या प्रकारें एकांतीं बसून सांगितलें. दुसरें, तेथें कारभारी मुख्यत्वेंकरून तेच त्या पक्षींचे, हें कारकून यांनीं सांगितलें. तें त्यांचे पथ्यास पडलें. साधनही ठेवावें. आणखी येथें बसून काय काम करितात, लटक्या बातम्या लिहितां, असें अंदेशे आंतील खुलासा. असें जाणोन पाठविलें आहे. येथें कारभार लहान मोठा करायाचा तो करीतच आहेत. राजश्री सुभेदार यांचींही पत्रें आलीं कीं, तुह्मी चार दिवस स्थिर राहून तिकडील बंदोबस्त भिलाभामराचा वगैरे करून, लोकांची समजाविशीची वगैरे पेशजीं लिहिल्याअन्वयें तोडजोड पाडावी. पुढें आह्मी लिहूं तसें येण्याचें करावें. त्यावरून हेही चार दिवस स्थीरच आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २४९.

श्री. २४ फेब्रुवारी १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन निा केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २२ रजबपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः–इकडील वर्तमान चंद्र २० मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमानः–पेंढारी, शिंदे व होळकराकडील माळवे प्रांतीं होते. त्यास राजश्री यशवंतराव शिवाजी हे शिंद्याकडील कमाविसदार, यांस भोंसल्यांनीं आपले सरदारींत ठेऊन त्यांजकडे सुभ्याचें काम सांगून बरोबर फौज दहा हजारपर्यंत हत्ती वगैरे लवाजमा देऊन, हुसंगाबादेवर स्वारी करावी ह्मणोन रवाना केलें आहे. त्यांनीं पेंढारी यांस बोलावून घेतलें. पेंढारी जाऊं

लागले, हें वर्तमान राजश्री काशीराव यांस कळलें. त्यावरून येथून यांनीं इंदुरास, राजश्री भारमल होळकर यांस लिहिलें कीं, पेंढारी जाऊं न द्यावे. त्यांनीं मना केलें. परंतु कोण ऐकतो? पेंढार तमाम कबिले सुद्धां सत्वासचा घाट उतरून गेले. कबिले त्यांचे नेमावरचे परगण्यांत ठेविले. तेथून सडे होऊन, यशवंतराव यांजवळ जाऊन पोहोंचले. त्यांची स्वारी हांड्यापलीकडे दों मजलींवर आहे. हुसंगाबादेवर जातात. राजश्री बाळोजी इंगळे यांनीं मारवाडचा शह सोडून, मेवाड प्रांतीं शहापुरानजीक आले. तूर्त पोट भरितात. गिलच्यांची खबर दाट आहे. शिखांची फौज यांस आडवी जाली होती. परंतु शिखांची व गिलच्यांची लढाई होऊन, शिखांनीं शिकस्त खाल्ली; असें वर्तमान जयपूरचें कलमीं आहे. जयपूरकर राजांनीं त्यांचे बातमीस डांक बसविली आहे. गिलच्यांचें वर्तमान चंद्र २० मिनहूस सेवेसीं विनंतिपत्र लिहिलें आहे. शिंदे यांचें कूच जामगांवींहून होऊन हिंदुस्थानांत येतात ही आवई दाट आहे. राजश्री अल्लीबहाद्दर यांचा मुक्काम मुरागडनजीक आहे. जेतपुरास फौज गनीबेगाची, मोर्चे लावून आहेत. हा कालवर गड हस्तगत जाला नाहीं. पुढें आजेगडास मोर्चे लावणार, हें वर्तमान आहे. शिंदे यांकडील सरदार झांशी प्रांतींच आहे. जिऊबादादा यांचें वर्तमान, तेथें गेलें त्यावरून बेदील आहेत. येथील लोकांचीं समजाविशीचीं बोलणीं होतात. तूर्त निमे ऐवज द्यावा हें मानस लोक समजत नाहींत, घोळ पडला आहे. दुदरनेक फरासीस बिथरून आहे. ऐवजाची निकड लावली आहे. काशीराव व कारभारी तजविजींत आहेत. पुढें घडेल तसें लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २५०.

श्री. ७ एप्रील १७९४.

"सेवेसीं विनंती सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र माहे इंदुवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान चंद्र २५ साबानीं विनंतिपत्र लिहून व राजश्री देवराव यांजकडील लाखोटे सेवेसीं रवाना केले. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री विनायक बाजीराव चंद्र २६ साबानीं येथें येऊन दाखल जाले. गंगाजलनिर्मल बाई व राजश्री सुभेदार यांच्या भेटी जाल्या. वर्तमान सविस्तर निवेदन केलें. तीन दिवसपर्यंत बोलणें जालें. सरकारचीं पत्रें होतीं, तीं वाचून दाखविलीं. राजश्री दादाजी यांचीं पत्रें दिल्हीं. सरकारची आज्ञा कीं, हुजूर यावें.

त्यावरून यांनीं विचार केला कीं, देशीं जाणें हे सला चांगली. बाईनींही रुकार दिल्हा. कारभारी व सरदार एक जागां बसवून, बोलणें करून बाईकडे गेले. बाई त्यांसीं बोलली कीं, श्रीमंतांची आज्ञा कीं, हुजूर यावें त्यापक्षीं चांगलें. जावें, विलंब करूं नये. लौकर सिद्धता करून जावें. दिवसगतीवर न टाकावें. शिंदे तेथें आहेत तोंच जाऊन पोहोंचावें; ह्मणजे नीट पडेल. बाईचें व सरदारांचें बोलणें जालें. ते समयीं सरदारांचीं भाषणें कीं, कारभारी पुण्यास नेतात हे सल्ला चांगली कीं काय? माझें शरीर अशक्त, जीव नाहीं. पुन्हां रेवादर्शन होऊन, वडिलांचे पाय दृष्टीस पडतील असें नाहीं. मनुष्य कोणी जवळ मातबर नाहीं. जाऊन काय करावें? पुण्याची वस्ती, महागाईचा प्रकार, खर्चास पाहिजे. येथें एक एका दिवसाची येऊन पडली आहे, तेव्हां पुढें परिणाम कोणता? चमेलीहून निघून आलों, ते आपले भरंवशावर आलों. आपले-मुळें बचाव जाला. जाणें, हे सल्ला चांगली दिसत नाहीं. त्याचें उत्तर त्यांस बाईनीं केलें कीं, तुह्मीं आपला विचार पुर्ता ध्यानास आणून, कर्तव्य तें करावें. सुभेदारासीं रुकार असा दिल्हा. कारभारी यांचें रुबरू बोलली कीं, सत्वर जावें. आंतील बोलणें, जावें न जावें. असें बोलतात. बाह्यात्कारी बोलतात कीं, जावें. सरकारचीं पत्रांचीं उत्तरें व राजश्री दादाजीस पत्रें कारकुनांनीं लिहिलीं. मराठा दरबार, बाईस वाचून दाखविणें तें दाखवून रवाना केलीं. त्यांतील अर्थ, चार कलमें लिहिलीं आहेत. सावकाराचा उपद्रव लागूं न द्यावा, व सरकारांत कांहीं मागूं नये. तेथून लौकर बिदा करावें. खर्चाखालीं आणून गोऊन पाडूं नये. सोबत्याकडील बंदोबस्त, वांटणीचा वगैरे करून द्यावा. आह्मीं सरकारआज्ञे-प्रमाणें अविलंबें लवकरच सेवेसीं येतों. याप्रमाणें पत्रें लिहिलीं आहेत, ह्मणोन कळलें. या विचारांत दादाजीकडील कारकून विनायक बाजी व पारनेरकर राजश्री शिवाजी गोपाळ वगैरे इतकेच. राजश्री पाराशर दादाजी या बोलण्यांत नाहींत. नारो गणेशाकडीलही मंडळी कोणी नाहींत. नारो गणेशाकडील मंडळी बाईस भय घालितात कीं, पुण्यास जाणें हे सल्ला ठीक नाहीं. तेथें गेल्यावर विघ्नें फार. त्यावरून जाण्याविषयीं कचें पक्केंही होतात. परंतु पारनेरकर मसलत बहकूं देत नाहींत. यांचे चित्तांत कीं, कोणेही प्रकारें यांस हुजूर घेऊन जावें. तेथे गेल्यावर सरकारनेटानें जें करणें तें करावें. येथें बाईपुढें कांहीं चालत नाहीं. देशीं जाणें तेव्हां खर्चास पाहिजे. त्याची तजवीज बाई पैसा देत नाहींत. बोलतात कीं, महाली हिशेब आपला पहावा. पैसा आला काय आणि पावला किती, हें ध्यानास आणावें. मी तुमचे कर्मास लिप्त नाहीं. फौजेचा गवगवा आहे तसाच

आहे. घरणींपारणीं होतात. पेशकसीच्या ऐवजावर वराता होतात. उमरपट्टीचे वसुलास कारकून पाठवावे, हा विचार होता. परंतु बाईंनीं सालमजकुरीं राहविला. पुढें कमाविसदारांकडेच लाऊन वसूल घ्यावा व महालचा ऐवज दुसालपैकीं रसदा घेतल्या त्या, खर्चाखालें पडल्या. याउपर महाल सिरोंज व कोच या दों महालांची घालमेल करून ऐवज घ्यावा हा विचार आहे. हा-कालवर मामलेदार कोणी उभे नाहींत. दुसरी तजवीज, कोटेकराकडील वकील येथें आहेत. त्यांजकडून सालाबादी ऐवज येणें तो वसूल घ्यावा. ऐसीयास हा ऐवज वसुलांत येऊन, देशीं जाणें कसे घडेल पहावें. सावकार कोणी पैसा देत नाहीं. बाई कोणाची खातरजमा आंतून करीत नाहीं. त्यापक्षीं कर्जही मिळत नाहीं. देशीं जाण्याची मसलत सारी दादाजींवर आहे. सरकारांत व दादाजीस पत्रें लिहिलीं आहेत. त्यांचीं उत्तरें आलीं ह्मणजे, येथून कूच करून रेवापार व्हावें. चैत्र वद्यपक्षीं अथवा अक्षदतृतीयेचे मुहूर्तें येथून निघावें, असें बोलतात. परंतु अमलांत येणें कठीण. विचार मात्र करितात. भरंवसा एकाही कामाचा नाहीं. राजश्री काशीराव होळकर यास वस्त्रें द्यावीं हा पहिला बेत होता, परंतु हल्लीं मल्हारराव होळकर विघडून आहे. त्यांचें बोलणें परस्परें व सांगूनही पाठवणें कीं, काशीराव यास वस्त्रें कशीं देतां? माझी वाट काय? माझा मजला हिस्सा द्यावा, पुढें कर्तव्य तें करावें. असें न करितां, एखादी गोष्ट केली तर, मी एखादा अनर्थ करून उठून जाईन. या प्रकारचीं भाषणें ऐकून तूर्त वस्त्रें देणें राहिलें. पुढें घडेल तें खरें. सांप्रत देशीं जाण्याचा विचार, त्यापक्षीं उभयतांस समागमें न्यावें हा मानस आहे. याप्रमाणें येथील प्रसंग आहे, तो सेवेसीं लेखन केला. पुढें निदर्शनास येईल तें सेवेसीं लिहीन. वरकड मजकूर, राजश्री देवराव यांचीं व बाईचीं व सरदारांचीं व कारभारी यांचीं वेगळालीं बोलणीं जालीं आहेत, त्यावरून त्यांनीं सविस्तर अर्थ सेवेसीं लेखन केले आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २५१.

श्री. ता. ८ एप्रील १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ७ माहे रमजानपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— राजश्री सुभेदार यांचे डेऱ्याचे चौकीस मुसा दुदरनेक फरासीस याचें पलटण आहे. त्याचे रोजमुरे चढले आहेत, ते दरमाहा पावत नाहीं. खर्चाची तंगचाई ह्मणून

कज्जा करून रुसून, तीन कोसपर्यंत गेले. इकडे बाईस वर्तमान कळल्यावर राजश्री भगवंतराव, दादाजीकडील कारकून यांस समजुतीस पाठविलें. समजावीस करून घेऊन आले. पैसा द्यावा असा करार आहे, त्याची तजवीज नाहीं. मेस्तर बाईट फिरंगी बाईकडील, यांचे रोजमुरे चढले आहेत. त्यास खर्चास पावत नाहीं. दोन दिवस धरणें केलें. शेवटीं बोली होऊन, बाईनीं त्यांस निरोपाचे विडे दिल्हे. तीन दिवस रुसून होता. मागती समजाऊन ठेविला. सुभेदाराचे चौकीचे लोक गेल्यावर, बारगीर व शिलेदार मलई करून आडून बसले आहेत. चंद्र ६ रमजानीं संध्याकाळपर्यंत धरणें होतें. सरदारासुद्धां उपाशीं मारले. त्याची समजुती हा कालवर नाहीं. याप्रमाणें फौजेचा हंगाम आहे. सरदारांचे निरोप बाईकडे येतात. बाईचें बोलणें कीं, मजजवळ कांहीं गाठोडें ठेविलें आहे, जें काढून देऊं? तुह्मीं देशीं जाण्याची तयारी करावी. विना देशीचा सावकार एखादा मिळाल्याखेरीज पैसा मिळत नाहीं. तूर्त लोकांची समजुती पाडावी. थोडे बहुत खर्चास देऊं, असें बोलावें. याप्रमाणें निरोप जातात. बाईनीं जोशी बोलावून, मुहूर्त कालचे सायंकालचे पाहिले होते. सांगून पाठविलें कीं, ढाला रेवापार द्याव्या ह्मणजे सोहोरत पडेल. देशीं आवई जाईल. येणेंकरून शिंदे यांस निरोप श्रीमंत देणार नाहींत. मग आठ पंधरा दिवस लागले तर चिंता नाहीं. तुमचे शरीरप्रकृति पाहून जावें. नाहींतर चिरंजीव काशीराव यास पाठवावें. कारभारी बरोबर द्यावे. तेथें काम कोणतें? भाऊपण्याचे लढे आहेत त्यांची तोड पाडून, श्रीमंत एकमेकांचे हातांत हात देऊन बिदा करितील. कालचे मुहूर्त लोकांचे धरण्यामुळें राहिले. पुढें मुहूर्त नाहीं. वैशाख शुद्धपक्षीं आहे, तेव्हां निघणार. सुभेदारांचें ह्मणणें जें, दादाजीकडून विनायकपंत आले आहेत, त्यांनीं आमची खातरजमा करावी कीं, देशीं तुह्मांस घेऊन जातों. त्यास कोणतेही गोष्टीविषयीं उणें पडूं देणार नाहीं. पैसा लागेल तो देऊं. तेथील गुंता महिना पंधरा दिवसांत उरकूं व सत्वर बिदा करूं. याप्रमाणें वचन द्यावें. ह्मणजे लवकर निघतों. याची खातरजमा पुरती नाहीं. सरकारचे पत्राचे जाब आल्यावर येथून निघतील. पुढें होईल तसें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २५२.

श्री. ११ एप्रिल इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी दातार कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ता। चंद्र १० माहे रमजान भृगुवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– चंद्र ७ मिनहू्स विनंतिपत्रें लिहून राजश्री देवराव यांजकडील लखोटे सेवेसीं रवाना केले. त्यानंतर येथील वर्तमान, चंद्र ६ मिनहू्स सोमवारीं शिलेदार यांनीं मलई करून, राजश्री सुभेदार यांचे डेऱ्यास धरणें देऊन बसले. राजश्री काशीराव होळकर व राजश्री पाराशर दादाजी व खंडो महादेव यांस घेऊन बसले. ते आवघ्र तीन दिवस निकड करूनच बसले. कोणास भोजन करूं दिलें नाहीं. बाईकडे घाटाचें पाणी बंद करावें ह्मणून बोलवा होती, त्यावरून वस्तीचे लोक देखील गलबले होते. निदान चंद्र ८ रोजीं बुधवारीं तोड पडली. मध्यस्त राजश्री आनंदराव होळकर व नागोपंत कारकून नि॥ तोफखाना व आणखी भले लोक पडून तोड पाडली कीं, साडेआठ रोजमुरे सालाचे घ्यावे, लोकांचे मतें दहा घ्यावे, परंतु साडेआठांवर ठरलें. मागील पांच सालचा हिशेब आकारून, वसूल पावला असेल तो वजा देऊन, बाकीचे रुपये एका महिन्यांत फडशा करून घ्यावा. त्यांत कांहीं नगदी, कांहीं कापड, कांहीं वराता, याप्रमाणें भरणा करावा. येविषयीं कारभारी यांनीं लोकांशीं वचनप्रमाण केलें. अलिकडे तेरीख बंद जाल्यापासून, दहा महिन्यांचे तीन रोजमुरे घ्यावे, रुपये लष्कर चलणी. समजोती, लहान मोठ्याची खर्चाची पाडावी. असें बोलणें होऊन, बुधवारीं दीढ प्रहर रात्रीस धरणें उठलें. सरदार यांचें व कारभारी यांचें मानस कीं, बाईनीं कोणास मध्यस्तीस पाठवून तोड पाडावी; कांहीं ऐवज द्यावा. परंतु बाई सावध. एकाही गोष्टींत न येतां साफच उत्तर करीत गेली कीं, मजजवळ पैसा नाहीं. तशांत चाकरी कोणती करून आलांत? द्यावें तें काय? तुह्मीं आपलें कसेंही करावें. लोकांस मात्र दबावाच्या गोष्टी सांगून पाठवीत गेली कीं, धरण्याची रीत संध्याकालपर्यंत असती; तुह्मीं निग्रह मांडला आहे. त्यास कोणास कांहीं बरें वाईट जाल्यास, तुमचा मुलाजा ठेवणार नाहीं. याप्रमाणें बाईकडून उपराळा जाला. तूर्त याप्रमाणें तोड पडली. परंतु पुढें हंगामा याच प्रकारें होईल. एका महिन्यांत ऐवजाची तजवीज होऊन, लोकांचे पदरीं ऐवज पडतो असा अर्थ नाहीं. आजचें उद्यांवर मात्र टाकलें आहे. दुसरें, लोकांचें बोलणें कीं, आमचे फडशे करून निरोप द्यावा. त्याचें उत्तर कारभारी यांनीं केलें कीं, देशीं जातच आहोंत, तुमचीही वाट करूं. चंद्र ७ मंगळवारीं पुष्य नक्षत्रावर

आभिजित् मुहूर्तें दों प्रहरीं ढाल व डेरा रेवा दक्षिणतीरीं दिल्हा. पुढें खर्चाची तजवीज होऊन, लोकांची समजूत पडून रेवापार होतील. घडून येईल तसें सेवेसीं लिहीन. चंद्र ९ रमजानीं गुरुवारीं तृतीय प्रहरीं, कारभारी आनंदराव होळकरासुद्धां, बाईकडे येऊन खलबत केलें. त्यांतील अर्थ, खर्चाची तजवीज व लोकांचें वर्तमान व पुढें येथून लौकर निघावें, हें बोलोन लष्करांत गेले. निश्चयांत आलें नाहीं. रावेरकर यांचा हिशेब होऊन फडशा जाला. हिशेबाचीं व निरोपाचीं वस्त्रें जालीं. दीड लक्ष फाजील, त्याचें निमें ठरलें. वरकड महालचे याच अन्वयें हिशेब जाले. इंदूर व पिंढावे तेथील हिशेब देतात. सिरोंज व कोच हे महाल निस्तुक राहिले आहेत; त्यांचे विचारांत आहेत. राजश्री नारो कृष्ण वकील नि॥ पाटीलबावा हे, पहिले राजश्री बाळाजी काशीबरोबर आले होते, त्यास निरोप होऊन चंद्र ७ मंगळवारीं स्वार होऊन गेले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २५३.

श्री. १३ एप्रील इ. स. १७९४.

"विज्ञापना तागाईत छ १३ माहे सवाल बुधवार प्रातःकाळपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—राजश्री मल्हारराव होळकर यांस बातमी लागली कीं, मजला दगा होतो. त्यावरून छ ११ मिनहू सोमवारीं प्रहर रात्रीस जीनबंदी करून, सडे शंभर स्वारांनशीं व पायदळ माणसें शंभर याप्रमाणें कूच करून, जांबेचा घाट चढून गेले. बुणगे व डेरे राहोव्या तळावरच ठेविल्या. बोलवा दाखविली कीं, चोळीस भैरवाची यात्रेस तेथें जातों. हें वर्तमान सरदारास व बाईस तेच घटकेस कळलें कीं, मल्हारराव उठून गेले. त्यावरून बाईंनीं राजश्री बापू होळकर यांस सांगून पाठविलें कीं, मल्हारराव उठोन गेले. त्यांस समजावून घेऊन यावें. न ये तर धरून आणावा. बळास आला तर लढाई करावी. त्यांत जाया जाले तर होत. परंतु कसें करून घेऊन यावें. गेला तो तुमचे विचारावेगळा गेला नाहीं. तुह्मीं जाऊन त्यास धरून आणावें. अथवा तुह्मीं त्याचे मागें काळें करावें. त्यावरून बापू होळकर यांनीं आपली जमीयत सिद्ध करून बातमी मागविली. मल्हारराव चोळीपलिकडे गेले, असें समजल्यावर बापू मागोमाग कूच करून गेले. मल्हारराव थेट इंदुरास छ १२ मंगळवारीं प्रहर दिवसां जाऊन पोहोंचले. मागून बापूही जाऊन पावले. अशी बातमी काल सायंकाळीं येथें आली. सरदारांनीं मागोमाग पांचशें स्वार, हुजरात व शिलेदार यांचे, पाठविले आहेत. मंगळवारीं तृतीय प्रहरीं, सरदार बाईकडे

येऊन, कारभारीसुद्धां एकांत करून इंदुरास पत्रें पाठविलीं. कमाविसदार यांस व सावकार यांस कीं, तुह्मीं सावध असावें, दुकानें आटपावीं, घोडीं लपवावीं. मल्हारराव तिकडे आला, याचे हातीं न पडावें. दुदरनेक फिरंगी इंदुरीं आहे; त्यास पत्र पाठविलें कीं, तुह्मी व बापू एक होऊन, मल्हारराव यास घेरा घालून, आटोपून आणावें; अथवा धरून आणावें. पुढें जाऊं न द्यावा. याप्रमाणें पत्रें गेलीं आहेत. याउपर बापू होळकर, मल्हारराव यास कसे घेऊन येतात, घडून येईल तसें लिहीन. बापू घेऊन येतील, अशी खातरजमा येथली आहे. तेथून निघून गेले तर खूळ होईल. पेंढारी व गाडदी वगैरे मल्हारराव यास सामील होणार. सरदाराची मिजाज कायम नाहीं. पुण्यास जावें हें लक्ष अंतःकरणापासून नाहीं. बाह्यात्कार दाखवितात एक, आंतून चिरंजीवासीं सूत्र खेळवितात एक! असा कांहीं प्रकार आहे. दौलतींत मनुष्य कोणी नाहींसा जाला आहे. दहशत कोणी कोणास नाहीं. तूर्त हेच गडबड आहे. रेवापार व्हावें हा विचार तूर्त राहिलासा दिसतो. पुढें होईल तें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

लेखांक २५४.

श्री. १३ एप्रील इ. स. १७९४.

“सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १३ माहे सवाल बुधवारपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ ३ माहे मिनहून विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान येणेंप्रमाणें कलमबंदीः—

वैशाख शुद्ध ७ चे मुहूर्तें रेवापार व्हावें असें होतें, तें राहिलें. काशीराव याचा डेरा मात्र फक्त रेवापार दिला आहे. त्याजवळ मनुष्य देखील कोणी नाहीं. खासा डेरा तोही उभा आहे. कलम १.

सांवतमल कोठारी, लष्करचा सावकार, त्याचा धनी उज्जनीस आहे. त्यास खातरजमेचें पत्र बाईचे नांवें, कारभारी यानें घेऊन पाठविलें आहे. गुमास्त्याशीं करार केला आहे कीं, पांच लक्ष रुपयांचा ऐवज लावून देतों. रोकडी ऐवज घ्यावा. ऐवजाची तजवीज कोटेकर राजे यांजकडून चार लक्ष रुपये घ्यावे, असें ठरल्यांत आलें. त्यास, दोन लक्ष रुपये सध्यां द्यावे. हा ऐवज तीन लक्षपर्यंत. महालीं ऐवज, टोंक शिरोंज मिळून आहे. एकूण असे पांच लक्ष रुपये लाऊन देऊन सध्यां ऐवज घेणार. ऐवज हातास आल्यावर येथून रेवापार व्हावें असें ठरलें आहे. सावकार येथें आलियावर घडेल तें खरें. कलम १.

छ १० रोजीं रविवारीं लोकांनीं खर्चाकरितां लष्करांत गवगवा केला. छ ११ सोमवारीं धरणीं राजश्री पाराजीपंत यांजकडे. निंबाळकराचे व बापू होळकर यांचे दिवाण, राजश्री रघुपत खंडेराव, याजकडे खांसे बापू होळकरच जाऊन बारगीरसुद्धां बसले, व नागोबा कारकून तोफखान्याचा, त्याजकडे फिरंगी याचे मार्फत संध्याकाळपर्यंत धरणीं होतीं. पाराजीपंत तोंडचे फडसूल, याजकरितां लोकांनीं स्थित ठेविली नाहीं. निदान सायंकाळीं बाईनीं ताकीद करून सांगून पाठविलें कीं, लोकांची वाट होईल त्याप्रमाणें तुमची. बापू होळकर याची हमी छत्तीस हजार निघाली. परंतु कारकुनाची अब्रू घ्यावी हें चित्तांत. बाईचे ताकिदीनें धरणीं उठलीं. धरणीं होतात तीं, कारभारी यांचेच अंगभूत होतात, कीं कसाही गवगवा दाखवून बाईकडून ऐवज घ्यावा. परंतु बाई पैसा देत नाहींत. कोठारे माहाजन यांजकडून चंदी बंद करविणार कीं, लौकर लोकांचा बंदोबस्त करून येथून कां जात नाहींत? मजभंवतें हंगामे कां करितात? निदान मीच उठून इंदुरास जाईन असेंही बोलतात. प्रमाण नाहीं! त्रयोदशीचे मुहूर्त तेही राहिले. पुढें मुहूर्त पाहून येथून निघतील अशी तजवीज कांहींएक दिसून येत नाहीं. घडेल तसें सेवेसीं लिहीन. कलम १.

छ ४ तागाईत छ ६ रोजपर्यंत लष्कराचे कारभारी बाईकडे येऊन बोलणें बोलत गेले. त्यांतील सारांश अर्थ कीं, खर्चाची तजवीज आह्मीं पांच लक्षांपर्यंत केली आहे. आपण सावकाराची खातरजमा करावी. ह्मणजे त्यांस ऐवज लावून देऊन रोकड लोकांचे समजुतीस घेऊं. त्यावरून बाईनीं येथील सावकारांस बोलावून सांगितलें कीं, चिरंजीव तुकोबा व कारभारी बोलतात, हें मीच बोलतें; दुसरा विचार नाहीं. तुह्मांस ऐवज लाऊन देतात, तो घेऊन तूर्त काम करावें. त्यास असें बोलण्यावर सावकाराची खातरजमा होईना. बाईनीं निखालसपणें सांगितल्यास घडेल. बाईचें बोलणें मोघम होत आहे. कलम १.

राजश्री मल्हारराव होळकर यांची समजोती पाडली, ते समयीं बोलण्यांत कीं त्रेसष्ट हजार रुपये द्यावे. तो ऐवज लौकर त्यास पावेनासा जाला, ह्मणून मागतीं अनावली(?) करूं लागले. छ ७ सवालीं कहीवरून राजश्री काशीराव होळकराचे माणसाशीं कजीया जाला. मल्हारराव याची वगैरे कही महेश्वर परगण्याचे गांवावर जाली. तो बोभाट बाईकडे आला. बाईनीं काशीराव यांस सांगून माणसें पाठविलीं. कही झाडून पाडली. तेव्हां मल्हारराव याचे लोकांनीं काशीराव यांजकडील लोकांस मार देऊन, कही घेऊन गेले. त्यावरून बाईनीं सुभेदारांकडे सांगून पाठविलें. सुभेदारांनीं मल्हारराव याजकडे जासूद पाठविला कीं, हें काय? आप-

समध्यें कजीये करणें हें काय ? त्याचें उत्तर सांगून पाठविलें कीं, माणसामाणशीं जाली. पुढें ताकीद करूं. याप्रमाणें. कलम १.

छ ८ सवालीं मल्हारराव याजकडील माणसें शिंपी यांनीं, बाजारांत जानकीदास याचे गुमास्त्यासीं कजीया देण्याघेण्यावरून केला. दहा हजार रुपये मल्हारराव त्या सावकारास मागूं लागले. तेव्हां बोभाट बाईकडे आला. बाईनीं पंचवीस कर्नाटकी प्यादे पाठवून, माणसें धरून आणलीं. आणि मल्हारराव याजकडे कारकून पाठविला कीं, अशी बेकैदी वर्तणूक करणें हें काय ? त्याचें उत्तर सांगून पाठविलें कीं, मीं माणसास असें सांगितलें नवतें. आपण शिक्षा माणसांस केली, उत्तम जालें. अतःपर अशी गोष्ट होणार नाहीं. मी ताकीद करितों. त्यावरून त्याचीं माणसें सोडून दिलीं. ते दिवशीं बाजारांत मोठा गवगवा जाला. कलम १.

छ ९ रोज शनवारीं एकादशीचें श्राद्ध थोरले सुभेदारांचें, बाईकडे वाड्यांत येऊन केलें. भोजनास मंडळीस चिरंजीव आदिकरून आले होते. बाईस मौन होतें. कारभार जाला नाहीं. कलम १.

सदरहू सात कलमें सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २५५.

श्री. २४ एप्रील १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २३ माहे रमजान गुरुवासरपर्यंत मुक्काम महेश्वर येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान छ १० माहे मिनहूस विनंति-पत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर येथील वर्तमान येणेंप्रमाणें कलमबंदीः—

छ १७ मिनहूस शुक्रवारीं धरणीं राजश्री बापू होळकर यांचे येथें त्यांचे लोकांचें होतें, व मल्हारराव याजकडे त्यांचें लोकाचें होतें. कारभारी राजश्री खंडो महादेव व पाराशर दादाजी लष्करांत राजश्री सुभेदारांजवळ होते. मल्हारराव यांनीं निरोप पाठविला कीं, साठ हजार रुपये आज देतात तर माझी स्थिति राहाती, नाहीं तर मजला कळेल तसें करीन. तेव्हां उत्तर कारभारी यांनीं सांगून पाठविलें कीं, ऐवजाची तजवीज करितों. जाली ह्मणजे थोडे-बहुत देऊं. याउपर मल्हारराव यांनीं बातमी लाविली कीं, पाराजीपंत लष्करचे बाहेर निघून घरास जातील, तेव्हां धरून आणून पैसा घ्यावा. हें वर्तमान त्यांस

कळल्यावर सुभेदारांनीं पलटणचीं माणसें, व बापू होळकर यांनीं आपले बारगीर, समागमें देऊन घरास पावतें केलें. कलम १.

शिलेदारांनीं धरणें घेतलें होतें, त्यांसीं महिन्याचा करार करून उठविलें कीं, ऐवज द्यावा. त्यास हा कालवर ऐवजाची तजवीज नाहीं. त्यांची मुदत भरत आली. पुढें शिलेदार व मल्हारराव वगैरे एक होऊन, धरणें घेणार. याप्रमाणें ऐकितों. कलम १.

बाईंनीं विनायक बाजीराव यांजबरोबर देवराव यांस सांगून पाठविलें कीं, तुह्मीं सरकारतर्फेनें सरदारांकडे जाऊन बोलावें कीं, चिरंजीवाचा बंदोबस्त लौकर करावा; नाहींतर एकादा अनर्थ करील. त्यावरून देवराव बाईकडे येऊन, बाईशीं बोलून, छ २१ मंगळवारीं लष्करांत सुभेदारांकडे गेले होते. बोलून आले. हें वर्तमान त्यांनीं आपले पत्रीं लिहिलें असेल. सुभेदारांस पुत्रमोह सुटत नाहीं, त्याचा अन्यायही वाटत नाहीं. त्यांनींच पोसविलें आहे! राधी, सुभेदारांची राख, तिचा कारकून मल्हारराव याजकडे येत असतो. मल्हारराव याचें सूत्र राधीकडून आहे. बाई अंगावेगळें टाकून बोलतात कीं, ज्याचा पुत्र त्यांनीं बंदोबस्त करावा. मी कशास करूं? उभयतांच्यांनींही मल्हारराव याचा बंदोबस्त होत नाहीं. कलम १.

पेंढारी घांटावर ठेविले आहेत, ते उठून जातात. बोलतात कीं, आह्मीं येथें बसून काय खावें? चार दिवस जाऊन पोट भरूं; मागतीं येऊन हजर होऊं. जिऊबा बर्वे यांचे लष्करांत जातात. हें वर्तमान येथें कळलियावर समजोतीस पाठविलें असे. कलम १.

राजश्री चिमणाजी जयराम पारनेरकर पुत्राचे लग्नाकरितां येथून निरोप घेऊन छ २२ रोजीं गेले. बाईंनीं पांच हजार रुपये खर्चास दिल्हे. मुकुंदराव हरी यांचे चिरंजीवाचे मुंजीसही हजार रुपये खर्चास दिल्हे. कलम १.

लष्करचे कहीचा उपद्रव आपले महालचा बचाव करून, शिंदे व पवार यांचे महालांत कही धाडितात. कमाविसदार बोभाट घेऊन येतात. त्यास वतनदार राऊत रखवालीस देतात, आणि कही व्हावयाची ती होती. कलम १.

छ १८ मिनहू शनवारीं दीडा प्रहरा उपरांत, मल्हारराव आपली जमीयत शेंदीडशें माणसें घेऊन, बाईचे घाटावर स्नानास आले. स्नान करून श्रीकाशी-विश्वेश्वराचें दर्शन घेतलें, आणि देवळांत घटकाभर ठरलें. हें वर्तमान बाईस, मुकुंदराव हरि यांचे घरीं दत्तपुत्राची मुंजी ते दिवशीं होती, तेथें अहेरास गेली होती, तेथें कळलें. त्यावरून बाईंनीं दरवाजावर जागा जागा माणसें पाठविलीं कीं, मल्हारराव यास किल्ल्याचे आंत येऊं न द्यावें. आणि

मल्हारराव याजकडे शागीर्द पाठविला कीं, तुह्मीं भोजनास यावें. यांनीं बहाणा केला कीं, मी आज येत नाहीं. असें बोलून देवळांतून किल्ल्यास डावें घेऊन, श्रीमंत दादासाहेब यांचे घाटावरून, राजश्री पाराजीपंत यांचे घरावरून गेले. हें वर्तमान अगोदरच पाराजीपंतांस बाईंनीं सांगून पाठविलें होतें कीं, सावध असावें. त्यावरून ते सावधच होते. हें पाहून मल्हारराव आपले गोटास गेले. कलम १.

पाराजीपंत मनस्वी बोलतात कीं, मल्हारराव यास धरून कैद करावे तेव्हां ठीक पडेल. बोलल्याप्रमाणें घडत नाहीं. परंतु या गोष्टी त्याच्या कानास गेल्या. त्यावरून डाव धरिला आहे कीं जेथें सांपडेल तेथें धरून नाहींसा करावा. हे आपले ठिकाणीं सावध आहेत. सुभेदारांनीं त्यांचे घराभोंवतीं पलटणचीं माणसें रखवालीस दिलीं आहेत. बारगीर शेंपन्नास नेहमीं असतात. कलम १.

पुण्यास जावयाची बाईकडून ताकीद वरचेवर होती कीं, तुह्मीं रेवापार लौकर व्हावें. कामें राहिलीं तीं पार जाऊन करावीं. अशीं बोलणीं होतात. परंतु कोणाचे लक्षांत नाहीं. लोकांचा बहाणा करितात. पाराजीपंत बोलतात कीं, लोक कसे उतरूं देतात? त्यांस कांहीं ऐवज पोहोंचला ह्मणजे पार उतरूं. असें कारभारी बोलतात. काळजी कोणास नाहीं. आपआपले मतलबावर आहेत. अक्षतृतीयेचे मुहूर्तें रेवापार होणार अशी आवई मात्र आहे. पार उतरून दरकूच जातील असें नाहीं. घोळ घालितात. पुढें घडेल तसें लिहीन. कलम १.

शिंदियाचीं माणसें दोनशेंपर्यंत सुभेदार येथें आल्यापासून बाईकडे किल्ल्याचे चौकीस होतीं. त्यांचे रोजमुरे चढले होते. त्यावरून त्यांनीं एके दिवशीं धरणें, कलह करून, तोडे शिलगावून, दरवाजाजवळ आडून बसले. दप्तरचा कारकून बसविला होता. त्यावरून त्याची तोड पाडून, रोजमुऱ्याचा ऐवज देऊन त्यांस निरोप दिला. कारण कीं, मल्हारराव याजकडेही सनदी आहेत, ते व हे एक होऊन दगा करील. ह्मणोन दूर केलें. ते इकडून सुटून मल्हारराव याजकडे जाऊन राहिले. कलम १.

सुभेदार येथें आल्यापासून चंदी रतीब वगैरे बाईकडून देतात. त्यास बाईचें बोलणें कीं, मनस्वी चंदी लागती. हजरी घेऊन मग चंदी द्यावी. नाहीं तर मी चंदी बंद करीन. त्यावरून सरदार पागेची हजरी घेत असतात. कलम १.

सदरहू अकरा कलमें सेवेसीं श्रुत होतील हे विज्ञापना."

लेखांक २५६.

श्री. ३ मे इ. स. १७९४.

" सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ३ माहे सवाल रविवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—चंद्र २३ माहे रमजानीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर येथील वर्तमान, राजश्री मल्हारराव होळकर याचा गवगवा होता. त्याची समजोती राजश्री बापू होळकर यांचे विद्यमानें व हात्तीचा दरोगा मीठाराम ह्मणोन आहे, त्याचे हातें केली. राजश्री पाराशर दादाजी व खंडो महादेव व रामराव आपाजी हे त्यांचे गोटांत जाऊन त्यांशीं बोलून, दोन हजार रुपये तूर्त खर्चास देऊन, हमी त्रेसष्ट हजार रुपये देतों याचा वायदा मुदत करून, राजश्री सुभेदार यांजकडे घेऊन आले. बाईस मुजरा करून आपले गोटास गेले. बापू होळकर यांसीं बोलण्यांत कीं, मजला तुह्मीं सामील असावें. याचें प्रमाण करून घेतलें. बापूंनीं उत्तर केलें कीं, तुह्मीं लोक ठेविले आहेत ते दूर करावे, ह्मणजे मी तुह्मांस सामील आहें. लोक दूर करणें हें, मल्हारराव यांचे खातरेस येत नाहीं. लोकांची फूट पाडावी हें कारभारी यांचें मानस आहे. सरदारांनीं कारभारी यांसीं बोलण्यांत आणलें आहे कीं, तुह्मीं मल्हारराव याचा बंदोबस्त कसा तरी करून खूळ तोडावें. मीं लेंकाची आशा सोडली. त्यावरून कारभारी या विचारांत आहेत. परंतु सरदारांस ममता सुटत नाहीं. आंतून सूत्र आहे. असें करून पोसविला आहे. चंद्र १ सवालीं शुक्रवारीं अक्षतृतीयेस राजश्री सुभेदार बाईकडे वाड्यांत भोजनास व पितर घालावयास आले होते. चिरंजीवसुद्धां मंडळी सारी होती. तृतीय प्रहरीं मसलत जाली. राजश्री देवराव व कारभारी सारे होते. पुण्यास जावयाविषयीं बोलणें, सरकारतर्फेनें देवराव बोलले. त्यावरून निश्चयांत आलें. राजश्री काशीराव होळकर यांस बोलावून ताकीद केली कीं, आजचे मुहूर्त चांगले. तुह्मी आपले डेरे व ढाल बाहेर द्यावी; उर्दईक पागा सरंजामसुद्धां रेवापार व्हावें. त्यावरून त्यांनीं डेरे बाहेर केले होते. काल शनवारीं रेवापार डेरे दिले. पहिले, सरदाराची ढाल व डेरा मुहूर्तें करून दिला तो उभा आहे. आज पागा सरंजाम काशीराव याजकडील उतरणार. खर्चास नाहीं ह्मणोन काशीरावही आपले जागां श्रमीच आहेत. तीर्थरूपासीं बोलून आले कीं, लोकांस खर्चास नाहीं; ते कसे उतरतात? मी मात्र सडा पार जातों. असें बोलून, बुणगे उतरावयास लावले आहेत. सरदार यांचे मुहूर्त वैशाख शुद्ध ७ चे आहेत. ते टळले तर एकादशीचें श्राद्ध आहे, तें करून

त्रयोदशीस उतरावें, असें निश्चयांत आणून देवराव यांसीं उत्तर केलें कीं, श्रीमंतांसही पत्रें लिहून देतों कीं, फलाणे मितीस येऊन पोहोंचतों. राजश्री दौलतराव शिंदे यास आज्ञा न व्हावी. असा करार ठरून पत्रें लिहावयास कारकुनास सांगितलें आहे. एका दों दिवशीं पत्रें घेऊन, देवराव आपलीं पत्रें लिहून रवानगीस देतील, ती रवानगी करीन. याउपर सरदार रेवापार होऊन कूच मुक्काम समजल्यासारखें सेवेसीं लिहीन. ऐवजाची तजवीज कारभारी यांनीं केली होती. पदमसी सावकार यास बोलावून टिका केले होते कीं, दहा लक्ष रुपयांचा ऐवज महालीं वगैरे लावून देतों, तुह्मीं खर्चाचें काम चालवावें. त्यावरून सावकारानें कबूल केलें होतें कीं, याविषयीं बाईनीं खातरजमा करावी, ह्मणजे घडेल. त्यावरून कारभारी सावकारास बाईकडे घेऊन आले. बाईनीं अंगावेगळी गोष्ट टाकून बोलली कीं, मी कोणास दे ह्मणेना व नका देऊं अशीही बोलेना. तुमचें तुह्मीं चित्तास येईल तसें करावें. त्यावरून सावकार मागें सरला. विना बाईचे खातरजमेशिवाय पैसा कोणी देत नाहीं. पुढें तजवीज कशी करितात पहावें. शिलेदारांपैकीं मोठे मोठे लोकांस कांहीं वराता पेशकसी व दहकपट्टी या ऐवजापैकीं कमाविसदारावर देतात. लोकांची गलबल मिटली नाहीं. काल शनिवारीं सारवान शेंपन्नास जमा होऊन पाराजीपंत यांची पालखी घेऊन बसले होते, तेव्हां मोठे दिकतीनें त्यांशीं चार गोष्टी बोलून आपले घरास गेले. लोकांस आंगही पाराजीपंताचें आहे. कारण, त्यांजकडील आणीख कारभारी यांजकडील खाजगत ऐवज लोकांकडे फसला आहे. तो व्याज मनोतीसुद्धां उगवला पाहिजे. त्यास ऐवज लावून उगवून घ्यावा. या मनसुभ्यांत आहेत. आपले आपले स्वार्थावर आहेत. दौलतीची चिंता कोणास नाहीं. राजश्री विनायक बाजी व शिवबा बाजी यांजकडील जलदी, पुण्यास लौकर जावें ही आहे. अशी अवस्था येथील. पुढें घडेल तसें सेवेसीं लिहीन हे विज्ञापना."

लेखांक २५७.

श्री. १३ मे इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १३ माहे सवाल बुधवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— छ ७ रमजानचें आज्ञापत्र सेवकाचे नांवें सादर जालें, तें छ २ माहे मिनहूस पावलें. पत्रीं आज्ञा कीं, तुह्मीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. राजश्री देवराव यांचीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. उत्तर पाठविलें आहे. प्रविष्ट करणें.

बातमीचा मजकूर लिहिला तो कळला. त्यास त्याप्रमाणें पुढें होईल तें वरचेवर लिहीत जाणें, ह्मणोन आज्ञा. ऐशियास, येथील बातमीचा मजकूर आलादा पत्रीं लिहिला आहे. राजश्री देवराव यांचे लाखोटे त्यांस प्रविष्ट केले. सांप्रत देवराव यांचे येथें चिरंजीवाचे मुंजीचा समारंभ आहे. वैशाख वद्य ५ निश्चय केला आहे. पुढें लग्न बापूजी महादेव यांचे चिरंजीव कनिष्ठ, त्यांचें करणार आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २५८.

श्री. १७ मे इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १७ माहे सवाल रविवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान चंद्र १३ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमानः—राजश्री मल्हारराव होळकर चंद्र ११ सवालीं प्रहररात्रीं उपरांतिक येथून निघून रातोरात इंदुरास गेले. मागोमाग राजश्री बापू होळकर जमीयतीनिशीं जाऊन पोहोंचले. दुदरनेक फिरंगी तेथेंच पलटण-सुद्धां होते. त्यांसही येथून आज्ञा गेली होती कीं, कसेंही करून धरून घ्यावें. त्यावरून दोन दिवस बोलाचाली जाली. परंतु सुधे रीतीनें वाटेवर येईनात. घोड्यांस नालबंदी करून तयार होऊन, इंदुरींहून निघून जावें या विचारांत होते. हें चिन्ह पाहून, चंद्र १४ गुरुवारीं दुदरनेक फिरंगी यांनीं, याचे गोटास पलटणाचा वेढा घालून बसले. यांची जमीयत पाहून मल्हारराव बेहिंमत होऊन बापूचे गळां जाऊन पडले कीं, मजला काय करणें तें करावें. तरवार बापूपुढें ठेविली. त्यावरून बापू होळकर यांनीं मार्गाच्या बाहेरी सांगून खातरजमा केली. त्यावर उभयतांनीं भोजन एक ठिकाणीं करून, पानादिक दुराचरण करून रात्रीस नाच केला. मागील रात्रपर्यंत नाच होऊन उभयतांही निजले. त्यांत बापू होळकर बेसावध होऊन निजले. मल्हारराव सावधच होते. निजले. उठून पाहतात तों, फिरंगी याचे पाहाऱ्यापैकीं एकजण उभा होता. त्याजवर वार चालविला. मल्हारराव याचे चित्तांत कीं, पाहारा ठोकून व बापूस चीत करून आपण निघून जावें. परंतु फिरंगी याचे माणसावर वार चालवितांच सारे जागे होऊन गलबल जाली. तेव्हां दुदरनेक यांनीं जलदी करून, मल्हारराव यास धरून घेतलें. ते समयीं मल्हारराव यांची तरवार त्यांची त्यास लागली. ती छातीवर थोडीशी जखम जाली. जसे मल्हारराव सांपडले

तसे त्यांजकडील बारगीर व फिरंगी यांचे माणसांशीं आपसामध्यें तरवार चालली. मल्हारराव यांचे चार बारगीर ठार जाले. फिरंगी याचीं माणसें जाया जाहलीं. बापू होळकर याजकडील बारगीर जखमी जाले. उपरांतिक दुदरनेक यानें आपले म्यान्यांत मल्हारराव यास घालून, कुलूप जडून, आपले गोटास घेऊन गेले. आणि इकडे पत्रें पाठविलीं कीं, मल्हारराव यास धरून घेतलें, पुढें काय आज्ञा? हें वर्तमान पहिलें बाईकडे आलें. तेव्हां बाईनीं सरदाराकडे राजश्री रामराव आपाजीस व नागोपंत यांजबरोबर सांगून पाठविलें कीं, मल्हारराव यास येथें आणावें, हा सल्ला ठीक नाहीं. मागतीं पुत्रमोह तुह्मांस व आह्मांस होईल. तीन वेळ याप्रमाणें वर्तणूक जाली. लोकांत छी थू दुर्दशा! स्थिति राहिली नाहीं. त्यास आतां तूर्त कुसलगडचे किल्ल्यांत जाऊं द्यावें. त्यावरून बाईच्या बोलण्याचा आग्रह पाहून सरदारांनीं मान्य केलें. उपरांतिक सरदाराचें पत्र घेऊन व बाईनीं आपलें पत्र फिरंगी याचे नांवें पाठविलें कीं, जसें मल्हारराव यास धरून घेतलें, तसेंच कुसलगडचे किल्ल्यास पोहोंचावून किल्लेदाराची पावती घेऊन पाठवावी. याप्रमाणें पत्रें गेलीं. त्यावरून दुदरनेक व बापू काल चंद्र १६ शनिवारीं जांबेस आले. हें वर्तमान सरदारांस कळल्यावर, सरदारांस मागतीं पुत्रमोह उत्पन्न जाला कीं, आपले हातें अशी गोष्ट करणें ठीक नाहीं; श्रमी होऊन अश्रुपतन केलें. 'मी आपले डेऱ्याजवळ राहुटी देऊन ठेवीन, भोंवताला पाहारा बसवीन, दुसरी गोष्ट होणार नाहीं, हा जिमा आमचा आहे;' असें बोलूं लागले. हें वर्तमान बाईकडे समजल्यावर, कारभारी राजश्री पाराजीपंत व खंडो महादेव हे बाईशीं बोलून, बाईचा निरोप घेऊन सरदारांकडे गेले. कीं मल्हारराव यास येथें आणावें हीं तुमचीं बोलणीं, परंतु ठीक नव्हे. तीन वेळ याप्रमाणें जालें. अशी गोष्ट जाल्यास दहशत जाईल. मागतीं हेच गत. त्यास दोन महिने किल्ल्यांत राहूं द्यावें. शिक्षा लागेल. दुसरें, त्याजकडील लोकांचा गवगवा तुटेल; नाहीं तर कंपेस त्यास लाख रुपये द्यावे लागतील. तूर्त ही किफायत आहे. दुसरें, लौकिकांत चागलें. पुढें सोईवार आल्यास कुसलगड कांहीं दूर नाहीं. मागतीं आणून घेऊं, तूर्त जाऊं द्यावें. असा आग्रह बाईचा व कारभारी यांचा पाहून, सरदारांनीं कबूल केलें. त्यावरून तेथें राहण्याची स्वस्थता बाईनीं केली. कारकून त्याजवळ राहावयास, राजश्री जीवनराव अण्णा पागनीस यांस नेमलें आहे. मल्हारराव यास आज कुसलगडास घेऊन जाणार आहेत. त्यांनीं उपोषणें मांडलीं आहेत. अन्न घेत नाहींत. याप्रमाणें वर्तमान आजपर्यंत जालें. पुढें होईल तसें सेवेसीं लिहीन. येथील वर्तमान, खर्चाची तजवीज सावकाराशीं बोलून ठीक केलें आहे, यादी जाल्या आहेत. खतपत्र

जाल्यावर ऐवज घेतील. धरणीं लोकांचीं नित्य होतात, तशींच होत आहेत. चंद्र १५ शुक्रवारीं एका बारगिरानें कटार पाराजीपंतावर चालविली होती, परंतु बचाव जाला. पुढें होईल तसें लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २५९.

श्री. २४ मे इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २४ माहे सवाल रविवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान चंद्र १७ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री मल्हारराव होळकर यास चंद्र १८ सवालीं दुदरनेक फिरंगी यांनीं कुसलगडास दाखल करून, किल्लेदाराचें पत्र घेऊन इकडे पाठविलें; आणि आपण माघारे फिरून इंदुरास गेले. राजश्री बापू होळकर जांबेहून येथें आले. मल्हारराव यांचा क्रोध बापूवर भारी. जांबेहून जातांना बोलून गेले कीं, वांचलों तर हात दाखवीन. त्यांचा सरंजाम वस्त्रादिक सर्व नेमणूक करून, येथून पोहोंचता केला. पत्रें वरचेवर जातात. त्यांचे बंदोबस्ताविषयीं व खाण्यापिण्याविषयीं जातात. अन्न पुतें खात नाहींत, उपास करितात. जखम लागली त्यास शेकूं देत नाहींत. अशी अवस्था त्यांची! इकडे त्यांची स्त्री सौभाग्यवती गौतमाबाई फार आक्रोश करते, अन्न खात नाहीं. सरदारांची प्रकृति ठीक नाहीं. पुत्रमोहेंकरून श्रमी आहेत. गंगाजलनिर्मल हरकूबाई यांस बोलावून सांगितलें कीं, तुह्मीं बाईकडे जाऊन बाईशीं बोलून चिरंजिवाचा जिमा, तुह्मीं आपला जिमा करून घेऊन, त्यास येथें आणवावें. उभयतां स्त्रीपुरुष उपास करितात, उष्णकाल, दिवस ठीक नाहीं. अथवा मुलीस तरी तेथें पाठवावें. याप्रमाणें सुभेदार मावशीशीं बोलले. परंतु मल्हारराव यांचे वर्तणुकीचें सुख कोणास नाहीं. बाईची मर्जी पाहून, हरकूबाईनीं गोष्ट टाळली. बाईचें व कारभारी यांचें बोलणें कीं, तूर्त दोन महिने आणावयाचें नाहीं; पुढें आणून घेऊं. याप्रमाणें आग्रह पाहून सरदार आपले ठिकाणीं खिन्न आहेत. मागें पुढें बोलतात कीं, ब्राह्मणास चिरंजीव देखूं साईना; इतका प्रकार यांनींच केला. चिरंजिवास कारागृहीं घातलें; पुत्राचा अन्याय वाटत नाहीं. पथकांपैकीं शिलेदार व हशमी लोक शिंदे वगैरे येथें होते, त्यांजभोंवतीं चौकी होती. तेव्हां लोकांपासून जबरदस्ती फारखतीया लिहून घेऊन, येथून काढून दिलें. मल्हारराव यांचे निसबतीचें माणूस कोणी ठेवलें नाहीं. बुणगे, चीजबस्त, डेरे राहोट्या,

हत्ती उंट वगैरे होते, ते सर्व जिकडील तिकडे कारखान्यांत लावून घेतले. याप्रमाणें सांप्रतकाळीं खूळ मोडलें आहे. चंद्र २० सवालीं राजश्री दादाजी गंगाधर यांचीं पत्रें पुण्याहून आलीं. त्यांतील अर्थ कीं, श्रीमंतांनीं चौ कलमांस रुकार दिल्हा, सत्वर हुजूर बोलावलें आहे ह्मणून, व शिंदे यांजकडील वर्तमान सरकारांतून वस्त्रें मुतालकीचीं वगैरे जालीं; निरोप होणार. हें वर्तमान ऐकून, बहुतच खिन्न हे आपले ठिकाणीं जाले. राजश्री रामजी पाटील निसबत शिंदे यांचेंही पत्र आलें होतें. त्यावरून पुण्यास जावयाची जलदी बाईकडून फार आहे. वरचेवर ताकीद सरदारांस फार होती. कारभारी यास दोन वेळां बाईंनीं सरदारांकडे पाठवून, देशीं जाण्याचा निश्चय ठरविला. जोशी बोलावून मुहूर्त विचारले. ज्येष्ठ शुद्ध पक्षीं द्वितीया, पंचमी, सप्तमी याप्रमाणें बोलतात. निश्चयांत एक मुहूर्त येऊन, येथून रेवा दक्षिणतीरीं जातील तसें वर्तमान सेवेसीं लिहीन. ऐवजाची तजवीज तूर्त पांच लक्ष रुपयांची केली आहे. लष्करचे सावकार दोघे व येथील पदमसी याजकडे कर्जाऊ ऐवज टिका करून, खतें लिहून, सदरहूची दिधली. यास ऐवज महालीं वगैरे लावून दिल्हा. आणि तूर्त सावकारापासून नगदी ऐवज घेतला. याची फेड जाली ह्मणजे पुढें आणखी ऐवज घ्यावा असा करार सावकाराचा आहे. लोकांचें देणें त्यापैकीं, कार्याकारण पाहून चिठ्या देतात आणि कबजे घेतात. राजश्री पाराशर दादाजी यांस सुभेदारांनीं सांगितलें कीं, पांच लक्ष रुपयांची तजवीज केली. इतक्यांत लोकांची समजावीस पाडावी. त्यावरून पाराजीपंतीं उत्तर केलें कीं, इतका ऐवज कसा पुरतो? तेरा लक्ष रुपये पाहिजेत. तेव्हां लोकांची समजोती पडोन तुमचें निघणें होईल. हें उत्तर सुभेदारांनीं ऐकून, पाराजीपंतावर राग केला. बोलले कीं, तुमचे चित्तांत दौलत बुडावी असें आहे. नारोपंताची गोष्ट विलग पाहून आजपर्यंत या थरास आणली. त्यावरून पाराजीपंत रुसून जात होते. तेव्हां राजश्री शिवाजी गोपाळ वगैरे यांनीं समजाऊन आणले. त्यांचें लक्ष पुण्यास जावयाचें नाहीं. लोकांकडून मलई करऊन ऐवज उगवावा, आणि आपण बाईजवळ असावें असें आहे. पारनेरकर मंडळी दादाजीचे बोलण्याप्रमाणें सरदारांस येथून काढून पुण्यास येतात. वरकड मजकूर बारीक मोठा, राजश्री देवराव यांनीं आपले पत्रीं लिहून लाखोटे दिल्हे, ते सेवेसीं रवाना केले आहेत. सविस्तर श्रवणांत येईल. देवराव यांचे पुत्राची मुंज वैशाख वद्य ५ होऊन पुतण्याचें लग्न व॥ १० स लागलें. उदईक साडे होतील. शरीरसंबंध राजश्री आत्माराम नारायण भडगांवकर सत्पुरुष, श्रीपंढरपुरीं वास्तव्य होतें, यांचे कन्येशीं केला. इकडील समारंभ बाईनींच केला. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६०.

श्री. १४ जून इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १५ माहे जिलकाद मंदवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान, चंद्र २४ माहे सवालीं विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमानः—राजश्री सुभेदार यांची पुण्यास जावयाची जलदी होती. मुहूर्त विचारून ठेविले होते. ज्येष्ठ शुद्धपक्षीं द्वितीया, पंचमी, त्रयोदशी तितकेही राहिले. मागतीं, विचारांत पडून दिवसगतीवर टाकलें आहे. पेशजीं मुहूर्तेंकरून रेवापार डेरे दिल्हे होते, ते वाऱ्यांनीं पडले होते, ह्मणून माघारें आणविले. लोकांचा गवगवा मिटत नाहीं. नित्य उठून धरणीं बसतात; तशीं चाललींच आहेत. राजश्री बापूजी होळकर यांजकडील लोकांचा हंगामा. एक दिवस उन्हांत देखील बसविले होते. राजश्री काशीराव होळकर यांजकडील लोकांचीं धरणीं आहेत. वरकड शिलेदारांचीं धरणीं राजश्री पाराशर दादाजी यांजकडे, नित्य उठून सायंकाळपर्यंत बसतात, मागतीं उठतात. याप्रमाणें गवगवा नित्य आहे. पैशास ठिकाण नाहीं. ऐवज लोकांचे पदरीं पडत नाहींत. सावकाराकडे पांच लक्षांची तजवीज केली होती. खतें लिहून देऊन लोकांच्या चिठ्ठ्या देखील केल्या होत्या. परंतु सावकाराची खातरजमा बाईकडून पक्केपणें न होय ह्मणून नकार करून चिठ्या फिरल्या. याचें कारण, पेशजीचें देणें सावकाराचें सात लक्षपर्यंत आहे. त्याची फेड, पेस्तरसालीं महाली ऐवजावर वराता लावून द्याव्या, हा करार होता. येविषयीं बाईचें बोलणें पडलें कीं, पुढें ऐवज लागेल तो सावकारांनीं द्यावा, असें कबूल करावें तेव्हां सात लक्षांची फेड होईल. त्यास पुढील करार सावकाराकडून बोलण्यांत न ये. पांच लक्ष रुपये देणें कबूल केलें. त्यास ऐवज तथा लावून द्यावा असें होतें. परंतु मागील बोलण्याकरितां ही गोष्ट फिरली. याजकरितां पुण्याचे रवानगीस अडथळा पडला. लोक-वदलले तेव्हां येथून निघणें कसें होतें? सरंजामी यांजवर पट्टी करावी, एकसाल ऐवज त्यांजकडून घेऊन सावकारास द्यावा, असा विचार कारभारी यांनीं सरदारांशीं करून बाईकडे आले. या गोष्टीचा सल्ला बाईस विचारतांच, बाईची मर्जी रुष्ट होऊन उत्तरें जालीं कीं, तुमचे चित्तास पडेल तसें करावें. मजला काय पुसतां? तुह्मी जाणे, तुमची दौलत जाणे. बुडवा अथवा तारा. बुडाली तर आहेच. सरंजामी पैसा कोठून देतील? ते तुह्मांबरोबर चाकरीस नव्हते कीं काय? आपले घरीं बसले असते, आणि तुह्मी तरवार गाजवून आलां असतां,

तर त्यांजपासून पैसा घ्यावयास ठीक पडतें. या गोष्टीचा सल्ला मजला पुसूं नका. तथापि एखादी गोष्ट तुह्मांस करणें तर फणशे निराळे करून करा. असें बोलून तीन दिवस मर्जी दिक होती. कारभारी यांशीं भाषणें नीट केलीं नाहींत. शरीरप्रकृतीवर टाकून, मस्तक दुखतें ह्मणून गैरराबता करून होती. मागतीं कारभारी यांनीं या गोष्टीचें लक्ष सोडून, येऊं जाऊं लागले. राजश्री देवराव हिंगणे यांजकडील लग्नाची समाप्ति होऊन सर्वांस मेजवान्या जाल्या. सरदारांकडील जाण्याचा विचार मंद पाहून, देवराव चंद्र ३ जिलकादीं बाईकडे येऊन बोलले कीं, सरकारचें पत्र मजला आलें आहे कीं, राजश्री सुभेदार यांचे येण्यास विलंब असल्यास तुह्मीं उठून यावें त्यास येविषयींची काय आज्ञा? पुण्यास जाण्याची तजवीज कांहींएक नाहीं. पुढें विचार तो कोणता? आह्मांस निरोप द्यावा. याप्रमाणें बोलणीं कित्येकां प्रकारें जालीं. त्यावरून बाईनीं सांगितलें कीं, "तुह्मीं लष्करांत चिरंजीवाकडे जाऊन, त्याशीं चार गोष्टी निक्षून बोलाव्या कीं, असें बसल्यानें परिणाम शुद्ध नाहीं." त्यावरून, देवराव दुसरे दिवशीं सरदारांकडे जाऊन, त्यांशीं एकल्याशींच खलबत केलें. चार गोष्टी बऱ्याच बोलावयाच्या त्या बोलले कीं, "सुभेदार असे बसल्यांत परिणाम नीट नाहीं. दौलत बुडती. लौकिक मिळविला तितका गेला. तुह्मी सरदार असून, सरंजामी याचे पदावर आलांत. त्यास सरंजाम तरी राखावा. लोकांचे हांगामें नित्य उठून ते काय? कारभारी यांकडून त्यांचा बंदोबस्त पुरता न होय. तुह्मी सरदार असतां, दोनशें लोक जिवाचे कलबिकल पडल्यास जवळ नाहींत. त्यास, याचा सल्ला आह्मी सांगतों याप्रमाणें तरी करावी. बाईनीं वीस लक्ष रुपये आजपर्यंत तुह्मांकडे पाठविले. त्याचा खर्च विचाराचे वाटेनें जाला. एकाचेंही कोणाचें देणें वारून जवळ लावून ठेविलें नाहीं. चहूंकडून सर्वांचे हांगामे एकदांच होतात. त्यास, हल्लीं फिरंग्याचें पलटण जवळ आपलें बोलावून ठेवावें. हुजुरात व सरंजामी यांची खातरजमा करून, व बारगिरांची व शागीर्दपेशाची समजुती दोन लक्षांत करून, येथून झडाडून निघावें. याउपर शिलेदार वगैरे कोणी गवगवा करितील, त्यांस दाबून चालावें. ज्यास देणें त्यास मनुष्य पाहून थोडे बहुत देऊन, लगामीं लावून घ्यावें. बाकी शिलेदार येथें ठेवावे. राजश्री पाराजीपंत यांचें मानस यावयाचें नाहीं. त्यापक्षीं येथेंच राहूं द्यावें. लोकांची समजुती विचारें विचारें बाई काढतील. तूर्त प्रसंग रक्षावा हें चांगलें. सरकारआज्ञेस येथून निघावयास विलंब नसावा. आह्मांस बोलाविलें. उठून या ह्मणून पत्रीं लेख. त्यास या गोष्टीचा विचार पुरतेपणें ध्यानास आणावा.

आह्मीं येथून गेल्यावर कठीण पडेल. अस्तु. आपणास विलंब असल्यास आह्मांस निरोप द्यावा. सरकारआज्ञेप्रमाणें केलें पाहिजे." त्यावरून सुभेदाराचीं उत्तरें कीं, "तुह्मी बोललां, याप्रमाणें करून आह्मी लवकरच येथून निघतों. तुह्मीं न जावें. समागमेंच जाऊं. याप्रमाणें श्रीमंतांसही पत्रें लिहून देतों कीं, राजश्री देवराव यांस सरकारचें पत्र बोलावण्याविषयीं आलें. त्यास मशारनिल्हेंनीं निरोप मागितला, परंतु आह्मीं चार दिवस ठेऊन घेतलें. आमची येण्याची जलदीच होती, परंतु लोकांचे समजाविसीचा गवगवा सहा वर्षांचा. ह्मणून ऐवजाची तजवीज करावयास व तोड लोकांची पडावयास दिवसगत लागले. याउपर देवराव व आह्मी समागमेंच लवकर येतों." याप्रमाणें पत्रें लिहून देणार. देवराव यांचे बोलण्यावरून सरदारांस व कारभारी यांस कळकळ लागून नित्य उठून सहा रोज लागोपाठ बाईकडे सरदार येत होते. सावकाराची खातरजमा करावयाविषयींचें बोलणें होऊन, बाईनीं सावकाराची खातरजमा केली कीं, चिंता नाहीं. तुमचा ऐवज उगवून देईन. त्यावरून पांच लक्ष रुपये सध्यां द्यावे असें ठरलें. त्यास ऐवज लवकर पदरीं पडे असा लावून दिल्हा. पेशजीचें देणें त्याच्या वराता, पेस्तरसालावर महालीं कमाविसदारांकडे लावून द्याव्या, असा करार ठरला. ते दिवशीं बोलणें बाईचें सुभेदाराशीं पडलें कीं, पुण्यास जावयाकरितां लवकर रेवापार उतराल, तर सावकाराची खातरजमा करिते. पुढेंही लाख पन्नास हजार रुपये देईन; परंतु लवकर जावें. तथापि, सुभेदारांचें उत्तर, दोन घटकांपर्यंत तोंडांतून निघालें नाहीं. तेव्हां कारभारी राजश्री शिवाजी गोपाळ व खंडो महादेव यांनीं गडबड करून 'हो' ह्मणविलें. असे भयभीत आहेत. दुसरें, बाईचें बोलणें कीं, हे येथें राहिले तर मी उठून इंदुरास जाईन. बाईकडे गुंता राहिला नाहीं. परगणे शिरोंज येथील मामलत राजश्री रामराव कासी कवठेकर यांजकडे सांगितली. सनद, शिरपाव चंद्र ९ जिलकादीं दिल्हे. रसदेचा भरणा अडीच लक्ष रुपये ठरावून सावकाराकडे परभारां पांच लक्षांऐवजीं करविला. माजी मामलेदार, राजश्री शंकराजी सदाशिव येथेंच आहेत. त्यांचें फाजिल, दीड लक्षपर्यंत हिशेबीं आहे. रामराव यांजकडे, सिरोंज पहिलें वांकडे यांजकडून गुमास्तगिरीनें होती, हल्लीं पैशाचें कूळ पाहून मामलत सांगितली. मक्ता करून दिल्याप्रमाणें कोंच येथीलही घालमेल करणार. एक दोघे मामलेदार उभे आहेत. पहावें कोणाकडे सांगतील. बोलणें होत आहे. टोंक व बुंदी पंचपहाड मिळून सात लक्षपर्यंत तजवीज आहे. सांप्रत पांच लक्ष रुपयांपैकीं लोकांस चिठ्या देऊं लागले. हुजुरात पागेचे बारगीर व

शागीर्दपेशा व पलटणचे लोकांस व कांहीं शिलेदार. याप्रमाणें लोकांचे हिशेब आकारून, बाईस देणें दाखविलें; त्याअन्वयें देतात. कांहीं शिलेदार राहिले त्यांस, वराता दहकपट्टी व पेशकसी व कोव्याचा ऐवज हाही सात लक्षपर्यंत ऐवज याजवर लावून देतील. होगाडे महाजन यांस पैसा पावता नव्हता. ह्मणून पागेचे घोड्यांची चंदी एक मास होत आला, बंद आहे. खासे घोड्यास मात्र चंदी पावत होती. हल्लीं ऐवज दिल्हा; चंदी सुरू होईल. कही कबाडाचा उपद्रव आसपास महालास फार जाला. सरकारी महाल परगणे कसरावद येथील गांवची कही तमाम करून कडबी आणली. लावणीचे दिवसांत लोकांचें नुकसान फार जालें. कमाविसदारांचे बोभाट वरचेवर येतात. त्यास रखवालीस स्वार, प्यादे देतात. परंतु कही व्हावयाची ती होती. लोक मानित नाहींत. बेबंद कारभार आहे. लोकांस दहशत काडीमात्र नाहीं. भिल्लांनीं उपद्रव खानदेशांत व खरगोण वगैरेयांचे महालांत अतिशय मांडला आहे. सेंदव्याचे घाटाखालील करवंदी मातबर गांव मारून नेला. त्याचा बोभाट येथें आला. त्यावरून चार पागा भिल्लांचे पारिपत्यास्तव रवाना केल्या आहेत. पेशजीं राजश्री आनंदराव बनाजीस, शिरपांव व खर्चास पागा सरंजाम देऊन, भिल्लांवर बिदा केलें. ते हा कालवर येथेंच आहेत. हल्लीं त्यांस ताकीद जावयाविषयीं जाली आहे. दुदरनेक फरासीस यास इंदुरींहून पलटणसुद्धां बोलाविलें आहे. ज्येष्ठ वद्य ५ श्रवणावर मुहूर्त काढला आहे. या मुहूर्तास पार जातील असें दिसत नाहीं. बेसरंजाम! घोड्यास बारगीर पोरगे पुरते नाहींत, रिसाल्यास उंट नाहींत! हांगामे मात्र होतात, अशी अवस्था आहे. एक मुहूर्त टळला ह्मणजे एक काढितात. प्रमाण नाहीं. राजश्री व्यंकाजी रामचंद्र शेणवई यांजकडील पागा त्यांस आहे, त्यांचे विद्यमानेंकरून राजश्री बाळोबा पागनीस व सरदार दौलतराव शिंदे यांस पत्रें सरदारांनीं, मिळवून घेण्याविषयीं लिहिलीं आहेत. बाईकडेही पत्रें लिहून देण्याविषयीं आग्रह केला. परंतु बाईनीं पत्रें देण्याविषयीं परवानगी दिल्ही नाहीं. येथून कूच जालें ह्मणजे व्यंकाजी रामचंद्र यांस पुढें रवाना करणार. याप्रमाणें निदर्शनास आलें, तें सेवेसीं लिहिलें आहे. पुढें होईल तें लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २६१.

श्री. १८ जून इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १९ माहे जिल्काद बुधवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान छ १५ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री देवराव तात्या हे आपलें कुटुंब व चिरंजीवसुद्धां मंडळी, पुढें चांदोरीस रवाना करणार ह्मणोन, बाईंनीं वाड्यांत बोलावून मेजवानी छ १५ रोज रविवारीं केली. वस्त्रें सर्वांस दिल्हीं. राजश्री सुभेदार ते दिवशीं वाड्यांत आले होते. भोजनानंतर जाण्याविषयींचें खलबत जालें. जोशी बोलावून मुहूर्ताचा निश्चय केला. पंचमीचे मुहूर्त राहेले. आषाढ शुद्धपक्षीं द्वितीया, सप्तमी, दोन मुहूर्त पाहिले. निश्चय ठरविला कीं, द्वितीयेस काशीराव यांनीं नर्मदा उतरावी, सप्तमीस खाशांनीं उतरावें. याप्रमाणें बोलून निरोप घेतला. किरकोळी सरंजाम छकडे व गुरें ढोरें वगैरे उतरावयास लावलीं आहेत. तीं पुढें सेंदव्यास जाऊन ठेपतील. इतर जाण्याची तजवीज कांहीं एक नाहीं. पहावें, घडून येईल तसें सेवेसीं लिहीन. राजश्री देवराव यांस राहून घेतलें. याजकरितां सरकारांत पत्रें लिहून दिल्हीं तीं, व देवराव यांनीं बोलणें केलें तो मजकूर बारीक मोठा, त्यांनीं आपले पत्रीं लिहून लाखोटे डांकेस रवाना करावयास दिल्हे ते, सेवेसीं पाठविले आहेत; प्रविष्ट होतील. वरकड कारभार, लोकांचे देणेंयाच्या चिठ्यापत्र्या सावकारांकडे देतात. पांच लक्ष रुपये सावकारांकडे केले, त्याची नेमणूक जाली. त्याची याद आलाहिदा लिहिली आहे. शिलेदाराचें देणें झाडून द्यावें ह्मणोन, सरदारांचा व पाराजीपंत यांचा फुट पडला आहे. सरदारांचें बोलणें कीं, ज्याचें शंभर राऊत, त्यास दोन हजार रुपये तूर्त द्यावे. नाहींतर दुसरे, ज्याचें देणें यादीस काढलें, त्यापैकीं दोन हिशे द्यावे. बाकी चांदोडास गेल्यावर देऊं. ज्याचे शंभर राऊत त्यांनीं, पंचवीसां रावतानशीं तूर्त जवळ रहावें. पुढें काम लागेल तसें ठेऊं. याप्रमाणें सरदार बोलतात. परंतु हजरी गणती कांहींएक नाहीं. सर्व यादीवरून बोलतात. असा चोरकारभार आहे. हंगामे मात्र भारी होतात. शिलेदाराकडे दोन लक्ष रुपये नेमले, त्यापैकीं पाराजीपंत कळेल तसें देतात. पांच लक्ष रुपये सरले. पुढें जाण्याचे खर्चाची तजवीज दुसरी करतील. पुढें घडेल तें सेवेसीं लेखन करीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६२.

श्री. १० जुलई इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १२ माहे जिल्हेज गुरुवासरपर्यंत मुक्काम महेश्वर येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान छ ८ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री तुकोजी होळकर यांचा मुहूर्त आषाढ शुद्ध १२ बुधवारीं बारा घटके होत होता, त्याप्रमाणें तजवीज केली. कारभाराचीं वस्त्रें कोणास द्यावीं, त्यांजपासून पांच सात लक्ष रुपये तूर्त खर्चास घेऊन, लोकांचें देणें देऊन, येथून निघावें. त्यावरून गंगाजलनिर्मल अहिल्याबाई यांनीं विचार करून दिवाणगिरीचें काम, नारो गणेश यांचें, त्यांचे चिरंजीवाकडे सांगावें. त्यांचे भाचे राजश्री बाळाजी लक्ष्मण यांस बोलावून सांगितलें कीं, तुमचें काम तुह्मीं सांभाळावें. त्यांनीं उत्तर केलें कीं, धन्याचा हात मस्तकीं असला पाहिजे, कबूल आहे. त्यास, या जाबसालांत बाईनीं राजश्री देवराव यांस घातलें. पहिलें बोलणें देवराव यांसीं व बाईशीं जालें. देवराव यांनीं बाळाजी लक्ष्मण यांजकडील जाबसाल ध्यानास आणिले. त्यास बाळाजी लक्ष्मण यांचें बोलणें पडलें कीं, काम करितों; कबूल आहे. तूर्त सावकार येथें आह्मांस कोण होतो? पुण्यास गेल्यावर श्रीमंतांचे समक्ष बंदोबस्त करून द्यावा. तेथें सावकार आहेत. एखादी गोष्ट घडेल. बाईचें बोलणें कीं, येथेंच करावें. त्यास फौजेचा गवगवा, आह्मी काम करितों, यामागील खरकटें पारनेरकर व राजश्री पाराशर दादाजी यांनीं आपलें वारावें. पुढील आमचें आह्मी सांभाळून घेऊं. असें घडत असल्यास सिद्ध आहोंत. तेव्हां बाईनीं देवराव यांचे समक्ष राजश्री शिवाजी गोपाळ यांस बोलावून पुसलें कीं, दौलतीचा बंदोबस्त तुमच्यानें होत असल्यास करावा. वीसां लक्षांची तजवीज करावी. तेव्हां येथून निघणें, व पुढील स्वारीचा विचार घडतो. याचें उत्तर काय तें सांगावें. त्यांचें उत्तर त्यांनीं केलें कीं, आह्मांकडून ऐवजाचें काम होत नाहीं. लिहिण्याचें काम, पदरीं आहोंत त्यापक्षीं चाकरी सांगाल ती करूं. दुसरा विचार घडत नाहीं. असें साफ उत्तर केलें. कारभार कोणास तरी सांगावा. तेव्हां पाराशर दादाजी व खंडो महादेव यांस बोलावून सांगितलें कीं, फौजेचा गवगवा हा तुमचे हातचा तुह्मीं वारावा. पुढील स्वारीखर्च वगैरे नवा कारभारी उभा राहील तो करील. असें बोलतांच यांचीं उत्तरें निघालीं कीं, आह्मीं कोठून मागील गवगवा वारावा? जो कारभारी होईल तो सारेंच खटलें आटोपील. आह्मांजवळ

काय वस्त असेल ती घ्यावी. या प्रकारें अपत्याईच्या गोष्टी सांगितल्या; आणि लोकांस चिथाऊन दिल्हें कीं, तुह्मीं धरणें करून ऐवज मागावा. याउपर छ ९ जिल्हेजीं सोमवारीं, बाईनीं देवराव यांस बोलावून सरदारांस बोलाऊं पाठविलें कीं, बाळाजी लक्ष्मण यांची गोष्ट सिद्ध करून वस्त्रें द्यावीं. तेव्हां हें वर्तमान लष्करचे कारभारी यांस समजलें. बाईचें बोलावणें गेलें. सरदारांची स्वारी सिद्ध जाली, तों ...., शिलेदार पन्नास रावतांचे पथकाचे धनी आडून बसले. स्वारीस गुंता पडला. हें वर्तमान बाईकडे समजलें कीं, शिलेदारांचें धरणें बसलें. उपरांतिक दोन तीन जासूद बोलाऊं पाठविले. तेव्हां कारभारी यांनीं सांगून पाठविलें कीं, शिलेदारांची समजूत पाडून, दोन घटका रातपर्यंत सरदारास घेऊन येतों. यावर देवराव यांचें बोलणें बाईशीं होऊन, बाई स्नानास गेली. देवराव यांनीं सांगितलें कीं, सरदारांची स्वारी येथें आल्यावर, त्यांस रात्रीचें येथें ठेऊन घ्यावें. दुसरे दिवशीं एकादशी मंगळवारीं तुह्मांजवळ रहातील. द्वादशी बुधवारीं निरोप देऊन पार उतरावें. उपरांत सायंकाळीं सरदारांची स्वारी वाड्यांत आली. सोमवाराचे भोजनानंतर खलबत दीडप्रहररात्रपर्यंत, कारभारी पाराजीपंत, खंडो महादेव, नागोपंत, सुभेदार, बाई व देवराव, मागून बाळाजी लक्ष्मण यांसही बोलाविलें. भवति न भवति जाली. शिलेदारांचें खरकटें वारावयास कोणी उभा राहीना. ते दिवशीं रात्रीं सुभेदार तेथेंच राहिले. मंगळवारीं एकादशी, बाईस दिवसाचें मौन. सुभेदारांकडेच कारभारी यांची व देवराव यांचीं बोलणीं जालीं. शेवटीं रात्रीं बाई बोलूं लागलीयावर राजश्री खंडोपंत व नागोपंत व देवराव व बाई व सुभेदार यांचीं बोलणीं एकांतांत जालीं. उपरांत दीड प्रहर रात्रीस पाराजीपंत यास बोलाऊं पाठविलें. जावयाचा विचार केला. त्यास लोकांचा गवगवा, मुहूर्ताचे संधीस लोक येऊन पालखी घेरणार, तेव्हां रेवापार जाणें कसें होतें? हा मुहूर्त टाळावा असें कारभारी यांचे मनांत. तेव्हां देवराव यांनीं नेट दिल्हे कीं, असें करितां तर आह्मांस निरोप द्यावा; नाहीं तर उदईक बारा घटकेंत निघावें. आह्मी तुमचे बरोबर चालून पार नेऊन घालितों. पलटण आणून उभें दुतर्फा करावें. कोणता शिलेदार येतो आणि आडवितो, त्यासीं आह्मी जाबसाल करूं. श्रीमंतांची दाही देऊं. याप्रमाणें अडीच प्रहर रात्रीस बोलून निश्चय केला कीं, उदईक बारा घटकेंत पार उतरावें. उपरांतिक कारभारी वगैरे पावणे तीन प्रहर रात्रीस आपले घरोघर गेले. दुसरे दिवशीं प्रातःकाळींच देवराव वगैरे कारभारी वाड्यांत जमा जाले. जोशी यांनीं घटका घातली होती. दहा घटका दिवस आल्यानंतर, सुभेदारांनीं बाईचा निरोप घेतला. बाईनीं, सुभेदारांस वस्त्रें, सफेत

शालजोडी, व चंदेरी शेला, पागोटें, किनखापी ठाण, महमुद्या चंदेरी दोन, याप्रमाणें वस्त्रें देऊन बिदा केलें. उत्तरेचा सन्मुख चंद्र घेऊन नाव घाटावर आले. निशाणाचा हत्ती पुढें व नगाऱ्याचा हत्ती मागें. देवराव, पाराजीपंत बरोबर जाऊन रेवापार नावेंत बसून उतरले. पर्जन्य थुई थुई येत होता. अकरा घटका जाल्यानंतर बाईंचे पायांवर डोई ठेविली, व देवास श्रीमार्तंडास नमस्कार करून रेवा उतरले. दक्षणतीरीं डेरेदाखल पावसांतच जाले. तेथें देवराव यांनीं दोन मोहोरा नजर केल्या. पाराजीपंत व नागोपंत वगैरे यांनीं एक एक मोहोर, एकूण सात मोहोरा नजर जाली. उपरांत दों प्रहरांचे अमलांत, देवराव, पाराजीपंत, रामराव आपाजी, नागोपंत, असे अलिकडे उतरून आले. सुभेदार जातांनीं हुषारीनेंच गेले. जातांनीं बोलले कीं, श्रीमंतांपुढेंच मरून जाईन. ब्राह्मणांनीं बुडविलें. आतां इकडे तिकडे काय मरावें? श्रीमंतांचे समक्षच जें होणें तें होईल. सारांश, देवराव यांचे नेटानें पार जाणें जालें. पुढें शुक्रवारीं दों कोसांवर जाऊन मुक्काम करावा, असें बाईंचें बोलणें जालें आहे. आठ पंधरा दिवस आणखी लागतील. खर्चाची तजवीज जाली पाहिजे. लोकांचे देण्याची तोड पाडली पाहिजे; तेव्हां पुढें कूच होईल. नारो गणेश यांचे मुलाकडीलही बोलणें तुटलें नाहीं. येथून पुढें घडेल तसें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६३.

श्री. १५ जुलई इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १७ माहे जिल्हेज भौमवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान चंद्र १३ माहे मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर येथील वर्तमान, राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार चंद्र ११ माहे मिनहू बुधवारीं मुहूर्तेंकरून बाईंचा निरोप घेऊन रेवापार उतरले. त्या मुहूर्तास शकुन चांगले जाले नाहींत. प्रथम नावेंत बसतां, शिक्केकटार धरणार नावेंत चढतां पडला. दुसरें, नगारे नावेंत चढवितां, एक नगारा फुटला. तिसरें, पर्जन्य येत होता, तो पांच दिवस झड लागूनच राहिला. त्यांत दोन दिवस रात्रंदिवस एकसारखा पडला. त्या थंडीमुळें हत्तीस सर्दी जाली. आधींच रातब मसाले पुरते पोंहचत नव्हते. त्यांत पर्जन्याचे हवेमुळें दोन हत्ती नग चांगले चंद्र १६ रोजीं मृत्यु पावले. इकडे मातुश्री अहल्याबाईच प्रातःकाळीं

पायीं खडाव घालून गौतमीचे दर्शनास जात होती. त्यांत खडावसुद्धां पाय खरकला. त्यामुळें पाऊल जरबेंत येऊन मोचलें. दुखापत जाली. यावरून सरदारांचे चित्तांत खतरा गेला. चंद्र १३ शुक्रवारीं कूच करावेंसें होतें, तें केलें नाहीं. खासे डेरे व जामदारखान्याच्या राहोव्या मात्र टाळून, अघाडीचे पिछाडीस बनाचे पल्यावर मार्ग सरून रेवातीरीं पश्चिमेकडे दिल्हे. ते दिवशीं सारवान उंटें घेऊन येईनात. डेरे खोलीनात. खर्चीस नाहीं ह्मणून अडून बसले. तेव्हां सरदारांनीं कपाळावर हाणून, बाईकडे सांगून पाठविलें. तेव्हां बाईनीं आपले खिजमतगार, जासूद पाठवून डेरे देविले. या प्रकारें पैसा देऊन लोकांची आवस्था! दिवाणगिरीचा कारभार नारो गणेश यांचे मुलाकडे सांगावा हें बोलणें लागलें होतें. मागील फौजेचें देणें, त्याची आड पडली होती. शेवटीं मागील लोकांचें देणें त्याचे फडशे करावे, असें कबूल केलें. पांच सात लक्ष रुपयेपर्यंत ऐवज लागेल, तो सध्यां ऐवज मोबदल्यास द्यावा. यास ऐवज कोटें संस्थानचा व महाल बुंदी, कोच वगैरे लावून घ्यावा. पुढें स्वारीखर्चास व फौजेची संचनीस ऐवज वीस लक्षपर्यंत खर्च करून श्रीमंतांजवळ जावें, मोहीम सांगतील ती मसलत मारावी, या प्रकारें करारांत आणलें. दुसरें, त्यांनीं चार कलमें लिहिलीं होतीं कीं, पंचपहाड महाल सोडावा व आंबाडची फडणविसीची असामी द्यावी. दरसालाचा ऐवज आमचा आह्मी पूर्ववत्प्रमाणें घेऊं. चवथी पोतनिशीची असामी आमची आह्मांकडे चालवावी. इतक्या कलमांस बाईनीं रुकार देऊन सर्वस्वी आंतून खातरजमा केली. सरदारांचीं मर्जी, यांजकडे कारभार सांगावा अशी नव्हती. त्यांत पारनेरकरही बुद्धिभ्रंश करीत होते. त्यास, बाईनीं निरोप राधी वगैरे याजहातीं सांगून पाठवून ठिकाणास आणिलें कीं, मी जी गोष्ट करीन ती तुह्मीं निभावली पाहिजे. शेवटीं बाईचा आग्रह पाहून, सरदारांनीं रुकार दिल्हा. त्यांचे वरचेवर निरोप येत गेले कीं, मजला एक वेळ आज्ञा होईल तर वडिलांचे पाय पहावयास येईन; आणि हा मुहूर्तही टाळला पाहिजे. त्यावरून बाईनीं कारभाराची गोष्ट सिद्ध केलीच होती. ती चंद्र १६ आषाढ वद्य २ सोमवारीं सरदारांस निरोप पाठवून अलीकडे बोलाविलें. तेही अठरावे घटकेस रेवा उतरून, अलीकडे बाईजवळ आले. भेट होऊन दोन घटकां बोलणें जालें. कारभाराचीं वस्त्रें आजच द्यावीं असा निश्चय करून, जोशी बोलावून समय विचारला. तेव्हां त्यांनीं मागील सहा घटका दिवस राहतां वस्त्रें द्यावीं असें सांगितलें. ते समयीं जोशी यावरही सरदार रागास आले कीं, बुधवारचे मुहूर्त काय पाहून दिल्हे? आमची नुकसानी जाली. त्यावरून बाई बोलली

कीं, होणार तें चुकत नाहीं. उपरांत कांहींएक आराम करून, कारभाराचीं वस्त्रें सव्वीसावी घटका भरल्यानंतर, राजश्री गणपतराव नारायण व बाळाजी लक्ष्मण या उभयतांस बोलावून, सरदार व बाई व कारभारी वगैरे मंडळी होती. एक विनायक बाजीराव मात्र नव्हते. पहिलें बोलणें सरदाराशीं होऊन मग वस्त्रें सर्वांचे समक्ष दिधलीं. गणपतराव नारायण यांस दिवाणगिरीचीं साडेतीन वस्त्रें, पैठणी लाल पोशाख, तिवट शेला अष्टगोली, किंमत रुपये पाउणशेंपर्यंत, किनखाप अर्ध ठाण, महमुदी एक. एकूण साडेतीन, व बाळाजी लक्ष्मण यांस मुतालकीची वस्त्रें, जैनाबादी पोशाख, तिवट शेला रुपये पन्नासपर्यंत, याप्रमाणें शिरपांव होऊन बोलणें जालें. बाईनीं सरदारांपासून पायांवर हात ठेवून घेतला कीं, यासीं दुसरी गोष्ट न करावी. माझे जिवांत जीव आहे तों एखादी गोष्ट चुकेल, तथापि मजला लिहावें. उपरांतिक मी सांगेन तसें करावें. बाकी परभारें तुह्मीं एखादी दुसरी गोष्ट करूं नये. याप्रमाणें शपथप्रमाण करून, हातांत हात दिल्हे. इकडे यांस सांगितलें कीं, तुह्मीं तुकबास विचारल्याखेरीज कोणताही कारभार न करावा. पारनेरकर राजश्री शिवाजी गोपाळ व खंडो महादेव वगैरे यांस सांगितलें कीं, तुह्मीं आपलें दप्तरचें काम करावें; कारभारांत बोलों नये. दिवाणांनीं दप्तरी दाखला झाडून द्यावा. तुह्मीं कागदपत्र झाडून मागितला तो दिवाणास समजावीत जावा. वरकड दरखदारांनीं आपलालीं कामें करावीं. परगणे पंचपहाडाची मामलत राजश्री खंडो अनंत यांचे पुतण्याकडे आहे. त्याचें फाजिल ऐशीहजारपर्यंत त्यांनीं काढलें, त्यांस महालाची सोडचिट्टी द्यावी, असें जालें. कमाविसदाराचें फाजिल, हिशेबाचे रुईनें निघेल त्याचा फडशा, दुसालांत मामलत कायम त्याजकडे ठेऊन करावा, असें जालें. आंबाडची असामी घ्यावी. पोतनिशी, बाईकडील चालतच आहे. लष्करची मोहोगमच राहिली. त्याचा जाबसाल जाला नाहीं. दरखाचा ऐवज सालमजकूरपासून घ्यावा. याप्रमाणें चौ कलमांचें बोलणें होऊन, एका शिलेदाराची याद, कारकून दप्तरचा, त्याजकडून लिहविली. त्याजवर एकूणात दिवाणांनीं केली. देवावें, राजश्री रामराव आप्पाजी पळसीकर यांनीं केलें. देणें, सरदारांनीं केलें. तारीख यादीवर दिवाणानींच करावी, राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडील कारकुनानें लिहिणें असें चिन्ह करावें, पत्रावर तेरीख करावी. याप्रमाणें पहिलें चालत होतें. हल्लीं दादाजीकडील कारकून भगवंतराव बोलले कीं, तेरीख आह्मी करूं. असा तट पडला. तेव्हां मोघम राहूं दिल्हें. यादीवर तारीख जाली नाहीं. पूर्ववत्प्रमाणें चालेल असें दिसतें. याप्रमाणें होऊन बाईनीं एकमेकांशीं बोलणें केलें कीं, कोणी कोणाचा द्वेष करूं नये. सर्वांनीं एकचित्तें राहून, आपलालीं कामें करून, दौलत सांभा-

ळावी. मागील गोष्ठ जाली तिचें वैरभाव स्मरूं नये. 'वाहिली गंगा, राहिलें तीर्थ', असें बोलून, कचेरी बरखास्त जाली.........पाराजीपंत व खंडो महादेव यांसी बोलणें जालें कीं, शिलेदार वगैरे लोकांचें मागील देणें त्याचे हिशेब सर्व समजाऊन द्यावा. ज्याचीं कबजें होऊन फडशे जाले ते, व पुढें राहिले त्यांचीं कबजें आकारून दाखवावीं. त्याची तोडजोड पाहून लोकांच्या समजुती काढतील. याप्रमाणें होऊन सरदारांस चार घटका दिवस राहतां बाईंनीं आपलें रुबुरू भोजनास घालून, दोन वस्त्रें शकुनाचीं देऊन, मागील चार घटका दिवस राहतां निरोप दिल्हा. सरदारांनीं बाईंचे पायांवर डोई ठेऊन, सन्मुख चंद्र घेऊन नावेंत बसून, डेरे दाखल जाले. तूर्त बाईंनीं सरदारीस आळा पडावा ह्मणून ही गोष्ट आपले हातें केली. पुढें वहिवाटीखालीं येईल तें खरें. लोकांचे फडशे होऊन, येथून कूच करावयास आषाढअखेर होईल. सरकारची नजर व दरबारखर्चाचें बोलणें हें, राजश्री देवराव यांनीं मोघम ठेविलें आहे. पुढें समक्ष होणें तें होईल. याप्रमाणें ऐकिलें त्यावरून लिहिलें असे. वरकड बारीक मोठे राजश्री देवराव तात्यांनीं पत्रें आपले वाकबगारीनें लिहून लाखोटे पाठविले आहेत. जालें वर्तमान सेवेसीं लिहिलें आहे. राजश्री काशीराव होळकर यांस बाईजवळ ठेवावें. असें सरदारांचें लक्ष होतें. परंतु तूर्त राहिलें. समागमेंच न्यावें असें ठरलें. पुढें मुहूर्तानिशीं जातील. यापुढें वर्तमान होईल तें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६४.

श्री. २३ जुलई इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २५ माहे जिल्हेज बुधवारपर्यंत मुक्काम महेश्वरीं सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान छ १७ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर वर्तमान, सरकारचीं पत्रें, पेशजीं राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांचे नांवें व मातुश्री बाई यांचें नांवें आलीं होतीं. त्यास, त्यांचीं उत्तरें सुभेदार यांजकडील जाब, राजश्री आनंदराव गंगाधर यांजकडून परभारां सेवेसीं रवाना जाले आहेत. येथील जाब त्याच अन्वयें लिहून दिल्हे, ते घेऊन सेवेसीं रवाना केले आहेत. दोन वेळां पत्रें फिरलीं. याचें कारण, श्रीमंतांचे पत्रीं मित्ती सदरीं लिहीत असतात. हा पहिला धारा असून, हल्लीं मित्ती शेवटीं लिहिली. याचा भाव, तारीखवाल्यास चिन्ह करावयास जागा राहत नाहीं. पहिला धारा, दिवाणांनींच मात्र कागद पुरा करावा, असें होतें. हल्लीं याप्रमाणें जालें. हें सेवेसीं श्रुत व्हावें ह्मणोन लिहिलें असे. वरकड वर्तमान

दिवाणगिरीचीं वस्त्रें नवे कारभारी यांस जालीं. त्याउपरांतिक कारभार जुने लष्करचे कारभारी यांनीं, शिलेदाराचे वगैरे हिशेबाच्या यादी, बाईस व दिवाण व मुतालिक, राजश्री बाळाजी लक्ष्मण यांस समजाविल्या. चार दिवसपर्यंत हिशेब पहात होते. देणें मनस्वी काहाडलें. शिलेदारांचे सात लक्ष, शिवाय पागा दीड लक्ष, व शागिर्दपेशा वगैरे दोन लक्ष. एकूण साडेदहा लक्ष रुपये देणें काहाडले आहेत. हिशेबाची कुन्हा बाईस काय समजे? नवे कारभारी ते नवेच. नारोपंताचे चिरंजीवाचा होष कांहीं तसा नाहीं. मुलांतच जमा. कागद पुर्ता मात्र करावा. बाळाजी लक्ष्मण यांची चाल सात्विकपणाची. कागदापत्राची वगैरे कुन्हा धरून बोलतील अथवा जरब तरी कारभाराचा आटोप करतील, हा अर्थ दिसून येत नाहीं. मनुष्य दुसरें कोणी जवळ खबरदार तसें नाहीं. पोरखेळसा दिसतो. पारनेरकराचे जूट भारी. हिशेबांत ताळ हजरी गणतींत कांहीं न मिळे. त्यांस पुसणारा तसा कोणी नाहीं. आपल्यास काम सुधें करणें नाहीं, दुसऱ्याचें कामांत खलेल, त्याजकडे नाकारेपण यावें; अशा चाली खोट्या दिसून येतात. कारभारांत दुही पडली, हा कालवर लोकांची एखादी तोडजोड व खर्चाची पुढील तजवीज कांहींएक नाहीं. नवे कारभारी मागील लोकांचे देण्याचा मार्ग काढीत नाहींत. त्यांचें बोलणें पडतें कीं, ऐवज लावून द्यावा, पदरीं पडे असा मुबदला होईल. त्यास कोट वगैरे हा ऐवज, सावकार कोणी कबूल करीत नाहीं. खटीत ऐवज, विना जरब पोहोंचल्याखेरीज पैसा येत नाहीं. वकील येथें, त्यांच्या लबाड्या आहेत. सांप्रतकाळीं यांची दहशत नाहीं. वजन हालकें पडलें. अस्तु. बाईनीं अभिमान धरून गोष्ट केली तशी पार पाडावी. पुढील खर्चाचा अजमास पाहून त्याप्रमाणें ऐवज, तजवीज करून देऊं असें बोलतात. येथून पुढें घडून येईल तें खरें. राजश्री सुभेदार रेवा दक्षणतीरीं मुक्काम करून होते. पर्जन्य भारी, वीस दिवस जाले, उघडत नाहीं. चिखल फार जाला ह्मणोन त्रासून छ २२ रोज रविवारीं कूच करून, खरगोण तालख्याचे गांव ब्राह्मणदा येथून, चौ कोसांवर जागा निपाळ पाहून, मुक्कामास गेले. कारभारी नवे जुने पोहोंचवावयास गेले होते. जाऊन आले. स्वारीबरोबर स्वार प्यादे देखील नवते. सडे गेले. आटाल्यांत उंट नाहींत, अशी अवस्था कठीण. गेले ते दिवशीं हत्ती एक मेला. घोडीं खाशीं मातबर मेलीं. ढाल पडली, तिचे दोन तुकडे जाले. या प्रकारचीं चिन्हें! भावी काय असेल तें न कळे? ब्राह्मणद्याहून लौकरच कूच करून शेंदव्यास जाणार. कारभारी चार दिवस थोबून आले आहेत कीं, लोकांची तोड पाहून आह्मी येतों. जुने कारभारी यांचे सूत्रांत. लोक

सरदारांकडे नावेंत बसून जात होते कीं, तेथें जाऊन धरणें घ्यावें, सरदारास आडवावें. हें वर्तमान बाईस समजलियावर राजश्री काशीराव होळकर यांस पाठवून, लोकांस माघारें काल आणिलें. येथून पुढें घडेल तें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६५.

श्री. १२ आगस्ट इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र १५ माहे मोहरम भौमवासरपर्यंत मुक्काम महेश्वर येथें सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— इकडील वर्तमान चंद्र १ माहे मोहरमीं विनंति-पत्रें लिहून व राजश्री देवराव यांचे लाखोटे सेवेसीं रवाना केले. त्यानंतर येथील वर्तमान, राजश्री मल्हारराव यास सोडून आणावयाकरितां राजश्री सुभेदारांचा आग्रह फार पडला, ह्मणोन मातुश्री बाई यांनीं सरकारांत विनंतिपत्र राजश्री देवराव यांचे विद्यमानें लिहिलें. त्याचें उत्तर आल्यावर एखादी गोष्ट करावी, तर इकडे सरदारांस धीर नाहीं. वरचेवर निरोपामागें निरोप निदानपक्ष येत गेले कीं, चिरंजीवास सोडावें. तो तेथें उपासपारणीं करितो, त्याचें शरीर स्वस्थ नाहीं. माझा जीव झाडून त्याजपाशीं लागला आहे, अन्न गोड लागत नाहीं. त्यास आणून भेटवा, नाहीं तर मजला त्याजवळ पावतें करावें. दोघांस एक जागा ठेवावें. तुमचे विचारास असेंच आलें तर मजला सरदारी नको. सरदारीची फारकती देतों. त्याजवेगळें येथून कूच करणें नाहीं. मल्हारराव यास सोडीत नाहींत तर मी कांहीं वांचत नाहीं. मी आपला गळा कापून घेईन." अशीं कित्येक प्रकारचीं भाषणें बोलूं नये तें बोलले. सौभाग्यवती रखमाबाईच्या अस्थि प्रयागास पोहोंचवून गोत्रज आला. गयावर्जन करून आला. येथें मांवदें करावें ह्मणोन साहित्य केलें. चंद्र १४ रोजीं मांवदें करावें असा निश्चय करून, बाईकडे चिठी पाठविली. मराठी मंडळी येथून भोजनास बोलावली. ते दिवशीं दधिश्राद्ध केलें. मांवदें राहूं दिलें. कीं, मांवदें मल्हारराव आल्यावर होईल. असा फारच आग्रह पाहून, मल्हारराव यास आणावयास कारकून व पालखी, माणसें फारासीस याजकडील, चंद्र १५ रोजीं आजच पाठविलीं. एका दों रोजां येथें घेऊन येतील. किल्लेदारांस तीन परवानग्याच्या चिठ्या एकदांच पाठविल्या आहेत. बाई यांचा मनोदय कीं, सरकारचे पत्राचें उत्तर आल्यावर जशी आज्ञा येईल तसें करावें, असें होतें. परंतु सरदारांचे आग्रहा-

मुळें तितकें राहून आणविलें आहे. आल्यावर घडेल तसें सेवेसीं लिहीन. दुसरें, सरदारांचें बोलणें कीं, चिरंजीवास मी आपलेजवळ जाबत्यानें ठेवीन. त्याचा पाय, मी आपला पाय, एके जागां बांधीन. कोठें जाऊं देणार नाहीं. असें बोलणें बाईस सांगून पाठविलें. त्याची खोड आहे ती जाती असा अर्थ नाहीं. त्यास समागमें देशीं घेऊन जाणार. शिलेदारांचा गवगवा होता. त्यास बाईनीं लोकांची फोडफाड करून वाट काढली कीं, ज्याचें देणें बाकी निघाली, त्यांत चौथाई वजा सूट घालून, बाकी ऐवज देऊन, मागील फारखती घेऊन, पुढें तेरीख चालती करावी. अशी तोड पडावी हें, जुने कारभारी यांचे चित्तांत नव्हतें. त्यांनीं लोकांस बहकावयास आळस केला नाहीं. परंतु बाईचे नेटानें गोष्ट चालीखालें आली. पैशांची तजवीज, बाईनीं खाजगीपैकीं दोन लक्ष रुपये पदमसीकडून देविले. तो ऐवज आणावयास येथून उंट व स्वार गेले आहेत. नवे कारभारी यांनीं पांच लक्षांची तजवीज केली आहे. त्यास ऐवज तीन सवातीन लक्षांचा लावून दिल्हा. कोट्याचे दोन लक्ष व बुंदी, पाटण, टोंक मिळून सवालक्ष, एकूण सवातीन लक्षांचे परगण्याची घालमेल करणार. नवा कमाविसदार कोणी उभा राहत नाहीं. पहिले आहेत त्यांचे फाजील ठाणें देतील न देतील हा भरंवसा नाहीं. मामलत बुंदेल्याकडे आहे. त्याची घालमेल होत नाहीं. त्यांजपासूनच कांहीं ऐवज घेणार. राजश्री बापू होळकर, पेंढारीयांचे पारपत्यास गेले आहेत. तिकडे त्यांनीं एका दों पेंढारीयांचें पारपत्य केलें. दोघां धडेकरांचीं डोकीं मारलीं. एक लक्ष रुपये त्यांजपासून घ्यावे असा करार केला आहे. शिवाय दोनशें उंट घ्यावे. ऐवजावर येथून वराता करितात. बापू, हा कालवर तिकडेच आहेत. त्यांचे बंधु राजश्री महिपतराव, महायात्रेस तीर्थरूपाच्या अस्थि घेऊन गेले. बापूंस सरदार देशीं समागमें घेऊन जातील, असें बोलणें आहे. कारभारी यांनीं ऐवज सावकाराकडे केला. त्यांजवर तूर्त चिठ्या लोकांच्या होतात. बाईकडील ऐवज इंदुरींहून आल्यावर तो समागमें वाटखर्चास देणार. लोकांची वाट फडशाची पडली. दहा पांच जणांचे फडशे मोठ्या मोठ्यांचे जाले ह्मणजे येथून कूच करतील. सारांश, दसरा थालनेरास, अथवा जलदी केली तर, चांदवडास होईल. कारभार एकाचे स्वाधीन नाहीं. बहुनाइकी आहे. नवे कारभारी यांचा अभिमान बाईस आहे. येथून गेल्यावर बंदोबस्त घडून येईल तो खरा. सरदारांचें अंतर शुद्ध नाहीं. परिणाम होईल तो खरा. दिल्लीस वकील पहिलेपासून यांचा आहे, त्यास नवी पालखी दिल्ही; सहाशें रुपयांची नेमणूक कोट्यावर करून दिधली. चंद्र १२ मिनहूस वस्त्रें दिधलीं. वरकड मजकूर राजश्री

देवराव व आनंदराव यांनींही पत्रें सेवेसीं लिहिलीं आहेत, प्रविष्ट होतील. सरकारचें पत्र बाईचे नांवें व सरदारांचे नांवाचीं आलीं. त्याप्रमाणें घांटाचा बंदोबस्त यांनीं केला. तमाम कमाविसदारांस पत्रें लिहिलीं, विना सरकारचे दस्तक खेरीज हत्यारबंद कोणीं येऊं न देणें. पत्रांचीं उत्तरें तयार जालीं ह्मणजे मागाहून सेवेसीं रवाना करीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६६.

श्री. १७ आगस्ट इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन नि॥ केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २० माहे मोहरम रविवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान, चंद्र १५ माहे मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून व राजश्री देवराव तात्यांचे लाखोटे रवाना केले, तीं पत्रें प्रविष्ट जालीं असतील. त्या अलीकडील वर्तमान, राजश्री मल्हारराव होळकर यांस आणावयाकरितां, पालखी व कारकून माणसें येथून चंद्र १५ मिनहूस मंगळवारीं रवाना बाईनीं केलीं होतीं. तीं चंद्र १६ बुधवारीं कुसलगडास पावलीं. चंद्र १७ गुरुवारीं मशारनिल्हे यांस पालखींत घालून, कसबे चमेली येथील मुक्कामास आले. तेथून पत्र मातुश्री बाईस पाठविलें कीं, भेटीस येतों. त्यावरून बाईनीं पत्राचें उत्तर दिल्हें कीं, इकडे येऊन भेट घेण्याचें प्रयोजन नाहीं. तुह्मीं परभारें आंबरपूरचे घाटानें उतरून, तीर्थरूपाकडे जावें. त्यावरून मल्हारराव यांचें कूच, चंद्र १८ रोज शुक्रवारीं चमेलीहून होऊन, महेश्वराचे बाहेरून, पूर्वेस होऊन, श्रीकाळाग्निरुद्र याचें दर्शन घेऊन, तेथेंच नाव बोलावून, रेवापार उतरले. हें, मातुश्री बाई गाईचे पूजेस आली होती, ते वेळेस किल्ल्यावरून पहात होती. इकडे राजश्री सुभेदार यांनीं मांवद्याचा निश्चय करून बाईस पत्रें पाठविलीं कीं, श्रावण वद्य ५ शुक्रवारीं मांवद्याचा निश्चय आहे. तरी मराठे मंडळी, सोयरे आदीकरून, कारकून, मुत्सद्दी, वकील, कमाविसदार, सावकार मंडळी, या सर्वांस आमंत्रणें देऊन, उदयीक दोन प्रहरपर्यंत सर्वांनीं यावें, अशी गोष्ट जाली पाहिजे. त्यास सुभेदाराकडून कारकून, सरंजाम वगैरे न्यावयास आलेच होते. त्यांनीं सर्वांस सूचना केली होती. चंद्र १८ शुक्रवारीं, कारभारी लष्करचे नवे जुने बाईकडील कोणी नाहींत,–बाकी सर्व रेवा, प्रहर दिवसांत उतरले. तों इकडून मल्हारराव यांची स्वारी येऊन पोहोंचली. कारभारी यांच्या भेटी मार्गांतच जाल्या. सर्व मिळून राजश्री सुभेदारांजवळ दाखल

जाले. चिरंजीवांनीं तीर्थरूपांचे पायांवर डोई ठेऊन भेटले. वडिलांनीं आलिंगन देऊन, उभयतांनीं अश्रुपात केले. त्या उपरांत, त्यांनीं दाढी डोई राखली होती त्यांचें वपन करविलें. मग मंगल स्नान केलें. हर्षाच्या तोफा सोडिल्या. उपरांतिक पुण्याहवाचन त्यांनींच केलें. पुण्याहवाचन जाल्यानंतर आहेर. प्रथम आहेर सरकारी, राजश्री देवराव तात्या गेले होते, त्यांनीं केला. उपरांतिक सर्वांनीं आहेर केले. वस्त्रें होऊन मग मागतीं वडिलांचे पायांवर डोकी ठेविली. आहेरही कंबेस दों हजारांचा आला. मराठे मंडळी व ब्राह्मणमंडळांतील कोणाकोणाचीं भोजनें जालीं. नंतर कारभारी यांनीं, सर्वांनीं निरोप मागून, रात्रींस आपापले घरांस राजश्री काशीराव होळकरसुद्धां आले. कित्येक मंडळी दुसरे दिवशीं आली. राजश्री संताजी होळकर आले होते, तेही बाईंचे भेटीस कालच आले. पुढें विचार, मल्हारराव यास समागमेंच देशीं घेऊन जावें, सरदारीचीं वस्त्रें द्यावीं. दुसरें, एक बाईंची मर्जी पाहून शेंदव्यांत ठेवावें, घडेल तें खरें. येथें कारभार, शिलेदार यांचे फडशे, कबजे आकारून सावकारांवर चिठ्या देतात. तिसरा हिस्सा बट्टा व चौथाई सूट वजा होऊन खर्च जाऊन, बाकी महेश्वर शिक्का तिसरा पदरीं पडतो. लोकांत फूटफाट करून वाट पडली. या हिशेबीं तीन साडेतीन, निदान चौपर्यंत समजावीस होईल. लोकांचे फडशे होतात. यास पंधरा वीस रोज लागतील. उपरांतिक कुचाचा विचार. कदाचित् सरदारांनीं कूच अमावास्येआंत केलें तर, सेंदव्यास जातील. राजश्री बापू होळकर पेंढारीयावर गेले, ते तिकडेच आहेत. पेंढारी इंदूर परगण्यांत, इंदुरापासून पलीकडे आठां कोसांवर, देवाशाचे अलीकडे मध्यभागीं, दोन हजारपर्यंत आहेत. वरकड जिकडील तिकडे पांगले आहेत. कदाचित् सरदारांनीं देशीं न्यावयास जमा केले, तर पांच हजार पेंढार जमा होईल. बापू होळकर यांनीं एक लाख रुपये घेऊं ह्मणोन बोलणें टाकलें होतें. निदान पाऊण लक्ष घेतले ह्मणोन ऐकितों. कांहीं आंतस्त घेतलें असेल. राजश्री जिवाजी बल्लाळ व गोपाळराव व डभई असे एकत्र होऊन, जयपूर प्रांतीं बखेडा केला आहे. पांच चार ठाणीं घेतलीं. मागील कारभार जाला त्याची बाकी राहिली, ती मागतात. कारभारी एक दोघे कैद केले आहेत. ते सोडावे, नाहीं तर लढाईस उभें रहावें, याप्रमाणें वर्तमान यांजकडील वकिलांनीं लिहिलें होतें. राजांनींही खलिते पाठविले आहेत कीं, राजश्री पाटीलबावांचे फौजेसीं आमचा बिघाड आहे, तरी आमचा उपराळा राखावा ह्मणोन पत्रें आलीं आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६७.

श्री. १७ आगष्ट १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन निसबत केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र २० माहे मोहरम रविवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान मुक्काम महेश्वरीं यथास्थित असे. विशेषः–स्वामीकडून चंद्र १ माहे मिनहूचें आज्ञापत्र सादर जालें, ते चंद्र १६ मिनहूस प्रविष्ट जालें. पत्रीं आज्ञा कीं, तुह्मीं चंद्र २९ जिलकादचें व चंद्र २ जिल्हेजचें व चंद्र ८ व छ १२ मिनहूचें याप्रमाणें पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार आषाढ शुद्ध १२ सीस मुहूर्तेंकरून गंगाजळनिर्मळ अहिल्याबाईचा निरोप घेऊन, नर्मदादक्षिणतीरीं डेरेंदाखल जाले, हा मजकूर वगैरे तपशिलें लिहिला तो कळला; व राजश्री देवराव यांचे लाखोटे रवाना केले आहेत ह्मणून लिहिलें, तें कळलें. त्यास राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार मुहूर्तेंकरून नर्मदादक्षिणतीरीं आले; उत्तम गोष्ट जाली. देवराव यांचीं पत्रें पावलीं. पुढें होईल तें वर्तमान याप्रमाणें लिहित जाणें ह्मणून पत्रीं आज्ञा. ऐसियास येथील वर्तमान अलाहिदा पत्रीं लिहिलें आहे. सरकारचीं पत्रें पहिलें, राजश्री सुभेदार व मातुश्री बाई यांचें नांवाचीं आलीं होतीं कीं, हिंदुस्थानांतून कोणी हत्यारबंद माणूस सरकारचे दस्तकाशिवाय येऊं न द्यावें; ह्मणून आज्ञा आली. त्यास, आज्ञेप्रमाणें यांनीं आपले जिल्ह्यांतील कमाविसदारांस पत्रें पाठवून, घांटा नाक्याचा बंदोबस्त करून, पत्राचे जाब लिहून दिल्हे. त्यास राजश्री सुभेदार यांजकडील उत्तरें, राजश्री आनंदराव गंगाधर यांनीं घेऊन, परभारां रवाना केलीं आहेत. येथील उत्तर बजिन्नस पत्र घेऊन सेवेसीं पाठविलें आहे, प्रविष्ट होईल. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २६८.

श्री. २२ आगष्ट १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन निसबत केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २५ माहे मोहरम शुक्रवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान मुक्काम महेश्वरीं यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान छ २० मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्याउपर इकडील वर्तमान, छ २० मोहरमीं शिलेदार लोक, बारगीर, सर्व जमा होऊन, मलई केली कीं, इंदुरीं साडेआठमाही हिशेब होऊन बाकी निघाली, त्यांत चौथाई वजा व

आणखी काटकूट करितात. निमे ऐवज पदरीं पडणें कठिण. यांत सावकार देखील फिटत नाहीं. तेव्हां पुढें गत काय? असे विचार केले. कारभारी यांनीं सात आठ असामी वकलाचीं कबजें आकारून, चिठ्या सावकारावर दिल्या, त्या कांहीं फिरल्या नाहींत. ऐवज घेत गेले. पिसे शिलेदार यांनीं आपले गांवचीं कामें, इनामी गांव होते ते सोडून घेतले आणि वाट पाडली. तसेंच आणखी कोणाकोणास कांहीं आशा दाखवून फडशे करीत चालले. हें पाहून वरकडांनीं जमाव करून, राजश्री पाराशर दादाजी यांजकडे गेले कीं, तुह्मीं आह्मांपासून चाकरी कशी घेतली आणि आतां आमचे गळे कापितात. आह्मीं पैसा तुह्मांजवळून घेऊं, याप्रमाणें त्यांशीं खटखट केली. त्यांचीं उत्तरें साफ होत गेलीं, माझें कांहीं चालत नाहीं. नवे कारभारी जाले आहेत, त्यांजकडे जावें; अथवा चित्तास पडेल तें करावें. मजला बदलाम करूं नये. अशीं उत्तरें त्यांचीं ऐकून शिलेदार जमावानशीं नावेवर येऊन, नावाड्यास मारहाण करून, नावेंत बसून, रेवा उतरून, सरदारांकडे जाऊन, त्यांचे डेऱ्याभवतें पाळा घालून, बसले आहेत. पांचशें बारगीर जमा आहेत. इकडे बाईनीं नावेची चौकशी करून, नावा बंद केल्या. एक घोळका पहिले उतरून गेला. बाकी कोणी कोणते घाटें उतरून जाऊन जमा जाले. भोईटे शिलेदार जमा होऊन रात्रीस मंडळेश्वरचे घाटानें जात होते, त्यांजवर बाईनीं चौकी पाठवून बसविले आहेत. जामीन मागतात. या प्रकारें लोकांचा गवगवा आहे. सरकारचीं पत्रें राजश्री देवराव यांचे नांवें लाखोटा एक, व राजश्री आनंदराव गंगाधर यांचे नांवें एक, एकूण दोन लाखोटे छ १२ मिनहूची रवानगी, येथें छ २० मिनहूस बारावे घटकेस पावले. उभयतांचे लाखोटे पावते केले. देवराव यांचे लाखोट्यांत सरदारांचे नांवचीं सरकारचीं चार पत्रें व त्यांचे नांवचीं चार, याप्रमाणें होतीं. त्यांतील मजकूर, पेंढारी देशीं न्यावयाविसी व तुह्मी सत्वर कूच करून यावें ह्मणोन होता. त्यावरून देवराव हे मातुश्री बाईकडे येऊन वर्तमान सांगितलें कीं, सरकारचीं पत्रें याप्रमाणें आलीं आहेत, काय आज्ञा? त्याचें उत्तर बाईनीं केलें कीं, तुह्मीं व राजश्री रामराव आपाजी, उभयतांनीं चिरंजीवाकडे जाऊन, पत्रें दाखवून व तुह्मीं बोलून कूच करवावे; व शिलेदार तेथें जमा जाले आहेत, त्यांस चार गोष्टी सांगाव्या. त्यावरून हे उभयतां, राजश्री देवराव व रामराव, छ २२ मिनहूस मंगळवारीं राजश्री सुभेदारांकडे, मौजे ब्राह्मणग्याचे मुक्कामीं गेले. भेट घेऊन पत्रें सरकारचीं वाचून दाखविलीं, व देवराव आणखी थोडेंसें बोलले कीं, सुभेदार सरकारचाकरीस येत नसले तर, येथें पंधरा हजार फौज ठेऊन पेश्याच्या वराता त्यांजवर करूं,

पैसा द्यावा लागेल; हें विचारून लिहून पाठविणें, त्याप्रमाणें केलें जाईल; असें श्रीमंतांनीं माझे पत्रीं लिहिलें आहे. याचें उत्तर काय लिहूं ? तेव्हां सुभेदारांनीं उत्तर केलें कीं, कांहीं इतकें नको. पागा व शागिर्दपेशा व गाडद या तीन वकलांचा बंदोबस्त जाला ह्मणजे दरकूच चाललों. मजकडे गुंता कांहीं नाहीं. याप्रमाणें तुह्मी बाईस व कारभारी यांस सांगून, तूर्त तीन वकलांचा पैसा आधीं देवावा. या मुक्कामींहून एका दों रोजांत कूच करितों. असें बोलणें होऊन, शिलेदारांशीं चार घटकांपर्यंत बोलले कीं, जशी वाट पडली आहे, तसा पैसा तुह्मीं घ्यावा; अधिक मिळणार नाहीं. लटकी दिक्कत न करावी. सरदारांस कूच करूं न द्याल, तर सरकारचें निमित्य तुमचे माथां येईल. दोन लक्ष रुपये दरमहा खर्च लागतो, हा तुह्मांस देणें येईल. याप्रमाणें चार गोष्टी गरमनरम सांगून सरदारांचा निरोप घेऊन सायंकाळीं येथें आले. वर्तमान बाईजवळ सांगून आपले घरास गेले. छ २३ रोज बुधवारीं देवराव बाईकडे आले. कारभारी सर्व होते. शागिर्दपेशा व पागा व गाडद दुदरनेक फराशीस या तिघां वकलांचा पैसा झाडून द्यावा असें ठरलें. पेंढारीयांचा मजकूर बोलणें वरचेवर जालें. बाईचें व कारभारी यांचे चित्तांत कीं, पेंढारी तिकडे नेऊं नयेत. ते सुधे आळ्यांत राहणार नाहींत. स्वदेशचा कारभार, उपद्रव देतील. मागतीं पंचाइती कराव्या लागतील, याप्रमाणें बोलणीं जालीं. परंतु देवराव यांचे ह्मणणें कीं, त्यांस पत्र पाठवून त्यांतील कारभारी घेडेकरी बोलावून आणावें. त्यांचें बोलणें कसें पडतें त्याप्रमाणें आह्मांस लिहावयास येईल, असें ठरलें. दोंप्रहरां बाईजवळ सरदारांकडील दोन चिठ्या आल्या कीं, येथून कूच करून आज घुगरीस गेलों. शिलेदारांनीं अटकाव केला होता, परंतु त्यास सांगितलें कीं, श्रीमंतांची आज्ञा आली, त्यापक्षीं एका कोसाचें तरी कूच केलें पाहिजे. असें बोलून चौ कोसांवर घुगरीगांव येथून आठ कोस तेथें मुक्कामास गेले. शिलेदार लोकांस दररोज पंचवीस रुपये पोटखर्चीस देतात. ते पुढें मजुरा घेतील. दोन चार दिवस आंबवून शेवटीं कांहीं कोणास, अधिक उणें करून घेऊन येतील, आणि तेही येतील, असें दिसतें. राजश्री मल्हारराव त्यांजजवळच आहेत. छ २४ गुरुवार एकादशी, कचेरी जाली नाहीं. येथून पुढें होईल तसें सेवेसीं लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २६९.

श्री. ३० आगस्ट १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन निसबत केसो भिकाजी, कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ४ माहे सफर भानुवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान मुक्काम महेश्वर यथास्थित असे. विशेष:- येथील वर्तमान चंद्र २५ मोहरमीं विनंतिपत्रें लिहून, सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर येथील वर्तमान, राजश्री तुकोजी होळकर सुभेदार यांचा मुक्काम घुगरी अलीकडे नदीवर होता. नऊ दहा मुक्काम त्या तळावर जाले. राजश्री मल्हारराव होळकर जवळच आहेत. इतके दिवस खांसे डेऱ्यांत रात्रंदिवस एक जागां राहणें पडलें, त्यामुळें चिरंजीवाचे अवगुण दृष्टीस पडले. ....
....
....
....
....
.... त्यावरून खिजमतगारास मार दिल्हा. तोही पळून गेला. याप्रमाणें खाशांनीं वर्तणूक पाहिली. त्यावरून मशारनिल्हे यांस निराळे राहोटीस जाबत्यानें ठेविलें आहे. मुसा दुदरनेक फरासीस चंद्र २६ मोहरमीं राजश्री सुभेदार यांचा निरोप घेऊन येथें आले. मातुश्री बाई यांची भेट घेतली. बाईनीं त्यांस खर्चास तीस हजार रुपये देविले आणि निरोप दिल्हा. फरासीस यांनीं विसा दिवसांचा करार करून, इंदुरास चंद्र २७ मोहरमीं गेले, कीं विसां दिवसांत पलटणसुद्धां येऊन पोंहोचतों. याप्रमाणें बोलून गेले. चंद्र २९ मोहरमीं वस्तींत, गाय सातां महिन्यांची व्याली. तिनें आपला जार खाऊन, वासरूंही खालें. हें वर्तमान बाईंस कळलें. त्यावरून बाईनीं वेदशास्त्रसंपन्न राजश्री धोंड दीक्षित यांस पुसावयास पाठविलें कीं, याप्रमाणें दुश्चिन्ह जालें, यास काय करावें? त्यांनीं सांगितलें कीं, हा दोष आपल्याकडे नाहीं; ज्याची गाय असेल त्याजकडे. त्यावरून बाई स्वस्थ जाली. चंद्र २९ मोहरमींपासून चंद्र २ सफरपर्यंत बाईनीं दक्षणा ब्राह्मणांस श्रावण मासाची अनुष्ठानाची दिल्ही. तीन सहस्र ब्राह्मण मिळाला होता. एक मासपर्यंत भोजनास सुंदर घातलें. दक्षणा पंचवीस हजारपर्यंत वांटली. गुदस्तांपेक्षां यंदा अधिक दिल्ही. ब्राह्मण थोडाच मिळाला होता. शिवाय भोजनाची रोजची दक्षणा, याप्रमाणें होऊन लक्ष भोजनाची समाप्ति जाली. चंद्र ४ सफरीं सत्र दक्षिणी ब्राह्मणांचें बंद करविलें. येथून रांगडे ब्राह्मणांचें चालतें होईल. शिलेदार

वगैरे लोकांचें धरणें, सरदारांजवळ गवगवा होता तो मिटला. एकांनीं एक येऊं लागले. सरदारांनीं साफ सांगितलें कीं, मातुश्री बाई वडील आहेत; ते देतात त्याप्रमाणें घ्यावें; सर्वांची वाट पडली आहे. त्यावरून, हल्लीं दररोज लोकांचीं कबजें आकारून, एका दोघांच्या चिठ्या देतात. सरकारची ताकीद सरदारांस येण्याविषयीं, दोन तीन वेळां पत्रें आलीं. त्यावरून हल्लीं चंद्र २ सफर शुक्रवारीं कूच करून कसबे सेगांव येथें नदीवर मुक्काम केला. चंद्र ३ शनिवारीं कूच जालें, ते नागलवाडीस गेले ह्मणून वर्तमान येथें बाईजवळ आलें. नागलवाडीहून आज कूच करून सेंदव्यास जाणार. याप्रमाणें कूच दरकूच सेंदव्यास पावतील. काल रात्रीस सरदारांकडील चिट्ठी बाईस आली कीं, कारभारी यांस लवकर बिदा करावें. खर्चास पाठवावें. त्यावरून बाईनींही कारभारी यांस ताकीद केली कीं, चौ दिवसांनीं भागवतपारायण सप्ताश्रवण करावयास मी बसेन, मग फावणार नाहीं. तुह्मीं आपला गुंता लवकर उरकून, पौर्णिमेआंत येथून निघावें. याप्रमाणें ताकीद, दिवाण, फडणीस, दसरदार यांस जाली आहे. परंतु कारभारी यांस येथें आठ पंधरा दिवस लागतील. अद्याप गुंते कांहींच उरकले नाहींत. परगणे कोंच येथील मामलतीची घालमील करितात. राजश्री विठोबा निसबत आंबोजी इंगळे यांजकडे सांगणार. सरदारांची मर्जी त्यांजकडे सांगावी असें नाहीं; परंतु बाई सांगणार. पहिले मामलेदार आहेत त्यांचे फाज़ील देऊन, सवा लक्ष रुपये पदरीं पडतात, याजमुळें घालमील करणार. राजश्री चिमणाजी जयराम पारनेराहून येथें चंद्र २ सफरीं दाखल जाले. सरदारांची भेट मार्गांत घेऊन, येथें बाईचे भेटीस आले. सांप्रत येथेंच आहेत. कारभारीयांचे बरोबर तेही कूच करितील. राजश्री दादाजी गंगाधर यांचा निरोप होता, [तो] सरदारांजवळ परभारा सांगितला. मग काय असेल तो न कळे. राजश्री सुभेदार सेंदव्यास पावल्यावर तेथें दोन तीन मुक्काम करून, सत्वरच घाट उतरून थालनेरास जातील. तापी उतार आहे. फौजेचा जथ अद्याप पुरतेपणें जमला नाहीं. दसरा चांदवडास करावयास जावें, अशी बोलवा आहे. याउपर घडून येईल तें खरें. जयपुरकर राजे यांचें संधान येथें आहे. ते राजश्री रोडजी खवास यांजकडील भला माणूस येथें आहे. बाईशीं व कारभारीयांशीं बोलणें होत आहे. सारांश, कुमक करावी हा अर्थ. शिंदे यांजकडील फौजेची दाटी आहे. येथून उपराळा होईल तो खरा. अद्याप बोलणें निश्चयांत नाहीं. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना. राजश्री देवराव तात्या यांनीं लाखोटे रवाना करावयास दिल्हे, ते सेवेसीं पाठविले आहेत. पावतील. हे विज्ञापना.”

लेखांक २७०.

श्री. ३० आक्टोबर इ. स. १७९४.

"सेवेसीं विनंति सेवक केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत चंद्र ५ माहे रविलाखरपावेतों सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेष:– येथील वर्तमान चंद्र २२ रविलावल विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवानगी केली आहे, त्या तारखेस राजश्री देवराव यांनीं पत्रें दिधलीं तीं, लाखोटे सुमारे चार रवाना केले आहेत, प्रविष्ट जाले असतील. सांप्रतचें वर्तमान, राजश्री आनंदराव होळकर येथें आहेत. राजश्री पाराशर दादाजीस घेऊन जाणार. त्यांचें जाणें होत नाहीं. विना पैशांखेरीज ते जात नाहींत. पैशाची तोड पडत नाहीं. चांदोड व नंदुरबार वसूल...............देशमुखीचा ऐवज चांदोडचा, ऐसे मिळून सहा लक्ष रुपये दुसाला करार जाले. त्यांपैकीं तीन लाख रुपये खर्च होऊन चुकला, तीन लाख रुपये राहिले. त्याजवर जाणें होत नाहीं. आणखी आंबाडकर व इंदुरकर यांस बोलावूं गेले. इंदुरकर येथें आले. त्यांजला दुसाला रुपये पांच लक्ष मागतात. तीन साडे तीन लाख रुपये देऊं ह्मणतात. जाबसाल पक्का नाहीं. आलेले हिशेब, वराता सरदार तेथें करितात. राजश्री वामनाजी हरीस बोलावूं स्वार गेले आहेत. आल्यावर त्यांजकडील जाबसाल होणें तो होईल. पाराशर दादाजीस चंद्र ३ रविलाखरीं बाईनीं बहुत प्रकारें सांगितलें कीं, तुह्मीं चित्तावर घेऊन दिवाणगिरीचें काम करून चांगला बंदोबस्त करणें. कांहीं पैसा मी देईन. कांहीं तुह्मीं आपले जातीवर घेऊन, फौजेची तोड पाडून, पुढें जमाव करून सरकारचाकरी करावी. त्यांनीं साफ उत्तर दिल्हें कीं, सरदारींत आळा नाहीं, माझ्यानें हें काम होणार नाहीं. मी शिलेदारीनें आहे, तसा राहीन. नाहीं तर श्रीकाशीस, आज्ञा करा, जाईन. येणेंप्रमाणें उत्तर दिल्हें. पुढें तजवीज करून कोणास काम सांगतील न कळे. नारोपंताचे चिरंजीव, त्यांचें बोलणें तेथें इंदुरीं लागलें आहे. राजश्री देवराव यांस चंद्र ४ रविलाखरीं इंदुरास राजश्री सुभेदारांकडे पाठविलें. समागमें राजश्री पांडुरंग शंकर यांस दिल्हे. कारण, आह्मीं सरकारआज्ञेचें लक्ष धरून मान्य केलें. सरदारांचा रुकार घेऊन यावा ह्मणून पाठविलें आहे. मशारनिल्हेनीं सेवेसीं बजिन्नस पत्र लिहून दिल्हें, तें पाठविलें आहे; त्यावरून श्रवण होईल. मजला घरास जाऊन हुजूर यावयाची आज्ञा. त्यास, आज्ञेप्रमाणें अश्विनवद्यपक्षीं निघून येत होतों. परंतु बाईनीं सांगितलें कीं, राजश्री जयराम रावजी पौर्णिमा करून निघतील, त्यांजसमागमें मार्गस्त करून देईन; त्यावरून राहिलों. याउपर कार्तिकवद्य २ निघून शहरास जातों.

तेथें मुलें माणसें ठेवावयाची सोय नाहीं. तेथून कुटुंब घेऊन, वेरुळीं ठेऊन, सेवेसीं येईन. येथील बंदोबस्त अद्यापि होत नाहीं. दौलतींत बखेडा फार आहे. मुसा नारज यांचे चिरंजिवास निरोप दिल्हा. तो माळवेप्रांतीं जाणार. बाईनीं त्यास ताकीद केली, आमचें घरीं मल्हारराव यांची चाकरी करूं नये व राजश्री पाटीलबावांकडे राहूं नये. मग कोठें चाकरी करावी. यापमाणें निक्षून सांगून निरोप दिल्हा. बारा हजार रुपये त्यांस पावते जाले. शेवटीं निरोप दिल्हा. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २७१.

श्री. १८ जानेवारी इ. स. १७९५.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन नि॥ केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ० २६ माहे जमादिलाखर रविवारपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—येथील वर्तमान छ० १३ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान येणेंप्रमाणें कलमबंदीः—

राजश्री दादाजी गंगाधर यांचीं पत्रें मातुश्री बाईस छ० १२ जमादिलाखरपासून आजपर्यंत दोन तीन आलीं. त्यांतील भाव कीं, नवे कारभारी यांजकडून कामाचा बंदोबस्त होऊन येत नाहीं. स्वारी मोहिमसीर, लोकांचा गवगवा, ऐवजाची तोड व कामाची आटोपही नाहीं, ह्मणोन सरदारांचें बोलणें आह्मांकडे पडतें, व सरकारचेंही मानस. त्यास या गोष्टीची सल्ला आपली पाहिजे. अभयपत्र येईल तशी वर्तणूक घडेल. याप्रमाणें कितीक मजकूर त्यांणीं आपलेपरीं लिहिला होता. त्याचीं उत्तरें राजश्री विनायक बाजीराव वगैरे पारनेरकर यांनीं मागितलीं. परंतु उत्तरें द्यावयास अनमानली, कीं विचारून सांगूं. त्याउपरीं त्यांणीं एक दोन वेळां लगट करून उत्तरें मागितलीं. तेव्हां मोघम मजकूर लिहून उत्तरें दिधलीं कीं, तुह्मीं आपलें आपअवसान पाहून, जी गोष्ट परिणामास उत्तम होईल ती विचारून करावी. या प्रकारचीं दिधलीं ह्मणोन कळलें. तें सेवेसीं लेखन केलें. खुलाशाचीं पत्रें दिल्हीं नाहींत. केल्या कर्माचा अभिमानही आहे. विनायक बाजीराव एक दोन............पण बंदोबस्त करावा हें चांगलें. ते एखादे जाबसाल उरकितात. मग आपल्यास विषम वाटेल. त्यास उत्तरें द्यावीं, तेव्हां पत्रें लेहून दिधलीं. कलम १.

राजश्री शिवाजी गोपाळ हे, राजश्री दादाजीकडील पत्रें आलीं तेव्हां होते. नंतर विचारून श्रीपुष्करास गेले. बाईचा निरोप घेऊन छ १५ जमादिलाखरीं येथून स्वार होऊन निघाले. बे महिन्यांनीं येणार. कलम १.

कारभारप्रकर्णीं बाईचें बोलणें पडलें कीं, आजपर्यंत जसा कारभार चालवावयाचा तो बरा वाईट सांबानें निभावला. आतां ज्याचा त्यांनीं आटोपून मजला काशीयात्रेस जावयाचा निरोप द्यावा. माझ्यानें आतां होत नाहीं, व देखवतही नाहीं. हें बोलणें अंतःकरणापासून नाहीं. बाह्यात्कारें मात्र दाखवितात. या प्रकारें वर्तमान ऐकिलें, त्यावरून लिहिलें असें. कलम १.

येथील कारभारीयांत दोन पक्षः—राजश्री दादाजी गंगाधर यांजकडील कारकून व पारनेरकराकडील हा एक, व दुसरा राजश्री गणपतराव नारायण. यांजकडील एकमेकांचीं पत्रें येतात तीं, एकांतीं कोणास कोणी न दाखवितां, कवाडें लावून वाचतात. त्यांत बाईचा प्रकार कोणाकडेही पुरता नाहीं. कलम १.

राजश्री सुभेदार यांचीं पत्रें मातोश्रीस आलीं कीं, वडिलीं कारभारी करून दिल्हे, यांजकडून ऐवजाची सरबरा होऊन, कामाचा बंदोबस्त होऊन येत नाहीं. खर्चाची अडचण बहुत आहे. दुसरी एखादी गोष्ट करावी, तर ठीक पडेल. याजकरितां पत्रें लिहिलीं आहेत. उत्तरें आलीं पाहिजेत. ह्मणोन मजकूर बहुत लिहिला होता. त्याचीं उत्तरें खुलाशाचीं लिहून दिधलीं नाहींत. मोघम लिहून दिधलीं कीं तुमचें सोईस येईल, जसा प्रसंग पहाल, तशी गोष्ट उचित तें करावी. ज्यांत परिणाम उत्तम दिसेल तें करावें. आमचा आग्रह नाहीं. आणखी कितेक मजकूर लिहिला होता, त्याचीं उत्तरें कार्याकारण लिहून दिल्हीं. कलम १.

राजश्री गणपतराव नारायण यांचीं दोन वेळां पत्रें आलीं. त्यांणीं आपला मजकूर लिहिला होता. तीं पत्रें त्यांजकडील कारकुनांनीं वाचून दाखविलीं. ऐकून मात्र घेतलें. उत्तर केलें कीं, म्यां लग्न मात्र लावून दिल्हें. कामाची निभावणी, सरदारांचें साधन, व सरकाराचें व कारभारीयांचें साधन तुह्मांकडून न होय. त्यास मी काय करूं? उपरांत पत्राचें उत्तर मागावयास कारकून व मुकुंदराव हरी यांची मातुश्री आकाबाई गेली. त्यास बोलली कीं, मी पत्राचें उत्तर काय देऊं? जो कोणी पंचवीस लक्ष रुपये देईल तो दौलतीचा कारभार करील. त्यांत तुह्मीं आपलें घरदार पाहून जी गोष्ट करणें ती करावी. येथून लाख रुपये पाठविले होते, ते वरचेवर उडाले. त्यांजकडीलही पत्रें, दहा रोज जाले आलीं आहेत. त्यांस उत्तर देत नाहींत, व तुमचींही देणें नाहींत. त्याउपर तिसरे दिवशीं मागतीं आका व कारकून राजश्री रामचंद्रपंत व मुकुंदराव जिवाजी हे बोलावयास गेले होते. त्यांची खातरजमा केली कीं, तूर्त मी सरकारांत पत्र लिहीत नाहीं. विना सरकार, मजला लिहिल्यावेगळी गोष्ट करणार नाहींत, हा भरंवसा आहे. तथापि केली तरी करोत. मीं जी गोष्ट केली, ती विचारूनच केली. त्याची निभावणी करणें

धन्याकडे. त्यांणीं खातरजमा करावी. इकडूनही उपराळा राखीन. सरकारचीं पत्रें मजला आलीं ह्मणजे त्यांचीं उत्तरें मजला जशीं कळतील तशीं लिहीन. विना सरकारचीं पत्रें आल्याखेरीज मी कांहीं सरकारांत लिहीत नाहीं. त्यांचीं पत्राचीं उत्तरें लिहून द्यावींसीं ठरलीं. ती पोकळ खातरजमा मात्र. एखादी गोष्ट बोलल्याप्रमाणें निभावणी करतील हा भरंवसा नाहीं. मिजाज एकरूप कायम नाहीं. कलम १.

सदरहू पांच कलमें सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २७२.

श्री. १८ जानेवारी स. १७९५.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन नि॥ केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना छ० २६ माहे जमादिलाखरपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान येणेंप्रमाणें कलमबंदीः—

राजश्री सुभेदार यांजकडे लष्करांत खर्चाची विपत्य. लोकांचीं धरणीं, नित्य हंगामे होऊं लागले. तेव्हां हें वर्तमान सरकारांत समजल्यावर, सरकारांतून पांच लक्ष रुपये साहुकारांकडून तूर्त खर्चास देविले. ह्मणोन हें वर्तमान बाईचें येथें आलें. बाईस कळल्यावर बाई, राजश्री विनायक बाजीराव यांसीं सरदारांस व कारभारी यांस रागें भरून बोलिली कीं, सरकारचा पैसा कां घ्यावा? अशी काय गांठ येऊन पडली होती? लाख रुपये पाठविले होते; आणखी ऐवज पाहिजे ह्मणोन तजविजींत असतां, सरकारचा पैसा घ्यावा ही सल्ला चांगली न केली. ते जबरदस्त. त्यांचा पैसा न पावला, तर महाल जप्त करून घेतील. सरदार आपले पुंजीस हात लावीत नाहींत. पुढें कोणत्या उपयोगीं पडणार? वेळेस नाहीं तों कारभारी काठीनें पाणी सेवितात. अशानें कसा कारभार चालेल? या प्रकारें बोलणें जालें तें लिहिलें असे. कलम १.

राजश्री जिवाजी बल्लाळ हे तापी उतरून फर्दापूरचे घाटानें चढून गेले. बरोबर फौज जमा लुटारी बहुत आहेत. लोकांचा खाया खर्चाचा हंगामा आहे. तसेंच चालढकल करून जातात. बऱ्हाणपुरांतून सावकाराकडून दीड लक्ष रुपये घेतले. होळकरांकडील महालपैकीं, रावेर येथें सहा मुक्काम होते. तेणेंकडून महालची खराबी फार जाली. दहा बारा गांव बेचिराख जाले, व अवांतर महालांच्या नुकसान्या फार जाल्या. त्यामुळें कमाविसदारांचे बोभाटे येथें आले. त्यावरून बाईनीं पत्रें सरदारांस लिहिलीं कीं, हें वर्तमान सरकारांत

श्रवण करून शिंदे यांस ताकीद करवावी. राजश्री देवजी गवळी देशचे महालांस उपद्रव देऊन घांसदाणा घेतात. असें वर्तमान येथें आलें. त्याजवरून लिहिलें असे. कलम १.

राजश्री संताजी होळकर हे, सेंदव्याचे बाहेर जमीयत घेऊन, भिल्लांचे पारपत्यास्तव निघाले आहेत. भिल्लांनीं उपद्रव सेंदव्याचे आसपासचें गांव मारूं लागले. ह्मणोन, त्यांजवर बाईनीं पायचीं माणसें दीडशें, उपराळ्यास पाठविलीं आहेत. भिल्लांचें पारपत्य होऊन येईल तें खरें. कलम १.

सरकारांतून फौजेची हजरी घेण्याविसीं कारभारी यांस ताकीद जाली, हें वर्तमान येथें बाईस आलें. त्यावरून येथील कारभारी यांस ताकीद केली कीं, सरंजामीयांचीं पथकें राजश्री खंडो रामाजीजवळ गिराशाचे पारपत्यास्तव आहेत, तीं बोलावून घेऊन सरदार यांजकडे रवाना करावीं. तेथें हजरीचा प्रसंग आहे. पथक्यांस ताकिदीचीं पत्रें लिहिविलीं. दुसरें बोलणें कीं, इकडे लागल्यास चार हजार फौज नवी ठेवीन. या प्रकारें बोलणें जालें तें सेवेसीं लिहिलें असे. कलम १.

राजश्री तुळसाजी बाघ यांजकडील पथक महतपुराहून येथें आलें. दोन अडीचशें स्वारसरंजाम आहे. येथें चार मुक्काम होते. नंतर बऱ्हाणपुरचे मार्गानें जाण्याचें सांगितलें आहे. कारण, खानदेशप्रांतीं पेंढारी, राजश्री जिवाजी बल्लाळ यांजकडील उपद्रव विशेष देतात. त्यांस शह देऊन पुढें जावें. त्याप्रमाणें पथक नर्मदा उतरून गेलें, छ २२ मिनहूस. कलम १.

मातुश्री बाई यांजकडील कारकून राजश्री आंबाजी दादाजी, गिराशांनीं धरून नेले होते; ते सुटून येथें छ० २२ मिनहूस येऊन भेटले. दुसरे रोजीं शेरणी वाटली; व त्यांस मेजवानी करून वस्त्रें व शालजोडी दिधली. कारकूनमजकूर यांणीं बाईस नजर एक घोडी सरंजामासुद्धां पांचशें रुपयांची नजर केली. शिवाय पानदान वगैरे दोन जिनसा दिल्हे. कलम १.

राजश्री खंडेराव रामाजी, पागा सरंजामसुद्धां, माळवेंप्रांतीं गिराशावर शह देऊन जावऱ्याचें आसपास होते. त्यास, रिंगणोद परगण्यांतील एक गढी खालीं करून, पुढें सोद्याचे पारपत्यास पिढावे व रामपुरा प्रांतीं गेले. कलम १.

पो इंदूरचे आसपास गिराशांनीं मागतीं उपद्रव मांडिला. शहरांत डाके पडूं लागले. ह्मणोन बाईनीं राजश्री मानाजी होळकर यांस पन्नास स्वार देऊन, शहरचे रखवालीस पाठविले आहेत. कलम १.

मातुश्री मावसीबाई होळकर यांचे पहिले भाऊबंद खानदेशांत कोणी आहेत, त्यांचे भेटीस्तव बाईचा निरोप घेऊन, सरंजामसुद्धां कूच करून गेली. सेवेसीं कळावें. कलम १.

सदरहू नव कलमें सेवेसीं श्रुत होतील. जालें तें वर्तमान लेखन केलें. पुढें घडेल तें सेवेसीं लिहीन. हे विज्ञापना."

लेखांक २७३.

श्री. ६ फेब्रुआरी इ. स. १७९५.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन नि॥ केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १५ माहे रजब भृगुवासर प्रातःकालपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान काल डांकेबरोबर विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, सरकारी लाखोटा एक, मुजरद काशीद जोडीबराबर रवाना जाला, छ ८ रजबीं. तो येथें छ १३ माहे मीनहूस मागील चार घटका दिवस राहतां पोहोंचला. गंगाजळनिर्मळ मातुश्री अहिल्याबाई यांचे नांवाचा लाखोटा होता. पावतांच क्षणीं जाऊन, वर्तमान कानावर घातलें. सायंकाळचें स्नान करून जपांत होती. खुणेंकरून सांगितलें कीं, भोजनोत्तर पत्रें श्रवण करीन. ते दिवशीं ग्रहणाची कर होती. स्नानें करून, दानें करून श्रमली होती. दिवसभर उपोषण. रात्रीस भोजन जाल्यानंतर कांहीं कचेरी जाली होती, ती बरखास करून, बिछान्यावर एकलीच बसून, कारभारीयापैकीं राजश्री विनायक बाजीराव व बाळाजी कृष्ण यांस बोलावून, त्यांजकडून पत्रें अक्षरशा श्रवण केलीं. सरकारचें पत्र एक व नबाबाकडील वकिलाचे पत्राची नकल एक होती. मजकूर, प्रेमसुक जोहरी याचा होता. तो ध्यानास आणून, सरकारआज्ञेप्रमाणें तेच क्षणीं, सवाप्रहररात्रपर्यंत बसून, जागां जागां घांटनाकें येथील कमाविसदार यांस पत्रें लिहून रवाना केलीं, व आसपासचे जवळ होते, त्यांस समक्ष बोलावून ताकीद करून, बंदोबस्त करविला. दक्षण उत्तर पहाडाचे घांट, व नाके, चोरवाटा व उभय रेवातीर येथील नाव घांट पायउताराचे तर नेमावरपर्यंत, यांजकडील जिल्ह्यांतील झाडून बंदोबस्त करविला. राजश्री रघुनाथपंत यांस बऱ्हाणपुर येथें पत्रें पाठविलीं.....येथील कमाविसदार यांस व जमीदार भूमे वगैरे यांस ताकीदी सांगून पाठवून, नंतर सवाप्रहररात्रीस निद्रा केली. प्रत्योत्तराविशीं विनंति काल केली. त्यावरून सरकारचे पत्राचें उत्तर रात्रीस लिहून दिल्हें; तें आज सेवेसीं रवाना केलें आहे.

सरकारांतून हुजरे व कासीदजोडी नेपाळचे कामगिरीस रवाना केले; ते येथें पोंहचून, त्यांच्या मार्गाचा बंदोबस्त करून देऊन, छ ५ रजबीं कूच करून पुढें गेले. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २७४.

श्री. २ आक्टोबर इ. स. १७९५.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन नि॥ केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ १८ माहे रविलावल भृगुवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः– येथील वर्तमान छ १३ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, राजश्री काशीराव होळकर यांणीं परगणे जावरे येथील सोडचिठ्ठी भागवतास दिल्ही. त्याची नजर रुपये तीस हजार ठरावून तिऱ्हायती निशा, दों सालांत घ्यावे असी घेतली. त्यापैकीं पांच हजार खासगी नजर, याची निशा नगदीची घेतली. भागवताच्या बाया चौघी आहेत, त्यांस एक गांव सतंतर तोडून दिल्हा. सात हजार रुपये सरंजाम चाकरीस आहे. त्यांचे खर्चास घेत जावें. याप्रमाणें होऊन भागवतांनीं आपले कडून, मामलत रा पांडुरंग शिवाजी यांजकडे सांगितली. निशाही त्यांचीच आहे. कसबे करईची सोडचिठी शितोळ्याकडे दिल्ही. पंचवीसशें नजर. त्याजपैकीं बाराशें खासगी. याप्रमाणें तेथील कारभार केला. राजश्री भिवजी आघाडे यांचे काम किल्ले जांब येथील घांटाचें वगैरे पूर्ववत्प्रमाणें सांगून सोडचिठी दिल्ही. वस्त्रें दिल्हीं. नंतर मागतीं स्वार पाठवून आणून फेऱ्यांत घातलें आहे. सौभाग्यवती म्हाळाबाई, संताजी होळकर यांची स्त्री, व सौभाग्यवती आनंदीबाई काशीराव यांची स्त्री, यांजकडे कांहीं नजर कबूल केली होती, ती दिल्ही नाहीं. ह्मणोन त्यांचें ऐकून धरून आणले. त्यांस ह्मणतात कीं, तूं आपल्या भावास आणून हजर कर. त्यास शिक्षा लाविली पाहिजे. कैलासवासी बाई यांणीं त्यास काढून दिल्हे. तो देशीं गेला. बदकर्म त्याजपासून घडलें. याचा ऐवजही घेतला असतां मागतीं उलटी खाऊन, चार रुपये दंडावे हा हेत आहे. पो। इंदुर येथील वाणी, उदमी, बनाज, बोहरी यांस उपद्रव मनस्वी देतात. कोणी कोणाचा वाद्या फिर्याद सरकारांत आला ह्मणजे, त्यांजकडे स्वार मसाला पाठवीत असावें. शहरांत चोऱ्या होतात, याजसाठीं येथून पागा पाठविल्या आहेत. ते परभारें उपद्रव करितात, चोऱ्याही होतात. दाऊद बोहरा मातबर, त्याचा गुमास्ता फिर्याद जाला. याजकरितां स्वार पाठवून मसाला केला. हा कजीया लबाड. बाईनीं छान

केली असतां मागतीं उपस्थित जाला. याजमुळें बोहोरी याची हर्ताळ येथें व इंदुरांत, खरगोण येथें पडली आहे. बोहोरी सारे जमा होऊन येथें आले आहेत. यावर काय इनसाफ करितात पहावें. इंदूरची रयत बेदील आहे. परगणे कायथे येथील मामलत पहिले मामलेदाराकडून दूर करून राजश्री रोडोजी होळकर यांस सांगितली. काल छ १३ मि॥ वस्त्रें दिधलीं. वीस हजार रुपये घेतले. पहिले मामलेदाराकडे फाजील आहे. ब्राह्मणाकडील काम दूर करून मराठ्याकडे सांगितलें. परगणे निंबहेडा येथील कमाविसदारांपासून अंतस्थ नजर घेऊन बिदा केलें. तेथील फडणीसी दूर करून, मामलेदाराकडे सांगितली. फडणिसांवर मामलेदारांनीं पन्नास हजार तकरारी केली. फडणीसानें सवालक्ष मामलेदारावर काढले. याप्रमाणें जालें. परंतु कोणाचे अंगीं लावून पैसा घेतील, हा अर्थ तूर्त नाहीं. फडणिसाची जप्ती मामलेदारांनीं करविली. साडेतीन हजार रुपये अंतस्थ घेतले. राजश्री तुळसाजी वाघ महतपुरकर यांणीं सरकारांत श्रीमंतांकडे सूत्र लावलें आहे कीं, आह्मीं पहिलेपासून पदरचे असों. हल्लीं होळकराचें आमचें बनत नाहीं; त्यापक्षीं चाकरी सरकारांत करूं. हें वर्तमान राजश्री सुभेदार यांस तेथें समजलीयावर, त्यांणीं येथें चिरंजीवास लिहिलें कीं, तुह्मीं तूर्त वाघाकडे कोणीं पाठवून खातरजमा करावी. त्यास, राजश्री राणुजी शिंदे चोळीकर हे पहिले गेलेच आहेत, त्यांस पत्रें गेलीं आहेत. तीन लक्षांची वरात कर्जपटीऐवजीं केली आहे; त्याचा तगादा तूर्त मना करविला. याउपर काल छ १३ मी॥ स वाघाचीं पत्रें पुण्यास जात होतीं, तीं धरलीं आहेत. त्यांतील भाव समजल्यावर लिहीन. सांप्रत निदर्शनास आलें, तें सेवेसीं लेखन केलें असे. पुढें घडेल ते सेवेसीं लिहीन. दुदरनेक फरासीस काल छ १३ मी ॥ रेवा दक्षिणतीरीं येऊन दाखल जाला. राजश्री सुभेदार यांजकडून आला. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना."

लेखांक २७५.

श्री. ९ डिसेंबर १७९५.

"सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन नि॥ केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २६ जमादिलावलपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः—इकडील वर्तमान, राजश्री काशीराव होळकर यांणीं परगणे रामपुरा येथील कारभार केल्यामुळें, सुभेदार यांणीं बहुत निषेध केला. बारा कलमांचे जाबसाल फिरवावे असें होतें. त्याप्रमाणें एक जाबसाल कायथ्याचा मात्र फिरला, बाकी जें जालें तें उत्तम ठरलें. राजश्री बाळाजी रावजी यांजला तिकडून सनदा

आल्यानंतर, मागतीं येथून खातरजमेचीं पत्रें देऊन, शिरपांव शालजोडी देऊन, रामपुरास बिदा केलें. हल्लीं कारभार जो होतो तो, येथील आज्ञेखेरीज होत नाहीं. लोकांचे समाजाविशींचा गवगवा, तसाच शागीर्दपेशास रोजमुरा एक देतात. त्यास ऐवज पदमसी, पानसी यांचे दुकानदारापासून घेऊन, त्यास वराता, किरकोळी नजराणे वगैरे यांचा लावून दिल्हा. दुदरनेक फरासीस यांचीं धरणीं पारणीं होतात. हल्लीं त्यांस वराता कर्जपटीच्या वगैरे, सवा लाख रुपयांच्या लावून देऊन पाठविल्या आहेत. तो आपले जागां श्रमीच आहे. येथील मंडळ आपआपले जागां, कोणाचे कांहीं चालत नाहीं ह्मणून, श्रमीच आहेत. सांप्रत सुभेदारांची सूचना चिरंजिवास आली आहे कीं, तुमची इकडे येण्याची सिद्धता असूं देणें. पत्र लिहूं तसें सत्वर येणें. येथील संस्थान मुख्यत्वेंकरून राजश्री रामराव आपाजी पळसीकर यांची नेमणूक होऊन पत्रें आलीं आहेत. हे आपले जागां श्रमी. काशीराव यांची शुद्धता नाहीं. दुसरे, या प्रसंगीं तेथें असावे ह्मणोन चिंताग्रस्त आहेत. पुढें घडेल तें खरें. राजश्री लखोबा जगोबा यांणीं दतीयावाल्याशीं साम सांप्रतकाळीं केला. हिंदुस्थानांत सिखांनीं कांहीं गडबड मांडली आहे, वरकड राजे रजवाडे तमाम आपआपले ठिकाणीं स्तब्ध आहेत. राजश्री आंबोजी इंगळे दिल्लीस गेले ह्मणोन, वर्तमान येथें आलें. पुढें घडेल तसें सेवेसीं वरचेवर लिहीन. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.''

लेखांक २७६.

श्री. ३१ जानेवारी इ. स. १७९६.

''सेवेसीं विनंति सेवक कचो जनार्दन नि॥ केसो भिकाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत छ २० रजब रविवासरपर्यंत सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे. विशेषः— येथील वर्तमान छ १४ मिनहूस विनंतिपत्रें लिहून सेवेसीं रवाना केलीं आहेत. त्यानंतर इकडील वर्तमान, इलायतचा सुभा आबदाली याजबरोबर चाळीस हजार घोडा, शिवाय पायदळ, याप्रमाणें फौज तयार होऊन, अटक उतरून अलीकडे तीन मजला स्वारी आली. दिल्लीस यावे हा रूख आहे. अल्लीगौर बादशाहा याचा पुत्र शाहाजादा बरोबर आहे. त्याची स्थापना दिल्लीस करावी, हा विचार गिलच्यांचा आहे. रूमचे पातशाहाचेंही संमत आहे. दिल्लींतील लोक खळबळले आहेत. मातबर लोक निघून लखनुरास जातात. चाळीस रुपये भाडें गाडीचें जालें आहे. मथुरेंत वगैरे चोराचा उपद्रव. डांके पडतात. सीखांचें शहर आमरसेर (अमृतसर) उजाड जालें. याप्रमाणें बातमी येथें सावकाऱ्यांत जैपुरची व दिल्लीहून

आली; त्यावरून सेवेसीं लेखन केलें आहे. सत्य मिथ्या ईश्वर जाणे. राजश्री काशीराव होळकर यांचा कारभार पूर्ववत्प्रमाणें चालत आहे. दुदरनेक फरासीस यांची वरात, पंचविसां हजारांची इंदुरचे सायरचे कमाविसदार यांजवर लष्करांतून पेस्तर साल ऐवजीं जाली आहे. त्यावरून कमाविसदाराचे कारकुनाचे मागें तष्ट. फरासीस यांचे दोन पाहारे नेहमीं बसले आहेत. त्यांस पैसा मिळत नाहीं. मामलत नको अशी फारखती दिधली. घालमेल करावी, तर सुभेदारांची आज्ञा नाहीं. त्यावरून कारकुनास काशीराव यांनीं विचारलें. सर्व कारभारी बसून एकांत केला कीं, मामलत तर दूर न करावी आणि पैसा तर घ्यावा. कशी तजवीज करावी ? तेव्हां कोणी उत्तर देईनात. बोलले कीं, आह्मांस काय, जशी आज्ञा कराल तशी वर्तणूक करूं. त्यावरून घालमेल करावी असें ठरलें आहे. इंदूरचे नवे कमाविसदार केले आहेत, त्यांजकडे सांगणार. पुढें घडेल तसें लिहीन. खंडूजी लाबाते पतन पावले. ते मल्हारराव यांचे स्वशुर. याजकरितां काशीराव दोन वेळां गेले होते. इंदूरचा ऐवज सावकाराकडे जमा केला. पुढें लोकांस कांहीं द्यावें ह्या विचारांत आहेत. सेवेसीं श्रुत होय हे विज्ञापना.”

समाप्त.